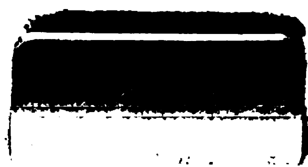

ZRINYIEK

A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

1566—1704.

[illegible]

CSUDAY JENŐ

[illegible]

SZOMBATHELY

[illegible]

1884

Ára 4 frt.

ZRINYIEK

A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN.

1566—1704.

IRTA

CSUDAY JENŐ

csornai-premontrei kanonok s okl. főgymn. tanár

SZOMBATHELY

ÖZV. SEILER HENRIKNÉ KIADÁSA

1884

Nagyságos és Főtisztelendő

Dr. Kunc Adolf

urnak,

a csorna-premontrei fehér és kiváltságos kanonokrend főpapja,
az egyesitett csornai, horpácsi, türjei és jánoshidai prépostságok
prépostja,
a Ferencz-József-rend lovagja, a sz. m. és bölcsészettudornak,
stb. stb.
a tudomány és szépirodalom lelkes pártolójának

tisztelete jeléül

a szerző

ELŐSZÓ.

E munkában a Zrinyi család történetét adom át a magyar közönségnek 1566—1704-ig, tulajdonképen tehát folytatom és befejezem Salamon Ferencz „Első Zrinyiek“ czimü munkáját.

Zrinyi Miklós, a hős, családját az ország első családai közé emelte, hősi halálával pedig utódainak egy örökséget hagyott hátra, mi nem volt más, mint fáradhatlanul küzdeni az ozman hatalma ellen. E küzdelem alól egy sem vonta magát ki ivadékai közől, küzdve a török ellen, védelmezték hazánk területi épségét. A Zrinyiek azonban nem maradhattak meg ezen az egy téren. A család nevének fénye a Zrinyieket a haza írányadó férfiai közé sorozta, kiknek a haza területén kivül védelmezni kellett a magyar alkotmányt is. Koronás királyaink a Habsburgház korlátlan hatalmát Magyarországra is ki akarták terjeszteni; nem mondtak le ama reményről, hogy Magyarországot az osztrák örökös tartományok közé sorozzák, a német birodalom kiegészítő részévé tegyék. E vágynak első akadálya volt a magyar

alkotmány. A bécsi császári kormány folyton szeme előtt tartotta e czélt, s ha máskép nem tehetett, titkos üzelmeket folytatott alkotmányunk ellen. Addig, mig a függetlenné lett Erdély trónján egy Bocskay István, egy Bethlen Gábor ült, az ozman is hatalmas volt még, nyilt harczra még gondolni sem lehetett, mert ez veszélyeztette volna a Habsburgház hatalmát Magyarországon vagy talán örökre megsemmisitette volna. Mihelyt azonban ez mind megszünt, kezdetét vette a harcz alkotmányunk ellen a nélkül, hogy az eszközökben válogattak volna.

Előre látta ezt Zrinyi Miklós, a költő, és ép azért sürgette Erdély megvédését a török ellen, a magyar nemzeti hadsereg felállitását, ezért védelmezte a nemzet szabad király választási jogát, mert jól tudta, hogy ha Erdély függetlensége odavesz, Magyarországot zsoldos katonaság szabaditja föl a török járom alól, ezért hazánk alkotmányát fogják követelni. Ugy is történt, jós lelke a jövőbe látott.

Zrinyi Miklós, a költő, védelmezte a magyar alkotmányt, mely a legkirivóbb módon a vasvári békekötésben sértetett meg. E békekötésbe a magyarok nem folytak be, pedig az magyar ügyet intézett el, de a magyarok meghallgatása nélkül, pedig a magyarok meghallgatását a koronázási eskü is kikötötte. Ezután hosszú ideig országgyülés sem hivatott össze, Magyarország dolgaiban idegenek határoztak, mintha ez ország ugy hódittatott volna meg.

Ily szomoru viszonyok között halt el Zrinyi Miklós, kinek szellemi nagysága és költői kedélye egyedül biztosithatta volna a nemzetet, hogy az alkotmányért folytatandó harcz nem fog a magán érdeknek szolgálni, ki egyedül lett volna képes a szerte ágazó erőket a haza javának előmozditására összegyüjteni. Kik utána következtek, azok nem birták a munkát, elestek a harczban a nélkül, hogy halálukkal a nemzetnek használtak volna. Ez áldozatoknak egyike Zrinyi

III. Péter és a Zrinyi család. A bécsi kormány győzedelmeskedni látszik a magyar alkotmány fölött; legjobbjaink elhultak, a többit a félelem visszatartotta a harcztól; a császári zsoldos sereg Budát visszaveszi a töröktől, Erdély visszakerül a magyar koronához, a nemzet az eperjesi vértörvényszék hatása alatt örökös királylyá választja a Habsburgház fimaradékait és lemond az ellentállás jogáról.

E győzelmet azonban a bécsi kormány nem jól használta fel. Kiméletlenül megsértette a nemzetet ugy, mint egyeseket, megtámadott mindent, még a lelkiismereti szabadságot is. Irtó harczot kezdett a magyar ellen s ha kérdezzük, mi lett ennek következménye? a történelem megadta erre a választ. Alig nevelkedett fel az ifjabb nemzedék, fegyvert fogott ősi szabadsága és alkotmánya védelmezésére, harczot kezdett, melyben ugyan nem győzödelmeskedett, de legyőzni sem tudták. És épen e félig kivivott győzelem biztositotta a magyar nemzet egyediségét s a magyar alkotmányt.

Az alkotmányért folyt harcz megmagyarázza a szükségességét annak, hogy a történetiró ne csak az eseményeket jegyezze fel, hanem vegye kezébe törvénykönyvünket s ezek szerint itéljen, mely leginkább kimutatja az alkotmánysértés nagyságát. Ezt eddig nem tették. Én beláttam ennek szükségességét s különösen a nemzet oly válságos napjainak megitélésénél, milyen Leopold uralkodása volt, nézetem szerint nem is lehet mellőzni a „Corpus Juris Hungarici“ törvénykönyvünket. Én tehát ez eseményeknek nem csak történetét irtam meg; hanem ott, hol alkotmányunkkal találkoznak, föltüntettem a tettek jogi oldalát is.

Forrásaimat mind pontosan megneveztem, itt-ott, hol szükségesnek láttam, föltüntettem azoknak hiteles vagy nem hitelességét is. Használtam Pauler Gyula nagy készültséggel irt jeles munkáját is (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése, 1664—1671) s pedig azért, hogy kuttatásaimat adatai által teljessé

tegyem, de meg azért is, hogy — nézetem szerint — tévedéseit helyre igazitsam.

De most, hogy szerény munkámat a nagy közönségnek átadom, nem mulaszthatom el kifejezni hálámat, köszönetemet azok iránt, kik támogattak munkám megirásában. Első helyen kell emlitenem *Fraknói Vilmos* ő nagyságát, a magy. tud. Akademia főtitkárát, ki irodalmi munkásságomban buzditott s lehetővé tette, hogy a bécsi cs. k. titkos levéltárban kutatásomat kiegészithessem. Ő nagysága ajánlatával mentem *Arneth Alfréd* ur, val. belső titk. tan. ő nagyméltóságához mint a levéltár igazgatójához, továbbá *Fiedler József* ő nagyságához, a levéltár aligazgatójához, kik az ajánlatra szivesen fogadtak, készségesen nekem mindent rendelkezésemre bocsátottak. Hálával tartozom Fraknói urnak azért is, hogy megismertetett dr. Károlyi Árpád urral, a magy. tud. Akademia lev. t. a titk. lev. fogalmazójával, ki a legnagyobb készséggel velem együtt kutatott, s kutatásainak eredményét velem a legönzetlenebbül közölte. Midőn ezen uraknak szives támogatásukért őszinte köszönetet mondok, végül köszönetem kifejezése mellett megemlékszem barátomról, *Kropf József* tanár urról, ki a correcturát vezette.

Kelt Szombathelyen 1884 julius 10-én.

Csuday Jenő.

ZRINYI VI. GYÖRGY.

rinyi Szigetvárba zárkózása előtt végrendeletet irt, melynek csupán csak egy része ismeretes előttünk, az, mely fiának, Györgynek, Miksa királyhoz intézett levelében foglaltatik.

A 18 éves Zrinyi György, ki fitestvérei között egyedül érte el a férfikort, 1567. szept. végén folyamodik a királyhoz, hogy erősítse meg azt a birtokszerződést, a melyet édes atyja Frangepán Istvánnal kötött. Kérvényében idézi Zrinyi Miklós végrendeletét, a melyben maga a hős is a királyhoz fordul kérelmével: „Egyuttal császári Felségedet az Istenre kérem, méltóztassék tekintettel hűséges szolgálataimra Frangepán István grófnak öröklevelét kegyesen megerősíteni és királyi beleegyezését felségi joghatóságával megadni.“[1]

[1] „Item Sac. Caes. majestatem propter Deum rogo, dignetur respectu fidelium servitiorum meorum litteras fassionales ipsius dni comitis Stephani de Frangepanibus clementer confirmare et consensum suum regium simul cum jure regio praebere.“ Széch. cod. XI. k. 2. sz. Salamon: Az első Zrínyiek 646.

Miksa király válasza, melyet 1567. okt. 21-én irt az árvákhoz, nem felelt meg a várakozásnak. A király egyenesen megtagadja György kérését, mert — úgymond — Frangepán Istvánnak a király tudta és beleegyezése nélkül nem is volt joga ily szerződést kötni, mivel Frangepán Istvánnak, mint a család utolsó sarjadékának halála esetére ama birtokok egyedül csak a koronára szállhatnak.

Sokáig nem ért czélt Zrinyi György s csak akkor, midőn a korona ismét adósa lett a Zrinyi családnak, adósság törlesztése fejében nyerte vissza a Frangepán-féle birtokokat. De ezt megelőzőleg a számos tagból álló család meghasonlott, s a leány-gyermekek 1570-ben György, Kristóf és Miklós fitestvéreik ellen örökség és leánynegyed iránt pert inditottak.[1] Miként dőlt el e per, a törvény-e, vagy barátságos egyezkedés vetett-e annak véget, a kezemnél levő kutforrásokból ki nem vehettem.

A fentebb felhozott körülmények következménye az lett, hogy Miksa király 1576-ban elrendeli, hogy a Zrinyiek a Frangepán-féle birtokokba bevezettessenek.

Nem lehet czélom e helyen ez intézkedés jogosultságát vagy ennek ellenkezőjét vitatnom; de mindettől eltekintve mégis ki kell mondanom, hogy a korona ezen rendelete csak akkor lehetett jogos, ha maga Frangepán István is beleegyezett, ki ekkor még élt. Frangepán István halála után, mely 1577-ben következett be, erről szólni sem lehet. 1576-ik évről a Zrinyieket illetőleg igy nyilatkozik Petthő Gergely: „Olly nagy Urak voltak a Zrinyi Urak Horvát Országban, hogy ötven kő Várokat mondgyák hogy volt volna.“[2] E nyilatkozata Petthő Gergelynek bizonyítja, hogy a Zrinyi-család ez évben valósággal visszahelyeztetett azon hatalomba, melyet a család számára Zrinyi, a hős alapított.

[1] Nagy István Magy. Családai. 12. 439.
[2] Petthő G. 126.

Zrinyi, a hősnek, nagy tettei annyira előtérbe léptek, hogy csak nagyon keveset tudunk a családról, s igy a későbbi örökösökről is. Amit tudunk, azt is csak a kor általános szokásaiból kell kivennünk s azon jellemzésekből, melyekkel a történetirók az egyes Zrinyieket festették.

Ezek után elmondhatjuk, hogy György gondosabb nevelésben részesült mint atyja, bár oly eredményeket felmutatni nem tudott is. Istvánffy őt igy jellemzi: „Zrinyi György gróf, Szigetvár ostromáról hires Miklósnak fia, szintén jeles és vitéz férfiu, java korában, 54-ik évében meghalt, ki azonfelül, hogy jó katona hirében állott, fényes életmódja, apródjainak nagy száma és a családja iránt nyilvánuló tiszteletnél fogva a magyar főrendek között legelsőnek tartatik vala.[1]

A család fénye nagy ősének eleste után tehát nem homályosult el, s a költő szava: „Csak sast nemzenek sasok s nem szül gyáva nyulat Nubia párducza“ beteljesedett.[2]

Zrinyi György, ki e néven hatodik, fölemeli a zászlót s vitéz bajtársai élén győzelmesen harczolt. Oly nagy tett végrehajtására, minő Szigetvár védelme, alkalma ugyan nem volt, de minden esetre végzett oly dolgokat, melyek az ellen emlékébe visszaidézték a szigetvári Zrinyi nevét.

1573-ban már tárnokmester volt,[3] ugyanezen évben Kanizsa is gondjaira bizatott,[4] mivel a kormány elismerte,

[1] Georgius Comes Zrinianus, Nicolai Szigethana obsidione clari filius, vir et ipse summae virtutis et fortitudinis, nondum plane senex, cum quartum et quinquagesimum annum ageret, vitam cum morte commutavit, qui supra peritiae militaris opinionem, multo etiam splendore liberalis vitae, militariumque alumnorum copia, cultuque familiae Pannonicorum procerum longe clarissimus habebatur.“ Istvánffy XXXIII. 487.

[2] Berzsenyi D. A felkölt nemességhez.

[3] Katona XXV. 428. l.

[4] „Et is tradita jussu Caesaris Georgio Comiti Zriniano Canisa, in Illyricum reversus est.“ (És ő, miután a császár parancsára Kanizsát Zrinyi György grófnak átadta, Illyriába tért vissza.) Istvánffy XXV. 327

hogy van tettereje, hogy György az elhunytnak méltó fia.

Miksa ugyan 1575. nov. 22-én kieszközölte nagybecsü ajándékai által a békeszerződés megujítását, de a pasák a békeszerződés daczára is folytatták rabló hadjárataikat.[1] E körülményhez mérten cselekedett Zrinyi György, várait jó karba helyezé és ujakat is emelt. A harcz mindkét félen megkezdődött, szakadatlanul folyt, melyben a vitézséget a cselvetés támogatta. Mindegyik fél a másiknak ártani kivánt, mintha egymás szomszédságában nem élhettek volna, mintha a föld a török és magyar rokon népnek kicsiny lett volna.

A Horvátországban hatalmaskodó törökök ellen 1578. Károly, Steierország herczege, a jeles Fremberger Jánost küldé, ki több várat győzelmesen megvett, de azután az országból eltávozott. A megvert ellen újra fölkelt, s egymás után foglalta vissza a meghóditott várakat, sőt pusztitásának határát tovább terjeszté. A béke időben elfoglalt várakat hasztalan követelték vissza Konstantinápolyban, miért is azt, mit szép szerével nem kaphattak meg, fegyverrel szándékoztak megvenni. Károly 1579. nyarán Khevenhüllert tizezernyi haddal küldé a boszniai pasa foglalásainak megtorlására, ki Ungnád bán hadaival egyesülvén, vissza is vette azokat; de mikor Ferhád pasa háromannyi erővel közeledett, az elfoglalt részek nemcsak hogy ismét elvesztek, hanem Khevenhüller serege romjaival térhetett csak vissza. Sikeresebb intézkedés volt ennél Károlyvár épitése, melyet az ifj. Zrinyi Miklóstól megvett területen, a Dobrának és Mresniczának a Kulpába való szakadásánál épitettek.[2]

Szerencsésebb harczokat vivott Zrinyi György, ki miután Nádasdy Ferencz és Kilman Endre kanizsai várnagy hadaival egyesült, Kanizsa közelében a szi-

[1] „1576-ban a törökök Horvát Országban, Gvozdanzki Várát megvevék. Ez is Zrinyi Uraké volt, holott igen gazdag ezüst Bányájok volt." Petthő. 126. l.

[2] Szalay. IV. 375.

geti pasát meggyőzte s a bajcsai erősség építését befejezte.[1]

Bajcsa kapitányává Malakóczi Miklós, Zrinyi Györgynek főhadnagya, neveztetett ki. E körülmény azt mutatja, hogy a vár Zrinyi fönhatósága alá tartozott, hogy Bajcsa Zrinyinek volt birtoka; de mivel a vár az ország véderőde volt, katonái részére a zsoldot a kormány fizette. Malakóczi győzelmét mint Zrinyi katonája aratta s mindenben azt mutatta, hogy közvetlenül Zrinyi parancsa alatt áll.[2]

Zrinyi György 1579—80-ban az ország első leventéi közé tartozott. Belátó, vitéz és szerencsés harczos volt, s így csakhamar körülötte gyültek össze azok, kik a török rablókalandjainak határt vetni vagy azt megtorolni szándékoztak.

Bajcsa fölépitése ujabb harczokat idézett elő. Ali bég, Szigetvár parancsnoka, háromezer lovassal fölkerekedik, hogy a vár fölépitését megakadályozza. Elszántan támadja meg a mi magyarjainkat, fáradhatlanul küzd, ezeket visszanyomja s egy része már futásnak ered. Batthyány hasztalan iparkodik a szaladókat visszatartani, s már-már a magyar látszik vesztes félnek, midőn Batthyány csele, mely a magyarok győzelmét hirdeti, a futókat föltartóztatja. „A még ki sem vivott győzelem örömhirére kibontott hadijelvényekkel tüstént visszatértek az ütközetbe, a honnan megfutamodtak. Mire Ali bég, azon hitben, hogy új segítség érkezett, haladék nélkül visszavonulót fuvatott, és a törökök, felhagyva a küzdelemmel, oly nagy sietséggel tették meg a sáros és akadályteljes utat, hogy közülök igen sokan részint a

[1] „1579-ben Baitsa Várat a Kanisa vize mellett Zrinyi György megcsinálá, kiben Károl Herczeg számos vitézlő népet vete és Kapitánysággal Malakóczi Miklósnak adá. Petthő. 126.

[2] „1579-ben Malakóczi Miklós, Zrinyi Györgynek fő Hadnagya, Thót Országba a' Dráva mellet Dernyénél, a' Berzenczei Törököket igen meg-veré, melly harczon sok fő Törökök hullának el." Petthő. 127.

mocsárba sülyedtek, részint golyók által találva, nyomorultan vesztek el.“[1]

Az 1580. évben ujabb győzelmet arattak magyarjaink Zrinyi György vezérlete alatt. A megujuló pusztítások Zrinyi György köré gyüjtötték hazánk jeleseit, Nádasdy Ferencz és Batthyány Boldizsárt, a kik egyesültek a végbeliekkel s a varasdi mezőn utját állották a pozsegai Szkenderbégnek. A véres ütközet a magyarokra nézve dicső győzelemmel végződött. Szkenderbég a vezér és vele 250 török fedte a csatatért, 430 foglyul esett, köztük Dervis bég, a vezér öcscse; 20 zászló képezte a legdicsőbb zsákmányt.[2] A magyarok részéről nem nagy volt a veszteség, mi ismét csak Zrinyi érdemét emeli. A csata befejezése után a magyar sereg állomáshelyeire tért vissza.[3]

A haza nagy részében harczizaj uralkodott, a megkötött béke nem hozott áldást a hazára, a közbiztonság eltünt. Az ellenek egymást keresték föl s ártottak ott, a hol csak lehetett. Majd itt, majd ott vivatott ki győzelem; e hely vagy amaz sirja lett a magyarnak.

Zrinyi György hazánk délnyugoti részén őrködött. 1580—87-ig gondosan gyüjtötte a segédeszközöket, folyton vigyázott, hogy az ellen résen találja. A kisebb harczok nem emésztették föl erejét, sőt edzették, folytonos győzelmei nevét félelmessé tették. A király 1587-ben, tekintettel müködésére, őt Kanizsa védelmével bizta meg;[4] de nem is lehetett volna jobb kezekbe azt letenni. Ezen időtől vitézi dolgai és állásánál fogva a dunántúli kerület védelmének vezetője lett. 1580—87-ig csak kisebb harczokat vivott, de ezen idő alatt készitette el a talajt, hogy a kiterjedtebb működés lehetővé váljék; ezen idő

[1] Istvánffy. XXV. 338. Katona XXVI. 87.

[2] „Ez lévén Septembernek 28. napján.“ Petthő Gergely 127. l. Katona XXVI. 92. Istvánffy XXV. 340.

[3] „A mieink jól végezvén dolgaikat, épen és szerencsésen tértek vissza állomásaikra és lakhelyeikre.“ Katona XXVI. 95.

[4] Katona. XXVI. 275.

alatt rendezte az itteni viszonyokat, kötötte összeköttetéseit, a melynél fogva mindenről értesítve lett, az ellen minden mozdulata idejében tudomására jött, s így meglepetése lehetetlenné vált. Ez nagy előnyére szolgált, és győzelmeinek egyik tényezője lett.

Mint kanizsai parancsnok azonnal megkezdte a támadást. Nádasdy Ferencz társaságában a Kálmáncsi sokadalomra üt, mely Szigetvár közelében fekszik s azt fölprédálja. De még ugyanezen évben szép győzelmet vivott ki Zrinyi. Ugyanis „Szeszuvár az új szigeti szandzsákbég a pozsegai, koppáni, pécsi, diakovári s más végbeli bégeket összegyüjtvén, mintegy nyolczezernyi haddal indult meg a Muravidék dulására.[1] Kémeitől csakhamar értesült erről Zrinyi György s gyorsfutárok által Batthyány és Nádasdyt erről tudósítá.[2]

Szeszuvár pasa nem sejtve a feléje közelgő veszélyt, majd egész Regedéig rabolt s zsákmánynyal terhelve Szigetnek tartott. Zrinyi, Nádasdy és Batthyány ez alatt tanácskoztak a teendők fölött. Megállapodásuk szerint fegyvereseikkel, a végbeliek, Globiczár János és Trautmansdorf Fridrikkel együtt Kaczérlak és Szt.-Balázs helységek mocsáros vidékén, Kanizsától nem messze éjszak felé, várták be a megrakodott ellent. Az összegyűjtött magyar had 3000-et tehetett.

E helyre Szeszuvár éjjel érkezett, s a holdvilágnál észre vette, hogy átjáróit az ellen elfoglalta. Reggel a török Kaczérlakig nyomult előre, hogy ott az átjárást fegyverrel nyissa meg. De Zrinyi és a többi vezér fölhasználják a helyzet előnyeit, bátran támadják meg az átjárókat kereső ellent, súlyos csapásokat mérnek a törö-

[1] Horváth M. Magy. tört. 1871. IV. 383.

[2] „Gnarum id erat comiti Georgio Zriniano, qui eo tempore Kanisae tuendae cum praesidio praeerat; et cui consilia illius per certos speculatores ac fidos ex tributariorum plebe homines; qui quum Christiani essent; uno consensu, natura cogente, nostris rebus favebant, assidue perferebantur: isque eos conatus Batthyanio et Nadasdio, singulis ferme horis per celeres tabellarios significare solebat.“ Katona XXVI. 275.

kökre, visszanyomják őket s egy pár zászlót zsákmányul ejtenek.[1] A berzenczei és segesdi lovas törökök, kik az utakat jobban ismerték, midőn látták a feléjök közelgő veszélyt, mielőtt megtámadtattak volna, a csata helyének hátat fordítottak. Nem hallgattak Szeszuvár és a többi vezérek parancsaira, kerülő utakon, mocsárokon keresztül, nem minden veszteség nélkül, elmenekülnek. A többi, a pécsi, mohácsi és pozsegai törökök még tovább küzdenek, de gyalogságunktól nyomatva, nagy veszteséggel ők is megszalasztatnak. A győzelem teljes volt. A török megszaladt, Szeszuvár pasának „kétezer emberét megölték, ezerötszázat, köztök Mahmud pécsi pasát s Hasszánt, Redsebnek a koppányi várnagyságban utódát, elfogták. Tizenkilencz zászló, ezerszáz paripa legszebb része volt a zsákmánynak.[2]

Mindezen diadalok, győzelmek, a harczokban való folytonos részvét Zrinyi Györgyöt oly tisztségre emelték, melyet atyja is viselt. Petthő Gergelynél olvasom az 1591-ik évről, hogy Zrinyi az ország kapitánya volt.[3]

Petthőnek ezen kifejezése: „az Ország Kapitánya“ egyéb történetirók előadása szerint úgy értendő, hogy Zrinyi György ez időben a dunántúli kapitányság tisztét viselte[4] és egyszersmind megtartotta a kanizsai vár parancsnokságát is. Csakis így lehet érteni Istvánffynak szavait, ki Zrinyi György rendeletét közli, melyben Kanizsa, Győr, Pápa zsoldos csapatát és a környék nemeseinek fegyvereseit összehivja.[5] Zrinyi ugyan az előbbi években is tudtára adta barátainak az ellenség rabló-kirándulását s őket segélyre szólította föl; de

[1] Istvánffy. XXVI. 353.

[2] Szalay. IV. 382.

[3] „Zrinyi György az Ország Kapitánya és Nádasdi Ferencz stb.„ Petthő. 132.

[4] Horváth M. IV. 414.

[5] „At Zrinius, quod re iam peracta sero essent remedia, non aliud in praesens faciendum existimavit, quam quod convocatis, summa celeritate circumvicinae nobilitatis copiis, ac militibus praesidiariis, qui Canisae,

Kanizsa, Győr, Pápa s a közelfekvő várak őrségeit csak akkor vonhatta magához, ha a dunántúli rész kapitánya volt.

E tisztség neki nagyobb hatáskört nyújtott, s ez állásban nem is késett magát hasznossá tenni.

A kisebb csatározások a magyarokra nézve győzelmesek voltak. Hogy e győzelmeket megboszúlja, hogy kiköszörülje a csorbát, mely fegyverén Sziszek alatt üttetett (1593.) hogy megboszulja Mustafa és Mohamed bégek halálát, kik a szultán hugainak fiai voltak, a 80 éves, de még mindig harczias Szinán nagyvezértől ösztönöztetve, Murad szultán Magyarország ellen hadjáratot határozott.

Szinán 1593. szept. elején 150 ezernyi haddal érkezett Nándorfehérvárra a bilincsekbe vert Krekwitztzel együtt, ki konstantinályi követ volt. Ekkor már Sziszek a török hatalmába jutott, a melyet hős védelem után a moreai beglerbég Mehmet, Szinán nagyvezér fia vett be, kit atyja előre küldött.

A nagyvezér ez évi hadjárata nem volt valami dicsőséges. Szinán szept. 27-én Eszéknél átkelt a Dráván, s miután a gyáván föladott Veszprém és Palotát hatalmába vette, a tél közelgése miatt nyugtalankodó hadát először Budára, majd Nándorfehérvárra vezette vissza.

Zrinyi György, Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz a török ezen mozdulataival szemben fegyvereseiket Komáromba vezették.[1] — „Ezalatt október közepéig mintegy 40 ezernyi sereg gyült össze Komárom táján, Pálffy Miklós dunáninneni, Zrinyi György dunántúli és gróf Hardeck Ferdinánd győri főkapitány, Nádasdy Ferencz, Thurzó

Jaurini, Papae et locis propinquioribus stipendia merebant, arcem e materia et cespite denuo restaurarent, ac tormentis et rebus neccesariis, ac militum tam Germanorum quam Ungarorum praesidio imposito munirent." Istvánffy XXVII. 364.

[1] Petthő. 135.

György, Illésházy István s több más urak zászlói alatt. Fővezérré a császár Hardecket nevezte ki.[1]" Hardeck kinevezéséről igy nyilatkozik Istvánffy: „Bár visszatetszést keltett Hardecknek fővezérré történt kineveztetése (Pálffy ugyanis és Zrinyi állásuk kiváltságainál fogva neki engedelmeskedni egyáltalán nem akartak, de később, nehogy e viszály az ügyet hátráltassa, a főurak ösztönzésére belenyugodtak,) a mieink trombiták harsogása, dobok pergése és a zászlók kibontása által jelt adtak a megindulásra."[2] Oly szép jellemvonását találjuk itt följegyezve Zrinyinek, mely ritkitja párját. Pálffy és Zrinyi hivataluknál fogva mint, dunáninenneni és dunántúli kapitányok, elsőbbséggel birtak Hardeck fölött, és mégis, mikor a korona azt nevezte ki, engedelmeskedtek „ne ea contentio rebus gerendis obstaret." Félre tevék a nagyravágyást, lemondtak hivataluk kiváltságáról, s mint önzetlen hazafiak a haza szolgálatát tartották szem előtt. Mindkettő a legönzetlenebb hazafinak bizonyult, kik nem kitüntetéseket kerestek, hanem alkalmat éltőket hazájuknak szentelni.

A vezérek értesülvén a nagyvezér visszavonulásáról, okt. 28-án Fehérvár vivására indultak. De alig kezdték a várost vivni, midőn nov. 3-án hirét veszik, hogy Hasszán budai basa 20 ezernyi emberrel az ostromlott vár fölmentésére indul. Hasszán ismerte a keresztény sereg mozdulalatait, azért sietett Fehérvár fölmentésére.[3]

Hasszán megérkezése, mely a számitáson kivül esett, félbeszakitá az ostromot. A legnagyobb gyorsasággal csatarendbe áll az ostromló hadsereg és Hasszán ellen indul.[4]

[1] Horváth M. IV. 414.

[2] Istvánffy XXVII. 375.

[3] „Non ignarus harum rerum Sinanus erat, ut qui ab exploratoribus nostros castra Comaronii mutatos esse, ac Danubium qui ibi duplici decurrit alveo, binis utrimquae pontibus, nota navium contabulatione, coniunxisse didicisset. Katona. XXVI. 703.

[4] Istvánffy XXVII. 377.

A sereg felállitása a vezérhez tartozott, melyet tehát Hardeck végzett.

Nem tárgyam az egész csata folyamát leirni, mi kitüzött czélomtól messze vinne, hanem csak eredményében jegyezni föl a diadalt s csak annyiban emliteni meg a harczot, a mennyiben ez Zrinyi személyével van összekötve.

A harcz véres volt, s a mieink győzelmével végződött. E harcz leirásában Petthő így emlékezik meg Zrinyi Györgyről: „Ő maga is a Basa Sebben szalada el, kit Zrinyi György maga sebesített meg hegyestőrrel, és meg is ölte volna, de egy Török azonban fel ütteté mind lovastúl Zrinyit, és azonközben a Basa el-szalada.“[1]

Egyéb történetiróink nem említik Zrinyi Györgynek küzdelmét Hasszánnal, hanem csak annyit mondanak, hogy Nádasdyval együtt Hasszán ellen tört volna s utközben Zrinyi lova véletlenül elesett (forte prolapsus est.)[2]

Nem lehetetlen, hogy a csatában Zrinyi és Hasszán találkoztak, mert abban az időben a vezér nemcsak rendezte a harczot, hanem maga is belevegyült. Az sem lehetetlen. hogy Hasszánt megsebezte, ki halálát csak úgy kerülte el, hogy Zrinyi lovával együtt elbukott. Ha egyebet nem is, azt azonban e részlet bizonyítja, hogy Zrinyi e csatában mint hős, méltóan atyja nevéhez, küzdött.

Az ellen nagy veszteséget szenvedett. „A harcztéren s a Budára vezető uton tiz, mások szerint még több, de mi legvalószinübb, hatezer török hullája hirdeté a szép győzelmet, melynek becsét nem kevéssé növelte az, hogy a török egész tüzérsége, 44 kisebb-nagyobb ágyu, a mieink kezébe esett.“[3]

[1] Petthő. 135.
[2] Katona XXVI. 713. Istvánffy XXVII. 378.
[3] Horváth M. IV. 415.

A győzelmet a magyar kivivta, de a német vezérlet eredménytelenné tette ismét. „A fényes győzelem terméketlen maradt, mert Hardeck nem hajtva a magyar hadnagyok tanácsára, kik nyomban Fehérvár vivásához akartak látni, s kik az elrémült török hadaktól Budát és Esztergomot is remélték visszavehetni, hadait téli szállásaikra vitte."[1]

1594-ben a Németország kormányát átvevő Erneszt herczeg helyére Magyarországban Mátyás, Horvátország s az örökös tartományokban Miksa főherczegekre bizatott a hadügyek igazgatása.

Mátyás főherczeg vezérlete alatt Nógrád bevétele után Esztergomot ostromlák, mely ostrom semmi dicsőséget, de annál több gyalázatot hozott a keresztény fegyverekre.

A Zrinyi György vezetésére bizott had sokkal szerencsésebb volt. A pákozdi csata után visszament állomására s Esztergom ostromával egy időben ő is megkezdé a harczot. Fegyvertársa- s dicsőségének osztályosával, Nádasdy Ferenczczel az urak, vármegyék és végbeliek hadát összegyűjti, s e had élén Berzencze ellen indult. Nevének hire megelőzte jöttét, s a törökök nemcsak Berzencze, hanem Segesd és Szécsényt is felgyújtván, odahagyák. Zrinyi az odahagyott várakat kiigazíttatja s őrséggel rakja meg.[2]

Petthő Gergely a leirt harczokban Nádasdyt Zrinyi táborában szerepelteti, más történetirók azonban állítják, hogy Mátyás főherczeggel hadakozott volna. Előttem az első valószinübbnek látszik. Ezek, valamint Babocsa bevételénél a vezénylet Zrinyi György kezében volt letéve; kétségtelen azonban, hogy a magyar hős Nádasdy vagy más fegyvertársának tanácsát is meghallgatta s ha előtte jónak látszott, követte is. Minden intézkedés

[1] Szalay IV. 388.
[2] Petthő. 136.

azonban Zrinyi nevében tétetett, miként azt Istvánffy határozottan állítja.[1]

Ezen győzelmek, valamint a népnek szenvedései rávették Miksa főherczeget, hogy seregével növelvén a magyar hadak számát, a vezényletet átvegye s Petrinja várát elfoglalja.[2]

Sziszek bevétele Erdődi Tamás bánnak tulajdoníttatik érdemül. „Erdődi Tamás bán, Sziszeket megnépesíté, és azt néppel meg-raká.“[3]

Mig ezek hazánk déli részein történtek, Esztergom körül a keresztény had ugyan galádul viselte magát. Az ostrom csiga módjára haladt, ebben nem is tüntette ki magát a német katona, hanem a fosztogatás, rablás, paráznaság és részegséget oly tökélylyel üzte, mintha csak tanult mestersége lett volna. El is pusztította a vidéket, de nemcsak a vidéket, hanem sokat lakói közül is, mert „egy nap sem volt, hogy magyart nem öltek.“[4]

Mátyás főherczeg erélytelen ember volt, ki fegyelmet tartani nem tudott; tanácsadó kapitányai hadban soha sem voltak s pusztítani csakis az asztalnál tudtak; Ungnád Dávid részeges volt. És ily tanácsosok előtt tárt fület Mátyás főherczeg, ezek tanácsa után indult, minek következménye lett, hogy az 50-ezernyi had május 4-től junius 28-ig bár folyton vivta a várat, mégis csak a királyi várost s a Tamáshegyen épült várat foglalta el. Pedig volt a táborban egy Pálffy Miklós, Thurzó

[1] „Misit tamen Zrinius quasdam viarum et locorum peritos ad Corpadum oppidum, ubi in Rinniam amnem paludosum Labadus alter rivus aeque stagnans influit, tentaturos, an eo in loco transiri posset.“ Istvánffy XXVIII. 384.

[2] „Maximillianus praecibus populorum Stiriae et Carnorum permotus, Illyricorum praesertim, qui ex praesidiis, quae in nova Petriniae munitione erant, assiduis populationibus, igneque et ferro infestabantur ect.“ Istvánffy XXVIII. 387.

[3] Petthő 136.

[4] Illésházy Följegyzései. 1592—1603. Monum. Hung. Hist. Script. VII. k. 9. l.

György és Illésházy István, de ezek tanácsa, talán mivel magyarok voltak, meg nem hallgattatott.

Nem lehetett kételkedni, hogy Szinán nagyvezér a nyár folytán megérkezik Esztergom fölmentésésére, miért is Mátyás főherczeg a dunavidéki megyék rendeit a király nevében az esztergomi táborba meghivta, hogy ott a teendők fölött tanácskozzanak. Ekkor jött ide Zrinyi is, kinek, mint dunántúli kapitánynak, a tanácskozásban hivatalánál fogva részt kellett vennie. Szalay ugyan állítja, hogy Zrinyi már előbb is itt volt,[1] de ebben téved mert ezen időben ő délen győzedelmes harczokat folytatott. Horváth Mihály is ezen időben Zrinyit délen foglalkoztatja, midőn irja: „Miksa főherczeg Erdődy Tamással, Zrinyi Györgygyel, miután emezek Berzenczét, Csurgót, Babocsát megvették, Petriniát és Sziszeket szállották meg.“[2]

Esztergomban tartott rész-országgyülés minden lehető áldozatot meghozott s a pénzbeli segélyen kivül 20 ezer fegyverest is megajánlott. A nemesség felkelése oly erélylyel intéztetett, hogy rövid idő mulva 20 ezer harczos állott Pálffy és Zrinyi országkapitányok zászlaja alatt. De alig gyült össze a had Esztergom alatt, midőn Mátyás főherczeg hirét veszi Szinán megindulásának, mire az egész sereget ismét Ungnád Dávid tanácsára visszavezeti Komáromba.

De nemcsak Mátyás főherczeg, hanem minden német vezér alatt álló had már a megindulás hirére visszavonatott, s így nem csodálkozhatunk Dobónak Teuffenbach elleni kitörésén: „Bizony inkább hiszem, hogy azt akarta vala, hogy rakásban levágva találta volna a tábort és urakat, hogy a várakat a császár számára foglalhassa el!“[3]

Szinán előbb Tatát, jul. 30-án Szentmártont foglalta el s innen Győr alá indult, melyet Hardeck védel-

[1] Szalay IV. 390.
[2] Horváth M. IV. 417.
[3] Sárospataki Kronika e. h. 54.

mezett 6000-nyi őrséggel. Mátyás főherczeg Révfalu mellett ütött tábort a kis Duna (mosonyi ág) baloldalán s összeköttetésbe lépett a kis Duna jobb partján, a kis Duna és Rába összefolyásánál épített várral. Szinán, mivel a vár vivásához komolyan mindaddig nem kezdhetett, míg a túlparton ellenséges haderő tanyáz, hajóhidat építtet, hogy a két partot összekösse. A hajóhidon alig kezdi meg az átszállást, midőn Mátyás visszavonulót fuvatott, mi oly rendetlen futásba ment át, hogy a nagy veszteséget nem az ellen, hanem ez okozta.

Szinán ezután körülveszi a várat s komolyan ostromolja. Az erős vár ha nem is győzelmes megvédést, de hosszu ostromot bizonynyal kibirt volna; Hardeck azonban már szep. 29-én[1] szabad elvonulás föltétele alatt föladta. Hardeck árulását életével fizette meg.

Szinán Győr megvétele után fiát Pápa ellen küldte, maga pedig Komárom ostromára indult. Pápa ellenállás nélkül megadta magát, de Komárom erélyesen védetett Braun Rézmán és Sztarics Farkas által.

Komárom megvédte magát, Mátyás pedig, miután a rendetlen futásban szétszóródott hadát összeszedte s ujabb hadakkal erősbítette, továbbá meggyőződött arról, hogy Szinán babéraival megelégedve visszavonult, Komárom alá vezette hadát. Milyen katonaság volt ez! Ugy bujkált az ellenség után. „A sziget népe azonban úgy tapasztalá, hogy csak a rablók változtak, mert a fizetetlen német és cseh zsoldosok is ellenség módjára dulták, rabolták a vidéket, mignem november végén az egész had szétoszlott.“[2]

Nemcsak a magyarokat bántotta a fonák s gyáva hadviselés, hanem még magát Rudolfot is fölrázta tespedéséből s a Győr alól megfutamodott Mátyás főherczeg helyébe más vezért keresett. Erneszt főherczeg tanácsára Mansfeld Károlyt helyezte a hadak élére s midőn Győr

[1] Kerékgyártó Á. III. 162.
[2] Horváth M. IV. 421.

eleste s Komárom ostromáról értesült, idegen udvarokat is felszólította segélyadásra.

Az 1595-ben Pozsonyban összegyült rendeket, kik a hazát ily előzmények után méltán félthették, Rudolf az idegen udvarok, a pápa, spanyol király s a német fejedelmek segélyének reményével nyugtatta meg. A rendek köszönettel vették ugyan a király gondoskodását, de ujolag kérték, jöjjön körükbe, hű magyarjai közé s személyesen győződjék meg a haza bajairól. Kérték továbbá, hogy a felvidékre magyar főkapitányt nevezzen ki, ki a népet a magyar nép szelleme s törvényei szerint kormányozza. Az országgyülés továbbá a körülményekhez képest a legnagyobb pénzbeli segedelmet is megajánlotta, a hadiadó kötelezettségét kiterjesztette a királyi városok, lelkészek s az egy telkes nemességre is, s az igy egybegyült pénzösszegből zsoldosok szedetését rendelte el.

„De mindezekhez kevés bizodalom vala, mivelhogy elrémültek vala a török hatalmasságától.“[1] E nagyszabásu intézkedésnél többet segitett Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem szövetsége Rudolffal. Nagy küzdelmébe került Báthory Zsigmondnak, melyben fejedelmi trónja is megingott, a szövetség megkötése, mig végre még is sikerült. 1595. január 28-án iratott alá a szerződés, melyben mindkét fél a török elleni harczra kötelezte magát.

Mig ezek Magyarországban történtek, a török birodalom is nagy eseménynek volt szinhelye. 1595. év elején Murad szultán elhalálozott s utódja legidősb fia III. Mohamed lett. A szultán a nagyvezér és a budai helytartó által azonnal békét ajánlott Rudolfnak. E békülékeny szellemet Rudolf és Báthory Zzigmond közti tárgyalás, majd a megkötött szövetség okozta, a melybe belevonattak Áron moldvai és Mihály havasalföldi vajdák is. Ehhez járult még a kozákok nyugtalansága, kik megunták a tatárok folytonos beütéseit s ajánlatot tettek Rudolfnak, hogy ha nekik némi zsoldot ad, fegy-

[1] Illésházy Följegyzései. Monum. Hung. Hist. VII. Script. k. 19. l.

vert ragadnak a török ellen. Ez hangolta a törököt békére, de egyszersmind ez volt az is, mi a keresztényeknek reményt nyújtott a török iga lerázására.

Rudolf ennek folytán a békeajánlatokat visszautasította. De sem Rudolf, sem kormánya nem volt az, mely ez előnyöket hasznosan fel tudta volna használni. Minden, mit a kedvező viszonyok közt vártak, az volt, hogy a török uj ellenei által elfoglalva, nagyobb hadat hazánkra küldeni nem fog, s ez idő alatt ők a felső Duna mellett majd néhány várat vissza fognak venni. A kedvező körülményeket tekintetbe véve azonban ez édes kevés volt. Egy harczias, erélyes fejedelem a magokra hagyott szövetségesekből oly erőt támaszthatott volna, melylyel megingathatta volna a török hatalmát, Magyarországból pedig teljesen kiszoríthatta volna. Ettől tartott a török és békeajánlatait azért tette meg.

Mit tett tehát kormányunk? A moldvák, oláhok és a kozákok ügyét egészen az erdélyi fejedelemre bizta, maga pedig legközelebbi czélul Esztergom elfoglalását tüzte ki. Gr. Mansfeld Károlyban végre oly fővezérre talált kormányunk, ki a hadat fegyelmezte, kihágásait szigoru rendszabály által meggátolta s végre Esztergom vivását sikeresebben intézte. Hogy Esztergom ellen sikerrel harczolhasson, először a Duna balpartján, Esztergom átellenében épült Párkány erődöt ostromolja, két nap alatt beveszi s Esztergom fölmentésére siető budai pasát aug. 4-én leveri. Csak azután fogott komolyabban Esztergom ostromlásához, a mikor sem Párkányból nem nyugtalaníttathatott, sem az ostromlott őrség kitartását nem erősítette az a remény, melyet a felmentésére közeledő seregbe helyezett.

Augusztus 4-iki szép győzelmét a vezér nem soká élte túl. A táborban uralkodó vérhas ledöntötte lábáról, s 10 nap mulva a sereg, és a magyarok nagy kárára Komáromban meghalt.

A vezényletet Mansfeld halála után ismét Mátyás főherczeg vevé át, ki a várat több napon keresztül

hevesen lövöldözteté, majd rohamot intézett a vár ellen; de bár ez visszaveretett, az 1700 főből álló őrség mégis elvesztette reményét s arra kényszerítette a pasát, hogy a várat föladja, ki azután Pálffyval a föladás föltételeit meg is határozta. „Szeptember elsején hosszas vitatkozás után Pálffyval úgy egyezett meg, hogy mindkét fél kezeseket adván, valamennyien málháik és minden szükségeseikkel elvonulhatnak; összes ágyuikat, készleteiket és élelmi szereiket pedig a várban hagyják, nekik viszont 30 teher-hajót, hogy azok a távozókat Visegrádig vigyék, adjanak, melyeket onnan visszaküldeni tartoznak."[1]

Esztergom elfoglaltatott és az elfoglalt várban a német iszonyu gazdálkodást kezdett. Mansfelddel eltünt a fegyelem s a német nagyobb átkává lett a magyarnak az erélytelen vezérek kezében, mint a török. Mert volt, mi a török előtt kegyelettel birt s azt meg is őrizte; de széles e hazában nem lehet találni oly dolgot, mit a barbár német katonák össze ne romboltak volna s ha előttük egyebet nem ért, annyit minden esetre, hogy azon brutalitásuk jelét hagyják hátra. Utálattal fordul el az ember ily védelemtől.

Mig e gyáva nép, mert csak a gyáva tud kegyetlen lenni, egész vidéket pusztított el, addig Zrinyi György győzelmes harczokat folytatott. „Zrinyi György, és Herbestáner Sigmond, a' Thót Országi Generál, a' Vármegyékkel és Végbeliekkel Babocsára indulának, kik előtt Babocsából, Bartsból és Szent Mártonból, ki menének a Törökök, a' Várakat fel gyújtván és el-égetvén. E' lévén Juliusnak 30. napján."[2]

[1] „Calendis Septembris post multam contentionem verborum cum Palffio ita convenit, ut datis utrinquae obsidibus, omnes cum sarcinis et rebus universis exire permittantur; cuncta tormenta, apparatusque eorum, ac commeatus in arce reliquantur: XXX. naves onerariae, quae abeuntes Vissegradum usque devehant, eis concedantur, quas illinc remittant." Istvánffy XXIX. 408

[2] Petthő. 138.

Babocsa megvételekor a vezérek még nem vettek hirt Mansfeld győzelmes működéséről és az aug. 4-iki győzelmet is csak későn tudták meg. Ily körülmények között a vezérek azon tanakodtak, hogy merre fordítsák fegyvereiket? Herberstein a Dráván átkelvén, az ottani részeket akarta elpusztítani egész Pozsegáig és e czélból csónak, sajka és egyéb hajózásra alkalmas dolgokról gondoskodott, melyeken a hadat átszállítani lehetne. Mások a győzelem fölötti örömükben magát Pécset óhajtották meglepni és elfoglalni.

Az első terv mi eredményt sem tudott volna felmutatni, mert bár messze kiterjeszti a pusztulás határait, de nem biztosította volna az elfoglalt részeket, ezek továbbra is védtelenek maradtak volna. A második meg nem is volt terv, hanem csak forró vágy, mely a jelen körülmények közt nem teljesülhetett.

Zrinyi György, kit a diadal mámora el nem ragadott, ki az általános lelkesültség közepette is higgadt maradt, bölcsen tervezgetett s csak az elérhetőt tüzte ki czélúl, sokkal üdvösebbnek tartotta a hazára nézve az elfoglaltakat biztosítani, mint ujabb, nem biztosítható hódítások által ezeket is koczkára tenni. Zrinyi terve győzött. „Győzött azonban Zrinyi grófnak a hazára nézve előnyösebb véleménye, ki mellőzve és visszautasítva mások nézeteit, úgy határozott, hogy ugyanott meg kell állapodni és az előbbi háboruk alatt romba dült régi Babocsát az omladékok eltávolítása után helyre kell állítani és katonasággal kell ellátni; és összeszedte a táborában levő nagyszámu szekeret és vonó-marhát, melyek annyi fát, cserjét és egyéb szükséges eszközt hordottak össze, hogy az egész vár 7 nap alatt sánczczal, bástyával, ajtókkal és a védelemre szolgáló egyéb építkezésekkel együtt Placentinus, a császári ház épitészének útmutatása szerint teljesen fölépült."[1] Zrinyi a

[1] „Sed vicit sententia Zriniani Comitis, ut Reipublicae utilior, qui praetermissis ac repudiatis aliorum sententiis, ibidem persistendum, ac Baboeiam veterem superioribus bellis dirutam, repurgatis ruderibus instau-

helyreállított Babocsát jeles őrséggel megrakta s kapitányává Horváth Miklóst nevezte ki. A vezérek ezután haza indultak. Csak ekkor vettek hirt Mansfeld aug. 4-iki győzelméről, mit katonai ünnepélyességgel meg is ünnepeltek.

E győzelem fölötti öröm a vezéreket nem hagyta nyugodni. Herberstein János, Erdődy, Lenkovits és Eggenberget tanácskozásra hivja meg, hogy velök Petrinia s siker esetében egyéb várak elleni működés módozatait megbeszélje. A vállalatot siker koronázta s e hadviselés nemcsak Petriniát, hanem még „Krasztovitzát és Górát a magyar koronának visszaszerezte."[1])

Ezalatt Báthory Zsigmond szövetségeseivel győzelmesen küzdött s az ellene küldött hadat visszaverte. Végre maga a nagyvezér, Ferhád pasa, indult a szövetségesek ellen, hogy ezek kezéből a győzelmet kiragadja. Mielőtt azonban a munkához kezdhetett volna, megbuktatta őt Szinán, a kereszténység és minden müveltség dühös ellensége. A két vajda 16-ezernyi hadával a 100-ezernyi had felett rendelkező Szinánt nyilt csatában ugyan nem támadhatta meg, e helyett kisebb csatározásokkal nyugtalanították az ellent s visszavonulásukat úgy intézték, hogy a közelendő Báthoryval egyesülhessenek. Ez sikerült. De mikor Báthory megérkezett s egyesített hadainak száma 60 ezeret tett, melynek magvát 20 ezer székely képezte, Szinán e nagy erő láttára eddigi babérjait veszélyeztetni nem akarván, némi csatározás után Bukarestbe vonult vissza.

A fejedelem a két vajdával tartott tanácskozás után Tergovistyét szállotta meg, melyet Szinán a nyáron

randam praesidioque muniendam decrevit: ac in castris magnam carrorum et iumentorum copiam conquisivit, quibus robora et virgulta, caeteraquae necessaria tanta celeritate convecta sunt, ut intra VII. diem tota arx vallo, propugnaculis, valvis, caeterisquae aedificiis ad defensionem necessariis, sola, militum opera et laboribus, ex praescripto Caesaris Portae Placentini Architecti, sat commode erigeretur." Istvánffy XXIX. 409.

[1] Szalay IV. 402.

megerősített s védelmére 4 ezer embert rendelt. A vitézségben versenyző magyar és oláh harczosok már a harmadik napon elfoglalták a várat, védőit lefegyverezték s az egész hadi készletet, köztük 46 ágyut, elfoglalták.

E győzelem hallatára Szinán odahagyja Bukarestet, miután fölgyüjtotta s nagy gyorsasággal, rendetlenül visszavonul Gyurgyevóra, hogy ott a Dunán átkeljen. A magyar had erről tudomást vesz, rövidebb utakon utána iramodik s még elég jókor ér oda, hogy a társzekereket lefoglalja, a mintegy 5 ezer fogolylyal visszatérő dulárokat leölje vagy a Dunába ugraszsza, s a foglyokat kiszabadítsa. Zsigmond győzelmesen térhetett vissza országába.

Az 1595-ik év csorbát ütött a török fegyverén, melynek kiköszörülésére maga a szultán vállalkozott. A török készülődésnek hire Magyarországba is elhatott, mi a rendeket arra birta, hogy erélyesen készüljenek s oly tekintélyes haderőt állítsanak ki a szultán ellen, mely legyőzi a gőgös urat, s hazánk letiport szabadságát új életre ébreszti.

Mind a két fél megtett mindent; fegyverkezett, szövetségesek után nézett, hogy az óriási küzdelemben győző lehessen. Magyarország rendei tetemes pénzösszeget ajánlottak meg, s azonfelül az országgyülés a római pápához, VIII. Kelemenhez feliratot küldött. „Nem ismerünk fontosabb teendőt, — igy szól a felirat — mint hogy Szentségednek a mi és végveszélyben forgó hazánk iránt tanusított kitünő jótéteményeiért köteles és elévülhetlen hálánkat nyilvánítsuk.“[1] E köszönő iratban egyszersmind vázolja az országgyülés a fenyegető veszélyt és segélyét kéri ki.

[1] „Nihil nobis antiquius habendum esse censuimus, quam debitas immortalesque beatitudini vestrae pro singularibus in nos et patriam hanc nostram, in extremo fortunae cardine nutantem, beneficiis gratias ageremus.“ Katona. XXVII. 255.

Báthory Zsigmonddal is élénkebben kezdett kormányunk követségeket váltani. Igéretekben ekkor sem volt fukar, de a szót nem igen követte tett.

Sokkal nagyobb ajánlatot tett a török Báthorynak: „Nem sokára egy csausz érkezett hozzá a szultán azon üzenetével, hogy kész Erdélyt előbbi adója alól tölmenteni s Havasalföldet is örökösen hozzácsatolni, ha a fejedelem fegyverét leteszi s lemond szövetségéről a császárral. Zsigmond tagadólag utasítá ugyan vissza a hirnököt; de hogy Rudolfot igéreteinek pontosabb teljesítésére ösztönözze, nem mulasztá el tudatni vele a török igéreteit."[1]

A táborozás csak lassan vette kezdetét, a külsegély igen gyéren érkezett, s a fővezérré kinevezett Miksa főherczeg is csak a nyár közepén szállt táborba.

A támadást a keresztény had kezdte meg. „Ezután Pálffy és Schwartzenberg vitézsége által Miksa Váczot rohammal megvevén, Hatvant táborolta körül."[2] Az ezer főnyi őrség 2 hétig vitézül védelmezte a várat, s csakis holttesteiken keresztül s az égő üszkök között juthatott az ostromlók hatalmába.

Hatvannál volt még a keresztény had, mikor hire jött a szultán Szegedre érkezésének,[3] ki Dzsaffer pasát 30 ezernyi emberrel Szolnokra előre küldte. Pálffy azonnal tanácslá, hogy bármi legyen is a szultán czélja, szükséges, hogy az előcsapat megtámadtassék, mielőtt a derékhaddal egyesülne. De e helyes tanács, mint annyi, mellőztetett s a német had megkezdte a visszavonulást az Ipoly mellé. A szultán szándékát csakhamar megtudták, ki Egert akarta elfoglalni, miért is Nyáry Pál várnagyot azonnal visszaküldte Miksa s erősitésül német, cseh és vallon hadakat adott mellé, kikkel az őrség 4500 emberre szaporodott. E vegyes őrség eredményezé a

[1] Horváth M. IV. 443.
[2] U. o. IV. 444.
[3] Istvánffy. XXX. 425.

várnak október 13-án történt föladatását. Az idegen zsoldosok, kik föllázadtak a vezérek ellen, s kiket Hatvanban elkövetett kegyetlenségökért a törökök felkonczoltak, megnyerték árulásuk jutalmát.[1]

Miksa főherczeg még mindig nem tudta, hogy mitévő legyen, mig végre megérkezett Kornis Gáspár, Báthory Zsigmond követe, ki hirül hozta, hogy a fejedelem már Nagyváradnál van seregével s tudni óhajtja, hogy hol és mikor csatlakozzék hozzá? Igy lett vége a tétovának, ekkor lett határozattá, hogy a sereg azonnal Eger fölmentésére induljon, s hogy Miskolcznál óhajt a fejedelemmel egyesülni, hová Teuffenbach, a kassai főkapitány is rendeltetett.

A rossz idő és esőzések miatt azonban csak lassan haladhatott a sereg előre, s még csak Rimaszombathoz ért, mikor Eger elestének hirét vevék. Utjokat tovább folytatták s október 18-án Vámosnál, a Sajó mellett, egyesült Zsigmond és Teuffenbach tiz—tiz ezernyi seregével, melyekkel együtt az összes sereg létszáma 39 ezeret tett 95 ágyuval.[2] October 22-én (1596.) Mező-Kereszteshez ért a had és a Csincse patak melletti mocsáros helyen táborba szállott.[3] 23-án hasonló erejü hadat küldött a szultán két pasa vezérlete alatt a keresztény sereg ellen; de a törökök megverettek s 43 ágyujok zsákmányul esett. 26-án maga a szultán egész haderejével megérkezett s az ütközetet azonnal meg is kezdé. „A csata szerencsésen nyilt meg; a törökök, kik már négy nappal azelőtt, a tábor kitüzésekor, emberekben, ágyukban tetemes veszteséget szenvedtek, ez alkalommal is a Csincse vizének mocsárai mögé visszavettettek. A királyi hadak utána nyomulva, oly rettegést hoztak a török táborba, hogy a szultán üdvösnek látta, biztossága végett tartalék-seregét felkeresni. Magyarok, németek már kezökben vélvén a győzedelmet, a tábor kincseire

[1] Katona. XXVII. 323.
[2] Katona. XXVII. 326.
[3] Horváth. M. IV. 445.

rohanva, fosztáshoz láttak; soraik rútul felbomlottak. A büntetés sarkukban volt. Az első rémülésükből felocsudott török hadak, a tartalék-sereg Cicala pasa vezérlete alatt, a fosztó lovasságra vetvén magokat, ezt egy rohammal megfutamították, s e futamodók a gyalog dandárokat is magokkal rántották."[1] A futók egy része a vizen túl ismét magához tért, de miután hasztalan vártak az ellenre, nehogy az éj beálltával meglepessenek, továbbálltak. Teuffenbach másnap az utócsapattal jó rendben vonult vissza, a tábori készlet nagy részét azonban igás-barom hiányában kénytelen volt hátrahagyni. „Az ellenség csak ezután foglalta el az üresen hagyott tábort, melyben egyebek közt 10 ezer arany esett zsákmányul. A szerencsétlen nap után Miksa főherczeg Kassára, Báthory Zsigmond Erdélybe ment vissza. Iróink a török veszteségét 20 ezer emberre, a mieinket öt vagy hat ezer lovasra s ugyanannyi gyalogra teszik."[2]

Zrinyi György nem volt Mező-Keresztesnél, hanem ez idő alatt hazánk déli része fölött őrködött. Szükség is volt reá.

Szigetvár parancsnoka a kis Hasszán volt, ki azt gondolá, hogy a leirt csatározás alatt a dunántúli kerületből a katonaság elvonatott, kedvező alkalomnak vélé kisérletet tenni Babocsa ellen. Körülbelül 4 ezer embert vont össze, s ezekkel szep. 26-án körültáborolja Babocsát s ágyuztatni kezdi.[3] Horváth Miklós babocsai parancsnok a török közeledtére odahagyja a várat. „Ő, jóllehet tudta, hogy a törökök már közelednek, mégis, mint afféle szájhős, a veszélyben, amint utóbb ki is tünt, gyáva, és csak rablásai után kapott hirre, szántszándékkal hagyta volt el a várat."[4] Hasszán azonban a

[1] Szalay VI. 405.
[2] Horváth M. IV. 447.
[3] Petthő. 143.
[4] „Is quamquam Turcas adventantes non ignoraret, vir tamen verbis ferox, sed ut postea apparuit, in periculo pavidus, ac rapinis infamis, de industria discesserat." Istvánffy XXX. 433.

várat, bár vezére megszökött, mégsem tudta elfoglalni, mert védői hősiesen küzdöttek. Hasszán az ostromot csak akkor hagyta abban, a mikor meghallotta, hogy Zrinyi György a vár fölmentésére közeledik s már Kanizsánál van. Zrinyi megérkeztét Hasszán nem merte bevárni, hanem fölszedvén táborát október 3. napján Szigetvárba visszavonult.[1]

Hasszán elvonulásáról Zrinyi miután tudomást vett, egész hadát nem fárasztja Babocsa alá, hanem ezek hátrahagyásával csak tulajdon lovas banderiumával megy Babocsára, s miután a hős védőket megdicsérte, a jövőben is hasonlóra serkentette s a megrongált falakat kijavította, maga is hazafelé tartott.

Horváth Miklós, az érdemtelen várnagy, elveszti állását. „Az ostrom megszünte után a katonák a visszatérő Horváthot a várból kizárták, mivel jól tudták, hogy ő csak az ostromtól félve, álnokul volt távol. És Mátyás főherczeg helyeselvén itéletöket, helyébe Pető Györgyöt nevezte ki."[2]

A Mező-Keresztes mellett vesztett csata a keresztényeket lehangolta, a szövetséget majdnem felbontotta. Báthory Zsigmond fejedelem a keresztesi veszteség miatt nagy zavarban és félelemben volt, s a hozzá jött csausz előtt, ki több rendbeli levelet hozott a török fővárosból, melyek igéreteket tartalmaztak, békülési szándékot szinlelt, hogy a török terveit kikémlelhesse. Ekkor tünt ki csak, hogy a keresztesi csata a törökre nézve nem volt egészen győzelem, hanem oly erőfeszités, a melyben kifáradt s boszuló hadjáratra nem is gondolt. Követe által többet is megtudott Báthory, t. i. azt, hogy a szultán ez évben (1597,) sem maga, sem nagyvezére által nem intézend hadjáratot Magyarország ellen. De mig e hir egyrészt

[1] Petthő. 143.

[2] „Soluta obsidione, Horvathum redeuntem milites arce excluserunt; quod eum metu obsidionis territum, dolo malo abfuisse nossent: et Mathias princeps, approbato eorum iudicio Georgium Petőnem in eius locum suffecit." Katona XXVII. 362.

eloszlatta a félelmet s igy fönmaradhatott a szövetség, mivel az fenyegetve nem volt; másrészt nagyon bénítólag hatott a működésre. A hadi-készületek nagyon hanyagul tétettek, s a tábor csak nagy nehezen indult ki helyéből.

Pálffy petárda segélyével beszakítja Tata kapuit, a várat meglepi s elfoglalja. Ez még a tavaszszal megtörtént s a szép tett nem talált utánzókra, maga Miksa főherczeg is csak aug. közepén mozdult ki óvári táborából.

A prágai haditanács, mely hivatva volt a hadászat czélját kijelelni, nem hallgatott ismét Pálffy, Nádasdy és Illésházy tanácsaira, kik kérték, sürgették a tanácsot, hogy Budát ostromoltassa. E helyett Pápa és Győr visszafoglalása határoztatott el.

„Pápánál Zrinyi György, Batthyány Ferencz, Török István és Dersfy Ferencz a dunántúli nemességből még hét ezer vitézt hoztak a főherczeg táborába.“[1]

Az első sikertelen ostrom után az 550 főből álló őrség feladta a várat aug. 20-án. A vallonok azonban az adott szó ellenére ez őrségből 300-at levágtak.[2]

E barbar nép annyiszor és annyiszor gyalázta meg a keresztény fegyvereket. A hadban gyávák, a legyőzött ellenséggel szemben a legnagyobb kegyetlenségeket követték el. És itt is, mint másutt, miként a Zrinyiek fő jellemvonása megkivánta, a védtelenek segedelmére Zrinyi György siet s a barbarok véres kezeiből 250-et kiszabadít s biztonságba helyez. Még egyszer kellett Zrinyinek védelmökre kelni. Ugyanis mikor a puskaporos torony fölvettetett, a vallonok ismét a törököket okolták, kik, szerintök, előkészítették a romlást. De bebizonyoso-

[1] Horváth M. IV. 453.

[2] „Sed non sine magna Christiani nominis nota accidit, quod Itali et Vallones publicae fidei interventum nihili reputantes, arce egressos Turkas hastis et gladiis crudeliter transfodere ac caedere inciperent, ac dum praefecti et duces adcurrunt, trecenti ex deditis puncto temporis trucidarentur.“ Istvánffy. XXX. 436.

dott, hogy vigyázatlanság volt e veszedelemnek oka, mire a fölhevült kedélyek lecsillapodtak s a török foglyok másnap szabadon eltávozhattak.

A pápai vérengzés után a tábor Óvárra vonult vissza, majd helyét többször is megváltoztatá. E változás ismét alkalmat adott az idegen zsoldosoknak, hogy hazánk egy részét ellenség módjára pusztítsa. Végre hosszas kóborlás, tervváltoztatás után Győr alá szállt a tábor és ezt körülveszi. Ide érkezett Pálffy is. „De Győr mind fekvése, mind mesterség által annyira meg volt erősítve, hogy rövid idön egész Németország sem vehette volna meg.[1]

Aly pasa, a vár parancsnoka, nem úgy tett, mint Hardeck, hanem vitézül védelmezte az ostromlók ellen, kiknek törekvését nagyban akadályozta az esős és hideg időjárás. Alig 4 heti ostrom után hire érkezik, hogy a másodvezér, Mohamed, a vár fölmentesére siet. E hir azonnal félbenszakasztja az ostromot, s Miksa október 3-án a vár alól elvonul s Komárom alatt táborba száll, hol tétlenül, összetett kezekkel nézi, mint táborolja körül, s okt. 12-én miként veszi meg az ellen Tatát.

Tata megvétele után Vácz vivására indul a török. Miksa is megerősített táborba száll Verőcze mellett, hol miután az ellen támadását visszaverte, a hideg beálltával szétoszlatta seregét.

1598-ik évben Pálffy Miklós és Schwartzenberg Adolf oly hősi tettet vittek véghez, mely történetünkben a legdicsőbb jelenetek közé tartozik. E két vitéz Komáromból 5 ezer fegyveressel indul meg Győr elfoglalására. Aly pasa az erős várban oly biztonságban hitte magát, hogy a búsongó győrieknek többször mondá: „elébb megszólal a vártorony érczkakasa, mintsem Győr a keresztények kezébe jusson.“[2] De Pálffy és Schwartzenberg vitézsége és hősiessége meghazudtolta a kemény

[1] Illésházy Följegyzései. Monum. Hung. Hist. VII. 48.
[2] Horváth M. IV. 454.

szavakat. „Ezen válogatott sereggel, márczius 27-én, mely vállalatukat az isteni Gondviselés a legteljesebb sikerrel koronázta, ebéd után egy órakor Komáromnál a hidon, melyet az ellen félrevezetése végett azon éjjel hajókból és deszkákból sebtében összeállítottak, átkelének, és a Duna tulsó partján, Felnémethi Mátyással találkozának, ki Győr sikertelen ostroma alkalmával a törököktől elfogatott és a váltságdíj lefizetése végett Győrből jött. Ettől tudták meg, hogy a törökök, semmi ellenséges támadástól sem tartva, tétlenül töltik az időt, és hogy kétszáz janicsár zsold és eleségért tegnap Budára indult."[1] E haddal megközelítik Győrt, kapuját petárdával betörik s váratlanul meglepik az őrséget. Az őrség azonban csakhamar összeszedi, a betóduló ellenre veti magát, hősiesen küzd s már háromszor üzi vissza őket a kapuhoz. Meg-megujul a harcz, a török visszanyomatik, Aly elesik, a bástyákat a mieink elfoglalják s az életbenmaradtak egy része a lőportárba vonul, hogy azt fölvettetvén, a győzőket a legyőzöttekkel együtt megsemmisítse. A lőpor fellobbant, a harczolók soraiban nagy kárt tett.[2] Végre az életben maradottak belátták a további harcz sikertelenségét, leteszik a fegyvert. 300 foglyul ejtetett, a vár összes készlete zsákmányul esett.

A király a vezéreket illőképen megjutalmazá. Schwartzenberg Morvaországban birtokot nyert s kapitánya lett Győrnek; Pálffyt is megjutalmazá, aki bár a

[1] „Cum hac selectissima manu XXVII. die Martii; hora post meridiem prima, quod Dei Maximi providentia felix fastumque fuit, Comaronio per pontem, quem ea nocte ad fallendos e navibus et tabulis celerrime construxerant, transjecere et in ulteriore Danubii ripa Matheum Felnemethium, qui irrita obsidione Jauriensi captus a Turcis fuerat, ac pro exolvando redemtionis pretio e Jaurino veniebat, obviam habuere: a quo Turcas nihil hostile metuentes in otio agitare, ac ducentos ex Janiceris hesterno die Budam pro stipendio et commeatu profectus esse cognovere." Istvánffy XXXI. 441.

[2] U. o. XXXI. 443.

király felszólitására, mit kivánna, igy felelt: mindent hazámért tettem s szivesen tettem.[1]

Ez időben merültek föl az erdélyi zavarok, a melyeket Báthory ingatagsága hozott az országra. Magyarország kormánya még azon kis figyelmet is, melylyel eddig az országot kormányzá, védé, most megosztá hazánk és Erdély között s erejét sem annyira hazánk megvédésében, mint inkább Erdélyért folytatott harczaiban emészté föl. Erdélyt pártharcz pusztítá, a kormány balintézkedései folytán gyülöltté lett, s az elégedetlenség hullámai átcsaptak Magyarországba is azok körébe, kik rokoni köteléknél fogva sorsukat közösnek tekintették azokkal, kiket az erdélyi német kormány üldözőbe vett. A német ez időben, ha talán akart is, nem tudott alkotmányos lenni, mert bizalmát méltatlanokra pazarolta, s a polgári ügyeket is oly kezekbe tette le, kik nem voltak egyebek durva katonáknál, kik hivatalukat, állásukat nem tekintették egyebeknek, mint oly alkalomnak mely nekik jó konczot szolgáltatott. Igy nem is lehet csodálkozni azon idegenkedésen, melylyel a németek beavatkozása fogadtatott. Nem valószinütlen, hogy e ferde felfogás egy ország népeinek boldogitásában volt az oka a későbbi harczoknak, melyeket Erdély benszülött és alkotmányos fejedelmei a török pártfogás alatt, mint Magyarország alkotmányának s a vallás-szabadságnak védői, a magyar kormány ellen viseltek.

Az ország védelmére igért segély nem adatott meg s igy a magyar hadak nagyobb actióba nem is bocsátkozhattak. Kirándulások voltak csak ezek, melyek az ismertebb nevü magyar vitézek vezérlete alatt történtek, s amelyek igy nem mutathattak föl oly eredményt, milyent várni lehetett volna.

1599. év „aug. elején maga Pálfi is egy kirándulást intézett Zrinyi Györgygyel Buda felé és Szulejman pasát, ki egy török csapatnak, melyet Kolonics ugrasz-

[1] Istvánffy XXXI. 443.

tott meg, segítségére sietett, megverte s elfogván, Bécsbe küldötte."[1]

Ez volt Zrinyi Györgynek utolsó tényleges szereplése. Ez idő óta már Zrinyi inkább csak tanácscsal, mint fegyverrel szolgálta a hazát. Az 51 éves vitéz erejét a harcz, a folytonos munka fölemészté, s bár maga tényleg nem is működött, mégis birta honfitársainak bizalmát és a veszély idején őt keresték fel, az ő tanácsát kérték ki.

A déli részeken a török és tatár pusztított. Ibrahim vezér-pasa, Naszuff szigeti parancsnok a kis Haszszánnal s másokkal, kik a helyet jobban ismerték, tanácskozott a teendők fölött. Ibrahim az összegyüjtött sereget egyesíté Mehemet seregével. A tatárok pusztítva járták be a vidéket, „kik Alsó-Lendva és Lentiig mindent, a mi utjokba akadt, az ellenség szokása szerint tüzzel, vassal elpusztítottak."[2]

A szétáradt ellenséggel szemben szerencsésen harczoltak Zrinyi fegyveresei. „Sziget Vári Deli Naszuf Basát, Csőzi András, a' Zrinyi György szolgája, egy jeles tsatázó Vitéz ember, a' Végbeli Hajdukkal megveré, ő maga-is a' Basa halva esék, kinek a fejét Bécsbe, a' Hertzegnek vivék.[3]

A tatárokra vonatkozólag igy ir Istvánffy: „Azonban Zrinyi gróf katonái által Lenti mellett egyszer meggyőzetvén, visszatértek a táborba."[4] Lehet, hogy e két győzelem egyet jelent, s így a szigeti parancsnok Naszuff volt vezére a tatároknak. Istvánffy csak az utóbbit említi Katonával együtt, Petthő pedig csak az előbbit. Horváth és Szalay, mivel e győzelem nem volt nagy jelentőségü,

[1] Horváth M. IV. 464.

[2] „qui uspue ad Lindvam inferiorem et Nemptim igne ferroque in obvia quaeque hostilem in modum, ut ipsis most est, saevierunt." Katona XXVII. 678.

[3] Petthő. 148.

[4] „Verum a militibus Zriniani comitis semel ad Neptim profligati, pedem in castra retulerunt." Istvánffy XXXII. 469.

mindketten hallgatnak erről. De akár egy, akár kettő legyen e győzelem, egyet mégis bizonyít, hogy Zrinyi gyöngélkedő állapotában is figyelemmel kisérte a hazai dolgokat, s még akkor is munkálkodott emberei által a haza jólétén. Egy általános hazai történelemben így tehát ez, hol oly dolgokat említ az iró, melyek következményeikben fontosak, kimaradhat; de ott, hol egyes család történetéről van szó, azokat is föl kell jegyezni, melyek mindegyike egy vonást szolgáltat az általános jellemzéshez.

E kisebb vereségek azonban vajmi keveset hátráltatták Ibrahim vezért hadi működésében. „Ibraim Basa a' Vezér, két száz ezer Törökkel Tatárral ki-jöve, át jöttében Babocsát meg-szállá, és azt Septembernek 4. napján meg-vevé."[1] Babocsa megvétele után Ibrahim vezér hadával Kanizsa alá vonult.

Sokan kárhoztatják Pető Györgyöt, hogy oly hamar feladta Babocsát. Ismert dolog volt, hogy Babocsa nem oly erős vár, melyet ily nagyszámu ellenség ellen is meg lehetne védeni s az utóbbi harczokban nagyon meg is rongáltatott; de mégis állítják, hogy Pető tovább huzhatta volna a védelmet, s így ideje lett volna a kanizsai parancsnoknak magát pénz, puskapor és egyéb szükséges dolgokkal ellátni. Az igaz, hogy Babocsa 3 napi ostromnál tovább tarthatta volna magát; de az is igaz, hogy Petőnek nem egészen lelkismeretesen teljesített kötelessége nem menti ki Paradeiser György kanizsai parancsnok mulasztásait. Kanizsának 17 végháza volt, a legfontosabb ezek között Kanizsa. Ez erősséget ily zavaros időben felszerelés nélkül hagyni nem lehet, s nem akkor kell szükségesek után látni, mikor már az ellen a kapuk előtt áll, hanem még akkor, mikor a közlekedés szabad.

Ibrahim körülzárta a várat s azt keményen löveté. A várbeliek azonban nem gondoltak a föladásra, hanem

[1] Petthő. 148.

inkább módot kerestek mikép lehetne a vár helyzetét Zrinyi Györgynek, kiben leginkább bíztak, tudtára adni? „Ezalatt Kováts Jánost, ki tolmácsa volt, egy másik társaságában késő éjjel levéllel Zrinyi Györgyhöz küldi, a melyben őt a vár veszélyes helyzetéről értesíti és segélyt, továbbá puskaport kér, egyszersmind igéri, hogy mig ő él, addig a várat erélyesen védeni fogja; de azt is jelenti, hogy attól lehet tartani, ha a segély késõn érkeznék meg, hogy a kétségbeesett katonák őt más nézetre birhatják."[1] És ez sikerült.

Zrinyi megnyugtatta Kovácsot s reménynyel biztatta általa a katonaságot. Mondá neki: Mercoeur vezér már a haddal utban van, ő és az illyriai had már táborban vannak. Én addig nem nyugszom, mig a vár fölmentésére gyors segélyt nem visznek.[2] Kováts ezen örvendetes hirrel szerencsésen visszatér Kanizsára, a a lehangolt harczosokat Zrinyi izenetével lelkesíti s kitartásra ösztönzi.

Zrinyi meg is felelt a benne helyezett bizalomnak; mindenfelé hirnököket küldött s fáradozásainak eredménye lett egy felmentő sereg, melynek száma Katona szerint 13,[3] Istvánffy szerint pedig 25 ezeret[4] tett. Ez utóbbi szám valószinübb, melyet Istvánffy a kisebb számokkal szemben is védelmez, mint szemtanu. „Az összes hadak számát 25 ezer vagy még több fegyveresre lehet tenni. Vannak, kik állítják, hogy a sereg száma sokkal kisebb volt volna; de én, ki ezen vállalat és munkában

[1] „Interea Joannem Kovátsium, quo interprete utebatur, cum socio intempesta nocte ad Georgium Zrinium emittit cum litteris, quibus eum de periculosa arcis conditione certiorem reddebat, ac auxilia et pulverem sulphureum postulabat, seque arcem, donec esset in vivis, fortiter servaturum pollicebatur; sed vereri tamen nunciabat, ne, si suppetiae serius adveniant; milites rebus desperatis, aliter sibi consulturi sint." Katona XXVII. 680. Istvánffy XXXII. 469.

[2] Katona XXVII. 681.

[3] Katona XXVII. 683.

[4] Istvánffy XXXII, 470.

részt vettem s társ voltam a mennyire mondhattam, azt még most is bátorkodom megerősíteni."[1]

A vezérek tanácsot tartottak a fölött, valljon az egész hadat, vagy pedig csak egy részét indítsák Kanizsa felé, s a nagyobb résszel hadimunkálatot kezdjenek, mely az ellent Kanizsa alól elvonja, s így Kanizsát a szükségesekkel ellátni alkalom kinálkozik. A vezérek azonban a mellett voltak, hogy az összes hadat kell Kanizsa alá vezetni s a harczi szerencse határozza el, valljon ott az ellent meggyőzhetik-e vagy Kanizsába segélyt vethetnek?

Mig így folyik a tanácskozás, Mercoeur, Zrinyi és Nádasdy levelet kapnak a vezértől, Ibrahimtól, melyben őket békés, jó hajlamairól tudósítja s ha ők is úgy akarják, méltányos feltételek mellett a békét megköthetőnek mondja.

A vezérek most ismét a békeajánlatot vevék tanácskozás alá s bele is nyugodtak; de a béke előleges feltételeül Kanizsa ostromának abbanhagyását kivánták. „De midőn az a legnagyobb hallgatásba merülve, többé mitsem felelt, az egész ügy eldöntetlen maradt."[2]

A had tehát Kanizsa felmentésére sietett. Az egyesült sereg küzdött kitartóan; de sem a várat fölmenteni, sem segélyhadakat vagy eleséget a várba juttatni nem sikerült. Mercoeur végre visszavezette a hadat s a várat saját jó vagy balsorsára bizta. Nyolczad napra a sereg elszállása után Paradeiser okt. 20. vagy 21-én a várat szabad elvonulás feltétele alatt feladta, miután azt 44 napig védelmezte, s katonáit már az éhség kezdé

[1] „Universa omnium summa ad 25 millium armatorum numerum et amplius censeri posse videbatur. Sunt, qui longe minorem copiarum summam fuisse tradunt; sed ego, qui comes et socius expeditionis laborumque fui, quantum potui, ausim id etiam num pro vero affirmare." Istvánffy XXXII. 470.

[2] „Sed quum ille, summo silentio usus, nihil postea amplius respondisset; omnis ea res in medio relicta fuit." Katona XXVII. 685.

sanyargatni. Ibrahim megtartotta a feltételt, az őrség szabadon elvonulhatott.

Ibrahim Kanizsa elfoglalása után Nándorfehérvárra vonult vissza téli szállásra, a hol a békealkudozások megszakadt fonalát ujra fölvevé. Ekkor sem sikerült békét kötni, mert annak eszközlője, Ibrahim, meghalt. Igy a fegyverkezésnél nem maradt egyéb hátra.

Nagy akadályul szolgált az ügyek szerencsés vezetésében Rudolf lelkiállapota, ki gyakran a legüdvösebb tervet elrontá, mert rögeszméje őt láthatatlan ellennel vevé körül, mely hatalmától akarta megfosztani. Sok terv dugába dőlt, mert attól tartott, hogy eme vagy ama terv szerencsés keresztülvitele egyik vagy másik főherczegnek népszerüséget szerez. „Idejét jobbára csüggetegségben, szepegésben s oly gondolatokkal tölti, mintha őt megölni vagy a kormánytól elmozdítani szándékoznának. Ily gyanúból üzte el az udvarból két legidősb titkos tanácsosát, Rumpfot és Trautsamot; hajigál és dobál maga körül, nyugton sem enni, sem aludni nem tud.“[1]

Ily körülmények között az 1601-ik esztendő még váratlan eredményt hozott. A harcz a török ellen el lévén határozva, két hadsereg állítatott ki, melyek egyike Székes-Fehérvár, a másik a mult évben elfoglalt Kanizsa ellen indult.

Mátyás főherczeg, ki Mercoeur tanácsaival élt, szerencsésen csatázott Székes-Fehérvárnál. Fehérvárt körültáborolja s „szept. 20-án az 58 évig török jármot viselt Székes-Fehérvárt megvették; s Mátyás főherczeg fekete lovassága által támogatva, a város visszafoglalására érkezett nagyvezért, Haszánt, megverték, a Budáról Csókakőig előnyomult budai pasát, Muradot megölték.“[2]

Nem volt ily szerencsés Ferdinánd főherczeg, ki a Kanizsa ellen indult hadakat vezeté.

[1] Horváth M. IV. 474.
[2] Szalay IV. 422.

Zrinyi Györgyöt, ki az előbbi években érzé már éveinek sulyát, Kanizsa visszafoglalása ismét a tettek mezejére szóllítja. De itt úgy látszik már mellőzték a a tapasztalat és érdemekben megőszült bajnokot s helyét tudatlan, járatlan ifjak foglalták el; de ezek nem is tudták a várva várt eredményt kiküzdeni. A hadat fölvonulásában Zrinyi vezeté, ki a helyet legjobban ismerte; „előment Zrinyi gróf az ő csapataival, ki azon helyeket ismerte, minthogy sok éven keresztül dicséretesen viselte Kanizsa parancsnokságát." [1]

Megindult az ostrom, de ennek vezetésénél hasztalan keressük Zrinyi nevét. Csak a harcz folyamában jő egyszer elő Zrinyi katonáinak neve s ekkor is dicső tettet visznek véghez.[2]

Mi vége lett az ostromnak? A had félszeg vezérlet folytán hasztalanul pazarolta erejét s végre is a nagyvezér közeledésének hirére gyalázatosan visszavonult, ámbár a székesfehérvári táborból segítséget is vont magához. „A székesfehérvári táborból Russworm Herman vezérlete alatt a Ferdinándéba parancsolt lovasok és labanczok november 18-án tanui voltak az ifju főherczeg, a leendő magyar király dicstelen visszavonulásának. Az öszves tábor, negyvenkét ágyu, tizennégyezer puska török kézbe esett." [3] De ha csak az ágyuk és a puskák estek volna áldozatul! Nem azért dicstelen e visszavonulás, mert martalékot hagyott hátra; hanem azért, mert hátrahagyta azokat, kik hősi harczokban sebekkel boríttattak el s betegen feküdtek. Istvánffy,

1 „praeeunte cum suis copiis Comite Zriniano, qui eorum locorum peritiam habebat, quod complures annos cum laude Canisae praefectum egisset." Istvánffy XXXII. 475.

2) „Interea quum equites e turma Zriniana et Herbestaniana circiter centum, versus Szigethum excurrissent, Cazanfferem Quihaiam, Hassani parvi, qui Canisam tuebatur, legatum vivum comprehenderunt et in castra perduxerunt." Istvánffy XXXII. 476.

3 Szalay IV. 423.

kinek véleményét Katona is magáévá teszi, e visszavonulást kegyetlen és embertelennek nevezi.[1]

Igy hagyta hátra a távozó had sebesült társait, sőt nemhogy segített volna a sebesülteken, hanem azokat e hideg időben lábbelije és ruhájától megrabolván, a legiszonyubb halálnemnek dobta oda. És e had, mely a legszentebb köteléket, hadban a bajtársit, bajban a közösséget, ily durván megsérté; e had, mely fegyelmet nem ismert; e had, melynek vezérei az ily események előtt szemet hunytak, akart győzedelmeskedni oly ellen felett, mely egymásért küzdött, egymást bátorítá s meghalni tanitá? Ilyen volt az ostromló had, ilyen Kanizsa őrsége.

1603-ik évben Zrinyi György meghalt (54 éves). Hosszasabban betegeskedett, mig a halál elragadta. Méltó fia volt a hősnek, ki ugyan nem volt központja s első harczosa hazánknak; de a bizalmat, melyet atyja kivivott a Zrinyi névnek, megőrizte, s a család fényét az elhomályosodástól megóvta. Ifju évei nem voltak oly viharosak és változatosak, mint atyjáé, de nem is találunk életében oly adatra, melyet gáncsolni lehetne. Egész élete, nyilvános életének első perczétől a halálig, a magyarság tükre volt; a családban jó atya, harczban hős, a legyőzött ellen iránt nagylelkü; nem alattomos, hanem őszinte, nyilt, sérthetetlen jellem, maga a megtestesült becsület. Hazáját mindenek fölött szerette, hazájáért mindenre kész volt. Pálffy, Zrinyi és Nádasdy e korban oly három hazafi volt, kikhez hasonlót nem találunk; de a kiknek nagysága annál szebb fényben áll előttünk, minél romlottabb volt a kor, melynek

[1] „Sed magno crudelitatis et inhumanitatis exemplo aegrorum et vulneratorum nulla habita est cura: qui in eisdem, quibus ejulando ac lamentando, Divumque ac hominum opem fidemque implorando, tentoriis et lectulis decumbebant, misericordiae aut feritati hostium reliquebantur; postquam incredibilis et supra fidem intoleranda vis frigoris omne genus officii ac pietatis excludere videretur." Istvánffy XXXII. 480., Katona XXVIII. 85.

szennyétől éltöket, becsületöket szeplőtlenül megőrizték. Mindhárom megérdemelte a történelem e szép megemlékezését: „Még előtte, (Schwartzenberg Adolf) marcz. 23-án (1600), de természetes halállal, rövid betegség után mult ki amannak annyi csatában fegyvertársa, s a magyar vitézségnek e korban legjelesebb képviselője Pálffy Miklós."[1] „A haza ez évben két jeles fiát veszté el Zrinyi Györgyben és Nádasdy Ferenczben."[2]

Zrinyi György Vépen (Vasmegye) halt meg 1603. május 4-én és Szt.-Ilonán, Csáktornya mellett a családi sirboltban tétetett örök nyugalomra.

[1] Horváth M. IV. 473.
[2] U. o. III. 486.

ZRINYI VI. MIKLÓS, VII. GYÖRGY

Zrinyi György két fiut: VI. Miklós és VII. György és egy leánygyermeket: Zsuzsa, hagyott hátra. A család történetének folytatásával szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a család továbbfolytatója VII. György volt, az ifjabb fiu; VI. Miklós nem hagyott maga után gyermeket, s benne a Zrinyi család idősb ága kihalt. Zrinyi VI. Miklós kétszer nősült; első neje gr. Nádasdy Anna; második Széchy Erzsébet volt. VI. Miklós 1625. marczius 24-én; VII. György 1626. decz. 18-án Pozsonyban halt meg. Mindkettő történetét együttesen fogom megirni úgy, miként időrendben a tettek egymást követni fogják.

**

Alig takarították el a holttetemet, az idősb fiu, Miklós, már is fölvevé a fegyvert s a család hagyományaihoz hiven küzd a közös ellenség ellen. „Zrínyi Miklós, a nemrég elhunyt Györgynek fia, élt az alkalommal, nevéhez, őseihez méltónak mutatkozni."[1]

[1] Szalay IV. 429.

Zrinyi György VII. a család továbbfolytatója a legjelesebb hazafiak közé tartozott, kiről mindazon dicséretet iróink elmondhatták, melyek abban a korban a lovagot diszítették. „Leszámítva a magasabb tudományosságot, minden meg volt benne, ami a hős katonának és főurnak diszére válik. Vadászatokat, lovagi játékokat, katonai gyakorlatokat, fegyverforgatást, fontos- és érett tanácskozást, bölcs beszédet, mindent a maga idejében kedvelt; alsóbb-, közép- és magas-rangnak előtt egyenlően kedves volt.[1]

De ne vágjunk az idő kerekébe, hanem lássuk, miként felelt meg a Zrinyi-család két sarja nevének, hivatásának s a várakozásnak, melyet a két ifjuba a haza helyezett.

A harcz szinhelye az 1604. évben nagyon kiterjedt. Rudolf kormánya túlment a határon, megtámadta az alkotmánynyal együtt a lelkiismereti szabadságot is, s e kettő védelmére most fölkelt a magyar. Két táborra oszlottak az egy anya gyermekei s harcza többé már nemcsak az ellenség ellen vivatott, hanem a testvér ellen is. Kárpátoktól le az al-Dunáig harczizaj tölté be a léget, a haza testén a sebeket a méltatlanért önfiai vágták. A kormány önkényét a nemzet béketürése csak nevelte, s azok, kik az igazságtalan eljárást tovább türni nem tudták, nem akarták, zászlójukra e szavakat irták: a hazáért, a vallási szabadságért.

Az önkény a nemzet egy részének kebléből kiirtotta a hagyományos hűséget a király iránt, s romboló fegyvere nemcsak az ellenét, hanem testvérét is sujtotta. Az általános elégedetlenség tüzére csak olaj volt a végzetessé vált 22-ik czikkely, a melyet Rudolf önkényesen irt az 1604-iki törvénykönyvbe.

[1] „Nihil erat duntaxat cultiorum litterarum peritia excepta, aut militari Heroe, aut summo Principe dignum, quod in eo desiderasses. Venationes, equestres ludos, militarem exercitationem, armorumque usum gravia item, maturaque consilia, ac sermones eruditos, suo id exposcente tempore in deliciis habebat; parvis, mediocribus, maximis aeque gratus." Rattkay Ger. Memor. Reg. et Ban. 176.

A kormány a hatalmába jutott Erdélyben már előbb fenyegette a vallásszabadságot egy királyi rendelet által, mely eljárás az alig birtokba vett országrész kormányzásában ha nem is hordja magán az önkény bélyegét, minden esetre a legnagyobb mértékben tanusított tapintatlanságnak kell elnevezni. Rudolf ugyanis 1603. okt. 28-án kelt levelében e szavakkal fejezte ki az ellenreformatióra való törekvését: „Semmit sem óhajtunk inkább, minthogy Erdélyt az engedelmességre visszavezetvén, onnan a veszedelmes eretnekségeket kiirthassuk s az igazi isteni tiszteletet ott ismét visszaállíthassuk, a régi kath. vallást mindenfelé terjeszthessük és megerősíthessük.“ [1]

Ezt követte az 1604-iki országgyülés törvényczikkelyeihez odatett 22-ik törvényczikkely, mely válasz akart lenni a protestans rendek kérelmére, mely rendek ily előzmény után vallásszabadságukat féltették. A protestans vallásra vonatkozólag a becsempészett törvényczikk igy hangzik: „Minthogy pedig ő felsége, dicső elődei nyomán a római kath. hitvallás buzgó hive, s azt tartományaiban, s különösen az annyiféle eretnekségtől elárasztott Magyarországban is virágoztatni s terjeszteni kivánja; ezennel megujítja valamennyi elődeinek a vallás érdekében alkotott rendeleteit s törvényeit. Nehogy pedig ilyféle vitatkozások a közügyek tárgyalását késleltessék, azokat végkép eltiltja s rendeli, hogy ilyetén nyugtalanok s ujitók az elődei törvényeiben kiszabott büntetésekben marasztassanak el.“ [2]

E törvényczikk hozatalát oly események előzték meg, a melyeket a kormányt védő s a protestantizmust a leghevesebben elitélő történetirók is a legnagyobb mértékben kárhoztatnak, s a helyzetet úgy festik, hogy

[1] „Nihil magis habemus in votis, qaum ut redacta ad obedientiam Transilvania, et impias, ex illa haereses exstirpare, et divini muninis verum cultum iterum in ea instaurare, atque orthodoxam et cath. religionem ubique propagare et firmare possimus.“ Kazy: Hist. Univ. Tyrnav. 75. V. ö. Sárospataki Kron. e. h. 64.

[2] Horváth IV. 491 Corpus iuris ungarici I. 642

az többé már nem önkénynek, hanem kegyetlen uralkodásnak nevezhető. Idézem e helyütt Petthö Gergely szavait, ki Bocskay Istvánt fölkeléseért átkozottnak mondja. „De ezekben a hadakozó időkben — igy ir — az Erdélyieken és a Magyar Nemzettségen Básta György és a több hadviselő Német Generálisok, Tisztviselők, és a köz Német Vitézlő rend is halhatatlan szörnyü Istentelenségeket, és iszonyu nagy sok inségeket és nyomoruságokat tselekesznek vala rajtok, mellyeket az emberi nyelv, lehetetlen hogy megmondhasson: mert nem hogy házoknál, jószágokban, maradhattak volna békével miáttok: de a Szent-Egyházakban a fő Uraknak, és Nemesseknek koporsojokat is fel törik, és bonttyák Testeket belőlle ki-hányják vala, és igy kereskedtek bennek, ha valami haszonra valót találhattak volna. A hit dolgában is hogy megháborgattattanak vala, azt is felette igen neheztelik vala."[1]

A kegyetlenségek ellen nem talált a magyar védelmet, nem volt ír, mely az igy ütött sebeket behegeszthette volt. Az általános panaszt senki sem hallgatta meg. „A Tsászárnak nem panaszolhatták meg, nagy nyomoruságokat és inségeket, mert senkit eleibe nem bocsájt vala. A Német Tanács pedig senki panaszát, és kiáltását meg nem jelenti vala a Tsászárnak, mert ők abból gazdagulnak vala."[2]

Egy nagy koncz volt a magyar haza, a melynek testén fene férgek rágódtak, melytől gyülölettel fordult el s kész volt bármire, hogy ezektől szabaduljon. „Kiért a Magyar Nemzetség annyira meg-unta, utálta, és gyülölte vala a Német Nemzetséget és birodalmát, hogy immár tsak azon gondolkodtak vala, (de igen titkon) miképpen találhatnának módot és alkalmatosságot benne, hogy ezt a türhetlen nehéz igát, és Istentelen szörnyü nagy inséget, károkkal is nyakokról el-vethessék és magoktól el-vonatkoztathassák."[3]

[1] Petthő 158.
[2] U. o. 158.
[3] U. o. 158.

Minden kor maga teremti emberét, az általános nyomor, vallási és nemzetiségi nyomás szülte Bocskay Istvánt is. Bocskay ugyan nem lehet az emberiség eszménye, nem ment a hibáktól, nagyravágyó is volt; de nem lehet tőle megvonni a hazafiságot. Eszes, tettre kész, vitéz, körültekintő, számító fő volt, kinél méltóbbat e zavaros időben nem találhatott a vezéri pálcza, a ki talán egyedül tudta diadalra juttatni azon elvet, a melynek védelmére fegyvert fogott.

Kerülte az összekoczczanást a kath. és protestáns rendek között, s mig ezek vallásuk, azok nemzetiségük védőjét ismerték föl benne. Fejedelmi jogara alatt egyenlően hirdette mindkét vallás a testvériséget: „szeresd felebarátodat“: csakis így képzelhető a szép egyetértés a két hitfelekezet hivei között azon korban, melyben egy nemzet gyermekei egymást hazájokban ellenségeknek tartották.

Bocskay István nem volt lázadó, támadása nem volt forradalom. A harcz a nemzeti visszahatás harcza volt, melyben a lenyügözött és a rablóktól üldözött nép fölkel, hogy békóitól megmeneküljön, életét megvédelmezze támadói ellenében, hogy nemzeti létét szabadon tehesse le az ifju nemzedék kezébe. Nem Bocskay és Bocskayval a magyar volt a támadó, hanem ez csak jogait védte; de hogy a védelmi harcz támadóvá változott, ez a nemzeti közérzületnek volt következménye, melyben felocsudott a nemzet delejes álmából s mint szabad ember fegyverrel védelmezte meg nemzetiségét, alkotmányát, jogait és szabadságát. Az 1222-ik évben adott szabadság-levél (arany-bulla) záradéka jogot ad a nemzetnek, hogy alkotmányát, szabadságát hűtlenség büne nélkül fegyerrel védelmezze meg még királya ellenében is, s e jogról a magyar az 1687-iki oktoberben tartott pozsonyi országgyülésen mondott csak le. Bocskay idejében a törvény tehát jogérvényel birt s a nemzetnek nemzetiségét, szabadságát védelmezni 1604-ben nemcsak joga, hanem e kiváltság s törvénynél fogva kötelessége is volt; mert azért hozták őseink e törvényt, hogy alkot-

mányunk megsértése esetében ne legyen visszatartva senki, söt ösztönözve a fegyverfogásra.

Ily körülmények között lépett a két Zrinyi a tettek mezejére. A Dunántúli kerületnek azon része, amely még a királyiak kezében volt, nem érezte annyira a a nyomást, mint hazánk többi része, s annyira el volt foglalva a török elleni küzdelmekkel, hogy ezt ismerte egyedüli czéljának s egy ideig a keleten támadt vihar hullámai nem értek ide. Igy azon rész, hol a Zrinyiek is laktak, kivonatott ezen áramlatból s megmaradt a király hűségében.

1603-ban fogott először fegyvert Zrinyi Miklós, hogy nevéhez, őseihez méltó legyen. Trautmansdorf slavoniai főkapitánynyal Tamásinál a drávai hidföt, mely átjáróul szolgált a töröknek, megtámadja és szétrombolja.[1] Fegyveresei pedig a kanizsai és szigetvári törökök ellen folytattak 1604-ben győzelmes harczokat.[2]

Ezalatt a felső megyékben Bocskay hadai szerencsésen küzdöttek s egész Pozsonyig a földet birtokukba vevék, s mig egyes csapatokat Bocskay Morva pusztitására küldött (1605.), Némethy Gergely átkel a Dunán, Pápát, Csepreget megvette, s az idegyüjtött urakat Bocskay pártjára téritette. Ujonnan nyert pártfelei segitségével Sümeget, Kőszeget, Szombathelyt és Körmendet elfoglalta, s a Dunántúli török őrséggel Ausztriát és Stiriát is dúlta, rabolta. De midőn győzelmes hadait a Dráván is át akarta vezetni, „Batthyányi Ferencz és Draskovits János bánok, Zrinyi Miklós és Trautmansdorf Zsigmond egyesült hadai által megveretvén, Sümeg, Szt-Grót, Kőszeg s több más elfoglalt várak és városokból is kiszorittatott, Sopronyt pedig siker nélkül háborgatta s augusztus végén visszament a Dunán, Ujvár alatt Homonnay Bálinttal egyesülendő.“[3]

[1] Istvánffy XXXIII. 493.
[2] Petthő 156—7.
[3] Horváth M. V. 21; Szalay IV. 441; Istvánffy XXXIV. 510; Kazy Hist R. H. 51.

E győzelem után Draskovits és Zrinyi Miklós elváltak a seregtől, s a Dráva mellé huzódtak, hogy ott őrködjenek.[1]

Mint annyi rossznak és vereségnek oka a katonai fegyelmetlenség, az 1605-ik évben is, mint azelőtt, megvolt, s eltekintve a kártól, melyet országszerte okozott, a legnagyobb mértékben népszerütlenné tevé a kormányt, mint a mely rablók és utonállók keze által akarta czélját elérni. Ez volt oka annak, hogy Mátyás főherczeg fáradozásai eredménytelenek voltak s a szünet nélküli harczok nemhogy növelték, hanem fogyasztották a kormány pártfeleinek számát. Miként gazdálkodott a a had?! „Szombathelyen hattak vala nyolcz száz Istentelent Balont, kik a Vármegyében türhetetlen koborlást és pusztitást tesznek vala.“[2]

Ami Szombathelyen történt, mi Vasmegyében, ugyanazt el lehet mondani mindazon helyekről, hol német vagy más zsoldos katona volt.

Bocskay győzelmes fegyvere mindig nagyobb tért hódított meg részére s e szerencsés harczokkal szemben a kormány azzal vigasztalta magát: „hogy megunja a magyar ezt az elkezdett dolgot és ők triumfálnak.“[3] De nagyon csalódtak, mert az, ki hosszas megaláztatás után újra visszanyerte szabadságát, nem hajtja nyakát önkényt az igába.

Bocskay győzelmeiben hazafiabb és nagyobbnak mutatta magát, mint azt egy nagyravágyótól várni lehetett volna. Magyarország nagy része kezében volt, hadai diadalmasan vonultak előbbre és előbbre, a török szövetsége és védelmében bizhatott, és mégis visszautasította a koronát, a melyet Lala Mohamed nagyvezér neki a a szultán nevében nyújtott át. Megtartotta a fejedelemséget, de a koronát nem fogadta el azért, „mert Magyar-

[1] Petthő 168.
[2] Petthő 169.
[3] Horváth M. V. 14.

ország törvényei szerint tilos másnak koronát viselni, mig él a törvényesen megkoronázott király."[1]

A törökkel szemben is őrködött Magyarország jogai felett. Hálából a védelemért nem dobta oda az országot, nagyravágyásának nem áldozta fel jogainkat, megvédte azt szövetséges társ és ellenség ellen egyaránt. Ha fejedelemmé választásakor volt benne nagyravágyás, ez tiszteletre méltó, mert azért akart társai között első lenni, mert önmagában legtöbb erélyt, akaratot és tehetséget érzett. A történelem igazolja ezt, midőn győzelmét jegyzi föl a kitüzött elvnek s elmondja ama szerény körülményeket, melyek közt ez kezdetét vette.

Bocskay újra és újra megújított harcz és hosszas béketárgyalás után végre megkötötte a békét 1606-ban, de ennek gyümölcsét nem élvezheté, mert már ugyanazon év decz. 29-én megszünt élni. Az általa kötött béke 1608-ban „bécsi békekötés" czime alatt iktattatott be törvénytárunkba, melyről egy szemtanu így ir: e békekötés „minden nemzetségeket kirekeszte Magyarországból, kik Europának minden részeiből és Ázsiából is mint hadakozásnak szérüjére ide gyülekeznek vala, és az országot és nemzetet rontják vala."[2]

Halálos ágyán is hazájáról gondoskodott. Maga köré gyüjté párthiveit Kassára, hogy a békekötésben foglalt homályos, kétértelmü kitételeket újra tanácskozás alá vegyék s kellőleg meghányják. Figyelmezteti őket egyes részekre, melyek talán figyelmöket elkerülhetnék, melyekből azonban később nagy kár háromolhatnék az országra.

Utódjául a derék, jeles Homonnay Bálintot ajánlotta az erdélyi fejedelemségre. Szükségesnek állította a fejedelemség fentartását; de ez Magyarországgal örökös békét és szövetséget kössön. Kortársai általánosan hitték, hogy a derék fejedelem Kátai Mihály cancellára által mérgeztetett meg, kit még a fejedelem életében börtönbe

[1] Horváth M. V. 25.
[2] U. o. V. 51.

vetettek; halála után pedig, midőn Prágával való összeköttetéseinek nyomára jöttek, a hajduk Kassa piaczán fölkonczoltak.

A Bocskay által kivivott eredményt békekötés biztosította. A király hűségében megmaradt főurak is végre belátták, hogy a kormánynak eddig követett eljárását meg kell változtatnia; hogy a békekötést, mely a jelen körülmények között kivánatos és üdvös volt, végre kell hajtani; azt megszegni s így a viszály magvait újra elhinteni nem szabad. Sokat szenvedett már a haza e tétovázó eljárás következtében; a befogadott védők nyomorgatói, vendégeink pazarló gazdái lettek javainknak. Szükséges, hogy egyszer már a magyar maga legyen ur hazájában, s ne legyen koncz a kóbor lovagok számára: kivánatos, hogy az ellen és jó barátok továbbra is vetekedve ne pusztítsák népünket.

Rudolf azonban Bocskay halálának hirére sem a bécsi, sem a törökökkel kötött zsitvatoroki békét megerősíteni nem akarta. Ezért Mátyás főherczeg Bécsben a főrendekkel tanácsot tart s 1608-ik év elejére országgyülést hirdet.

Rudolf e gyülés végzéseinek megakadályozására Forgách Ferencz esztergomi érsek-bibornokot a bécsi békekötés ellenére helytartóvá nevezi ki s az országgyülést későbbre, marczius 11-ére hivja össze. A rendek azonban a Mátyás által hirdetett országgyülésen nagy számmal jelentek meg, melyet Rudolf egy leiratával szétoszlat.

A királyi parancs ekkor már elvesztette varázserejét. „A rendek kifejtették válaszukban, hogy ők a főherczeggel tüzették ki az országgyülést, mert a legnagyobb veszedelem pillanatában királyuk által elhagyattak; hogy a bécsi szerződés, a zsitvatoroki béke végrehajtása elkerülhetetlenül szükséges; s hogy ők együtt fognak maradni az ország, a korona megmentésére.“[1]

[1] Szalay IV. 469. Katona XXVIII. 769.

A rendek szövetséget kötöttek az ausztriai rendekkel, gondoskodtak az ország védelméről és a következő napon főkapitányokat választottak. „Ezért a magyaroknak, kik a dunáninneni Magyarországot védelmezzék Thurzó Györgyöt és Révai Pétert; másoknak, kik dunántúl őrködjenek, Zrinyi Miklóst és Szétsi Tamást, az illyriai hadaknak Erdődy Tamást és Keglevich Györgyöt a rendek beleegyezésével vezéreivé kinevezte.“[1]

Zrinyi Miklós gyorsan haladott azon az uton, a melyet őseinek tettei számára kijeleltek. Alig 5 éve, hogy a nyilvánosság terére lépett s már a Dunántúli kerület főkapitányává neveztetett ki. E zavargós idő sok alkalmat szolgáltatott tetterejének kimutatására, minek folytán kiemelkedett a középszerüségből, hazánk sorsát intéző férfiak sorába lépett, olyan lett, kinek életére, müködésére a hon számított.

Rudolf hajthatatlan maradt s eszelős magaviselete által azon kényszerüséget idézte elő, mely őt a trónról való lemondásra vezette. Rudolf a rendek végzéseivel szemben egy leiratot küldött Pozsonyba febr. 23-án, a melyben a pozsonyi végzéseket méltóság és tekintélye ellennek mondia s azoktól megerősítését megvonja. Felszóllítja a rendeket, hogy hütlenség büne alatt az ilyenektől óvakodjanak s mindattól távol tartsák magokat, mi a király tudta, parancsa s beleegyezése nélkül vitetik végbe.[2] A kassai gyülés azonban a pozsonyi végzéseket már febr. 25-én elfogadta, a hajduknak Bocskaytól nyert kiváltságaikat megerősítette és 28-án a török biztosokkal a zsitvatoroki békét a két gyülés egyetértőleg megújította, sőt apr. 19-én a morvákat is társakul eskettették a pozsonyi frigyhez.[3]

[1] „Propterea Hungaris, his quidem, qui Cis-Danubianam Hungariam tuerentur, Georgium Turzonem, et Petrum Révaium; aliis, qui ultra Danubium excubarent, Nicolaum Zrinium, et Thomam Szétsium; Illyricis copiis Thomam Erdődium, et Georgium Keglevichium assensu Ordinum Duces dedit.“ Kazy 74. Katona XXXVIII. 803. Horváth M. V. 68.

[2] Katona XXVIII. 772.

[3] Kerékgyártó III. 183.

Mi lett ennek a következménye? „Mátyás ekkor huszezer emberrel — köztök hatezer hajdu — és tizennyolcz ágyuval utban volt Prága felé, Thurzó György, Zrinyi Miklós, Bosnyák Tamás, Pálffy István, Apponyi Pál vele, körülötte voltak. Znajmnál aprilis 24-én négyezerötszáz morva hozzácsatlakozott."[1] Mátyás Prága falainál állapodott meg s kényszerítette Rudolfot, hogy Ausztria és Magyarország koronájáról mondjon le s Csehországban is őt ismerje el örökösének.

Magyarországban ugyanezen évben Mátyást királylyá, Illésházyt pedig nádorrá választották meg s miután a koronázási törvényczikkelyeket megerősítette, megkoronáztatott.

A megelőző zavarok és harczokból is már következtetni lehet, hogy a koronázás előtti törvénykönyvben a szabad vallásgyakorlat joga a királyság összes lakóira kiterjesztetett. A szabad vallásgyakorlaton kivül a törvénykönyv szabályozta a nádor választását és hatáskörét, az ország bel és küligazgatását.

Mátyás szelid kormánylata alatt elnémult a harczizaj s hazánk a béke áldásait élvezé. Erdélyre ugyan Báthory Gábor erőszakos uralkodása szomoru napokat hozott, de akkor, mikor Bethlen Gábor is elhagyta, elvesztette hatalmát.

Mátyásnak trónralépte biztosítá a vallásszabadságot. 1609-ben Illésházy halála után a 2 kath., 2 prot. jelölt közül egyhangulag az ágostai vallás hive, Thurzó György választatott nádorrá, ki nagy gondot fordított arra, hogy az új vallás egyházi kormánya rendeztessék. E végből 1610-ben Zsolnán zsinatot tartott, melyen az egyházi kerületek kijelelésén kivül ama határozat érdemel különös figyelmet, mely ezen vallás hiveinek házassági s egyéb egyházi ügyeit a kath. püspökök joghatósága alól kiveszi. E határozat, ha nem is egyebet, de tollharczot szült, melyben Pázmány Péter jezsuita, később esztergomi

[1] Szalay IV. 471.

érsek-bibornok, Zrinyi Miklós, a költő, és Péternek gyámja tünt ki. E tollharcz irodalmunkat egy örökbecsü művel „Kalauz“ gazdagitá.

Thurzó György védnöksége alatt az uj vallás óriási elterjedést nyert. Mátyás, ki a protestantizmus szárnyain emelkedett idő előtt a trónra, hazánkban ezt nem akadályozta meg, bár szerette volna. Ez kitünik a Lajtántúli országrészekben tanusított magatartásából, hol az új vallás terjedése elé akadályokat gördített.

Az új vallás nemcsak a népben talált számos követőre, hanem a főrendek közül is sokan hozzácsatlakoztak. A többek közt Zrinyi Miklós és György is e vallást követték, s e vallásnak századéves fenállását, mint annyi sokan széles e hazában, ők is 1616-ban megünnepelték.[1]

Mikor lettek hiveivé az új vallásnak, azt a kezeim közt lévő kútforrásokban följegyezve nem találtam. Már Zrinyi Miklósról, a hősről ama vélemény volt elterjedve, hogy hajlott a protestantizmus felé, „de ez eddigelé be nem bizonyított állítás, s semmi sem mutatja, hogy gyanusításnál egyéb volna.“[2] De fia VI. György hajlott a protestantizmushoz, ki az újítás hivével, Nádasdy Tamással szorosabb viszonyban állott, kinek fia, VI. Miklós, Nádasdy Annával, Nádasdy Pál nővérével kelt házasságra De hogy VI. György valóban a protestans vallás hive lett volna, vagy fiai: VI. Miklós, VII. György mikor tértek át, azt nem találtam meg. Elég legyen tehát az, hogy 1616-ban Miklós és György azok voltak. Nem valószinütlen, hogy az áttérés Thurzó nádorsága alatt történt, akkor, mikor a két Zrinyi nősült, vagy nősülésöket megelőző években, kiknek mindegyike az új valláshoz tartozó családból választott magának nőt.

1616. szept. 28-án neveztetett ki Pázmány Péter esztergomi érsekké. Kineveztetése itt annyiban bir fontossággal, amennyiben a kath. vallás legbuzgóbb védője s terjesztője volt, kinek müködése gátot vetett a protestan-

[1] Kazy 130.
[2] Salamon F. 652

tizmus terjedésének s a kath. vallás felvirágzását eszközlé.

Lángbuzgalma s talán leginkább emberismerete által csakhamar több nevezetes prot. családot megnyert a kath. vallásnak s így okozá, hogy Bethlen Gábor támadásai nem voltak oly eredménydúsak, mint különben talán lettek volna. Ő volt az, ki 1619-ben a Zrinyieket is ismét visszatérítette a kath. vallásra és így Ferdinándhoz is.

De lássuk az eseményeket. Említettem, hogy mig Mátyás hazánkban a protestantizmust türte, a Lajtán túli országokban ez elé akadályokat gördített, a mi által azonban meg is zavarta a békét. E tartományok követségek által a magyarok támogatását is kikérték a pozsonyi egyezmény, szövetség alapján; de a magyarok tanácsokon kivül egyébbel nem szolgáltak. Ezen országokban a forrongás folyton növekedett, mig végre 1619-ben lázadásba tört ki, akkor, mikor Mátyás megszünt élni.

Utóda II. Ferdinánd (1619—1637.) sokkal jobban ragaszkodott a kath. valláshoz, mint Mátyás, s így még azon engedményeket is vissza akarta vonni, melyeket Mátyás adott, vagy a melyeket eltürt s e visszavonás nemcsak örökös tartományait, hanem Magyarország prot. alattvalóit is nyugtalanítá. Ha nincs Magyarországban vezér, talán ez meg is történik a nélkül, hogy a béke megzavartatott volna; ha Erdély trónján nem ül prot. fejedelem, ki könnyen elgondolhatta, hogy a végzett munka után rajta újat kezdenek. Bethlen Gábor sokkal eszesebb uralkodó volt, semhogy ezt ki ne találta volna s abból magának hasznot ne tudott volna hajtani. E nagytehetségü trónkövetelő, gr. Széchen szavaival élve, „az első és utolsó a felkelők sorában, ki a szükebb körü sérelmi térről a nagy politikai térre lépett, ki Europa főhatalmi tényezőivel nem mint másodrendü, kérelmező fejedelem, hanem mint hasonállásu hatalom lépett fel, ki a maga részéről annyit képes ajánlani, mennyit másoktól vár, és szövetségeseket, nem pártfogókat keres.“ Ily vezér védelmezte Magyarország vallásszabadságát.

A Csehországban kiütött lázadás óriási mérveket öltött, átcsapott Ausztriába, betört az uralkodó palotájába is. A Magyarországban elharapódzott visszaélések megtorlására, melyeket Bethlen „Querelae Hungariae“ czimmel ellátott nyilt levelében sorol fel, maga Bethlen is fegyvert fogott, s kardcsapás nélkül hatalmába ejtette egész felső Magyarországot. Ehhez járult az is, hogy az osztrák rendek is hajlandóknak mutatkoztak Thurnnal, a felkelés vezérével szövetkezni, minek következtében junius 5-én egy küldöttséget menesztettek a Burgba, mely Ferdinándot többnemü fontos engedményekre akarta kényszeriteni. És bár Gindely szerint a monda körébe vág amaz elbeszélés, mely szerint Thonradl polgár tettleg bántalmazta volna a tántorithatlan fejedelmet, annyi tény, hogy a kemény szóvitának hirtelen csak úgy lett vége, hogy a két nappal elöbb Kremsből Bécsbe rendelt dragonyosok Saint-Hilaire (nem Dampiere) századosvezetése alatt a vár udvarában megharsogtatták trombitáikat, mire a követség odább állott. Bár Saint-Hilaire segedelme kimentette az uralkodót a veszedelemből, a fölkelők csapata Ausztriából is kiszorittatott, de a veszély, mely az uralkodó trónját környezé, ezzel nem ért véget.[1]

Bethlen háromszor vezetett hadat hazánkba. A cseheknek sikerült Bethlent szövetségökbe vonni (1619.), különösen, mikor Bethlen látta, hogy a koronázás előtti törvények figyelembe sem vétetnek, s az országban az uj vallás hivei üldöztetnek. Gyorsan, miként a villám, mely keleten támad s nyugotig elhat, támadott Bethlen (szept. 3.) s november 25-én már Schönbrunnál állott hadaival. Miután Boucquoit, Ferdinánd hadvezérét, ki csupán Bécs védelmére szoritkozott, hova Ferdinánd is megérkezett, nagyobb csata elfogadására nem birhatta, visszatért Sopronba, hol a lakosoktól ünnepélyesen fogadtatott.

Nem lehet csodálkozni, hogy a harczban, mely vallási jelleget öltött, a Zrinyiek is Bethlenhez csatla-

[1] Bermann. Alt und Neu Wien 863.

koztak. A prot. Zrinyiek elég példát láthattak, melyek nem igen tanusitották a vallási szabadságot; a szabad vallási gyakorlat megsértése pedig alkotmánysértés is volt. A kormány tapintatlan eljárásával megsértette nemcsak a protestans, hanem megsértette a magyar Zrinyieket is, kik tehát alkotmány és vallásuk védelme miatt állottak Bethlenhez. A magyar sok sértést el tud türni, de alkotmányára féltékeny s ezt megőrzi.

Forgách nádor Bethlen felszóllítására Pozsonyba országgyülést hivott össze, a melytől Ferdinánd eltiltotta hiveit. A pozsonyi országgyülés napról-napra veszélyesebb jelleget öltött, mert itt oly vádak hozattak fel, melyek egy része tények által bizonyittattak, más része ezekből kifolyólag valóknak tartattak. S mindez elég ok a király ellen fegyverre kelni — mondák — „s e felkelés törvényszerü, mert II. Endre arany bullája ilyetén esetben ellenállásra jogositja, felhatalmazza a nemzetet."[1]

A nádor indítványt tett, hogy először az elégedetlenség okait fürkészszék ki s ezeket nyújtsák be a királynak, hogy igy módjában legyen ezek megszüntetésével a közbékét helyreállitani. Ez azonban most nem fogadtatott el, sőt az ujabban felhozett vádak még a király személyét sem hagyták sértetlenül, midőn kimondták, hogy választása törvénytelen, mert megvesztegetéssel eszközöltetett.

Végre elfogadták a nádor indítványát, s az elégedetlenség okait irásba foglalták s átadták Forgácsnak, ki ennek folytán kérte, kényszerítette a királyt, hogy az ügyek békés legombolyítása céljából Bethlenhez biztosokat küldjön. Ferdinánd engedett s a béketárgyalás kezdetét vette, mely sok, megszakító jelenet után 1622. jan. 6-án meg is köttetett.

Nem lehet czélom a béke hosszas tárgyalását, az alkudozások alatt folyt harczok eredményét, Bethlen

[1] Szalay IV. 522.

királylyá választását hosszasabban tárgyalni, mert ez kitűzött czélomtól, a Zrinyiek történetétől, messze elvezetne; hanem az általános törtenelem vázlata mellett megemlítem ama dolgokat, a melyek a Zrinyiek történelmében a forduló pontot képezik és működésöknek más irányt jelöltek ki.

Jeleztem, hogy Pázmány Péter buzgalma nagyban támogatá Ferdinánd ügyét. De e hatáskörben nem annyira a diplomata szerepelt, mint az egyházi férfiu, ki egyházának felvirágoztatását első teendőjének ismerte. Térítési buzgalmát a legnagyobb siker koronázta. A legelőkelőbb családokból vagy 50-et téritett meg és vezette vissza a kath. vallásra.[1]

A megtéritett főurak neveit mellőzve, itt csupán Zrinyi Györgyöt emlitem meg. kit már 1619-ben visszavezetett a kath.-egyház kebelébe s egyszersmind Ferdinánd hűségébe.[2]

Csakis igy lehet megérteni Bethlen Gábor békehajlamait, és természetesnek találni, mert ügyének ily neves támogatóitól megfosztva, önmagára nézve jobbnak látta a békét. A Zrinyiek és velök Forgách Miklós, Erdődy György, a Balassák, a Jakosicsok és mások áttérésök után nemhogy nem támogatták Bethlent czéljai elérésében, hanem egyenesen ellene dolgoztak és később a harczok mezején is ellene küzdtek. Ez okozta Bethlen békehajlamait; ez tarthatta őt vissza királylyá való válasz-

[1] „Duce Authore Petro Pazmano, ac sociis familias illustres quinquaginta primis seculi illius annis a Luthero et Calvino secessionem fecisse alibi memoravi." Kazy 132.

[2] Szalay IV. 551. Kazy 1617-re teszi Zrinyi áttérését. „Ivere in exemplum Zrinii, et damnata sacra detestati sunt." (Kazy 131.) A 220. lapon pedig ugyancsak Kazy igy ir az 1625-ik évről: „Detestati sunt novum Evangelium : Georgius Zrinius — atque municipia, quae sibi fortuna obstruxerat, ad eandem secum conditionem vocabant." Valószinű, hogy az első helyen (131. lap) 1617 helyett 1619, év értendő, mint tehát Szalay irta; a második helyen nem György, hanem Miklósról lehet csak szó. mivel már György ugyis áttért, ujra át nem térhetett s ha áttérés volt, ez nem lehetett másé, mint Miklósé.

tatása után a koronázástól, bár a korona kezében volt; ezért elégedhetett meg Erdély, 7 megye, Oppeln és Ratibor herczegségekkel akkor, mikor hadai Pozsonyig haladtak elöre s az ország legnagyobb része kezében volt.

Emlitettem, hogy a békealkudozások alatt sem nyugodott a fegyver. Ezen harczokban az ifju 20 éves Zrinyi György is részt vett, s küzdött Ferdinánd ügyéért.[1] De alig próbálkozott meg az ellennel, már is félelmessé lett neve. A harczban vakmerő, a cselvetésben kifogyhatatlan, s a legveszélyesebbre is vállalkozó volt, kinek tettei a hadfiak között csakhamar köztudomásra jutottak, kik barátságát keresték, az ellen pedig félt cseleitől és fegyverétől.

Egy alkalommal Mátyás király példájára pór ruhát ölt s fát visz Kanizsára eladás végett. Maghagyja gazdájának, kit, mint szolga követett, hogy hozzá szigoru legyen, ne sajnálja az ütleget sem, hogy annál könnyebben félre vezethesse a török őrséget. Csele sikerült. A pórruhában, a szolgában senki sem gyanította a félelmes ellent, ki igy akadály nélkül körültekinthetett s figyelemmel mindent megvizsgálhatott. Eltávozása után a cselt az őrség is megtudta. „Ettől fogva a kanizsaiak nagyon féltek töle, tartván annak valamely cselétől, főleg midőn zsákmánynyal tova vonuló nemest üldöztek, a midőn vakmerőségökért meg-meg szoktak lakolni.“[2]

[1] Már 1621-ben az udvar Zrinyi Györgyöt Bécsbe hivja és felszóllitja, hogy siessen Collalto segélyére, ki Kőszegnél Batthyányi által szorongattatott. Zrinyi e felhivásnak enged, fegyverbe állitja banderiumát ezeket Kőszegre rendeli, a hová ő már megérkezett. „Az iffiu Zrinyi György ott vala Colaldo mellett, kinek a szolgái Muraközből mikor hozzá mentek volna a táborban, egy német faluban, mikor semmit sem vigyáznának magokra, és akkorban köztök ki még az ágyban fekütt, ki öltözött, ki csukózott, egy jó regvel reájok ütének a Batthyányi szolgái, és azokat mind föl-verék, és noha vitézül oltalmazzák vala magokat, de reájuk gyujták a falut és tüzzel veszték őket. — E'lén juliusnak 5. napján.“ Petthő. 194.

[2] „Ex quo deinde facto haud parum sane Canisiani terroris conceperant, semper ab eo fraudis aliquod metuentes; praesertim ubi nobilem

Ezen és sok hasonló vitéz tettei csakhamar magas állásra emelték őt. Frangepán Miklós után Ferdinánd őt Horvát-Szlavon-Dalmát országok bánjává nevezte ki. s e fontos állásnak 24 éve daczára is teljesen megfelelt.

Petthő Gergely[1] Zrinyi Györgyöt állandóan Ferdinánd párthivének mondja. Szerinte csak Zrinyi Miklós tért volna át Bethlen pártjára, mit e szavakkal ir le Petthő az idézett helyen: „Az Urakban pedig Eszterházy Miklósnál, az iffiu Zrinyi Györgynél és Nádasdi Tamásnál több nem marada a Tsászár hivségében.“ Igy adja elő Katona is,[2] ki Petthő szavait átveszi. Ezt látszik megerősíteni Zrinyi Györgynek bánná való kineveztetése is. Mert különben alig hihető, hogy György neveztetik ki az érdemteljes Miklós mellőztetésével, hacsak a kinevezésnél az nem volt az irányadó a testestől lelkestől kath. fejedelem előtt, hogy György minden körülmények között hűséget tanusitott a királyi ház iránt. Talán György nem is tért át, vagy ha tette is, csak bátyja ösztönzésére, bátyja iránti engedelmességből tette, vagy csak a 19 éves ifjunak a százados protestans ünnepen való jelenléte vétetett áttérésnek. Nála tehát a vallás nem birt oly nagy következménynyel, mint bátyjánál, ki vallásától vezettetve királya ellen Bethlenhez pártolt.

Az uj bán győzelmes csatározásainak hosszu sorával bizonyítja be, hogy a bizalomnak teljes mértékben megfelel. Kanizsa, Kosztaincza és más helyeken győzelmesen küzdött a török ellen. Ezek azonban csak kisebb határszéli csatározások voltak, melyek azon idők rendetlen viszonyai, a hadakozók helytelen felfogása szerint az általános békét nem zavarták meg s ily határszéli villongások nagyobb háboruk szülőokává ritkán váltak.

semel abigentem praedam fuissent insecuti, nec imodicas temeritatis suae dedissent poenas.“ Rattkay. 177.

[1] Petthő 187.

[2] XXX. 256.

A hadilábot csak czimzetes fegyverszünetek váltották föl, s békebontásnak csak azt tartották, ha ágyukkal mentek a szomszédra. A határvárakban parancsnokló basák fegyvereseikkel rabolni jártak, a bánok e rablásokat megakadályozni vagy megtorolni tisztüknek hivék.

A harcz azonban nem volt egyenlő, nem igazságos. Mert mig a török folyton támad, háborut visel, a fegyveres ugy, mint a fegyvertelen nép ellen; elrabolta a legbecsesebbet, a lakosság nejeit, gyermekeit: addig a magyar ezeket csak védhette, a foglyokat kiszabadíthatta s csak a fegyveres török ellen hadakozhatott. A török dúl-fúl, éget, pusztít, zsarolja a népet is így erejében gyöngíti; de a magyar a pusztítást nem viszonozhatta, mert hisz ekkor testvérét pusztította volna.

Minél egyenlőtlenebbek voltak tehát a fegyverek, melyekkel küzdtek egymás ellen; annál nagyobb volt az elkeseredés. És Zrinyi György, az uj bán, ez elkeseredést ügyesen fel tudta használni. Vitézsége által katonáiba uj lelket öntött, szerencsés csatározásai harczkedvet szültek. Vezérlete alatt fegyveresei készek voltak bármikor is megtorolni a török rablásait, mert a folytonos győzelmek a csüggedést messze üzték.

1623-ban a kanizsai törökök beütnek Muraközbe, és Kottori nevü falut kirabolták. De a martalékkal még tovább sem állhattak, mert Zrinyi fegyveresei még ott reájok ütöttek, sokat lekaszaboltak, a futókat a viznek szorítják, melyben mintegy ötszáz veszett el.[1]

Zrinyi György emberszeretetének, vallásosságának is jelét adta. 1624-ben, Pünkösd másodnapján iszonyu vihar tombolt Zágráb felett. Villámok hasíták át a léget, a szakadó záport a süvöltő szél csapkodta jobbra-balra. A villám leüt a Szent-István királyunk tiszteletére emelt bazilikába, azt fölgyujtja, a tüz az egész épületet fölemészti. A kár nagy és helyrehozhatatlannak látszik. A lakosok vallásossága Zrinyi György példájára oly

[1] Petthő 202.

szép adakozásban nyilvánult, hogy a templom helyreállítva és a veszteség pótolva lett. Maga a bán kétszáz tallért és annyi fát ajánlott föl, a mennyi az épitéshez szükséges volt.[1]

Zrinyi György buzgó katholikus lett Pázmány Péter vezetése alatt. Gondoskodása kiterjedt az iskolákra is, hogy a gyermekek a katholikus vallásban neveltessenek. Azon időben az elemi oktatást a lelkészek végezték, kiknek száma annyira megfogyott Bethlen Gábor támadása idejében, hogy 10 falu közül alig egynek volt r. katholikus papja és az elárvult szószékeket az új tan hirdetői foglalták el. Zrinyi György kora gondolkozásmódja szerint a prot. lelkészeket megfosztotta állásuktól, s több mint 20 kath. papot helyezett el birtokán.[2]

Zrinyi Miklós 1620-tól visszavonult életet élt. Utolsó tette Bethlen Gáborhoz való csatlakozása volt. 1620-tól haláláig, 1625. márczius 24-ig, semmit sem találtam róla feljegyezve. Zrinyi Miklós tekintélyes állást foglalt el, nyilvános téren való müködésének bizonynyal nyoma maradt volna. A történelem hallgatása igy tehát nem mondhat kevesebbet, minthogy Zrinyi lelépett a nyilvánosság teréről. Sem Rattkay, sem Petthő, kik különben pontosan följegyezték a Zrinyiek tetteit, nem említik az indító okot. Ily körülmények között nehéz itt véleményt mondani, nehéz az okot keresni, mely Zrinyi Miklóst a magányba vivé, mert a legegyszerübb, mit gondolhatunk, a betegség is elegendő, de nem zár ki más egyéb okokat. Lehet, hogy elhibázott politikai lépésnek tartá Bethlen pártolását; lehet, hogy öcscsének, Györgynek nem akart ellenfele lenni; lehet,

[1] „Nec facile universum reputaveris damnum, nec facile reparandum dixisses: Christiana tamen Regnicolarum pietas quam necessaria tam munifica fuit, praeeunte in Comitiis Zrinio Bano exemplo pio, ac numerante ducentos argenteos nummos, quos Thaleros vocant, tantamque lignorum copiam, quae fabricae Ecclesiae sufficere videretur; cuius caeteri pio moti zelo, id auxilii adtulere, quod utcunque illatum damnum tolerabile redderet." Rattkay 179.

[2] Kazy 220.

hogy beteg volt. — Mindegyik egyformán megállhat és mégis lehet, hogy ezek közül egy sem, hanem egy negyedik szolgált okul. Kérdés alatt van az is, megmaradt-e Zrinyi Miklós az uj vallásban, vagy öcscse példáját követvén, visszatért s ha igen, 1625-ben-e? Zrinyi Györgynek a kath. Ferdinándtól bánná való kineveztetése azt látszik bizonyitani, hogy György 1619-ben már áttért. Hogy tehát Kazy a 220-ik lapon György nevét említi, ez talán csak ismétlés s tette azért, hogy róla elmondhassa azt, mit a kath. vallás terjesztése körül fentebb felhoztam. Ha igy van, akkor Miklós át sem tért, hanem a prot. vallásban maradt meg haláláig. Ezen dologban véleményt sem mondhatok, mert erről kutforrásaim hallgatnak.

„Zrinyi Miklós meg-hala Tsáktornyán (1625.) Martiusnak 24. napján.“[1] Gyermeket nem hagyott maga után, miként azt Wagnernál olvasom, ki igy ir: VI. „Miklós élte virágában halt el, kinek — ha hitelt adhatunk Bucellinusnak — a ki Miklós egy második nejéről, Rimaszéchy Széchy Erzsébetről is emlitést tesz, első nejétől, Nádasdy Annától nem volt gyermeke.“[2]

Lajtán túl Ferdinánd fegyverére mosolygott a szerencse, mi egy újabb szövetséget vont maga után Bethlen és a Lajthán túli protestansok között. Bethlen felkelése azzal fenyegette Ferdinándot, hogy a kivívott eredmények megsemmisülnek s ő elleneitől legyőzve, az azok által előterjesztett föltételeket lesz kénytelen elfogadni. Ily körülmények között minden erőt magához von, hogy ellenei közül megsemmisíthesse az egyiket, még mielőtt a másik, Bethlen, vele egyesülhetne, örökös tartományait fegyvereivel eláraszthatná.

[1] Petthő 203.
[2] Nicolaus VI. in ipso flore aetatis vitam clausit, nulla omnio sobole ex Anna de Nádasd, ut Bucellino fides haberi possit, cum Nicolaus alteram quoque Conjugem Elisabetham Széchy de Rimaszéch attribuit.“ Wagner Károly: Collect Gen. — Hist. Ill. H Familiarum. Decas I. 159.

Minthogy a külháboruban is részt vett Zrinyi György, ennek tárgyalása előtt szükséges ismerni az okokat, melyek Zrinyinek ezen hadjáratban való részvétét kivánatossá tették és feltüntetni azon inditó okot, mi a bánt hazánk határain kivül vivott harczba vezette, a melyre kötelezve nem volt.

Wallenstein 1625. jun. 9-én neveztetett ki az összes császári hadsereg parancsnokává. Hadi iskoláját ő a magyarországi török háborúkban kezdte, részt vett az esztergomi táborozásban, beutazta a magyar Felvidéket. Ismerte a magyarok hadakozási módját; de különösen megismerhette a magyar könnyü lovasságot Bethlennek 1623-iki hadjáratában. Oktober 19. és 20-án a Szakolczánál vivott ütközetben azonnal felismerhette, hogy a császári sereg gyöngesége a könnyü lovasság hiányában gyökeredzik. Már Bocskay sem annyira a kard élével, mint inkább az által verte le ellenét, hogy könnyü lovasságával az ellen élelmi szereit elfogta, folytonos zaklatásai által kifárasztotta. Bethlen megtanulta ezt Bocskaytól és tervszerüen keresztül is vitte. Ő maga tesz erről tanubizonyságot Thurzó Imréhez irt levelében, melyben ekképen nyilatkozik: „12 ezer magyarral bizony 40 ezer németnek élését elveszem, táborából kijárni sehova nem engedem, éjjel, nappal az szüntelen való csaták által fenn ültetem táborostól, elfárasztom és semmivé teszem.“[1]

Ezen hadjáratból Wallenstein azt a tanulságot merítette, hogy a császári sereg gyalogsága bármily erős legyen is, Bethlen Gábor ellen semmire sem megy; de más ellenség ellenében is szükséges, hogy könnyü lovassága elegendő legyen. Ez jó iskola volt Wallensteinnak, minek hasznát is vette.

Fővezérré kineveztetése után gondot is fordított erre. Wallenstein megkezdte táborozását, gyülhelyül Éger

[1] Bethlen Gábor kiadatlan levelei. Szilágyi Sándor. Budapest, 1879. 199. l.

városa, indulásra szept. 3-ika volt kitüzve.[1] Az összegyült sereg 26,755 főből állott a melyben 4522 lovas volt.[2] Már ezen első nagy hadseregben Isolano alatt 433 Horvátországban toborzott karabélyos volt, mely egy lovasezredet képezett. „A friedlandi herczeg, úgy látszik, a dán háború folyamában jő arra a meggyőződésre, hogy leggyorsabban s legbiztosabban könnyű lovas horvátjaival győzheti le a dán királyt. Csak 1625. nov. 25-én intézkedik, hogy Lichtenstein Miksa herczeg verbuváltasson 1500 horvátot, s csak 1626. jan. 7-én, hogy még ezekkel együtt 500 magyart is táboroztasson,“[3], „denn (die ungern) sein bessere Tschata Reütter alsz die Crabaten.“[4] A Magyarországban toborzott sereg elég jókor érkezett meg, hogy a dessaui hidfőnél vivott döntő ütközetben résztvegyen (1626. apr. 25), melyet Wallenstein túlnyomó lovassága döntött el Mansfeld ellenében.

Még a dessaui győzelem előtt kért Wallenstein magyar könnyü lovasságot, melynek mikénti megszerezhetése végett Ferdinánd Eszterházy Miklós nádor tanácsát kéri ki. Eszterházy magyar katonaság felállítása és vezetésére Zrinyi Györgyöt és Nádasdy Pált ajánlja a királynak, kikről hiszi, hogy ezer-ezer lovast örömest kiállítanak. Az udvar a magyar politikai és hadügyi dolgokban Eszterházyra hallgatott, kinek tanácsára tehát a király Zrinyi Györgyöt Bécsbe hivja „s felszóllítja, hogy külháborúra toborozzon ezer horvát vitézt.“ A bán, mint a dráválntúli részek főkapitánya, az insurrectio természetes vezére. De külháborúra nincs kötelezve.[5]

Mi vitte Zrinyi Györgyöt arra, hogy ezen ajánlatot elfogadja? E kérdést Zrinyi egyénisége fejti meg. Fiatal, 28 éves harczos volt, kit öregapja, a szigetvári hős, családjának hagyományos lovagias erényei, de első sorban

[1] Dr. Ballagi A. Wallenstein h. karabélyosai 1882. 81.
[2] U. o. 84.
[3] U. o. 82.
[4] U. o. 82.
[5] U. o. 116.

harczvágya nem engedett nyugodni, bár várható volt, hogy Bethlen közelgő támadásakor a török sem fog tétlen maradni. Ugy is történt. Zrinyi azonban, ki eddig csak határszéli csatázásokban vitézkedhetett, kinek csak most nyilott először alkalma ország-világ előtt kifejteni katonai erényeit, nem várhatta be ezt az időt; hanem elfogadta királya ajánlatát, és Ferdinánd beleegyezésével a bánságot Erdődy Zsigmondra bizta.[1]

Összefoglalva tehát az egészet, azt mondhatjuk, hogy a császári sereg nagyobb erőkifejtésre képtelen volt azért, mert eddigelé nem volt könnyü lovassága, a könnyü lovasság hazája pedig Magyarország. Ezt jól tudta Wallenstein, de nem feledte el azt sem, hogy a magyar a német mellett magyar ellen nem harczol, ily harczban megbizhatlan. 1619—21-iki hadjáratban majdnem az egész királyi lovasság átpártolt a fejedelemhez. „A' Tsászár fogadot vala ugyan számos Magyar hadat, de mihelyen Ersek-Ujvár felé indulának, elhagyák a' Németeket és ottan Bethlenhez állának"[2] A magyar a világ legjobb könnyű lovasa, de vak eszközül felhasználni nem lehet. Ezért kellett Wallensteinnak hazánk déli részéről toborzani, a horvátok közől, kiket még Bethlen ellen is lehetett használni. Igy tehát Zrinyi Györgyöt, az insurrectio természetes vezérét elkerülni nem lehetett; részvéte a birodalmi harczban kivánatos volt.

Zrinyi György pedig elfogadta e meghivást, erre fiatal vére, harczvágya vitte.

Zrinyi vállalkozásának Wallenstein nagyon megörült, ki az előkelő családok gyermekeit mindég szivesen látja hadseregében s pártfogolta is, mert ezek nem pénz vagy zsákmányért harczoltak, hanem becsületből.

Alig fogadta el Zrinyi az ajánlatot, máris kitüntetésben részesült, bár ez később, mivel fiatal volt s Wallenstein őt a hadban tapasztalatlanak hivé, csupán

[1] Rattkay 180
[2] Petthő 196.

csak a czimre olvadt le. „Zrinyi grófnak csak a czime legyen ezredes és a könnyü lovasság fönöke.“[1]

Wallenstein ugyanis amint meghallotta Zrinyi ajánlatát ipától, gr. Harrach Károlytól, azonnal sietve válaszolta: „Uram leveléből megértettem, hogy Zrinyi gróf horvátjaival ki akar jönni (t. i. a birodalomba), szivemből örvendek rajta, kérem Uram minél hamarabb üsse nyélbe a dolgot, és az összes könnyü lovasság fönöke (Capo vber alle die leichte Reütterey) czimét adassa neki, mely rangra nézve nyomban a gyalogság vezérőrnagya (General-Wachtmeister) után következik.“[2]

Bár csak czime hagyatott meg Zrinyi Györgynek, mégis nemcsak a maga, de a vele megérkezett Orehóczy ezrednek is parancsnoka volt. Igy irja ezt le Petthő Gergely: „Anno 1626. Ezenközben Zrinyi Györgyöt a Horvát Országi Bánt, a Császár Imperiomba bocsátá ezer lovon való Katonával, az ott való hadnak segítségére Bolestáner[3] Herczeg mellé, ki ez esztendőben mind mellette hadakozott. Zrinyivel azért ezek a hadnagyok voltak oda: Bakács Farkas, Dovolics György, Eörsi Sigmond és Mikulics László ezek az ő maga öt száz lovasi között mindenik száz lovon való Katonának volt Hadnaggya. Az Orehóczy Ferencz öt száz lovasi között pedig Orehóczy László, Orehóczy Gáspár és Patachich János, ez is mindenik száz száz Katonának volt Hadnaggya, kikkel Thót Országból és Horvát Országból sok fő emberek és iffiu legények mentek fel.“[4]

Zrinyi dandárát gyorsan szerelte föl. 1626. jan. első napjaiban vállalkozott s a következő hó elején már teljesen csatakészen állott. „Zrinyinek sietnie is kellett a fölkészüléssel, mert Wallenstein azalatt döntő ütközetre gyürkőzik

[1] Gr. Harrach-levéltár. Ballaginál 132.

[2] U. o. 118.

[3] Közbeszédben reudesen igy, vagy Friedländernek hivták Wallensteint.

[4] Petthő. 207.

s az erről pontosan értesült ellenfél megelőzhetné a támadásban."[1]

Az egyik horvát ezred Zágrábból, a másik Zrinyi alatt Muraközből indult Kőszegre,[2] hol több napig kénytelen szünetelni. Innen Sopron, Sziglósra, itt a Dunán átkel[3] s Bécs közelében Enzersdorf vagy Inzersdorf és Laa falvakban megnyugszik. Innen Égerbe, a bayreuthi terület, a bambergi püspökségen keresztül Kronach városkába ér.[4] Ekközben Wallenstein arról értesül, hogy a dán király nagy csatára készül. Megszállja tehát az Elbe melléki tájakat, Tillyvel összeköttetésbe lép, miáltal a liga és császári sereg előnyt nyer a viszálykodó protestans vezérek fölött. Midőn pedig Mansfeld a dessaui hidfőnél Wallenstein által határozottan megveretett s csak serege romjaival menekülhetett Szilézia felé, IV. Keresztély is vonakodott nagyobb ütközetbe bocsájtkozni. De Mansfeld ujra összeszedi magát, seregét kiegésziti s ekkor követni akarja Bethlen utasitását. Hogy ebben megakadályozza őt Wallenstein, Keresztélyt Tillyre bizva Mansfeld üldözésére indul. Parancsot küld tehát Zrinyihez, hogy az előbb, meghatározott menetrendet abban hagyva, torony iránt vágjon éjszaknak s minél előbb csatlakozzék hozzá. Igy jut tehát Zrinyi dandárával együtt a Saalfeldre, Thüringián keresztül Erfurtba és jun. 8-án Ascherslebenbe, hol Wallensteinnal állandó érinkezésbe lép,[5] s az egész háboru alatt parancsnoksága alatt marad, miként Petthő följegyzé: „Bolestáner Herczeg mellé, ki ez esztendőben mind mellette hadakozott."[6]

És valóban junius 8-tól egész haláláig Wallenstein hadseregéhez tartozott s az Elbe vonaltól egész a Morva folyóig egyszer előcsapat, másszor utócsa-

[1] Ballagi 120.
[2] U. o. 122.
[3] U. o. 127.
[4] U. o. 130.
[5] U. o. 132.
[6] Petthő. 207.

pat gyanánt, mindég a főseregnél van Zrinyi lovasaival együtt.

Bethlen Gábor még mindég nem mozdult. Ferdinánd és Eszterházy bár mindent megtettek, hogy Bethlen befolyását a Portánál megsemmisítsék, ez nem sikerült. A Porta mindent Bethlen kivánsága szerint tett, neki megadta az engedélyt a támadásra, sőt segélyt is igért s Bethlen még sem mozdult. Előérzete volt, hogy a hadjárat nem fog sikerülni.

A szövetségesek elé határozott tervet terjesztett, melynek értelmében, mig IV. Keresztély dán király Tillyt foglalkoztatja, addig Mansfeld és János Erneszt weimári herczeg hadaikat Sziléziában egyesítik s ott őt bevárják. Mansfeld azonban mielőtt egyesülhetett volna, Wallenstein által Dessaunál megveretett s serege romjaival menekült Szilezián keresztül Magyarország felé.

A dessaui vereség nagy csapás volt a szövetségesekre nézve akár Tillyhez csatlakozik Wallenstein, akár Mansfeldet üldözi. Bethlen ezért, de „még inkább óhajtá elhalasztani a hadjáratot, miután hirül vette, hogy a bécsi udvarnak sikerült a franczia királyt az angollal összeveszíteni, minek következtében Lajos király nemcsak a protestans fejedelmek szövetségéből, melynek egy idő óta főtagja volt, kilépett, hanem ellenséges szándokai által Jakab királyt is gátolta a protestans unio segélyezésében.“[1] Ily körülmények között Bethlen még mindig tartózkodó állást foglalt el s remélte, hogy szövetségesei is beleegyeznek a hadjárat elhalasztásába. Tanácsai azonban nem fogadtattak el, mert Wallenstein ekkor már Sziléziában üldözte Mansfeld megvert hadát a helyett, hogy Tillyvel egyesült volna, mi Keresztélybe reményt öntött.

Bethlen tehát aug. 16-án fegyverkezni kezdett, s „gyors hadi készületei közt aug. 21-én kelt levelében, mintegy támadása hirnökéül hét nehézségi pontot ter-

[1] Horváth M. V. 325.

jesztett Ferdinánd elébe!"[1] A választ azonban meg sem várva, szept. 7-én megindult Gyulafehérvárról s 25-én már Füleknél ütött tábort.

Wallenstein egyszerre kapta a hirt, hogy Mansfeld áttört a Kárpátokon, hogy Bethlen felkelt s szokott gyorsasággal közeledik Mansfeld megmentésére. Wallensteinnak tehát terve, hogy Mansfeldet Magyarországtól s így Bethlentől támadása esetére elvágja, füstbe ment, s így most ő jutott azon helyzetbe, hogy Bethlen- és Mansfelddel egyszerre lesz kénytelen verekedni. Nem is gondol többé Mansfeld üldözésére, hanem azon munkálkodik, hogy az udvar siessen békét kötni Bethlen Gáborral.[2]

De Mansfeld még nem egyesült Bethlennel s igy Wallensteinnak azon eshetőség esetére is kell magát biztosítani, hogy mig Bethlen ellen küzd, fedezve legyen Mansfeld ellenében. Ezért a Vág-vonal őrzésére Zrinyi horvátjait rendeli.

Ezen intézkedéseért Wallensteint a legkülönbözőbben itélik meg. Korunk első történetirói, Horváth, Szalay és számos követői Wallensteint kora legnagyobb hadvezérének mondják; abban a korban azonban minden hadjártas magyar[3] Wallensteint a legtehetségtelenebb s legvadabb hadvezérnek tartotta.[4]

Dr. Ballagi Aladár, ki nagy előkészülettel fogott Wallenstein élettörténetének megirásához, az annyiszor idézett munkájában Wallenstein ezen intézkedését nem a nagy hadvezérnek tulajdonítja, hanem a szeszély

[1] U. o. 604.

[2] Ballagi 142.

[3] Eszterházy Miklós nádor, Sennyei István, Kemény János; a történetirók közöl Rattkay és Petthő.

[4] Sennyei István ez ügyben igy ir szept. 7-én a nádorhoz: „Soha sem láttam olyan dolgot, hogy Zrinyi uram hadát mindenütt legutól jártassa a herczeg (t. i. Wallenstein). Hiszen annak kellene nyelvet fogni. élést és egyéb szükséget hajtani. Elhigyje nagyságod, hogy szintén úgy félek én annak az embernek dolgaitól, mint Mansfeldtől, vagy tisszer jobban." A kismartoni fölevéltárból. Ballaginál. 148.

és az ellentétes érzelmek által annyiszor vezetett embernek.

Ha azonban a dolgot közelebbről vizsgáljuk, ugy találjuk, hogy ezen intézkedése a vezér érdeméből mit sem von le.

Wallenstein Horvát és Tótországban toborzott Zrinyi dandárát a Vág-vonal őrzésére rendeli. Erre Ballagi ezt mondja: „Wallensteinnak Vág-Ujhelyen erős hátvédet kell hagynia, de mivel a hátvéd rendeltetése az erős gyalogsággal levő Mansfeld feltartóztatása: a hátvédnek nem könnyü horvát lovasokból, hanem német, nehéz gyalogságból kellett volna állania. Annyival is inkább, mert a Bethlen könnyü lovassága ellen arczczal támadó fősereg e miatt összes könnyű lovasságától vált meg“.[1]

Vizsgáljuk meg tüzetesen e pontot. Mig Wallenstein Galgóczra ment, hátvédül Galgócztól Vágujhelyig a Vág-vonal őrzésére rendeli Zrinyit horvát karabélyosaival. Zrinyi dandára azonban nem csupán könnyü lovas-ezred, hanem oly katonaság, mely lovon és gyalog egyaránt harczol. Hisz maga irja Ballagi ugyanazon munkája elején: „A karabélyos lovasság jellemző vonása, hogy fölveszi magába a defensivelemet a lőfegyverek alkalmazása által. Ekkép oly benső értékre tesz szert, minőt egyéb lovasság csakis különböző fegyvernemekkel való egyesítés után nyer. Gyalog-szerrel ép úgy harczolhat, mint lóháton. S a horvát harczolt is gyalog vagy lovon egyaránt.“[2] Ha még figyelembe veszszük azt, hogy Vág-Ujhely Galgócztól légvonalban 30 kilométernél messzebb van, melynek őrzése, ha gyalogság által őriztetik, nagy számu gyalogságot vett volna igénybe, azt mondhatjuk, hogy Wallenstein más katonaság által hadseregéből nem őriztethette jobban e vonalt, mint a karabélyosok által. Zrinyi parancsnoksága alatt 1200 karabélyos volt, s ha még hozzá veszszük az Isolano

[1] Ballagi 143.
[2] U. o. 11.

alatt álló horvát ezredet (433 fő), akkor is csak 1600 fő, mi nem igen apasztotta a fősereg számát, a várakozásnak még is megfelelt. A horvát karabélyos, — közöttük kevés magyar is volt, — mint lovas uralkodott az egész vonalon; fegyverneménél fogva támadását, előnyomulását. is visszaverhette annak a seregnek, a mely éppen a lovasság által veretett le, a melytől tehát legjobban tartott.

Ugyanazon helyen azt mondja Ballagi: „Annyival is inkább, mert a Bethlen könnyü lovassága ellen arczczal támadó fősereg e miatt összes könnyü lovasságától vált meg.“[1] Ezen intézkedését tette Wallenstein szept. 7-én, ugyanezen nap indult meg Bethlen Gábor Gyulafehérvárról.[2] Bethlen tehát nagyon messze volt a császári hadseregtől, a támadás még a messze jövőben volt. De különben is remélte, hogy a mikorra Bethlen a leggyorsabb menetben megérkezik, akkorra az Eszterházy Miklós nádor alatt álló magyar hadakat magához vonhatja s így a hiány nagyon is lesz pótolva a tizezernyi magyar had által, melynek legnagyobb része könnyü lovas volt. Így is történt. „Wallenstein pedig, ki eddig Mansfeldet és Ernő herczeget tartóztatá, üzésökkel felhagyván, 32 ezernyi hadát, mely Zrinyi György alatt egy horvát dandárral, Érsekujvárnál pedig Esztèrházy nádor magyar hadaival 40 ezernél többre szaporodott, egyenesen Bethlen tábora felé vezette.“[3] Wallenstein Érsekujvárra érkezett szept. 26-án,[4] Bethlen pedig 25-én Füleknél ütött tábort,[5] e két helynek pedig távolsága légvonalban 127·5 kilometert tesz. Wallenstein tehát itt sem hibázott.

Irja továbbá Ballagi: „Ámde Wallensteinnak saját leveleiből kimutatható, miszerint tisztában van azzal,

[1] Ballagi 144.
[2] Horváth M. V. 327.
[3] U. o.
[4] Ballagi 148.
[5] Horváth M. V. 327.

hogy Bethlen tömérdek lovassal jö, kiknek támadását nem birják meg az ő németalföldi vértesei; hogy ha védelmi állást foglal, oda van seregestül."[1] Mindenekelött megjegyzem, hogy azon leveleket, melyekből Ballagi ezen állítását merítette, akkor irta Wallenstein, mikor még a nádor nem csatlakozott hozzá, és levele ennek fölkészülését siettette. De gr. Harrachhoz irt leveleiből[2] nem lehet azt kimutatni, hogy védelmi harcz esetében az ő meggyőződése szerint a sereg elpusztul; hanem csak azt, hogy nem tanácsos neki védelmi harczot folytatni; támadót pedig nem kezdhet Bethlen ellen, mert nincs könnyü lovassága. Leveleiből az idézett helyek tehát csak azt mutatják, hogy ő nagyon jól ismerte a németországi harczokat, ismerte Bethlent és hogy serege, mely Dessaunál győzedelmeskedett, nem mérkőzhetik meg Bethlennel, mert e seregnek nincs elegendő könnyü lovassága. Ezt sürgeti tehát csak s mihelyt erről biztosíttatott, Bethlen elé vonul, vonulása közben fölveszi magába a magyar hadakat. Ballaginak tehát még ezen vádja: „oly intézkedéseket tesz, melyek saját meggyőződésével ellenkeznek" az előzményeknél fogva maga magától elesik.

Wallenstein békét akart Bethlennel. Sőt ha még többet mond seregéről, több hiányokat fed föl, ezek is csak azt bizonyítják, hogy békét akart. De hisz mindezek daczára maga Ballagi is megmagyarázza ezen tények okait a következőkben: „Wallenstein egész életében, mint katona is mindig többet ád politikára, mely machiavellisticus fogásokból áll: mint szorosan katonai intézkedésekre."[3]

Wallenstein békét akart s éppen azért küldte gr. Harrach utján a kormányhoz ily értelemben szer-

[1] Ballagi 144.

[2] „es ist nicht rathsamb das ich sola defensa stehe;" „defensive zu krigen ist nicht rathsamb;" „der Feinde (Bethlen) wird ein groszen Quantität von Cavallerie mitbiringen: meine Niederländische Reitter seind dessen nicht gewöhnt." Gr. Harrach levéltárából. Ballaginál 144.

[3] Ballagi 145.

kesztett jelentéseit, hogy a kormányt békére hangolja, vagy ha ez nem sikerül, oly erősítéseket vonhasson magához, melyek képessé teszik őt arra, hogy nagy ellenfelével, Bethlennel is megmérkőzhessék. Wallenstein nimbusát, győzelmes hadvezéri hirét nem akarta koczkára tenni, ezt tatarozgatta. Mert hisz Magyarország nem volt azon talaj, melyen nagy jövőjét megalapíthatta volna; itt nincsenek lefoglalható herczegségek, országunk területéből nem lehet kiszakítani egy fejedelemséget; czélját itt el nem érhette, mért küzdött volna itt?

Védelmi harczot folytatott volna itt s intézkedéseiből jelentéseivel ellentétben is ez tünik ki. Drégely-Palánkán okt. 1-én tartott haditanácsban „a magyarság és Wallenstein homlokegyenest ellenkező haditerve, szakadást idéz elő a császári táborban."[1] Ez csak úgy történhetetett, ha a magyarság támadólag, Wallenstein pedig védőleg akarta magát viselni. A táborban, a haditanácsban ezt nem lehetett eltitkolni; de igen azon jelentésekben, melyeket az udvarhoz küldött. Vagy azt hiszi Balagi, hogy Ferdinánd, kinek szövetségesei Tilly vezérlete alatt Luther am Barenbergnél (aug. 28.) döntő győzelmet arattak IV. Keresztély dán király fölött, a dolognak reá nézve ily kedvező alakulása közepette is békét kötött volna Bethlen Gáborral? Én ezt még elgondolni sem tudom.

Ezen kitérésre szükségem volt, hogy az események további fejlődésénél annál világosabban utalhassak Wallenstein békehajlamaira, s hogy ez nem akkor keletkezhetett, mikor Drégely-Palánkához, legkeletibb táborozási helyéhez ért, hanem Magyarországba jövetelekor tett első intézkedéseiből is már az tünik ki. Sokkal közelebb volt már Wallenstein czéljához, semhogy be ne látta volna azt, hogy tervének valósítása végett nem Magyarország csatatéreit kell felkeresnie.

[1] Ballagi 152.

Mansfeld Beszterczebánya felé vonult s igy tovább Zrinyinek nem kellett őrizni a Vág-vonalat. Egyesült tehát a fősereggel.

Mansfeld megmenekülése hirére Magyar-Bródban Wallenstein haditanácsot tartott, melyben a herczeg „keményen összetüzött Zrinyivel és Schlickel.“[1] Ez volt az első összekoczanás. Ha a Zrinyi Schlick által támogatva nem is tudta kivinni azt, hogy Wallenstein támadólag lépjen fel, azt azért mégis elérte, hogy a sereg megmozdult.

Szept. 26-án indul meg a sereg Érsekujvárról s gyors menetekben Léván keresztül szept. 30-án Drégely-Palánkához ér.

Mansfeld szept. 26-án egyesül János Ernő weimári herczeg seregével, melynek könnyebb eszközlésére Bethlen előhadát Mansfeld elé küldte, Murtéza basa pedig Nógrádot vivta. Igy tehát Bethlen Gábor akkor, mikor szemben állt a császári hadakkal, sem Mansfeld, sem a törökkel még nem egyesült.

A császári seregnek jobb szárnyán volt Zrinyi horvátjaival.

Nógrádot ostromló török előörsei és Zrinyi dandára közt Nagy-Oroszinál összeütközés történt, melyben Zrinyinek 150 embere elesik, maga is megsebesül. Ezen csatározásról emlékezik meg Horváth Mihály, midőn azt mondja: „Wallenstein és Eszterházy annyira megközelítik a fejedelem táborát, hogy az előhadak már többször csatáztak.“[2]

Ratkay, ki a Zrinyi családról pontos jegyzeteket közöl s mindazt összeszedte, mit e család kiválóbbjairól talált, ezen csatározás leirását a következő történetkével toldja meg: a csata végeztével „egy levágott föt visz Wallensteinhoz mondván: igy kell üldözni a császár ellenségét, igy kellene diadalt aratni. Wallenstein igy

[1] Ballagi 146.
[2] Horváth M. V. 328.

Minthogy a külháboruban is részt vett Zrinyi György, ennek tárgyalása előtt szükséges ismerni az okokat, melyek Zrinyinek ezen hadjáratban való részvétét kivánatossá tették és feltüntetni azon inditó okot, mi a bánt hazánk határain kivül vivott harczba vezette, a melyre kötelezve nem volt.

Wallenstein 1625. jun. 9-én neveztetett ki az összes császári hadsereg parancsnokává. Hadi iskoláját ő a magyarországi török háborúkban kezdte, részt vett az esztergomi táborozásban, beutazta a magyar Felvidéket. Ismerte a magyarok hadakozási módját; de különösen megismerhette a magyar könnyü lovasságot Bethlennek 1623-iki hadjáratában. Oktober 19. és 20-án a Szakolczánál vivott ütközetben azonnal felismerhette, hogy a császári sereg gyöngesége a könnyü lovasság hiányában gyökeredzik. Már Bocskay sem annyira a kard élével, mint inkább az által verte le ellenét, hogy könnyü lovasságával az ellen élelmi szereit elfogta, folytonos zaklatásai által kifárasztotta. Bethlen megtanulta ezt Bocskaytól és tervszerüen keresztül is vitte. Ő maga tesz erről tanubizonyságot Thurzó Imréhez irt levelében, melyben ekképen nyilatkozik: „12 ezer magyarral bizony 40 ezer németnek élését elveszem, táborából kijárni sehova nem engedem, éjjel, nappal az szüntelen való csaták által fenn ültetem táborostól, elfárasztom és semmivé teszem.“[1]

Ezen hadjáratból Wallenstein azt a tanulságot merítette, hogy a császári sereg gyalogsága bármily erős legyen is, Bethlen Gábor ellen semmire sem megy; de más ellenség ellenében is szükséges, hogy könnyű lovassága elegendő legyen. Ez jó iskola volt Wallensteinnak, minek hasznát is vette.

Fővezérré kineveztetése után gondot is fordított erre. Wallenstein megkezdte táborozását, gyülhelyül Éger

[1] Bethlen Gábor kiadatlan levelei. Szilágyi Sándor. Budapest, 1879. 199. l.

városa, indulásra szept. 3-ika volt kitüzve.[1] Az összegyült sereg 26,755 főből állott a melyben 4522 lovas volt.[2] Már ezen első nagy hadseregben Isolano alatt 433 Horvátországban toborzott karabélyos volt, mely egy lovasezredet képezett. „A friedlandi herczeg, úgy látszik, a dán háború folyamában jő arra a meggyőződésre, hogy leggyorsabban s legbiztosabban könnyű lovas horvátjaival győzheti le a dán királyt. Csak 1625. nov. 25-én intézkedik, hogy Lichtenstein Miksa herczeg verbuváltasson 1500 horvátot, s csak 1626. jan. 7-én, hogy még ezekkel együtt 500 magyart is táboroztasson,"[3], „denn (die ungern) sein bessere Tschata Reütter alsz die Crabaten."[4] A Magyarországban toborzott sereg elég jókor érkezett meg, hogy a dessaui hidfőnél vivott döntő ütközetben résztvegyen (1626. apr. 25), melyet Wallenstein túlnyomó lovassága döntött el Mansfeld ellenében.

Még a dessaui győzelem előtt kért Wallenstein magyar könnyü lovasságot, melynek mikénti megszerezhetése végett Ferdinánd Eszterházy Miklós nádor tanácsát kéri ki. Eszterházy magyar katonaság felállítása és vezetésére Zrinyi Györgyöt és Nádasdy Pált ajánlja a királynak, kikről hiszi, hogy ezer-ezer lovast örömest kiállítanak. Az udvar a magyar politikai és hadügyi dolgokban Eszterházyra hallgatott, kinek tanácsára tehát a király Zrinyi Györgyöt Bécsbe hivja „s felszóllítja, hogy külháborúra toborozzon ezer horvát vitézt." A bán, mint a drávántúli részek főkapitánya, az insurrectio természetes vezére. De külháborúra nincs kötelezve.[5]

Mi vitte Zrinyi Györgyöt arra, hogy ezen ajánlatot elfogadja? E kérdést Zrinyi egyénisége fejti meg. Fiatal, 28 éves harczos volt, kit öregapja, a szigetvári hős, családjának hagyományos lovagias erényei, de első sorban

[1] Dr. Ballagi A. Wallenstein h. karabélyosai 1882. 81.
[2] U. o. 84.
[3] U. o. 82.
[4] U. o. 82.
[5] U. o. 116.

Minthogy a külháboruban is részt vett Zrinyi György, ennek tárgyalása előtt szükséges ismerni az okokat, melyek Zrinyinek ezen hadjáratban való részvétét kivánatossá tették és feltüntetni azon indító okot, mi a bánt hazánk határain kivül vivott harczba vezette, a melyre kötelezve nem volt.

Wallenstein 1625. jun. 9-én neveztetett ki az összes császári hadsereg parancsnokává. Hadi iskoláját ő a magyarországi török háborúkban kezdte, részt vett az esztergomi táborozásban, beutazta a magyar Felvidéket. Ismerte a magyarok hadakozási módját; de különösen megismerhette a magyar könnyü lovasságot Bethlennek 1623-iki hadjáratában. Oktober 19. és 20-án a Szakolczánál vivott ütközetben azonnal felismerhette, hogy a császári sereg gyöngesége a könnyü lovasság hiányában gyökeredzik. Már Bocskay sem annyira a kard élével, mint inkább az által verte le ellenét, hogy könnyü lovasságával az ellen élelmi szereit elfogta, folytonos zaklatásai által kifárasztotta. Bethlen megtanulta ezt Bocskaytól és tervszerüen keresztül is vitte. Ő maga tesz erről tanubizonyságot Thurzó Imréhez irt levelében, melyben ekképen nyilatkozik: „12 ezer magyarral bizony 40 ezer németnek élését elveszem, táborából kijárni sehova nem engedem, éjjel, nappal az szüntelen való csaták által fenn ültetem táborostól, elfárasztom és semmivé teszem.“[1]

Ezen hadjáratból Wallenstein azt a tanulságot merítette, hogy a császári sereg gyalogsága bármily erős legyen is, Bethlen Gábor ellen semmire sem megy; de más ellenség ellenében is szükséges, hogy könnyű lovassága elegendő legyen. Ez jó iskola volt Wallensteinnak, minek hasznát is vette.

Fővezérré kineveztetése után gondot is fordított erre. Wallenstein megkezdte táborozását, gyülhelyül Éger

[1] Bethlen Gábor kiadatlan levelei. Szilágyi Sándor. Budapest, 1879. 199. 1.

városa, indulásra szept. 3-ika volt kitüzve.[1] Az összegyült sereg 26,755 főből állott a melyben 4522 lovas volt.[2] Már ezen első nagy hadseregben Isolano alatt 433 Horvátországban toborzott karabélyos volt, mely egy lovasezredet képezett. „A friedlandi herczeg, úgy látszik, a dán háború folyamában jő arra a meggyőződésre, hogy leggyorsabban s legbiztosabban könnyű lovas horvátjaival győzheti le a dán királyt. Csak 1625. nov. 25-én intézkedik, hogy Lichtenstein Miksa herczeg verbuváltasson 1500 horvátot, s csak 1626. jan. 7-én, hogy még ezekkel együtt 500 magyart is táboroztasson,"[3] „denn (die ungern) sein bessere Tschata Reütter alsz die Crabaten."[4] A Magyarországban toborzott sereg elég jókor érkezett meg, hogy a dessaui hidfőnél vivott döntő ütközetben résztvegyen (1626. apr. 25), melyet Wallenstein túlnyomó lovassága döntött el Mansfeld ellenében.

Még a dessaui győzelem előtt kért Wallenstein magyar könnyü lovasságot, melynek mikénti megszerezhetése végett Ferdinánd Eszterházy Miklós nádor tanácsát kéri ki. Eszterházy magyar katonaság felállítása és vezetésére Zrinyi Györgyöt és Nádasdy Pált ajánlja a királynak, kikről hiszi, hogy ezer-ezer lovast örömest kiállítanak. Az udvar a magyar politikai és hadügyi dolgokban Eszterházyra hallgatott, kinek tanácsára tehát a király Zrinyi Györgyöt Bécsbe hivja „s felszóllítja, hogy külháborúra toborozzon ezer horvát vitézt." A bán, mint a drávántúli részek főkapitánya, az insurrectio természetes vezére. De külháborúra nincs kötelezve.[5]

Mi vitte Zrinyi Györgyöt arra, hogy ezen ajánlatot elfogadja? E kérdést Zrinyi egyénisége fejti meg. Fiatal, 28 éves harczos volt, kit öregapja, a szigetvári hős, családjának hagyományos lovagias erényei, de első sorban

[1] Dr. Ballagi A. Wallenstein h. karabélyosai 1882. 81.
[2] U. o. 84.
[3] U. o. 82.
[4] U. o. 82.
[5] U. o. 116.

miután magát (Wallenstein) különfélekép megboszulni akarta s midőn látta, hogy semmire sem megy, lakoma alkalmával neki mérgezett retket, melyet Zrinyi kiválóan szeretett, nyújtott és igy az étkezőt megmérgezte. A mérgezés folytán hirtelen megbetegedvén, a táborból Pozsonyba szállitatott, s miután semmiféle orvosi segély nem használt, a jeles férfiu élte virágában, alig 30-ik, bánságának 4-ik évében, mindnyájok fájdalmára, deczember hóban elhunyt."

Ez elbeszélést azonban nem lehet egyébnek tartani, mint mesének, melyet a Zrinyiek dicsőitője, Rattkay, az azon idők mende-mondájának hitelt adva, följegyzett. Mert Wallensteinről, mint emberről, bármit gondoljunk is, azt, hogy jeles hadvezére volt korának, kétségbe sem lehet vonni. Zrinyi jó katona volt, s igy nem tagadhatta meg tiszteletét a vezértől, kinek katonai képességét ismernie kellett, söt ebből kifolyólag inkább becsülte, sem hogy őt oly hánya-vetiséggel megsérteni akarta volna, milyent Rattkay Zrinyiről följegyez, a mely Wallenstein boszuját vonta volna maga után. De a megsértés ellenkezik Zrinyi egyéniségével is. Zrinyi hős volt, nem pedig szájhős. A hős nem dicsekszik tetteivel, mert azok övéi, csak az, ki ilyenekkel nem bir, rak magára idegen ékességet. Igy nem lehet indokolni a mérgezést, mert az indok magától elesik. A mérgezést „hallgatagul tagadja Petthő Gergely, a család egyik közel ismerője s dolgainak hű följegyzője."[1] „Rattkay alkalmasint azon mende-mondáknak adott hitelt, melyek, kivált amaz időkben, könnyen tulajdonították méregnek a hirtelen halált."[2]

Minden arra mutat, hogy II. Ferdinánd különös szeretettel viseltetett Zrinyi György iránt, kivel együtt

corum ope proficeretur, vir praestantissimus in ipso aetatis flore cum vix trigesimum excessisset aetatis annum, Banatus vero quartum omnium comiseratione mense Decembris extinguitur. Rattkay 180.

[1] Salamon F. K. tör. dol. 358.

[2] Salamon 358.

vadászott, s ki nem csekély magánáldozattal szolgálta őt még külföldi hadjáratokban is, mire állása épen nem kötelezte."[1] Rattkay is följegyzi ezt a következőkben:[2] „Hiteles tanuktól tudjuk, hogy Ferdinánd császár, ki éppen asztalnál ült, midőn a halálozás hirét vette, evőkését kiejtette kezéből, egész arczán fájdalom ömlött el, és megütközött ily jeles férfiunak méltatlan halála fölött."

[1] Salamon 365.

[2] „Sane Ferdinandum Caesarem mensae accubantem, cum obitus eius nuncium accepisset, cultris manibus delapsis, totoquae vultu in moerorem commutato, indignam, tanti viri necem indicasse, fide dignis accepimus." Rattkay 180.

ZRINYI A KÖLTŐ ÉS ÖCSCSE PÉTER.

VII. Zrinyi György halálát özvegye Széchy Magdolna és két kiskoru árvája siratta. Idősb fia Miklós, kit „költő“ melléknévvel különböztetünk meg ily nevü hat elődétől, született 1616. körül;[1] ennek öcscse III. Péter Hogy a két Zrinyi történetét adhassam, mint egy kerekded egészet; hogy e két hős tettei természetszerü következményei legyenek a nevelésnek, a melyben részesültek: szükséges egy rövid pillantást vetni e két Zrinyi ifjuságára, neveltetésére.

[1] Pauler Gyula a költő születését 1620, Péterét 1621-ik évre teszi (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. I. 10. l.) De ha tekintetbe veszszük a két Zrinyi neveltetését, mely több évet vett igénybe; azt, hogy 1630-ban syntaxista volt; hogy 1636-ban hagyja oda a nagyszombati nevelő-intézetet; hogy 1637-ben jön meg olaszországi utjából s már ezen évben mint főlovászmester, Zala-, Somogyvármegyék főispánja, légrádi és muraközi kapitány, személyesen veszi át az állásánál fogva reá bizott helyek védelmét; azt mondhatjuk, hogy: Miklós 1616, Péter 1617-ik évben született, s az a horvát okmány, melyből Pauler Gyula ez adatot meritette, ebben, mint ugyancsak Pauler szerint, sok más helyen sem bir hitelességgel.

A két Zrinyi neveltetése atyjok haláláig tulajdonkép abból állt, mit zsenge korukban láttak. Az atya a dicsőség harczmezején kereste föl az ellent, távol volt a családi tüzhelytől, az otthontól, hol az anya gondozá a kisdedeket. De e hely nem volt csendes magány, gyakran megzavarta a harczizaj, mi már korán hozzászoklatta a gyermekeket a bátorsághoz. Mikor pedig atyja horvátországi bán lett, sokszor szólították el ügyei Csáktornyáról majd Zágráb, majd a pozsonyi gyülés, majd valamely veszélyeztetett helyre. „De mig atyját láthatta, s mindaz, a mit tőle látott, nagyon alkalmas volt fölkelteni a fiu szeretetén kivül a gyermek bámulatát.“[1]

A család állandó lakhelye Csáktornya volt. Muraköz ugyan eléggé biztosított hely volt a törökök becsapásai ellen, de mégis fordultak elő oly jelenetek, a melyeket férfikorában sem feledhet el az ember. A győztes had diadalmenetének végczélja Csáktornya vagy Ozoly volt, hova zsákmány és diadalmi jelvényeivel ment. Fergyveres szolgák léptek a várba, kik elől vivék az elvett lobogókat, czifra fegyvereket, gazdagon fölszerelt paripákat, a török foglyokat, s az iszonyt gerjesztő diadal-jelvényeket, a levágott és dárdára tüzött fejeket.

Ezen mozzanatok az életből nem alkalmasak arra, hogy megkiméljék az idegeket, hanem hogy már zsenge korban szoktassák a gyermeket a harcz iszonyaihoz, kire könnyen ragadhatott környezetének azon hangulata is, hogy mindezt a legnagyobb dicsőségnek tartsa.[2]

Említettem az 1623-iki Kottori mellett vivott győzelmet. E harcz szemlélője volt Zrinyi Miklós, a költő, ki nem tudta elfeledni a törökök futását a Mura vizének, melyben 500 veszett oda. „Ilyen s ezekhez hasonló jelenetet többször láthatott a gyermek apja távollétében is. Már kis korában, a vesszőparipa és katonásdi helyett,

[1] Salamon F. K. t. d. 349.
[2] Salamon 354.

a valódi paripa és valódi katonáskodás örömeit élvezhette, s rút oldalain edzhette meg idegeit".[1]

A gyermek nemcsak a jelen dicső harczait látta. Lelki szemei előtt lebegett a mult is, melynek annyi bizonyitékát és emlékét találta az ősi várban. A csáktornyai vár folyosóit különféle szinü török zászló és mindenféle fegyverek boritották; a termekben őseinek arcz- és nevezetesebb hadiképei. A jelenben ejtett zsákmány, a mult emlékei egy nagy időt tártak a gyermek szemei előtt föl, melyek mindegyik mozzanatából ősei dicsőségét, vitéz tetteit olvasta. A gyermek hosszu sorát szemlélte őseinek, kik a hazáért küzdve nagygyá levének. Mindez s a kor felfogása, a főurak egyedüli hivatása a hazát védeni, egy czélt jelelhettek ki az ifju Zrinyiek előtt, egy utat mutathattak csak nekik, azt, melyen őseik haladtak, a harcz, a dicsőség, a győzelem utját.

Ki ily emlékekkel bir, arra nézve a sirbolt lakói Szt.-Ilonán, a sirbolt kinyitása, az atya örök nyugalomra való tétele nem volt csupán fájdalmas és szomoru, hanem egyszersmind lélekemelő is. Nemcsak a bánatos özvegy s az árvák állottak a ravatal körül, a haza szine-java összegyült ott, hogy megadják a korán elköltözött hősnek az utólsó tiszteletet. Egy ország kisérte a ravatalt, mi „a hadi élet iránti kedven kivül a dicsvágy és tisztesség szomját is fölkelthették a gyermekben."[2]

Az atya halála után a két gyermek hogy hova jutott, ezt csak valószinüséggel mondhatjuk meg, miután határozott adatot erre nem találtunk. Valószinüleg azon kor szokása szerint valamely előkelő várába költöztek át, hogy ott vitézekké neveltessenek. De épen ezen időben az előkelők nevelése egy ujabb fordulatot vett, más irányba tereltetett. Pázmány Péter Nagy-Szombatban egy iskolát alapitott, melynek vezetését a jezsuitákra bizta, kik ezen intézetbe az előkelők családjából gyer-

[1] Salamon 356.
[2] Salamon 365.

mekeket vettek föl, hogy ezekkel megszerettessék a tudományt, de főleg, hogy ezeket a kath. vallás buzgó gyermekeivé képezzék. Ide vitetett később a két Zrinyi is.[1]

II. Ferdinánd, kinek igen kedves embere volt Zrinyi György, maga gondoskodott az árvákról. A király Pázmány Pétertől kért tanácsot az árvák neveltetése és birtokairól való gondoskodása iránt. Pázmány maga is kiválóan szerette a Zrinyieket, kiket lelki gyermekeinek tartott, ki, miként a jó atya, gondoskodott előmenetelökről is. „Némi önérdek vegyült e család pártolásába és kitüntetésébe; mert a legnevezetesebb családok egyike nyeretett meg vele a katholikus királyi pártnak; — de oly embereknél, mint Pázmány, nem mindig hideg, közönyös számítás a vonzalom mutatása. Őszinte, sőt nagyon hő lehetett az érdekeltség, annyival inkább, a mennyivel erősebb szenvedélyek párosulnak magával egy közérdekünek, üdvösnek vallott eszmével.“[2]

A király Pázmány tanácsára a gyermekeket Nagy-Szombatba küldte, javaik kezelésére pedig gyámot rendel. Domitrovits Péter, a zágrábi püspök, kit Pázmány ajánlott a királynak, csak rövid ideig, alig egy évig viselte a gyámságot, ki után maga a herczegérsek vette át a gyermekek fölötti gondoskodást; de ezen egy évben is tanujelét adta a gyám annak, hogy ő a kisdedek birtokát Csáky szalmájának nézte. A Zrinyi-féle birtokból kiszakítja Szveticze falut s azt a pálosoknak adományozza. E hütlen kezelés ellen óvást tett Zrinyi Miklós, s ha óvásának eredménye nem is lett, mégis bizonyítja korai érettségét. A falu a pálosoké maradt, s Zrinyi Péter, hogy a tulajdonjogot legalább jelezze, később a pálosoknak adományozta. Nem tudjuk, mikor léptek az ifjak az intézetbe, csak az bizonyos, hogy 19, 20 éves korában, 1635-ben szünt meg Miklós növendéke lenni az intézetnek.

[1] Fraknói: Pázmány Péter és kora. I. 457. II. 405. 406. állitja, hogy a két árva először Gráczban s azután Nagy-Szombatban neveltetett.

[2] Salamon 366.

Pázmány, ki távol lakott a birtoktól, nem fordíthatott ezekre valami nagy gondot; de annál inkább szivén feküdt a két gyermek neveltetése. A két gyermek az intézetben alapos oktatást nyert a classicai tudományok és hittanban, s Miklós itt szerezte ama szèllemi képzettségnek alapját, mely neki az irodalom terén is nagy nevet vivott ki. Az ifjak itt vallásos neveltetésben részesültek. „Zrinyi Miklós, ha eddig kevéssé volt volna is vallásához ragaszkodó, itt buzgóvá kellett válnia, annál inkább, minél több fogékonyságot teszünk fel lelkében oly szép és magasztos dolog iránt, minő az őszinte vallásosság, önzéstelen áldozatkészség tömeges nyilatkozása."[1]

Zrinyi Miklós kedvesen emlékezett vissza e helyre, hol lelke megtisztult minden salaktól, hol önuralmat tanult, hol lelki szemei megnyiltak, s bátran tekintettek a tudás nagy országába. Későbbi éveiben ujra fölkereste e helyet légrádi tiszttartójával, meglátogatta a templomot, hol igen buzgón imádkozott. Zrinyi, a szép lélek, nem esett itt túlságba, vallási türelmetlenségbe; hanem, mint későbbi élete is bizonyítja, egyenlő szeretettel karolta magához minden honfitársát, s ellene iránt is nagylelkü tudott lenni. Ő vallásos volt, de nem öröklötte korának kinövéseit; imádta Istenét, szerette felebarátját, mint önmagát. Vallásában nem volt türelmetlen, vallása a szeretet tana volt, mely az embereket az Istenhez vezeti. Sok jót sajátított el, de „ha Zrinyi egyebet nem nyer is a nagyszombati iskolában, mint a magyar nyelv és irodalom iránti érdeklődést, Pázmánnak csak e tekintetben is sokkal tartozik a magyar irodalom."[1]

Zrinyi Miklós már fiatal korában a közügyek munkása lett. Még iskolába járt, még csak syntaxista, midőn már Zalamegye főispánja s tizennégyéves korában az ország egyik zászlósura, kinek aláirása és jelenléte szükséges volt az országgyülési végzések szentesítésére s

[1] Salamon 372.
[2] Salamon 375.

valóban mint fölovászmester irja alá az 1630-ki törvényczikket:"[1]

Pázmány Péter házában Miklós, hova mindennap átjárt, megismerkedett az ország elökelöi és a közügyekben jártas férfiakkal, kik itt folyton a közügyeket tárgyalták, s a teendök fölött tanácskoztak. A korán fejlödött ifjut a komoly dolgok tárgyalásai csakhamar beavatták a közügyek titkaiba. s neki oly iskolául szolgáltak melyek késöbbi államférfiui müködésére az alapot szolgáltatták, hol az ellentéteket Pázmány Péter és Eszterházy nádorban szemlélhette; de egyszersmind mindkettöben felismerhette, tölök eltanulhatta a vasakaratot, a melylyel hazánk jólétét elömozdítani iparkodtak.

Mindezek szemlélete nagy hatással volt az élénk lelkü ifjura, ki már ekkor megválogató és önállóságának adta jelét. Nem csatlakozott Pázmányhoz, ki a legszélsö conservativ párthoz tartozott, különbözött Eszterházytól, ki a közép nemzeti pártot képviselte, mert ennél szabadelvübb volt; „vérmérsékletére és nézeteire nézve mindkét fennebbinél jobban megközelité egy bölcs államférfiu eszményét."[2]

Mint katonát elragadja ugyan atyja személyes vitézsége; de meggyözödése, hogy a személyes bátorság nem csupán kelléke a hadi képzettségnek s legkevésbbé szereti a kihivó kérkedéseket.

A lelket és erőt megtartja és sajátjává teszi a nagyszombati szónoktól; de hozzácsatolja vallásbeli türelmességét, mely öt soha sem hagyja el. Ily nyelven örökíti meg ösét, a höst, s hagy irodalmunkban egy, a szerkezetet illetöleg még ma is páratlan epost; ily nyelven szólítja föl nemzetét, a vallásra való tekintet nélkül a török ellen.

Az árvák neveltetését egy olaszországi ut fejezi be. 1636-ban hagyja oda az intézetet, Olaszországba megy, melyet meglátogatni Ferdinánd és Pázmány aka-

[1] Salamon. 376.
[2] Salamon. 379.

rata nekik előirt. Az árvákat nem lelki vágy vezette a kies országba, hol Velencze és Genua uralma már a hanyatlás bélyegét hordozá magán; hol az örök város, Róma ereje meggyengült s szorult viszonyok között sinlődött; melynek déli része spanyol iga alatt görnyedezett, s csak egy részén, az éjszakin mutatkozott uj élet, hol a savoyai ház veté meg uralmának alapját: hanem mert menni kellett. És e kényszeritett utazás is hasznos volt Miklósnak s általa hazánknak. A még hatalmas Velencze műkincsekben gazdag volt, Rómában a pápa akkor fogatta el Galileit, ki a naprendszer tanát hirdeté. Pázmány ajánlóleveleivel minden műkincset megnézhettek, finomitották ezek izlésöket s az ország tiszta, kék ege, változatokban gazdag felülete, regényes s a lélekre ható egyes helyei, a silány jelent elfeledtető nagy multja, minden mi őket körülvevé, befolyással voltak Zrinyi Miklós lelkére. „A mi a hős Zrinyinek Csáktornya, a mi az államférfiu, vallásos ember és magyar prózairó Zrinyinek Nagy-Szombat, az lehetett a költő Zrinyinek Olaszország. Ki tudja, megirta volna-e idylljeit és hős költeményeit Tasso hazájának meglátogatása nélkül!"[1]

Zrinyi visszatérvén olaszországi utjából, azonnal ősi birtokán kezdi meg a rendezés müveit, a melyet később az egész országra szeretett volna kiterjeszteni. Átveszi a családi uradalmakat és az elzálogositottakat visszaváltja. Csáktornyát újra épiti, központjává, főerősségévé teszi összes birtokainak. A XVII. század közszellemének befolyása alatt megbontja a régi formákat, ezek helyébe hatalmas és erőteljes új intézményeket ültet, megkezdi azon műveket, melyeket neki előszab a felismert hivatás. A magyar történelem olvasásából buzdítást, a régi dicsőségből ösztönt nyer arra, hogy újat alkosson a magyar hadiszervezetben. Életének, tetteinek első rugója a hazafiság, mely, úgy látszik, már fiatal korában irányt adott életének.[2]

[1] Salamon, 380.
[2] Salamon, 381.

Birtokainak fekvése, a hazának teendő szolgálatai öt a hadipályára vezetik. Hogy Miklós e hivatásának megfelelhessen, a régi és egykorú hadászati és történelmi tudományokat tanulmányozza, hogy öröklött bátorságát a szellemi belátás vezesse, irányát ez megszabhassa. Önállóan és komolyan képezte magát a pályára, melyet számára a születés kijelelt, hogy megfelelhessen a haza benne helyezett bizalmának. „Ezt a leghitelesebb forrásból tudjuk: maga Zrinyi Miklós irja.“[1]

Nyilvános életét a haza szolgálatában 1637-ik évvel kezdi, a mikor a 20 éves ifju fölovászmester, Zala, Somogy föispánja, légrádi és muraközi kapitány, állásánál fogva e helyek védelmét vezette a mind sürübben üzött rablókalandok ellen. A haza déli részén vivott csatái hasonlítottak öse, a szigetvári hös harczaihoz, s miként az, úgy a költö is birtokait védelmezvén, védelmezte a hazát. Ezen küzdelmeiben vált Miklós, valamint öcscse, Péter is a haza első leventéjévé.

1649-ben a két Zrinyi csereszerződést kötött egymással, melynek értelmében a családi jószágokban az eddigi közös birtoklás megszünt. Miklós kapta a muraközt, a zalai, somogyi és baranyai jószágokat, Péter pedig a Száván túli várakat: Ozoly, Ribnik, Boziako és a tengermelléki jószágokat. Péterre ez osztály folytán a tulajdonképi Horvátországnak védelme esett, ki különben is már a sumberki uskokoknak, Ogulin, Tovin és Szluinnak kapitánya volt, melyek mind e vidéken feküdtek.[2]

1644-ben Miklósra nézve a harcz szinhelye megváltozott. A birodalom nyugoti részén a vallásháboru vihara még nem zajlott le, söt ujabb eröket vont maga körébe, melyek az egykor virágzó tartományokat letarolták s a népesség számát nagyon leapasztották. A kibékülés ez idöben lehetetlennnek látszott, mert az, ki akkor az események fonalát kezében tartotta, nem a vallásszabad-

[1] Salamon. 383.
[2] Az osztálylevél kivonata a kam. lev.

ságért lelkesült, hanem ez uton hitte, hogy a római császárság hatalmát megtörheti.

III. Ferdinándnak kormányát nemcsak a török gyakori beütése tevé súlyossá, mely végre is a megerősitett szőnyi békében (1642. márcz. 19.) ért véget, legalább egy időre; hanem különösen a rettenetes Torstenson győzelmei nehezítették meg, kinek előnyomulása uj ellenséget támasztott.

A svédek Rákóczy György erdélyi fejedelmet minden áron szövetségökbe akarták vonni, hogy mig ők nyugaton, ez keleten foglalkoztassa a császári hadakat. Ez végre sikerült, s Rákóczy Gyulafehérvárott febr. 3-án tartott országgyülésen a rendeknek eléterjesztette az okokat, melyek őt fegyerfogásra ösztönzik. A fényes portától pénzen szerezte meg a fegyverviselési engedélyt, a franczia és svéd királylyal a szerződés megköttetett, mi a hadakozás szerencsés kimenetelét reményleni engedné. Ezen előterjesztésre a rendek a katonaságot s a pénzsegélyt a legnagyobb lelkesültséggel ajánlották meg. Rákóczy György a háboru inditó okául a veszélyeztetett vallásszabadságot hozta fel.

Eleinte mosolygott is a szerencse Rákóczy fegyvereire, de mikor a svédek visszavonultak, hogy hazájukat Ferdinánd szövetségesei, a dánok ellen megvédelmezzék, a magára maradt Rákóczy szerencse csillaga elhomályomályosul. A felkészült had élén Eszterházy nádor, Puchaim és Götz tábornokokkal mindenütt visszaszorította az erdélyi hadakat. A koczka ismét fordult és az üldözés futásra változott. Eszterházy Miklós nádor megbetegedett, s ezután az összes Rákóczy ellen müködő hadak vezére Puchaim lett, ki helyreállítván a királyi hadakat, Keményt, Rákóczy vezérét ismét visszaszorította. Ezen hadban működött Zrinyi Miklós is, mig Péter a családi tüzhelyt védelmezte. Zrinyi horvát dandárt vezetett s Onódnál szerencsésen harczolt.

1645. tavaszán Rákóczy a Portától ama parancsot vevé, hogy megelégedvén a Bethlen által birt 7 megyével,

hadait vonja vissza. Ezalatt a linczi békekötés is szorgalmaztatott, s az ügyek állása az oly rég eltünt béke napjainak visszaérkeztét kilátásba helyezék. Rákóczy tehát fölvette az alkudozások fonalát, mely alatt Eszterházy Miklós nádor, a közügyek derék harczosa s a királyi ház hü védelmezője meghalt. Torstenson ellenezte a békét, de Rákóczy mindennek daczára, mivel nem mert a Portával kikötni, megkötötte azt a Bethlennel kötött béke alapján.

A nevezetes linczi békekötés (1646. szept. 16.) hoszszas alkudozás után köttetett meg, melynek erejénél fogva mindkét evangelikus vallásnak szabad vallásgyakorlat biztosíttatott. Megerősítést nyert tehát ekkor az 1608-iki I. törvényczikk; Rákóczy pedig megnyerte a 7 vármegyét a maga, Szatmár- és Szabolcs megyéket fiainak, Tokaj, Tarczal és Regéczet ellenben nemzetsége számára örökösen megszerezte.

Ferdinánd 1646-ban a Morvában dúló svédek viszszanyomása végett a társországok seregét is szakolczai táborába rendelte. Zrinyi Miklós saját költségén eltartott csapatával a király segedelmére sietett. „Egész készülettel és szép rendben Szakolczára érkezvén, ő bibor és aranytól fénylő ruhában serege élén, kivont karddal a szemlét tartó császár előtt elhalad, ki allemann és pannoniai kiséretétől volt körülvéve, és őt hódolatteljesen üdvözli. Kevéssel később miután a svédek harczra készültek, s a császár erre engedélyt adott, egész könnyüséggel és övéinek vitézsége által meggyőzi az ellent úgy, hogy kétszáznál több elesik és nem sokkal kevesebb foglyot ejt, uj babért aratva a győző visszatér a táborba:"[1] A király ekkor szemtanuja volt Zrinyi vezéri erényeinek úgy, mint hősies bátorságának.

Zrinyi ez időben már tábornoki rangot viselt és a horvát hadak főkapitánya volt.[2] Visszatérvén lakhelyére, intézkedéseket tesz, hogy Ali, kanizsai basa kitöré-

[1] Rattkai, 214.
[2] U. o. 216.

seit és rablókalandjait megboszulja. E végből egyesül Batthyány Ádám dunántúli kapitány és Péter öcscsével s egy kisded sereg élén Ali basát véres ütközetben megverte.[1]

Ugyanazon évben tartott pozsonyi országgyülésen Miklóssal Péter is jelen volt. Ferdinánd itt figyelmes lett Péter erejére. „A pozsonyi országgyülés alatt a császár szemeláttára nem közönséges jelét adta bátorságának. Midőn egy alkalommal Ferdinánd szórakozás végett vadászatra ment, egyszerre egy hét éves vadkan törtet a császár elé; a császár parancsára Zrinyi gyorsan leugrik lováról s kardot rántván, azzal a rendkivüli nagy vadra oly csapást mér, hogy a kard ketté hasította a vad fejét, agyveleje kilocscsanván, a földön elterülve kiadta páráját. A bámuló császár elvevé Zrinyi kardját, azt egy kicsit forgatja s ezen szavakkal adja vissza, hogy ez nem az ő kezének való."[2]

Az 1646-ik évre összehivott országgyülés feladata volt a linczi békekötésnek a vallást illető pontjait bővebben körülirni. Ez országgyülésen választatott meg nádorrá a kath. Draskovics János, horvát bán, kinek helyébe horvát bánná az országgyülés eloszlása után Zrinyi Miklós neveztetett ki.

Az országgyülés tartama alatt Ferdinánd úgy csendesítette le a vallás miatt megújult viszályokat, hogy a katholikusoktól ajánlott 20 templom helyett 90-nek visszaadatását rendelte el. A linczi békekötés így törvénykönyvbe iktattatott, és pedig a főpapok ellentmondása daczára egész terjedelmében, s Ferdinánd türelmes engedékenységét a rendek azzal hálálták meg, hogy a cseh királylyá koronázott 13 éves Ferdinándot e néven IV-et királylyá választották, és két hét mulva (1647. junius 16-án,) miután a koronázási oklevél megtartására esküt mondott, meg is koronáztatott.

[1] Rattkay. 220.
[2] U. o. 216.

Zrinyi Miklós Draskovics János utódjává neveztetett ki. Ezen állást számára nemcsak gondos neveltetése, fényes tehetsége, mely neki nagy jövőt jósolt, szerezte meg; hanem viselt dolgai, melyekkel nagy hasznára volt Ferdinándnak. El lehet róla mondani: „Már gyermek korában csatában forog; mint férfi egyszerre fog vezérpálczát s lantot és a „költő-államférfi a jövő látnoka:“[1] A két Zrinyi tevékeny részt vesz mindazon harczokban, melyeket Ferdinánd ez időben viselt, melyekben mindkettő vitézségének, Miklós haditudományának, Péter erejének nem egyszer adták jelét.

Miklós a bánságot kineveztetése után azonnal nem vehette át, „mert jogköre sokfélekép̃ volt megnyesve s mert a végekben nem volt őrség.“[2] De akkor, mikor a báni hivatalt átvette, s ő országos ügyekkel volt elfoglalva, bánságát a legmeghittebb s vitézebb magyar vitézre bizta, Péter öcscsére.[3]

Szükség is volt erre, mert a török folyton nyugtalanította azon vidéket s rabló hadai folyton portyáztak. Péter megfelelt a várakozásnak; az ellen támadásait megtorolja, visszaüzi s fegyvere félelmessé válik a török előtt.

A Zrinyiek történetének, vagy jobban mondva drámájának, mely sok szomoru lapot irt be zaklatott hazánk történelmébe, ez csak előjátéka volt. Nagy tetteik, melyek következményei jellemök fő vonásainak, a nemes lélek, hazafiság és áldozatkészségnek a hazáért, más időre esnek. Hazánk ege beborult; de a sötétségen keresztül tör egy-egy csillag fénye, mely reményt önt keblünkbe, s a szomoru napok fájdalmas emlékét enyhítik a letünt hősök nagy tettei.

1648-ban megköttetett a westphali béke, mely visszaadta Európának a nyugalmat, miután azt letarolta. Hogy

[1] Salamon. 348.

[2] Szalay. V. 8.

[3] „Excubabat Petrus ipse per pagos Insulae suae, donec Frater Nicolaus Imperialibus occupatus distineretur armis.“ Rattkay. 216.

az általános pusztítás nagyságáról, melyet a vallásháboru okozott, fogalmunk lehessen, Csehországot említem föl, melynek lakossága 4 millióról négyszázezerre olvadt le. Kisebb-nagyobb mértékben így volt ez egész Németországban. E béke nem vetett véget a közinségnek. Tömérdek sok obsitos maradt foglalkozás nélkül, kik a béke ideje alatt is folytatták vészthozó mukájokat s növelték az inséget.

Hazánk sem élt ez idő alatt boldog napokat. Sorsa össze levén kötve a birodalommal, itt is szedte áldozatait a folyton tartó harcz. A vallás-háboruvá fajult szabadságharcz hazánk fiait is két táborra osztotta, s az általános gyülöletben megfeledkeztek a hazáról, mely a harczok alatt legjobb gyermekeit vesztette el; sebe annál fájdalmasabb, minél kitörölhetlenebb a tudat, hogy ezeket saját gyermekei ütötték rajta.

A westphaliai békét 1650-ben a törökkel kötött béke követte, mely Ferdinánd és IV. Mohamed között a zsitvatoroki, bécsi és szőnyi békekötés alapján 22 évre megerősíttetett. 1651-ben távoztak a török követek Bécsből, kik a béke szigoru megtartását igérték. Ugyanezen évben az uj bán Zrinyi Miklós a kanizsai basával Légrádon tartott fényes összejövetelben a békét megujították.[1]

A folytonos harcz alatt sok visszaélés honosodott meg a báni kerületben. Zrinyi, kinek figyelmét misem kerülte el, nehogy a visszaélések a megszokottság és hosszas gyakorlat által törvényes jogerejüvé váljanak, Zágrábban 40 napi törvényszéket tartott.[2]

A béke, melyhez oly nagy reményeket kötöttek, nem sokkal tartott tovább negyven napnál.

Ezen időben vesztette el Zrinyi Miklós nejét, Draskovics Eusebiát. A magtalanul elhaltnak atyja, Draskovics Gáspár és Zrinyi Miklós között viszály keletkezett, melyet Draskovics idézett elő. Ez ugyanis, miután min-

[1] Rattkay. 232.
[2] U. o. 233.

denét elpazarolta, leánya jegyajándékát követelte vissza. Zrinyi Miklós kész volt mindazon birtokokat váltságdíj nélkül ipának viszaadni; de mikor jószivüsége daczára attól megsértetett, megtagadta azok visszaadatását. Draskovics igaztalan követelésének fegyverrel akart érvényt szerezni, de Zrinyi által legyőzetett, barátai közbenjárására azonban mégis visszaadta elhalt neje hozományát.[1]

Mig ezek történtek, Haszán kanizsai aga Selym budai vezértől engedélyt nyert Kis-Komárom elfoglalására. Haszán agának azonban e terve nem sikerült, de Zrinyi, hogy a kölcsönt visszaadja, Kosztaniczát támadja meg, s a kirohanó őrséget öt véres csatában megverte.[2] Jelen volt, bár lázas beteg, Puchaimmal a segesdi dúlásnál, melylyel Kis-Komárom második megtámadása toroltatott meg.[3] Petriniát pedig Zrinyi újabban megerősítette s hadakkal rakta meg s őrködött a török minden mozdulata fölött.

Ferdinándot 1654-ben nagy csapás érte. Fia IV. Ferdinánd meghalt. Pozsonyban összegyült rendek által 1655-ben, miután Draskovics János utóda, Pálffy Pál nádor elhalálozása folytán megürült nádori hivatalra Vesselényi Ferencz megválasztatott s a felavatási levél megerősíttetett, Leopold, e néven I-ső, junius 27-én megkoronáztatott.

Ezen országgyülésen a közkedvességü Zrinyi Miklós nem vétetett föl a nádor-jelöltek sorába. Zrinyi ekkor már tollával és kardjával nagy nevet vivott ki; megnyerő modora, igazságszeretete, győzelmes hadakozása által az egész ország figyelmét magára vonta s valószinü, hogy ha őt az udvar nem mellőzi s a jelöltek sorába fölveszi, a nemzet bizalmával őt ajándékozza meg.[4] Miért ejtette őt el az udvar, azt másutt fogjuk látni.

Hazatérvén az országgyülésről, a zágrábi püspök s gr. Erdődy nyugtalankodó jobbágyait s a következő

[1] Rattkay. 233.
[2] U. o. 237.
[3] U. o. 244.
[4] Horváth M. V. 465.

1656-ik évben néhány zsákmány után járó török csapatot vert meg.

I-ső Leopold megkoronáztatása után nem soká uralkodott Ferdinánd. A csapások, a melyek népeit érték, nejének és fiának korai halála mély bánattal töltötték el lelkét, mely csak siettette betegségének szomoru kimenetelét. Ferdinánd 1657. april 2-án megszünt élni. „Ő szelid lelkü, korának kétségkivül legtanultabb, legmüveltebb fejedelme, azon dicsőséggel szállott sirjába, hogy, bár maga is a sziv egész melegével csüggött vallásán, a legszebb keresztényi, s legelső fejedelmi erényt, a türelmet magáévá tévén, mérséklete, engedékenysége által a harmincz éves vallási háborut megszüntette."[1]

Leopold (1657—1705.) uralkodása hazánkra nézve nem volt áldásdús. A török kiüzetett ugyan határainkból, de a helyett, hogy a felmentett ország alkotmánya szerint kormányozva a béke áldásaiban részeltetett volna, alkotmányunk, nemzetiségünk s a szabad vallási gyakorlatok elnyomására tört a kormány, mely nem ismert más törvényt, mint saját akaratát. Hogy a szándék simán nem vitethetett keresztül, az nagyon természetes. A vallási bajok nem orvosoltattak; az országot érdeklő békekötések az országgyülés meghallgatása nélkül, az ország érdeke ellenére köttetnek; idegenekből álló bizottságok állíttatnak fel országszerte, melyek az úgy is megfogyott magyar fajt a vallás köpenyege alatt fogyasztják; a szabadszólás veszélyessé lesz; külföldiek osztoznak a magyar vagyonán, és végre a magyar idegen lesz saját hazájában. Ezek azon főbb vonások, melyek Leopoldnak uralkodását jellemzik.

Erdélyt II. Rákóczy György nagyravágyása az enyészet szélére sodorja, Magyarországot a megujult vallási s alkotmány-sérelmek, ellenreformatio kinpadra vonják. Ezen napokat hazánk nehéz megpróbáltatási napjainak lehet nevezni.

[1] Horváth M. V. 470.

Az erdélyi viszonyok egyáltalán távol esnek a Zrinyiek történetétől, ezen zavarok tárgyalása helyett tehát a törökkel való harcz és a vallási viták felé fordítsuk figyelmünket, melyeknek lefolyása alatt Zrinyi Miklós oly magasztos jelét adta vallási türelmességének és hadi tudományának.

Az 1650—51-ben Bécsben megujított béke ténylegesen megszegetett a török által, ki az erdélyi zavarok folytán nemcsak ott, hanem az ország egyéb részeiben is pusztított. A török rabló csapatok miatt sokat szenvedett a Dunántúli rész s Szlavonország, melyeknek baján Zrinyi segíteni akart annál is inkább, mert a megszegett béke kezeit már nem köté meg.

1660-ban, midőn a Kanizsán támadt égésben a törökök minden hadiszere megemésztetett, annak visszafoglalását vette czélba, de ettől a király által eltiltatott. „Ekkor kardját földhöz vágta a bán, s boszusan vissza fészkébe vonult."[1]

A törökkel kötött béke nem zárta ugyan ki a kisebb csatározásokat, de Kanizsa, ily fontos erőd megvétele, lehet hogy békeszegésnek vétetett volna s egy török háborut idézhetett volna elő. Ettől tartott Leopold s betiltottta Zrinyi vállalatát, mely siettethette volna a későbbi összeütközést. De ha nem vehette meg Kanizsát, gondoskodott arról, hogy a vár az ellen kezében oly veszedelmes ne legyen. Gróf Zrini Miklós Kanisának ellenében Zrini Várat fel építi."[2]

E vár szolgált ezentul Zrinyi hadműködésének támpontjául, mely mig egyrészt közel esett az ellenhez s igy mozdulatait meglehetett figyelni, másrészt biztos helye volt az őrségnek. Megesküdött a két Zrinyi, hogy nem hagyják el Zerinvárt, mig életben lesznek, s mindig valahányszor az egyiket országos ügyek máshova vagy táborba szólítják, a másik a várban marad.[3]

[1] Szalay. V. 72.

[2] Petthő. 23.

[3] „Convenerat inter duos fratres, Nicolaum et Petrum, ut non prius Neo-Zrinia arce, quam vita, decederent: interea illud agerent, ut, dum

Kemény Jánossal Leopold szövetséget kötött, kinek segedelmére el is küldte Montecocculi tábornokát. Ez Kolosvárig előre is haladt, de tétlenül nézte, mint semmisül meg Kemény hada. Majd ezután a nélkül, hogy valamit is tett volna, hadát visszavezette. Ezen a pozsonyi országgyülés előtt történt dolgot csak azért említem meg, hogy ismerjük a Montecuccoli és Zrinyi Miklós közt kitört surlódás kezdőokát. Mert az Erdélybe küldött hadsereg nem használt Keménynek, nem a magyar király ügyének, hanem első sorban előmozdította a Montecuccoli és Zrinyi közt kitört viszályt.[1]

Ezalatt a pozsonyi országgyülés napja kitüzetett, melynek elérkeztét különösen a protestansok nehezen várták, mert remélték, hogy akkor megszüntettetnek mindazon visszaélések, melyek őket szabad vallásgyakorlatukban zavarták. Már gyülekeztek a rendek, de az, kire legnehezebben vártak, Zrinyi Miklós, még mindig nem érkezett meg. Ezen időben Zrinyi Miklós volt a legnépszerübb ember hazánkban, tisztelte őt mindenki valláskülönbség nélkül. Népszerüségének legszebb bizonyítéka azon irat, melyet hozzá az evangelikus rendek intéztek, a melyben a tartomány gondjaival elfoglalt bánt kérésökkel ösztönzik a minél hamarább való megjelenésre. „Nagyságodat, — igy irták — mint kegyelmes urunkat s elfogyatkozott édes nemzetünknek még fennálló egyik magyar oszlopát alázattal kérjük, indítsa nagyságodat szánakozásra a mi édes hazánknak siralmas ügye, s annak orvoslására nagyságod minél hamarabb a pozsonyi gyülésre való jövetelét siettetni méltóztassék!“[2]

alter pro salute arcis intra muros excubaret; alter in campo rem gereret. Atquae in hoc propositum sacramenti religione animum obfirmarunt.“ Katona XXXIII. 423.

1 „Verum expeditio in Transylvaniam plurimum valuit ad alendam inter clarissimos viros, Montecuculum eius ducem et Nicolaum Zrinium simultatem; neque Kemenio, neque cuiquam alii profuit.“ Corneli: Fragmenta Histor. I. 2.

2 Szalay V. 64.

Zrinyi megérkezett az országgyülésre, hol a vallási viták javában folytak. Az evangelikus rendek azon elvet állították föl, hogy mindaddig nem fognak az országgyülés elé terjesztett ügyek tárgyalásába, mig csak vallási sérelmeik nem orvosoltatnak.

A többség ennek tárgyalásába ereszkedni vonakodott, holott az elfogulatlanabb résznek tudnia kellett, hogy a vallás-szabadság megsértése alkotmány-sértés is, mely épp úgy mint bármely más kiváltsága nemzetünknek, szentesített törvény által biztosittatott. Ebből kifolyólag következtetni lehetett, hogy a kormány a mily könnyen enged csorbát ejteni alkotmányunk azon részén, mely tetszéssel nem találkozik, épp ugy adandó alkalommal a kormány maga is eltörli azon részeket, melyek alkotmányunkat megőrizni, védelmezni hivatva lennének. Aki megengedi az igaztalanságot, maga nem lehet igazságos.

Az evangelikus rendek folyamodtak a királyhoz két izben is, mind hasztalan. Midőn látták, hogy kérésök, hivatkozásuk a törvényre, alkotmányra siket fülekre találnak, szept. 2-án (1662.) odahagyták az országgyülést. Távozásuk előtt bucsut vettek Vesselényi nádor és Zrinyi Miklós bántól. „Én más vallásu vagyok — mondá a küldöttséghez Zrinyi — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem rajtam ejtett sérelem. Volna bár százezer pápista mellett százezer lutheránus és százezer kálvinista vitéze a fejedelemnek; ők megmentenék együtt a hazát!“[1]

Ezen országgyülés tartama alatt a császári fővezér Montecuccoli ellen erdélyi viseletéért feddő nyilatkozatok mondattak, mely ellen az egy heves röpiratban védelmezi magát, s a magyarokat, mint szerinte a haditudományban járatlanokat, ily kérdésekben illetékteleneknek bélyegezte. „Zrinyi Miklós bán, élesen visszatorló tollhoz nyult s Montecuccolli hadi sétáját nevetség tárgyává tevén, bizonyossá tette a tábornokot, hogy bármily

[1] Szalay. V. 67.

tudatlanok legyenek a magyar kapitányok, közülök egy sem fogta volna az ellenség serege helyett tönkre tenni minden ütközet nélkül a magáét, egy sem fogta volna száraz szemmel és száraz karddal nézni százezer hazafinak rabszíjra füzését!"[1] Részletesen tárgyalja a tábornok eljárását, feltünteti a hibákat, s végre Kemény bukását és Erdély kirablását Montecuccoli viszás eljárásának rója föl. E czáfolat névtelenül jelent meg, de a közvélemény ennek szerzőjéül Zrinyi Miklóst tartotta. S ki is lett volna más? Innen eredt azon gyülölség, melybe a bán e mindenható férfiunál esett, ki később gyülöletének feláldozta Zerin várát is.

Mily nagy fontossággal birt hadászati szempontból az a megerősített várpalota, melyet Zrinyi Miklós épített s Zerinvárnak nevezett el; mutatja a törökök eljárása. „Köprili megfojtatta a kanizsai basát, kinek szeme láttára emelkedett az erősség, s a megfojtottnak elődét, Alit, visszahivta Ázsiából, mert feltette róla, hogy Zerinvár urát megfenyítendi."[2]

Leopold ezalatt folyton szorgalmazta a béke megujítását. Az 1662-iki országgyülés Zerinvár építtetését helyeselte s Leopold a várba királyi őrséget helyezett. A török ennek hallatára a béként csakis Zerinvár lebontásának föltétele alatt akarja megadni, minek megtagadása után haddal közelít országunk határai felé.

1663. márcziusban a szultán szokott ünnepélyességgel a nagyvezért a Magyarország ellen indítandó hadak élére állítja. Nagy aggodalmat szült a hir, s a helyett, hogy a közelgő ellenség méltó fogadtatására készülnének, Temesvárott még folyton alkudoznak a császári biztosok, nagyobb és nagyobb engedményeket tesznek, mig Zerinvár leromboltatását is elfogadták a béke feltételéül,[3] mi a helyett, hogy visszatartaná, ösztönzi a törököt.

[1] Szalay V. 67.
[2] U. o. V. 72.
[3] Horváth. M. V. 516.

Junius 8-án a nagyvezér Nándorfehérvárott, julius közepén hadaival már Budán volt, hol haditanácsot tartott. Magyarország védelmére julius 14-én Komáromban tartott haditanács hozott még csak végzést, szervezkedni akkor akartak, mikor az ellenség már foglal. E hanyag, hazánkat pusztító, nemzeti hirnevünket meggyalázó eljárás nem menthető. Az alkudozónak nem lehet a békére okvetetlenül számítani, s ha alkudozik is, akkor is szükséges, hogy legyen ereje, a melyre támaszkodhatik; de még akkor is bizni a békében, mikor az ellen hada védtelen határainkhoz ért már, ez több, mint botorság.

Egyedül Zrinyi volt széles e hazában az, ki nem veszté el lélekjelenlétét, ki belátta a veszélyt, de akaratát a félelem, aggodalom nem bénítá meg. Az akarat föntartá öt s a vágy, hazájának használni, a cselekvés terére vezette. Varasdon a tartományok részére országgyülést tart, a horvátokat táborba hivja, a Drávánál egy kalandozó török hadat megfutamít, a Zerinvárt csellel bevenni akaró kanizsai pasát visszaveri,[1] s szept. vége felé ő is a királyi táborhoz csatlakozik.[2]

Megérkezése után azonnal dicső tettet művel. Hírül veszi, hogy a törökök Nyulak szigetére vonultak. Zrinyi fegyvereseivel oda siet, meglepi és meggyőzi őket.[3]

Zrinyi Montecuccolit tevékenységre sürgeti, de ez nem mozdul, s tétlenségének következménye lett Érsekujvár eleste. Zrinyi Csallóköz védelmét vállalta magára s Puchaim komáromi kapitánynyal egyetértve több izben visszaveri a betörni szándékozó ellenséget, sőt a Dunaágon s a Vágon hidat ver, s sikeres támadásokat intéz a vizen túl lévő török hadak ellen.[4]

Montecuccoli arra sem volt rábirható, hogy a foglalás és pusztításaiból téli szállásra vonuló nagyvezérnek legalább utóhadát támadja meg a keresztény foglyok

[1] Szalay V. 77.
[2] Horváth M. V. 518.
[3] Kazy. II. 260.
[4] Horváth M. V. 518.

kiszabadítása végett. Zrinyi ekkor odahagyja a királyi tábort, 3—4 ezernyi emberével nyugtalanítja az ellent s ettől sikerült is a foglyok és zsákmány egy részét elvenni.[1]

Mig Miklós a Vágnál ily jelesül viselte magát, öcscse Péter, szluini kapitány Zerinvárban őrködött, mert megesküdött a két Zrinyi, hogy a várat megvédelmezik a török ellen, ha életökbe kerül is.[2] Esküjökhöz hiven tehát, mig Miklós távol volt, Péter parancsnokolt a várban. Hirül viszik Péternek, hogy a boszniai pasa mintegy nyolczezer emberrel Zerinvár ellen kisérletet akar tenni. Péter négyezernyi horvát fegyverest szed össze, s ezek élén a vár alá érkezett törökökre okt. 17-én kirohan. Két óráig tartott a heves küzdelem, s végre is a török ezernél több halott s ugyanannyi fogoly hátrahagyásával megfutamodott. 6 aga, köztük a pasa fia, maradt a csatatéren, 3 elfogatott, kik magokat csak nagy váltságdíjon válthatták meg.[3]

A megérkezett Miklós Péter öcscsével ujabb babért aratott. Nov. 27-én a tatárok tettek kisérletet a Murán átkelni, de a Zrinyiektől véresen verettek vissza.[4]

Igy fejezte be Zrinyi ez évet, s bár nem bizatott reá a háboru vezérlete, s így annak fordulatot sem adhatott, de nála és öcscse nélkül a török támadása még nagyobb szerencsétlenséget hozott volna hazánkra. A két Zrinyi nélkül nem vivatott győzelem; Miklós hol mint védő, hol mint szabadító és ismét mint támadó a hatalmas ellenségnek rettegtetője volt.

1664-ben már az év elején az ország különböző részeiben készülődések tétettek a tavaszszal megújulandó háborura. A nádor a rendekkel Lőcsén, Nádasdy Ferencz országbiró Sopronban tanácskoztak az ország védelméről, Leopold pedig a regensburgi birodalmi gyülésen s más

[1] Horváth M. V. 518.
[2] Korneli: Fragm. H. I. 37.
[3] Kazy II. 278.
[4] Fragm. H. I. 136. Szalay V. 82.

külfejedelmeknél segélyt sürgetett. Zrinyi Miklós is készült hadi pályájának legszebb szakára.[1] A bán a tél közepén tervezett egy hadműveletet, melynek czélja leendett a nagyvezér további működését megnehezíteni. Közölte Zrinyi I. Leopolddal szándékát s ez a haditanács gúnyjai és ellenzése daczára felhatalmazta őt.[2]

Zrinyi Miklós, mihelyt a birodalmi segélyt gr. Hohenlohe alatt és Nádasdy Ferencz s Batthyány Kristóf alatt a magyar hadakat magához vonhatta, 25 ezernyi fegyveressel január 21-én megindult Zerinvárról. Jan. 23-án Berzenczét, 25-én Babocsát foglalta el, Barcsot pedig, miután őrsége a Dráván túl keresett menedéket, fölgyujtatta, 26-án Szigetvár őrségét szalasztja meg és 27-én már Pécs falai alatt üt tábort. Másnap a város a lángok martaléka lett, az őrség a várba vonult vissza. A vár vivásának vezetését Hohenlohera bizza, maga pedig magyar és német lovassággal[3] terve főrészének kivitelére siet. A pozsegai törökök megszalasztása után az eszéki hidak felé robog, melyekkel a nagy Szulejman a Dunát, Drávát s ennek egész kiáradási vidékét áthidalta s azt tornyok és várakkal megerősitette. Zrinyi e nagyszerü müvet megtámadja, az erősségeket lerontja, s a hidakat, valamint az épületfával megrakott hajókat az eszékiek sikertelen lövöldözései közt fölégeti.[4]

Zrinyi Miklós aránylag csekély erővel nagy dolgot vitt véghez. Hadászati szempontból az eszéki hid lerombolása kiszámíthatlan eredményeket vont maga után. A magyar vezér fölénye nagyszerü tett által állapítatott meg, nehezítette az ellen közeledését, félelmessé tette a királyiak fegyverét s mindehhez járult még azon temérdek veszteség, melyet az ellen az erkölcsi veszteségen kivül is ember, marha, lőszer és mindenféle zsákmányban szenvedett. Sok keresztény visszanyerte szabadságát,

[1] Horváth M. V. 522.
[2] Kazy III. 3.
[3] Fragm. I. 177.
[4] Kazy III. 5.

a kanizsai törökök dölyfe megtöretett, s a szomszéd országok biztosságba helyeztettek.

Zrinyi febr. 9-én ismét Pécsnél volt, melynek várát Hohenlohe vivta, melyet azonban faltörő ágyuk hiányában be nem vehetett. Föloldja tehát az ostromot s Zerinvár felé vezeti seregét.

Február közepén az egész haddal, miután mintegy 500 behódolt falut elhamvasztott, Segesdet megvette, huszezer szarvasmarha, háromezer ló és sok más marhákkal visszatér Muraközbe, hol fegyveresei a megérdemlett nyugalomra találnak.[1] „S az alatt, mig a bán ezen körutja által a „vastuskó“ nevet érdemelte ki magának Konstantinápolyban, testvére Péter szluini és sichelburgi kapitány szemes őre volt a horvát végeknek, folytatta, mit Miklós már tiz évvel ezelőtt hirdetett róla, mit taval oktoberben is tett, midőn a boszniai pasát megszalasztá, „rettegtette Boszniát és Herczegovinát.“[2]

E téli hadjárat Europát bámulatra és hálára ragadta. A pápa köszönőlevéllel, a császár őt egész családjával együtt a római sz. birodalmi herczegi czimmel tisztelte meg, de melyről a magyar hős szerényen lemondott; Steierország és Regensburgban körmeneteket rendeztek s így adtak hálát az Istennek, mely utóbbi helyen abban maga a császár, a választó fejedelmek és főpapok is részt vettek.[3] S a szultán? A nagyvezérnek szigoruan meghagyta, hogy addig ne nyugodjék, mig Zrinyit, ennyi bajnak okozóját, egész Magyarország és Horvátországban üldözve el nem fogja, és a megérdemlett halállal nem bünteti.[4]

Montecuccoli pedig gunyolódott, s állítá, hogy e hadjárat sokkal nagyobb zsákmánynyal, mint dicsőséggel

[1] Ortelius: II. 297, Katona: XXXIII. 493. Fragm. I. 169. Horváth M. V. 522.

[2] Szalay V. 83.

[3] Kazy III. 7.

[4] Sultanus Vezirium „itaque severe monuit, nullum sibi ut otium antea permitteret, quam Zrinium, tantorum malorum auctorem, tota Hungaria et Croatia, summa diligentia perquisitum irretiret, meritisquae suppliciis mactandum traderet.“ Kazy III. 7.

védződött.[1] Csakhogy Montecuccoli és véleménye egészen magára maradt s a nagyon ovatos eljárású s eddig kevés eredményt felmutató tábornok állítását senki sem hitte el. Belőle a gyülölség beszélt, nem pedig az ész, a katona, kit zászlójához, uralkodójához eskü és becsület köt.

Zrinyi rövid nyugvás után ismét a harcz mezejére száll. Zrinyi úgy értesült, hogy Kanizsa élelemben hiányt szenved. E körülmény, valamint az is, hogy a hidak elrontása által akadályozott nagyvezér gyorsan nem jöhet a vár segélyére, Zrinyit arra ösztönzé, hogy Leopoldnak e fontos erőd ostromlását tanácsolja. Leopold s a haditanács a tervet helyeselte, s e végből a birodalmi segédhadakat is Zrinyi parancsnoksága alá helyezte.[2]

April 28-án az egyesített sereg Kanizsát körültáborolta. Első rohamra a külső városból kiverték az ellent, de maga az erős vár, mely eleségben vagy egyébben hiányt éppen nem szenvedett, daczolt a vivók erőlködésével, kik öreg lőszerekkel sem voltak eléggé ellátva. Később a bajon lett ugyan segítve, de ekkor meg a vezérek között ütött ki az egyenetlenség, mi megsemmisítette a siker reményét. Ezalatt a nagyvezér időt nyert a hidépítésre, ki csakhamar nagy erővel közeledett a vár fölmentésére.[3] A nagyvezér közeledésének hirére, ki ekkor már (május 26.) Sziget alatt táborozott, a vezérek, egynek kivételével mind az elvonulást sürgették, s miután a télen elfoglalt várakból az őrséget azok felgyújtása után magokhoz vonták, május végén a vár alul elvonultak.[4]

Zrinyi, ki nyilt mezőn kivánt a nagyvezérrel megmérkőzni, kénytelen volt engedni; mit élte főfeladatául

[1] Horváth M. V. 522.
[2] Kazy III. 10.
[3] Horváth M. V. 523.
[4] „Itaquae vel invito Zrinio, solvitur, Kanisae obsidio; legiones omnes, in vicinam Neo-Zrinii insulam, miri Kanisiensium, nuper de animo suo, modo de victo hoste triumphantium gaudio, velut in asylum transferuntur.“ Kazy III. 14.

tüzött ki, mindenkitől elhagyatva, félben kellett hagynia és seregét Zerinvárra visszavezetnie. Ezzel vette kezdetét a Zrinyi család drámája.

Zerinvárhoz követte a nagyvezér Zrinyit, hogy ezt megsemmisítse, Zerinvárt és Muraközt meghóditsa. Zrinyi most is nyilt csatában kivánta a számra nézve nagyobb ugyan, de rendetlen és hiányosan ellátott hadat megtámadni.

Minek irjuk le hosszasan a harczot, melyben Zerinvár földig rontatott? Nemzeti büszkeségünket sérti, a szomszéd jó barátságát kétes szinbe tünteti föl, Zrinyit pedig magányába üzte.

Hohenlohe, ki már Pécs alatt hasonlott meg Zrinyivel, s az udvari párt ismét Montecuccoli kezébe tette le a fővezérséget, ki először kedvezni látszott Zrinyi tervének, de csak azért, hogy ennek csalódása fölötti fájdalma annál nagyobb legyen. Más és más költött kifogásokkal halasztotta Montecuccoli a hadi müködést; Zerinvárból kirendelé a magyar-horvát hadakat s ezek helyébe ezer kilenczszázra menő német őrséget Avancourt franczia hadnagy vezérlete alatt helyez bele. Magához vonja az óvári császári hadakat s ezek élén bevárandónak hiszi a török támadását. És mégis ennek támadásakor összetett kezekkel nézi, mint foglalja el a török karddal a várat, mint rombolja szét ama védmüveket, melyek hazánk oltalmára szolgálhattak volna.

Zrinyi látta, a gyülölet mint dobja oda ősi fészkét martalékul s az ellen mint rombolja azt össze. Nagy lelkét mély fájdalom emészté, s e fájdalomnak terhe alatt irta levelét a Steyer kormánytanácsnak (jun. 30.) „Semmiféle történelem nem olvasott, sőt hallatlan dolgot mondok én el legnagyobb fájdalommal Önöknek. A multkor épített és kizárólag általam erősített várat, nem az ágyuk által összerongálva, nem aknák által halomra döntve, hanem egyedül karddal ma alkonyatkor a törökök egy hatalmas keresztény sereg szemeláttára hatalmukba vevék. Ez tehát a segély, a mely után vágyódtunk

és a melynek reménye minket föntartott! Montecuccoli e vár védelmére még kardot sem rántott" stb.[1]

Ugyanezen levelében igéri Zrinyi, hogy visszatér a táborba, melyről hiszi, hogy gyászba borult, és védeni fogja a Muravonalt. Zrinyi igéretét be is váltotta; a nagyvezér több kisérletét, hadait a Murán átvinni, meghiusította. A nagyvezér pedig, mikor látta, hogy minden erőlködése kárba vész, jul. 12-én hajnalban felszedette táborát s este Kanizsa alá érkezett.[2]

Nem sokkal később Zerinvár lerombolása után Souches, Leopold hadainak a Dunán innen vezére, szerencsés harczokat vivott a török ellen. Jul. 23-án, miután már Nyitrát és Lévát megvette, 12 ezernyi hadával Ali, érsekujvári pasának 20—30 ezernyi seregét Szt-Benedeknél megtámadta abból hatezeret a pasával együtt levágott a többit megszalasztotta. Hogy az érsekujvári törököket elszigetelje, Párkányt elfoglalta s a Duna hidját szétrombolta.[3]

Ezen harczokból Montecuccoli azt következtette, hogy a döntő ütközet a Duna mellékén fog vivatni. Azonban csalódott.

Zrinyivel ekkor a lehető legméltatlanabbul bántak. Őt, kinek első sorban kellett hazáját védelmezni, ki e hazafiui kötelességet a legszivesebben teljesité, ki oly eredményt mutatott föl, milyent egy tábornoka sem Leopoldnak, most, mikor hős fészke leromboltatott, félretették őt, mint egy czitromot, melyből már minden nedvet kiszoritottak. A haditervet még csak nem is közölték vele, a magyar és horvát hadakat mellőzték, mint a melyekre már szükség sincs s ezek haza is oszlottak. Zrinyi ezért Bécsbe a császárhoz sietett.[4]

Montecuccoli ezalatt átkelt a Murán s magához vonta a birodalmi segédhadakat, Coligny francziáit és

[1] Fragm. 244.
[2] Szalay V. 89.
[3] Katona XXXIII. 559.
[4] Szalay. V. 89.

Nádasdy dandárát. Ez utóbbi már azelőtt is nem Zrinyitől, hanem Montecuccolitól várta a parancsokat. A fővezér csak hézagosan értesült az ellen mozdulatairól, de hogy minden eshetőséggel szemben Sopront és Németújhelyt födözze, a Rába balpartjához igyekezett eljutni.

A nagyvezér jul. 18-án a Balatonnál táborozott s hadainak számát ujból növelte. Kapornak, Kemend, Egerszeg és Egervár vagy megadták magukat, vagy őrség nélkül találtattak, egyedül Peleske őrsége védelmezte magát s temetkezett a romok alá.

A nagyvezér Egervártól a Rábának tartott, s Körmendnél akart a Rábán átkelni. Szerencsére éppen akkor érkezett oda Montecuccoli is (jul. 26.) s erősbödött hadával visszaverte az ellen rohamát, vissza a következő napon is. „Jul. 28-án a nagyvezér Körmendtől a folyam ellenébe haladva Csákányig, de ott is siker nélkül kisértvén meg az átmenetelt, másnap Szt-Gotthárdig nyomult a Rába partján, a tulparton mindig aggodalmasan kisértetve a keresztény had által!"[1]

Itt történt ama nevezetes ütközet, mely forduló pontja volt az ozman uralomnak Magyarországon. Jul. 30-án kölcsönös ágyuzással vette kezdetét az ütközet. Aug. 1-én a török Szt-Gotthárdhoz fél mértföldnyire alkalmas gázlót talált, melyen seregének egyrészét átszállitá a balpartra, s 9 óra körül megkezdte az ütközetet. A törökök oly hevesen támadták meg a császáriakat, hogy ezek a lökést nem állhatván ki, futásnak eredtek s magokkal rántották még a segélyre siető néhány ezredet is. Ez nagy zavart idézett elő, mely általános bomlással fenyegette az egész tábort. Még jókor érkezik segélyre Montecuccoli, ki az ellenséget megforditja, visszaüzi, s időt hagy a birodalmiaknak a rendezésre és helyeik elfoglalására.

A harcz megújul, mindkét fél több és több erőt von a veszélyeztetett helyre. Mig az öldöklő viadal a

[1] Horváth M. V. 526.

középen ekként hullámzik, a nagy számu török lovasság a jobb szárnyat túlhaladva, átkel a folyamon, s ugyanezen időben a balszárny alatt is átgázolni törekszik egy erős lovas dandár.

A helyzet válságossá válik a császáriakra nézve. Montecuccoli tanácsba hívja vezéreit, előadja a helyzet veszélyeit, hogy szabadulásra nincs kilátás; kimagyarázza a körülkerítés eshetőségét, s így nincs más hátra, mint halál vagy diadal. „Halál vagy diadal" lett a jelszó. A keresztény had félholdat képez, az ellent minden oldalon megtámadja, viadalra kél vele.[1] Délután négy órakor az egész csatasoron megharsannak a kürtök s a császáriak az előbbi viadalban elesettek tetemein keresztül támadásra indulnak. Az első heves támadásra kivetik az ellent állomásukból; az első sorok a puskatüz és az ágyúk által leteríttetnek; a távolabb állók menekülnek a Rába hullámai közé. A visszavonulás általános lesz; az egész sereg a viznek fordul, de a szörnyü tolongásban kétezeren lelik a hullámok között halálukat. A csatatéren, mint az összeszedett fegyverek számából kitünt, tizenkét ezeren estek el.[2] Hogy mennyi eshetett el a keresztények seregéből, azt határozottan nem lehet megmondani, mert mint a győztes, mint a legyőzött fél kicsinyíteni szokta veszteségét. De hogy ez elkeseredett harczban nem lehet sokkal kisebb, mint az ellen áldozatainak száma, mutatja az a körülmény, hogy a török katonaság egy része, a janicsárok, inkább temették magokat az égő üszkök közé, semhogy magokat a keresztényeknek megadják.[3] Az ellen bátran küzdött s kész volt élni vagy halni, de a megadásra nem gondolt. Ily harcz mindkét féltől egyenlő áldozatot szokott követelni.

A nagyvezér, ki a lovasság nagy részével a szt.-gotthárdi mezőn várta a harcz kimenetelét, látván sere-

[1] Horváth M. V. 526.
[2] Hist. Leop. M. C. A. I. 165.
[3] Katona XXXIII. 530.

gének veszedelmét, maga is futásnak eredt, lőszereinek nagy részét a győzőnek hagyván martalékul.

Montecuccoli másnap a harcz szinhelyén hálaimát tartott, hol oly rég idő óta először arattak a keresztény fegyverek győzelmet a török derékhada fölött. „És a helynek, hol a diadal kivivatott s hol a győztes sereg a harczok istenének hálát mondott, maiglan egy kápolna tartja fönn emlékét.“[1]

Montecuccoli, nehogy a nyert babért veszélyeztesse, nem üldözé az ellent, ki ennélfogva időt nyert, hogy seregét összeszedhesse. A nagyvezér megvert seregével aug. 6-án Vasvárnál ütött tábort, hol Renningerrel, a császári követtel alkudozásba ereszkedett, s a Leopold által a háboru előtt ajánlott feltételeket minden habozás nélkül elfogadta. A béke aug. 10-én nagy titokban megköttetett azon záradékkal, hogy mindaddig az ellenségeskedés ne legyen megszüntetve, mig a megerősités Leopoldtól meg nem érkezik.

Corneli a záradékot máskép adja elő:[2] „Mindezek után Vasvárott a béke, mely azonban csak a folyó hó eltelte után lesz érvényes, ezen föltételek mellett megkötve lett.“ Cornelli szavai kijelelik a határt, a melyen belül a béke megerősítésének meg kellett érkeznie. Renninger tehát teljhatalmu követ volt, ki a táborban Leopold személyében, ennek nevében intézkedett.

A nagyvezér a békepontok megállapitása után a Bakonyon keresztül Székesfehérvárra, onnan Esztergomnál a Dunán keresztül Érsekújvár alá szállott s Nyitra visszafoglalását vevé czélba, ha abban Montecuccoli által nem akadályoztatik. Montecuccoli nem üldözte a nagyvezér hadát, csupán Nádasdy hadosztályát köldte utána, maga pedig Magyar-Óvárra vonult. Itt vette a hirt, mely őt a nagyvezér mozdulatairól értesítette s azonnal

[1] Horváth M. V. 528.

[2] Eo intellecto, in pago Vasvár, — pax, sed quae non prius, ac mense evoluto rata sit habenda, in has leges coaluit.“ Frag. I. 326.

fölszedvén táborát, a Vág-vonalra sietett. Galgócznál táborozott telve harczvágygyal a sereg, midőn szept. 17-én a megerősített béke hire megérkezik, mely minden további munkálatot beszüntetett.

Nem irom le a békekötés pontjait, e helyett inkább idézem Horváth Mihály szavait, mely a békét eléggé jellemzi. „Ha Szent-Gotthárdnál a török győzött s Leopold könyörgött volna békéért, ez akkor is alig lehetett volna gyalázóbb reá, ártalmasabb Magyarországra nézve."[1]

Mi indithatta Leopoldot ily békekötésre? Sokat fölhoznak a történetirók, különösen azok, kik nem szünnek meg dicséreteket zengeni Leopold uralkodása fölött, de a védelem nem látszik egyébnek, mint hasztalan erőlködésnek, melylyel el akarják takarni azon általánosan elterjedt véleményt, hogy ezen békekötésnél nem tekintették Magyarországot. Akaratlanul is kimondja ezt Corneli védekezése végén, midőn így szól: Akár győzelem, akár vereség emésztené föl a keresztény sereget (mert mindkettő is megtörténhetett volna,) mi akadályozta volna, hogy egész Magyarország az ellenség hatalmába ne kerüljön és Németország ne pusztíttassék?"[2] Németországot féltették akkor is, pedig azt mondták, hogy a birodalmi hadak is Magyarországért harczolnak.

Ez okoskodás még akkor sem állhat meg, ha hasznot mutathatna föl, mert nincs jogalapja. A koronázás előtti törvény, melyet Leopold is elfogadott, szentesített s erre megesküdött, határozottan kimondja, hogy: „Ő Felsége, a király a magyarok tanácsával éljen akár a békéről, akár a fegyverszünetről legyen szó."[3] Kormányra léptekor megfogadta: „hogy mikor a magyar királyság ügyeiről lesz szó, Ő azokat a magyarok által fogja meg-

[1] Horváth M. V. 523.

[2] „Seu victoria, seu clades Christianum exercitum absumeret (nam utrovis modo affligi poterat) quid inhibuisset, ne in hostis potestatem universa Ungaria transeat et Germania pervastetur?" Fragm. I. 337.

[3] „Regia Majestas utatur consilio Ungarorum sive de pace, sive de induciis agendum sit." Fragm. I. 327.

vitatni."[1] Magyarország e békekötésnél meg sem kérdeztetett, sőt teljesen mellőztetett, mintha nem is Magyarország sorsáról lenne szó; nem vették tekintetbe Zrinyi- és a többieknek a császárhoz intézett esdekléseit sem, sőt ellenkezőleg minden jó magyar óhajtása daczára oly béke rögtönöztetett, mely meggyőzöttekhez, nem győzőkhöz illett. A német birodalomban épp úgy, mint Magyarország- és Erdélyben általános elégületlenséget keltett a békekötés s azt szentesíteni. a törvénybe iktatni vonakodtak. E vélemény nemcsak egyeseké volt, kik vérmes reményeket tápláltak, kiket nem kötött állandóan hűség a királyi házhoz, de így vélekedtek „egyebek között a Zrinyiek, így maga a nádor, Vesselényi Ferencz, sőt még Lippay György esztergomi érsek is, Leopold leghivebb embere, midőn őt Zrinyi Miklós a hadsereg szétoszlása után meglátogotta."[2] Magyarországra a győzelem gyász hozott, mert ebben látta hazánk alkotmányunk első sérelmét, melyet Leopold uralkodása alatt annyi követett.

Zrinyi ezután beteg lélekkel csáktornyai várába vonult, gyakori vadászattal üzvén el kényelmetlen nyugalma fájdalmait. Magányában keresték fel barátai, hogy a nagy férfiu iránt tiszteletök s rokonérzelmöknek kifejezést adjanak.

A birodalmi hadban szolgált nemes francziák, Coligny és társai mielőtt hazánkat elhagynák, Csáktornyára mentek, s ott néhány napot töltöttek. A nemes férfiak bámulattal vegyült tisztelettel viseltettek hősünk iránt, s róla igy nyilatkoztak: „ők négy dolgot bámultak Zrinyiben: a személy méltóságát és komolyságát; a beszédben a bölcsességet és könnyüséget; a müveletlen nemzetből eredt férfiuban a bőkezüséget és neveltetést. Csak egy hiányzott nála, hogy hizelegni nem tanult meg; de azért ők soha sem bátorkodtak csak egyetlen kétértelmü szóval

[1] „Quando de negotiis Regni Ungariae agetur, ea se per Ungaros tractaturum." U. o. I. 328.

[2] Horváth M. VI. 4.

is hűségét próbára tenni, jólehet a vetélytársak erőlködése folytán hatalmától már megfosztatott."[1]

A békekötés az egész országban elégületlenséget idézett elő, melynek lecsendesítésére a kormány nem a legszerencsésebb eszközökhöz fordult. A helyett, hogy országgyülést tartott volna, a király előadta volna az okokat, melyek öt a békekötésre kényszerítették s így legalább az alkotmányos formát megtartotta volna, tanácsosokat hivott Bécsbe, kiknek azonban semmi kedvök sem volt megjelenni oly gyülekezetben, melytől mitsem várhattak. Maga Lippay érsek így ir okt. 19-én: „El vagyok tökélyve, nem mennem fel Bécsbe a tanácskozmányra, mert ha már is gyanu s panasz van ott ellenem, mi lesz még, ha ott érzelmeimet a többi tanácsosok előtt kijelentem."[2]

Zrinyi Miklós is meghivatott a tanácskozmányra, bár gyanu alatt volt azon tizezer tallér miatt, melyet a franczia király küldött jószágai pusztulásáért, s a melyet Leopold tudtával el is fogadott. Vitnyédy István „a hires lutheranus prókátor és főember" figyelmeztette öt a gyanura és a Bécsbe menetelről le akarta beszélni. „Concia mens recti famae mendica ridet; (a tiszta lelkiösmeret megveti a hazug hireket) — szóla neki Zrinyi, — semmit sem vétettem; ha veszek, ártatlan tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek, hogy ezt a törökkel való gyalázatos békességet nem javallottam, melyben nem voltam egyedül."[3] Elhatározta tehát Zrinyi; hogy daczára a gyanunak, melylyel beszédét fogadni fogják, fölmegy Bécsbe.

Pár nappal a levél vétele után 1664. nov. 18-án Zrinyi Miklós meghalt. Gyászos napja volt ez hazánknak, a melyen egyike a legnemesebb és munkásabb hazafiaknak, a legnagyobb vezérek és költőknek, vadászat közben egy vadkan áldozata lett, életének 48-ik évében.

[1] Szalay V. 100.
[2] Horváth M. VI. 5.
[3] U. o. VI. 6.

Bethlen Miklós, ki ekkor vendége volt, leirja mint szemtanu a gyászos esetet; de öcscsének Péternek előadása is megczáfolja azon általánosan elterjedt gyanut, mintha Zrinyi irigyei által öletett volna meg.

Halála nagy csapás, pótolhatlan veszteség volt nemcsak Horvátország- és Szlavoniára nézve, mely tartományoknak ő és öcscse nemtői voltak, miként ezt a kanizsai, szigeti, szerémi és boszniai basák tapasztalhatták, de óriási veszteség volt halála az egész Magyarországra nézve is. Zrinyi Miklós volt legnemesebb személyesitője azon elvnek, mely czélul tüzte ki a török iga lerázását; Erdélyt a legszorosabban fűzni Magyarországhoz; megőrizni a nemzet alkotmányát és döntő befolyást nyerni a koronatanácsban. „Ezen hazafiu törekvés legmagasztosabb személyesitője, már költői kedélyénél fogva is, Zrinyi Miklós volt, jellemének tisztasága, higgadt belátása egyszersmind biztositékul szolgáltak, hogy a kitüzött irány nem fog ürügyül használtatni magánérdekek foganatosítására, hogy a választott eszközök nem lesznek férgesek, nem lesznek czéltévesztők, hogy a hazafiui törekvés nem fog kibányásztatni cselszövő idegen hatalmasságok által.“[1]

Zrinyi Péter, Miklós halála után, magára maradt, árvája lett egy ország, melynek vezére, védője, jó csillaga volt. Gyönge kezekbe jutott a kormány, a vihar túlcsapott az állam hajóján, a hajótörést szenvedett hazafiui igyekezet vérébe fojtatott. A szomoru időkről csak szomoru emlékek maradtak reánk örökül.

Zrinyi Miklós második nejétől, Löbl Zsófiától egy fia, Ádám, született, ki a szalánkeméni ütközetben (1691.) esett el. Miklós családja benne kihalt. Miklóst a bánságban öcscse Péter követte.

***

[1] Szalay V. 102.

A Zrinyi család legnagyobb, a magyar történelem egyik legnemesebb alakjától nem válhatunk meg szó nélkül. Zrinyinél a költőnél alig van nagyobb, összes történelmünknek vonzóbb alakja. Bámulattal vegyes tisztelettel tekintünk emlékére vissza ama férfiunak, ki bölcs tanácsai, hős hadi tettei, hadvezéri tudománya és költeményei által nevét halhatatlanná tette.

Nem akarom itt ismételni mindazt, mit neveltetéséről mondtam, melyek kétségtelenül befolyással voltak nagy szellemének érvényesítésére, hanem csak utalni fogok azokra akkor, mikor tetteiben a rugót, az eredményeknek okait fogjuk fürkészni.

Zrinyi Miklós neveltetése vallásos alapon nyugvott. A legtisztább vallás honolt szivében, melynek első és eltörölhetlen törvénye ez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. És ő menten korának beteges gondolkozásmódjától, kivétel nélkül minden emberre alkalmazta azt, s a mint a mindenségben fölismerte a legbölcsebb alkotót, az örök Istent, úgy minden emberben a Mindenható gyermekét látta, kik arra vannak utalva, hogy, mint egy atya gyermekei, szeressék egymást. Nyilván vallotta, hogy a kath. vallás szelleme idegen az üldözéstől, elitéli az erőszakos térítést, más vallásbeliek üldözését, mert hisz Szt Péternek még a maga védelmére sem szabadott kardot rántani,[1] a keresztény vallás pedig nem kiván más vért, hanem csak a Megváltóét az Isten dicsőségére.[2]

Buzgó katholikus volt és jó keresztény és ez maradt haláláig, de nála a vallás nem képezte tetteinek főrugóját. Őt hite megnyugvással töltötte el, az örök élet reményének magvait ültette szivébe, erőt adott neki szembe szállni a veszélylyel és hazájáért élni, halni. Legveszélyesebb ellenségnek ismerte a törököt, de nem vallása miatt,[3] hanem mert meg volt győződve, hogy rablásai

[1] Zrinyi M. munkái: Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 339.

[2] U. o.

[3] „Vannak más okok, és méltók, kik kényszerítenek az török ellen, religion kivül is, fegyvert fognunk, és mások ellen is, kik reánk tusa-

a sir szélére juttatják a hazát, melynek védelmére katholikust a protestanssal egyesíthetni legfőbb törekvése volt.

A nagyszombati iskolában kezdte gyüjteni az adatokat később befejezett nagy eposzához. Itt olvasta Bonfint, itt Istvánffyt s e két iró munkáján elmerengve, lelkébe fölidézte azokat, kik a hazáért ontották véröket. Ő is hasonló akart lenni azokhoz, élni a nemzetnek, élni a nemzetért, mit kifejez amaz ajánlás, mit hőskölteménye homlokára irt: „Dedicálom ezt az munkámat Magyar Nemességnek. Adja Isten, hogy véremet utolsó csöppig hasznosan neki dedicálhassam!"[1]

Költészete szép lelkének volt gyermeke. Kétségtelen, hogy a classicussok hazája, melynek minden göröngyéhez annyi emlék füződik, fölkeltették benne a költői képességet; Torquato Tasso, Vergil és Homér tanulmányozása buzdították őt, s nemesítették érzékét; de bizonyos az, hogy a költészet és művészetben, mely a lelket érinti, csak olyanokat tanulhatunk el másoktól, melyek a mi lelkünkkel, tehetségünkkel teljes öszhangzásban vannak.

Zrinyi nem volt utánzója a nagynevü iróknak, hanem melléjök sorakozott, s ha munkájában vannak egyes kifejezések, melyek Torquato Tasso Jeruzsalemében is előfordulnak, ezeket nem lehet másnak mondani, mint önkénytelen visszaemlékezésnek. Zrinyi eposzában egészen más szellem uralkodik, más az alapgondolat, irány és szerkezet, még a részletekben is különbözik. Nem utánozta Zrinyi Tassot, sőt sok tekintetben magasabban áll az olasz költőnél: a feltalálásban önállóbb, irányzatban nemesebb, a tényezőkre nézve válogatékosabb.

kodnak, akár azok a mi hitünkön legyenek, akár ne: de csak csupán a religio titulusa alatt rá menni valamely szomszédunkra vagy keresztény fejedelemre, nem hiszem, hogy sem isten előtt volna ez az ok kedves, sem emberek előtt elegendő." Zrinyi M. munkái: Ujabb n. k. 1852. 339.

[1] U. o. 30.

Zrinyi egy ifju lelkesedésével és a költő képzelő erejével olvasta Istvánffyt, különösen az 1566-iki szigetvári ostromot, melyben őse, a hasonnevü nagy hadvezér, feláldozta magát a hazáért és az egész keresztény Europáért. A történetiró munkájának olvasása után hőskölteményének eszméje és egyes cselekvények megvalósulva lebeghettek szemei előtt, melyhez a szinezést és az elevenítő részeket saját kora, mely nem esik távol amattól, nem is különbözik tőle, bőven szolgáltatta.

Vergil és Torquato Tasso csak századok mulva és oly eseményeket beszélnek el, a melyek előttük többnyire ismeretlen helyen folytak le; elbeszélik akkor, mikor a cselekvő emberfaj szokásai, szelleme és főbb jellemvonásaival együtt már rég kiveszett; Zrinyi azonban Homérral és a középkori germán eposzköltőkkel egyetemben a közelmult eseményeit énekli meg. „Szigetvári veszedelmében“ oly sok van a történetből átvéve, s a képzelt részek annyira a történet szelleméhez vannak idomítva, hogy a valót szemeink előtt látjuk és a valószinüt valóságnak fogadjuk el; kezében a történet költőivé és a költészet történetté válik.

Hogy Zrinyi Miklós választotta e tárgyat, melyben ősét énekli meg, ez természetes és reá nézve könnyü volt. Szellemi munkássága által fel akarta rázni nemzetét; a hazai közelmult eseményeiből választott példa csak lelkesíthette a magyart, mely a régi dicsőséget ősi ragyogásában mutatta be; nemzetének kimutatta az utat, melyen függetlenségét biztosíthatja: de hogy ez eseményt, mely hazai történelmünk egy lapját képezi, a mely korlátolt következményü, biztos műérzékkel eposzi tárgygyá avatja az által, hogy azt az egész nemzetre kiható erkölcsi nagy eszme kifejezőjévé teszi, a legnehezebb feladatok közé tartozik.

És e nehéz feladatot sikerrel oldotta meg. Teremtő lélekkel és szerkesztő műtehetséggel birván, tárgya felett

mindvégig uralkodott és azt öntudatosan alakította. Szolimannak e hadjáratát és őse hőstettét nem úgy tünteti fel', mint a török részről pusztán hódítási, Zrinyi részéről védelmi harczot, hanem mint egy Isten minden adományaival elhalmozott, de vétekbe merült nemzetnek eszméltetésére, javitására van Isten által rendelve.

Krisztus leszáll keresztjéről, hogy a kereszténység bajnokává avassa fel Zrinyit, ki ünnepélyes fogadást tesz és magát az áldozatra felajánlja. Ehhez képest maga az Isten használja fel a szultánt büntető eszközül a viszályokba merült nemzet ellen, hogy megtámadja a nemzetet s ennek alkalmat adjon a megváltó áldozatra. Nagy haddal tör tehát Magyarországba Szolimán és minden mást félben hagyva, csapatát Szigetvár bevételére küldi. Az előcsapat megérkezik a vár alá, de Zrinyi egy éjjeli harczban megyőzi ezeket. A szultán a vár urához követséget küld, hogy meghódolásra felszóllítsa, mit azonban Zrinyi nem vár be, hanem tizedrésznyi csapattal ellenök indul. Véres csata fejlődik ki közöttök, s a győzelem ismét a magyarok részére dől. Végre Szolimán maga is megérkezik derékhadával, s támadást intéz a vár ellen. Zrinyi a tüzérség hatalmas támogatása mellett hősiesen küzd s a győzelmet kétessé teszi, mire a török újabb erőt von magához. Erről a hős tudósítani akarja a királyt. A tudósítás elvitelére két hős ifju válalkozik, kik szerencsésen áthaladva a táboron, végre meglepetnek és erélyes küzdés után elesnek. A két ifju kedves alakja, hős lelkülete és szomoru sorsa fájdalmas hangulatu részletét képezi a műnek.

A szerencse, melynek mint minden régi hadvezér, úgy Zrinyi is oly sokat tulajdonít, hátat fordít a várbelieknek, kikre csapás csapás után nehezedik. Ujabb roham alkalmával a külső és belső város az ellenség kezére jut, de a megmaradottak hősiesen küzdenek a nagyszámu ellenség ellen s fölöttök nem egy győzelmet aratnak. A hosszas harcz és a nagy véráldozatok az

ellen táborában viszályt támasztanak, a mi a török divánban nyer kifejezést. A VIII. ének, mely a hadi tanácsot leirja, oly élethü, hogy a személyek nemcsak valószinükké, hanem valóságokká válnak. Azok, kik a vitába bocsájtkoznak, vérmérsékök, gondolkodásmódjok és egész jellemökhöz képest s annyira beletalálják magokat a viszonyokba, hogy feleleteik meglepnek a találó kifejezés által.

Ezalatt a harcz folyton tart, melyben különféle episodok, párbajok is fordulnak elő, melyek közt nevezetesek Demirhám párviadala és Deli Vid merénye és megszabadulása.

Végre az elpusztult Szigetvár és a megfogyott hősök ellen döntő csatára készül Szolimán. E végcsapást ég és föld, Isten és az ördög hatalma készíti elő, mely esemény a nemzet lelki váltságára szolgál. Minthogy ily nagy dolog csak rendkivüli eszközök által mehet végbe, tehát egyfelől Isten intézi azt, más felől a pokol minden erői mozgásba hozatnak, hogy az Istenhez hü és a benne bizó seregnek, valamint vezérének ellentállása annál nagyszerübb, önfeláldozásának jutalma, melylyel végül maga Isten koronázza meg, annál fényesebben kiérdemelve legyen. Ezzel van a csodálatos elem igazolva, mely az eposzban szükséges, mely nélkül valódi hősköltemény nincs.

A vár végpusztulásának ideje elérkezik, a megmaradt védők Zrinyi vezérlete alatt kitörnek és sok ezer török megölése után éltöket feláldozzák. Az áldozat végbe ment, a magyar hősi erény megdicsőül és az elkölcsi győzedelem teljessé lesz.

Ez röviden tartalma hősköltemenyének, mely, ha minden tette feledésbe merül, halhatatlanná teszi nevét. A szerkezetet illetőleg nemcsak az első helyet biztosítja számára irodalmunkban, hanem a világirodalom első eposztermékei közé sorolja, s hogy nem oly ismeretes, mint Homér, Vergil és Tasso hősköltemenyei, ennek

nem más az oka, mint az, hogy nyelvünk szük határok közé van szorítva.

Nem ékesíti ugyan fel művét keresett leirásokkal; a harcz heve, a tömegek nagysága és tarkaságának, az ágyuk döreje, füstjének, a vad és kegyetlen harczokban elhullottaknak nem szentel szebb hangzásu verseket, miként ezt tette Tasso, Byron és Vörösmarty, mert nem keresi az eposz szépségeit a külső leirásokban; de ott, hol jellemeket ábrázol, hol reá mutat ama lelki erőkre, melyek az eseményeket szülik, a legkülönbözőbb jellemeket csoportosítva úgy festi, hogy ezek a lélekre a legmélyebb hatást gyakorolják. Szükséges ugyan a phantasia egyes leirásoknál is, de tetőpontját mégis csak a jellemfestésekben éri el és abban remekelt Zrinyi. Az, ki csak a külső leirásokban éri el képzeletének tetőpontját, lehet kitünő lyrai költő; de mint eposziró a középszerüségen felül emelkedni nem tud.

Feltünő Zrinyi eposzában az, hogy ő, ki a legnehezebbet sikerrel oldotta meg, a részletekben sok hiányt mutat fel. Nyelve darabos, sőt itt-ott hibás, verselése nagyon gyarló, mi arra mutatna, hogy a költészet zenei része iránt elég fogékonysága nem volt. Ugyan a munkájának sikerültebb helyeiből az ellenkezőről győződünk meg, de ha ezek nem volnának is, bizonyítaná ezt prózai müve is, mely nemcsak erőteljes, hanem hangzatos és szabatos is. Mindezen hiányokat ő maga mondja el hősköltemenyéhez irt előszavában: „Homerus száz esztendővel az trójai veszedelem után irta historiáját; énnekem is száz esztendővel azután történt irnom Szigeti veszedelmet. Virgilius tiz esztendeig irta Aeneidost; énnekem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat. Egyikhez is nem hasonlítom pennámat, de aval ő előttök kérkedhetem, hogy az én professióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál. Az kit irtam, mulatságért irtam, semmi jutalmot nem várok érette, őnekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Irtam azt

mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mindaz holdban, mind az napban, kit mi eklipsisnek hivunk. Ha azt mondják „saepe et magnus dormitat Homerus:“ bizony szégyen nélkül szemlélhetem csorbáimat. Igazsággal mondom, hogy soha meg nem corrigáltam munkámat, mert üdőm nem volt hozzá, hanem első születése elmémnek.“[1]

Mindezeket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a feltalálás és elrendezés tekintetében Zrinyi munkáját költészetünkben semmi sem mulja felül.

Kisebb költeményeiben, melyeket idylleknek nevez, mi sem mulja felül a képzelem gazdagságát, az érzés bensőségét és erejét, mi itt-ott édes kötődéssel a kibékülés örömeinek megható festésével, váltakozik: a „Feszületre“ irt költeményében mély vallásos érzelme nyer kifejezést, mely a buzgóság mélysége és a képek szépségeire nézve összes vallásos költészetünknek legszebb darabja.

Zrinyi Miklós nem csak költő volt, hadi emberré tette őt már születése, családjának legszebb és legdicsőbb emlékei, terjedelmes birtokainak fekvése a török határszélen. Tudta jól azt, talán senki sem látta tisztábban nálánál, hogy a török és magyar meg nem férhetnek egymás mellett. De ha elfelejti is, eszébe kellett jutnia, valahányszor Muraközből áttekintett Kanizsa felé, hol az ádáz ellenség tanyázott, mely elpusztitotta a védtelenek tüzhelyét, mely szüntelen fenyegette a Szigetet, melyet a legéberebb vigyázattal tudtak ősei, tudott ő megmenteni.

Bizonyos, hogy a pusztulás naponkint való szemlélete, a közel szomszédság nagyban elősegítették a török iránt táplált ellenszenv kifejlődését, és hogy ez nála

[1] Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 29.

nagyobb volt, mint a felvidéki nemesek és póroknál, kik kevésbbé fenyegettettek; de közreműködött abban is, hogy képezze magát a küzdelemre. Sokat fáradott és tanult, hogy jeles hadvezérré képezze ki magát, és azért akart azzá válni, mert meg van győződve, hogy korában igy tehet hazájának legnagyobb szolgálatokat. E tettében sem közönséges, hanem magasabb czélok vezették. A magyar hadi dicsőségnek visszaadni régi fényét, fegyverrel kivivott eredmények által biztosítani hazája függetlenségét csak úgy lehetett; ha ő a harcz mezejére nem csak bátorságot visz magával, hanem hadvezéri tudományt is, azt, mi a magyarnál eddig hiányzott.

Ifju éveinek első tanulmánya Istvánffy és Bonfin valának. Alig olvasta magyar nagyobb lelkesedéssel a hazai történelmet, mint Zrinyi Miklós és e lelkesedés nem volt mulékony, maradandó nyomot hagyott lelkében s folytonos ösztönül szolgált hazájának minél nagyobb szolgálatot tehetni.

Szeretett ugyan a régibb és az ujabb kor költőivel, történetiróival és bölcsészeivel foglalkozni, de sohasem feledkezett meg a fegyverről, a harczról. Magán kezdé a reformot, és törekedett ismereteket szerezni a hadi tudományban. A classicus iróktól kezdve Gusztáv Adolfig áttanulmányozá mindazon változásokat, melyek a hadászat fejlődésében előfordultak és hazája viszonyait, az ellenséget tekintetbe véve azon volt, hogy nemzetével a legjobbat megismertesse.

Számos kisebb-nagyobb csatározásokban, melyek korában napirenden voltak, vitézséget, ügyességet, leleményességet tanusított és folytonos önművelése és a tapasztalás lehetővé tették az 1663—64 évek dicső fegyertényeit. A név már maga nimbuszszal vette körül személyét, tettei megmutatták, hogy az ősök helyébe méltó utód lépett; mig a törökök rettegték fegyverét, a magyarok büszkén emlegették őt a mi vérünknek. Zrinyi

Miklós harczaiban a körültekintő vezér óvatossága mellett oly bátorságot tanusított, mely az élettel játszik, a halállal nem gondol. Hirnevét fegyverrel szerezte miként maga is énekli:

„Nem irom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel
Az én örök hiremet."[1]

Nem gondol a halállal, bár hol éri is utol csak a becsület maradjon tisztán. Ezt is tőle tanuljuk, ki így ir:

„Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Órám tisztességes csak legyen utolsó.
Akár farkas, akár emészszen meg holló;
Mindenütt feljül ég, a föld lészen alsó."[2]

Mindezen harczok hirnevét alapították meg, neve tiszteltté lett és szava nyomatékkal birt. Ekkor aztán fellépett reformátori tervével, melynek czélja nem is lehetett más, mint kiküszöbölvén a lábrakapott nyegleség- és ferdeségeket, határt szabni a töröknek, hazánk épségét visszaállítani, és függetlenségét biztosítani.

Fönnállásunk alapjának az állandó hadsereget mondotta,[3] mely azonban magyar legyen magyar vezérek alatt.[4] Az állandó katonaság számát a viszonyok szerint szabja meg. Oly béke idején, mikor a fegyver nem igen nyugszik, a nagyobb csatározások vannak csak tiltva, állandó hadsereg számát 4000 gyalog és 8000 lovasban állapítja meg, mely, mig egyrészt elegendő volna a török rablásainak megakadályozására, sőt megtorlására is, másrészt ez a felkelő sereg magvát képezhetné.[5]

[1] Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 326.
[2] U. o.
[3] U. o. 206.
[4] U. o. 205.
[5] U. o. 206.

Erre azonban szükséges az egész nemzet egyetértése. Ezt sürgette tehát, valamint Várad visszavételét, Erdély megvédését; mert ha „Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem vagy most, vagy soha sem; fussunk ki az országból, ha ezt resteljük.“[1]

Ő maga sokat tett, hogy a háboru kitörjön. Éber figyelemmel őrizte a reá bizott részeket s nem egy portyázást akadályozott meg. Ha azonban erről elkésett, beütött a török földre, megtorolta a rablást; de boszut állt Erdély szenvedéseiért is. Rég ideje annak, hogy a magyar akadályozni merte a török rablásait; ő még többet tett, felépítette Zerinvárát, mely bár biztos menhelyül szolgált a magyar katonaságnak, mégis inkább politikai, mint hadtani fontossággal birt. E várépítés valósággal kihivás volt, „keztyü, melyet a bán a török birodalomnak szeme közé vágott és sem a bécsi udvar tilalmai, sem a török tilalmai nem tudták őt megkezdett munkájában megtántorítani. El volt határozva váracsában, ha segíti a király, ha nem, szembe szállni a török összes erejével és csakugyan, a kitört háboruban meg is tudta azt védelmezni.“[2] Fenállott a hős fészek, mint élő tiltakozása, boszulója a török rablásainak, honnan szemmel tarthatta a szomszédos Kanizsát, az ellen mozdulatait. Montecuccoli az osztrák had élén pusztítani engedte a Vágmentét, Morvát, Ausztriát 1663-ban, csak Zrinyi Miklós torolta meg e veszteségeket a Duna, Mura és Drávánál és kétszer elverte hős fészke alól a törököt. Nem is vette be Zerinvárt, mig Zrinyi és a magyarok őrködtek benne, de mikor Montecuccoli 1664-ben a Muraközbe jött, a magyar helyett német őrséget rakott a várba, elpusztult.

Mindezen intézkedése azonban csak egy szemét képezi ama nagy tervnek, melyet mint államférfiu alko-

[1] Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 222.
[2] Pauler Gy. Wesselényi. I. 9.

tott. Államférfiui munkálkodásában semmit sem hagyott ki, nem feledkezett meg semmiről, úgy, hogy terve egy teljes egészet képezett, melynek czélja volt nemzetét boldogítani. Kezdte reformátori müködését a nevelésnél, folytatta a katonaságnál és befejezte azon irány kijelelésével, melyet a nemzetnek követnie kell.

Rámutat a kor ferde nevelési módjára, a nyegleségekre, melyek ebből következnek, azon követelésekre, melyeket mindennek daczára a nemesség táplál,[1] de nem esett kétségbe, mert tudta, hogy a magyar mindenre képes, csak akarjon, csak vezetője legyen. Lelkesedett nemzete iránt, de e lelkesedés nem tette őt vakká, nem simitotta el a nemzet hibáját, sőt erősen rámutatott azokra, hogy a nemzet hibáit levetkezze..[2]

A magyarnak csak egy eszköze van, melylyel bánni kell tudnia, és ez a fegyver. Maga a helyzet, amelybe Magyarország jutott, parancsolja ezt: már „a mi első politikánk fegyver volt; most is annak kell lenni, mert mi egyébhez engedetlenek vagyunk."[3] De ha volna is más, a jelen esetben csak a fegyver lehet, mert „oly nemzettel van dolgunk, a ki minálunknál ravaszabb, álnokabb, több, s ha fegyverrel meggyőz, mindennel meggyőzött."[4] Más nemzetek, melyek az ily ellentől távolább vannak, azok, kik ily közelről nem látják veszedelmöket, keressék föl a béke áldásait; de mi ily ellenség szomszédságában „nem viselhetünk egyéb öltözetet fegyverderéknál, pánczélnál, egyszóval fegyvernél, vasnál."[5]

Nem lehet tehát más mód nemzeti fennállásunk biztosítására, mint a fegyverkezés. Állandó hadsereget kell teremteni szigoru fegyelem és becsületes ellátással, hogy ne legyen ez a magyar nép terhére, ne pusztítsa

[1] A török Áfium ellen való orvosság Ujabb nemz. könyv. 1852. 205.
[2] Vitéz hadnagy. Zrinyi M. munkái. Ujabb nemz. könyv. 1852.
[3] U. o. 220.
[4] U. o. 220.
[5] U. o. 221.

a magyart, miként az idegen zsoldosok. E had élére magyarokat kell kinevezni, hogy védőnk a magyar nemzeti hadsereg legyen.

Ez, mig egyrészről biztosítja határunkat, meg fogja védeni jogainkat is. E hadseregre támaszkodva, melyet a nemzet fiai képeznek, felkiálthatunk; „Ne bántsd a magyart!"[1] E szót Croesus néma fiától veszi, ki csak akkor hallatja hangját, mikor atyjára fegyvert emelnek, s e veszedelemben igy kiált oda a vitézeknek: „Ne bántsd a királyt!"[2] Igy szól ő is, oly erővel, oly hatalmas érzékkel, oly ékesen, mint alig valaki a magyar nemzet fiai közől e nemzet érdekében.

Zrinyi ugyan maga is azt mondja 1649-ben, midőn alig 30 éves korában a horvátországi báni méltóságát ünnepélyes beigtató beszéddel foglalja el: „Genius enim meus magis me ad tractandum gladium, pro utilitate Patriae, quam ad gestandam togam invitat"[3]; de meg volt győződve, hogy a közügy szolgálatának egyik ága a másikkal van kapcsolatban. Tudta azt, hogy a honvédelmet a közigazgatás és közerkölcsök tekintetbe vétele nélkül rendezni nem lehet és azért reformátori működésében ezeket sem hagyhatta figyelem nélkül.[4] Zrinyi tehát akkor is, mikor arra határozta el magát, hogy hazáját fegyverrel szolgálja, nem szünt meg a haza politikai viszonyairól, társadalmi bajairól és az óvszerekről gondolkodni. És hogy komolyan látott a feladat teljesítéséhez, ugy, miként kortársai közől egy sem, mutatják munkái. Ebben meggyőz bennünket arról, hogy nemcsak felületesen ismeri hazánk helyzetét, viszonyait, nemcsak úgy könnyedén veti oda az intézkedéseket, hanem komoly megfontolás alapos eredményei ezek.

[1] Vitéz hadnagy. Zrinyi M. munkái. Ujabb nem. könyv. 193.
[2] U. o.
[3] Rattkay: Memoria Reg. et Ban. 228.
[4] Mátyás király dicsérete. Zrinyi Miklós.

A honvédelmet illetőleg tekintetbe vette nemzetének szokásait, erkölcsét és hibáját; az ellenséget, mely ellen küzdenie kell és ezekhez alkalmazta mindazt, mit koráig a hadi tudományokból merített.[1] Zrinyi nem volt szük látkörü. Más feldolgozta azt, mit hazája határai közt talált, Zrinyi mindazt tekintetbe vette, mit a franczia, mit az egész keresztény müveltség mint eredményt fölmutatni tudott. Mások a saját hitfelekezetök érdekei által vezettetve, ez által elvakítva gondolkoznak és irnak, Zrinyinél ez szóba sem jöhet; előtte csak egy czél lebegett, használni Magyarországnak, a magyar nemzet keresztény müveltségét előmozdítani. Ezért mulja fel Zrinyi minden kortársát.

A nagyszombati intézetben már megismerkedett a közügyekkel. Mint Pázmány Péter gyámfia, naponként átjárt annak házához, hol az ország előkelői gyültek össze s a teendőket beszélték meg. Zrinyit e tárgyalások, melyeknek tanuja volt, csakhamar beavatták a közügyek titkaiba, és neki oly iskolául szolgáltak, melyek államférférfiúi müködéséhez az alapot nyújtották. Itt a legközelebbről szemlélhette az ellentéteket Pázmány Péter és Eszterházy nádor személyében; de egyszersmind mindkettőben felismerte, tőlök eltanulta azt a vas akaratot, melylyel hazánk jólétét előmozdítani iparkodtak. De mikor ezektől tanult, mikor ezek példáján hazájának szentelni életét elhatározta, már önállóságának is tanujelét adta az által, hogy sem Pázmányhoz, ki a legszélső mérsékelt párthoz tartozott, sem Eszterházyhoz, ki a közép nemzeti pártot képviselte, nem csatlakozott. Pázmánynál önállóbb, Eszterházynál szabadelvübb volt, és így „vérmérsékletére és nézeteire nézve mindkét fennebbinél jobban megközelíté egy bölcs államférfiu eszményét."[2]

[1] A vitézség circumstantiairól. II. rész. Zrinyi M.

[2] Salamon. K. t. d. 379.

Pázmány Péter mindent elkövetett, hogy gyámfia minél nagyobb készültség és tapasztalattal lépjen ki az élet szinpadára. Nemcsak hallgatta a házában lefolyt vitatkozásokat, hanem már mint gyermeket nyilvánosság terére léptette, hogy jelen legyen ott is, hol egy megye gondoskodik belügyeiről, hogy eleve magára vonja az ország figyelmét. 14 éves korában, mint Zalamegye föispánja jelen van a megyei gyüléseken, e korban az ország zászlós urává lesz, kinek jelenléte és aláirása szükséges volt az országgyülésen hozott törvények szentesítéséhez, „s valóban mint fölovászmester irja alá az 1630-ki törvényczikkeket."[1]

Czélul tüzte ki, hogy a házában egység és összetetartást hozzon létre, hogy a vallási viszályok megszünjenek a vallásszabadság védelmére hozott törvények megtartása által. Jó közigazgatás, igazságos törvénykezés biztosítsa kinek-kinek jogait; az állandó hadsereg felállítása a nemzetnek erőt adjon, tiszteletet szerezzen az országnak a korona előtt, de egyszersmind bizalmat is szüljön; távolíttassanak el a magyar ügyektől az idegenek, helyökbe magyarok lépjenek, kik teljesen birják a korona bizalmát s ennek védelme alatt működjenek a haza jólétén.

Hazánkat ért csapások azon véleményt szülték országszerte, hogy nemzetiségünket csak idegen védelem mentheti meg. Felsorolja az egyes nemzeteket s azok történetéből, szokásaiból és érdekeiből kimutatja, hogy a magyarnak nem lehet azokban bízni. Van a magyarnak multja, a melyből erőt meríthet a jelen és jövőre nézve, melyből megtanulhatjuk, hogy hazánkban a legjobb tábornokok a magyarok voltak. „Csak a Mátyás király után való historiákat rumináljuk, meglátjuk, hogy Felss Lenárd, Roggendorf, Joachim Brandenburgumi herczeg operatioi, kik talán másutt vitéz generálisok voltak, országunkban haszontalanul multak el; meglátjuk,

[1] Salamon. K. t. i. 376. Corpus iuris hungarici. I. 745.

a sok várak s erőségek megadásában az idegeneket vétkeseknek lenni.“[1] De milyen is az a védelem, mit nekünk az idegenek nyujtanak? „Nyáron s aratás után őszszel jól megrabolván országunkat, visszamentek, s magunkat magunknak hagytak, kinek nagyobb bizonyságát ki látni kivánja, nézze meg Istvánfynak a XXVIII. részét a vége felé és több helyen.“[2]

Nem is lehet a magyarnak másban, mint önmagában bizni, bizni fegyverében. A törököt csak ezzel lehet visszatartani határainktól; meghódolás, ártatlanság, együgyü reménykedés itt nem használ semmit. „Forgassuk elő az historiákat, megtaláljuk, hogy miolta a caspiai barlangok közül kijött a török dühös nemzet, keresztyén vérnek patakul folyása meg nem állott. Mert:

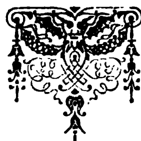
. . . . regi fraeni nequit
Et ira, et ardens hostis, et victoria,
Gladiusque felix, cuius infecti semel
Vecors libido est.“[3]

A magyar önmagára tekintsen, önmagától várja sorsa javulását. „Mert bizonyára a mi sebünk sekinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalánkat úgy, mint mi; tehát következik ebből, hogy senki oly serényen nem nyul az orvossághoz, mint minékünk kellene nyulnunk, főképen ha az orvosság veszedelemmel jár.“[4]

Egy szabad, jogaiba visszahelyezett országot teremtett volna államférfiúi bölcsessége, mely bizonyára erősebb támasza lett volna a trónnak, mint azon intézkedések, melyek a vasvári béke után hazánkban mindinkább általánosakká lettek. a melyeket végre is vissza kellett vonni.

[1] Zrinyi M. munkái. Ujabb n. k. 1852. 199.
[2] U. o. 200.
[3] Zrinyi Miklós munkái. Ujabb n. k. 1852. 195.
[4] U. o. 200.

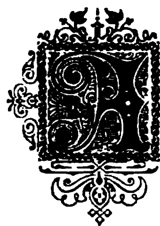
Halála után tünt ki azonban legjobban, ki volt, mije volt Zrinyi Miklós a hazának; akkor, mikor a nehéz, a megróbáltatások napjai virradtak a nemzetre. Halálával a nemzet elvesztette tanitóját, tanácsadóját, vezérét és nem volt senki, ki a veszedelmet föl tudta volna tartani, ki köré gyülekezhetett volna a nemzet. Hazánk csak évek után sirathatta meg igazán legnagyobb fiának elhunytát.

Zrinyi III. Péter.

Wesselényi haláláig.

vasvári béke szomorú helyzetbe juttatá hazánkat. A győzelmes harcz mi hasznot sem hajtott Magyarországnak, sőt elvette a megmaradt részek megvédésének még lehetőségét is, és alkotmányunkon oly csorbát ütött, melyet ha szótlanul eltürnek a magyarok, csakhamar minden veszendőbe ment volna. E béke meghagyta Erdély trónján a török adófizető fejedelmét. Apaffi Mihályt, hazánk szétszaggatása így béke által lett megerősítve; Nagyváradot, Érsekujvárt a török kezében hagyta, Székelyhid lerontása elrendeltetett, Zerinvár fölépítését megtiltotta. Már a zsitvatoroki béke megkötötte a magyar kezét, most pedig, miután minden nagyobb várat a határon elvesztett, a honnan a megmaradt részek védelmét vezetni lehetett volna, még az önvédelem is lehetetlenné lett téve. A török pusztított, újra és újra számos falvakat hódoltatott be, ezeket kezéből kivenni sem lehetett, mert nem volt vára, nem volt magyar

katonasága; a német pedig csak úgy, vagy még jobban pusztított, mint vetélytársa, a török.

1660-ig Nagyvárad, 1663-ig Érsekújvár magyar kézen volt, 1664-ig Zerinvárban a Zrinyiek őrködtek s a portyázó törökök nem is igen mertek a szomszédos falvakra törni, mert a rabló hadjáratok nyomban megboszultattak. De hogy e várak elvesztek, sorba vetették ki a falvakra az adót s a szegény nép fizette, hogy elkerülje végveszedelmét. Ha megjelent is a magyar, a törökök visszavonultak váraikba, ezeket pedig ostromolni a békepontok értelmében nem volt szabad.

Mit tehetett a magyar? Türte e megváltozhatatlan helyzetet s várt egy jobb időre. Ez 1664-ben beköszönteni látszott, a mikor a török derékhadon Szt.-Gotthárdnál a keresztény fegyverek döntő győzelmet arattak. Europa segítette elő a Habsburgház eme győzelmét, mely a török fegyvereken oly csorbát ejtett, milyen nem érte a lepantói (1571.) csata óta. E győzelem bizalmat és harczi kedvet öntött a magyarokba; egy új kor hajnala látszott föltünni, a melyben a rég elunyt s Europa által elfeledett hősök nyomába egy új, életerős ivadék lépett, melynek vezére a Zrinyi család két sarja lett. A Zrinyiek nevét tisztelettel említé a világ, tisztelettel a nemzetet, melynek gyermekei reménykedve várták nyomoruk megszüntét. Ily boldogító reményt, ily önmegtagadó küzdelem eredményét semmisítette meg a vasvári békekötés, melynek békepontjait a kormány sokáig eltitkolta.

A béke megkötése után egy más csapás is érte hazánkat. Zrinyi Miklós, a magyar nemzeti párt feje meghalt, ki egyedül lett volna képes a szerte ágazó erőket összegyüjteni, s minden magán érdek kizárásával a haza javának előmozdítására felhasználni. Kik utána következtek, azok vagy nem birták meg a munkát, vagy csak a mindennapi önérdek körében mozogtak. Nem csuda tehát, hogy a nemzetre szabadulás helyett békókat hoztak, melyeket kiontott vérök sem tudott enyhíteni.

Az általános elkeseredés szülte a Wesselényi-féle összeeskűvést, melynek egyik szomorú véget ért hőse Zrinyi Péter volt.

Zrinyi Péter, ki bátyját a bánságban követte, 1617 körül született Verbováczon, Körösmegyében. Miklóssal egyenlő nevelésben részesült, de mint a korlátolt felfogásu emberek, úgy ő sem tudott önálló lenni, hanem szivesen hajlott mások tanácsára. Mig élt Miklós, ettől függött, ezt utánozta, ennek tanácsát követte. Utánozta Miklóst a költészetben, a menyiben a közös őst dicsőitő époszát horvát nyelvre fordította, melyet a horvátok önálló eposznak szeretnének föltüntetni.

A harczban Miklós parancsait fogadta, a politikában követte tanácsát. Miklós halála után leginkább kitünt az, hogy Péter nem szervező tehetség, s az elválalt feladatot, bármennyire támogatta is őt neje, Frangepán Anna Katalin, önmaga iránt való bizalmatlansága, a cselekvés pillanatában tanusított habozása, örökös ingadozása folytán nem tudta győzelemre juttatni, sőt tervének bukásával önmaga is elbukott.

Zrinyi Péter azonban, ha mások tanácsát követte is, a részletek kivitelében, Miklós halála után nem volt annyira befolyásolható, hogy magát a fő dolgot is mások tanácsára fogadja el. Élete fő czéljának tekinté a török elleni harczot, érzelmei, meggyőződése ezen ösvényt jelelték ki számára, melylyel még akkor sem szakított teljesen, mikor a töröktől várták az összeesküdtek a segítséget. Benne kiírthatlanul megvolt emez érzés, meg, mint minden Zrinyiben; ezt nemzete, családja iránt tartozó hagyományos kötelességnek tartotta. Mint államférfiu messze elmaradt bátyjától, de mint katona megállta mellette helyét. Ezt a pályát jelelte ki számára a természet is, mely őt roppant erő, vitézség és bátorsággal ajándékozta meg.

Népszerü volt a Zrinyi név az egész országban, Zrinyi Péter neve különösen az volt Horvátországban, melyet annyiszor megvédelmezett a törökök ellen. Nép-

szerüségét különösen emelte 1663-ban a boszniai pasa ellen Ottočac közelében kivivott győzelme, melylyel nemcsak Horvátországot, hanem a szomszédos örökös tartományokat is megvédelmezte a török pusztításaitól.[1] „E győzelemnek hire bejárta Europát. Mig a horvátok népdalokban dicsőiték, az ujságok a mivelt világ minden zugába elvitték Zrinyi Péter nevét, sőt magában Bécsben is voltak, a kik mondták, hogy a károlyvárosi generalatus jobban illetné meg Karinthia, Krajna és Styria megmentőjét, mint Auersperget, ki a veszély perczében Laibachba szaladt.[2]

Katonai erénye emelte Zrinyi Pétert ama magas polczra, honnan a haza sorsát intézik; győzelmes hadakozásai folytán lett neve ismeretes nemcsak a hazában, hanem e haza határain kivül is.

A kormány, hogy az általános elégületlenséget elnyomja, melyet a magyarok tudta nélkül megkötött sérelmes béke támasztott, a befolyásos egyéneket, egyháziakat úgy, mint világiakat, Bécsbe, november végére tanácskozásra meghívta.[3] Nem volt ugyan titok a kormány előtt, hogy a vasvári békével még azok is elégedetlenek, kik eddig a legnagyobb hüséggel ragaszkodtak az uralkodó házhoz, hogy Lippay György érsek-primás, Wesselényi Ferencz nádor, Nádasdy Ferencz országbiró, Zrinyi Péter károlyvárosi algenerális, később bán és velök az egész ország e békét alkotmánysértésnek bélyegezték; de mégis reménykedett, hogy igyekvését siker fogja koronázni most, mikor már Zrinyi Miklós nem élt. Az udvar alig tudta Zrinyi Miklós halála fölötti örömét az illemparancsolta gyászszal elrejteni; a közös ellenséggel együtt örült akkor, mikor az egész keresztény világ gyászba borult. Nem feledte el az udvar azt, hogy ő vallásában is türelmes volt; hogy a pozsonyi országgyülésről távozó protestans rendek nála, mint a

[1] Katona XXXIII. 432.
[2] Wesselényi és társainak összeesküvése. Pauler Gyula. I. 14.
[3] Horváth M. VI. 5.

magyarság fő oszlopánál, búcsúlátogatást tettek; hogy az 1655-ben újra szőnyegre került örökös királyság leghevesebb ellenzője volt. Nagy büne volt még a kormány előtt az is, hogy az egész ország bizalmát birta, jellemtisztaságánál fogva erre valóban érdemes volt s hogy végre szellemi tehetségénél fogva leginkább képes volt a magyar érdekeket megvédelmezni. Hitte tehát a kormány, hogy terve sikerülni fog, mert a magyarság elvesztette vezérét.

A kormány azonban várakozásában csalódott. A meghivottak nem akarták, de nem is tudták volna az ország közvéleményét megváltoztatni és azt, mit alkotmánysértésnek tartott mindenki, nem lehetett föltüntetni e kormány atyáskodó gondoskodásának. A mindennapi események eléggé ellentmondtak ennek, az egész ország szenvedése némaságában is elég hangosan tiltakozott ezen föltevés ellen.

Leopold szelid, jó kedélyü uralkodó volt, ki örömét találta a zenében, költészetben és vadászatban; kit neveltetése hozzászoktatott ahhoz, mit környezetében kormányzásnak neveztek, mi azonban nem volt más, mint gépies munkája egy hivatalnoknak. Megtartotta a hivatalos kihallgatásokat, végig ülte a tanácsüléseket, a hivatalos iratokat ellátta aláirásával, ezeket szétküldte; de hogy ő maga a kormányzásban czélt jelelt volna ki s megválasztotta volna az eszközöket, lett volna akarata, ez nem történt meg soha. Mindenben tanácsosai után indult, mit ezek elhatároztak, ő megerősítette. Ez nem is lett volna rossz, ha a korona tanácsosai a bizalomra érdemesek lettek volna; „de Ausztriában, Leopold környezetében a leggyengébb, legelvetemedettebb, leghitványabb emberek ültek, és az elvnek következménye az lett, hogy a ki Lipótot személyesen ismerte, nem győzte eléggé csodálni jólelküségét, jámborságát, mig a ki csak országait és azok nyomoruságát látta, hajlandó volt őt a legkegyetlenebb zsarnoknak tartani.“[1]

[1] Wesselényi. Pauler Gy. I. 39.

Lipótnak sem érzéke, sem tehetsége nem volt a kormányzás iránt, és bár mindenben mások által vezettetett, mégis volt benne két dolog, mi őt némelykor kihozta egykedvü mindennapiságából. 1. Istentől nyert joga népeket kormányozni s erre nagyon féltékeny volt; 2. az a meggyőződés, hogy ő lelkiismeretében kötelezve van minden alattvalóját a r. kath. vallás kebelébe visszavezetni.

Nem birt ugyan tiszta fogalmával hatalmának, de ez is elegendő volt arra, hogy az alkotmánynak ellensége legyen; a második pedig sértette alattvalóinak lelkiismereti szabadságát.

Meghitt emberei olyanok voltak, a kiknél a tehetség hiányát nem pótolta a jóakarat. Mindnyájan önhasznukat keresték, kik kezet fogtak ugyan akkor, ha a népek szabadságát kellett megrontani; de mindég ellenei voltak egymásnak, mert mások bukásából önzésök hasznot meríteni vélt. Azonban nemcsak a tehetség hiány volt meg a korona tanácsosaiban, hanem még más is, mi első sorban előmozdította a béke megkötését. Ők mindnyájan ellenségei voltak a magyarnak, mint oly nemzetnek, melynek alkotmánya túlkapásaiknak határt szabott, mely nemzetről ama meggyőződést táplálták, hogy gyülöli a németet s ha a töröktől megszabadult, ellenök fog fordulni.

IV-ik Fülöp spanyol király is betegeskedett s halála esetére a kiterjedt birodalom sorsa egy két éves gyermek gyönge kezeibe lett volna letéve. Békét kellett tehát kötni a törökkel. hogy ezen válság beálltakor XIV-ik Lajost meg lehessen akadályozni rabló hadjáratában, kit misem tartott volna vissza azon esetben, ha Austria a törökkel van elfoglalva.

Mindez együttvéve áldozatul dobta a magyar nemzetet s elfeledtették velök, hogy Magyarország bukásával semmi sem fogja visszatartani a törököt a védtelen örökös tartományok pusztításától.

Az udvar meghivására számosan jelentek meg Bécsben, hogy meghallgassák Lobkowitz Venczel miniszter előterjesztését, melylyel az elégedetlen magyarokat akarta a király megnyugtatni.

Az előterjesztés azonban, mely semmikép sem tudta az Érsekujvár, Nagyvárad elveszte, Zerinvár elpusztulásából eredő bajt kisebbíteni, nem nyugtatta meg a magyarokat. Sőt a béke pontjainak ezen szokatlan kihirdetési módja csak megerősítette azon általános gyanut, mely azzal rémített országszerte, hogy a békepontok között vannak a magyarokra nézve igen károsak is, ezeket azonban a kormány bölcsen elhallgatja.

Az igéret, hogy ő felsége a Vág vidékén egy erősséget fog emelni, melyből a török kalandozásai gátolhatók lesznek; hogy a német katonaság pontos fizetését már megparancsolta kamarájának, nehogy a népet zsarolják, csak oly igéreteknek látszottak, melyek már annyiszor tétettek eredmény nélkül. Várad bár elesett — így folytatta az előterjesztés — de visszakerültek Szatmár és Szabolcs megyék, honnan a felső megyék sikeres védelmét vezetni lehet. Az előterjesztés csodálatát fejezi ki végül a fölött, hogy a magyarok azt mondogatják, hogy e béke az ő tanácsaik nélkül köttetett, hiszen már az 1662-iki országgyülés elfogadta ezeket? „Ámde akkoron — felelék az urak — Nógrád védelméről, Érsekújvár erődítéséről, nem pedig a török birtokban hagyásáról volt szó; mondhatták azt is, hogy akkoron még nem állott az ország védelmére oly tetemes külföldi segély, nem ébresztett a szentgotthárdi győzedelem oly nagyszerü reményeket.“[1]

Ha ez előterjesztések megfeleltek volna is a valóságnak, még akkor sem lett volna képes a kedélyeket lecsillapitani. Csak néhány évvel ezelőtt fondorkodtak a kassai és szatmári főkapitányok s az udvar egyéb hivei a törökkel, hogy a hajduságot kiirtsák. A megkötött

[1] Horváth M. VI. 7. Corneli: Frag. 331.

béke önkénytelenül azon félelmet igazolta, hogy a törökkel kötött béke után a német most az országnak még meglévő szabadsága ellen is fog törni, melyre a legjobb alkalmat a béke valóban megteremtette.

A törökök elől Bécsbe vitt koronát dec. 19-én visszavitték Pozsonyba, de ezen kivül a magyarok, kik az előterjesztést némán és mély aggodalomba merülve hallgatták végig, még azt is követelték, hogy az országból az idegen katonaságot vonják ki. E némaság s a követelés, mely bizalmatlansággal fogadta a korona amaz igéretét, hogy a katonaságnál a fegyelmet fönn fogja tartani, fenyegető magaviseletet árult el; ebből megtudhatták a német tanácsosok, hogy a magyarok nem egyhamar fogják elfeledni a békekötést „s készebbek lesznek a végsőt is megkisérteni, mint a máséból gazdaguló idegen zsoldosokat s kapitányokat türni hazájokban."[1]

A magyarok, kik Bécsbe hivattak, nem szóltak a békéhez. Ha mindnyájan nem is tették magokévá az egész országban a békekötésről elterjedt véleményt, de hogy elitélték, azt bizonyitja hallgatásuk. Magokat e békét elfogadni, nem is tartották följogosítva, mert erre a nemzettől, mely akaratát az országgyülésen nyilvánítja ki, megbizatásuk nem volt. Ők, bár a királytól hivattak is meg, mint magán emberek hallgatták végig az előterjesztést, mit egy ünnepélyes nyilatkozatban a nádor ki is fejezett. Wesselényi Ferencz nádor 1665. jan. 5-én a pozsonyi káptalan előtt mindnyájok nevében fejezte ki tiltakozását, mondván: „mi a békét sem a Karok és Rendek nevében, kiktől megbizatásunk nincs, nem akarjuk, de nem is fogadhatjuk el."[2]

A béke elfogadása helyett inkább leirták az ország szétszaggatottságát, az általános nyomort, a közbiztonság állapotát, melyet nemcsak a török, hanem a német katonaság is veszélyeztet; olyannak tekintik az országot,

[1] Corneli. 334. Horváth M. VI. 8.
[2] Wesselényi tiltakozása. Országos levéltár.

mely legyőzetett, melyet lenéznek, megvetnek és semmire sem becsülnek.[1]

A tett igéretek, hogy ezek majd mind megváltoznak, nem nyugtatott meg senkit; de volt a meghivottak közt kettő, Lippay és Zrinyi, kik már akkor sem érték be a tiltakozással, mikor Wesselényi Ferencz nádor Souches és gr. Abensberg császári biztosokkal a Vág mentére ment, hogy az építendő erősség számára alkalmas helyet keressenek, hanem szövetségeseket kerestek. „De mindkettejét már megelőzte egy nő: Zrinyi neje, Frangepán Anna Katalin.“[2] A Velenczében székelő franczia követtel már Zrinyi Miklós halála után, midőn a követ részvétiratot küldött hozzá, levelezett s férje tudta nélkül a franczia király közbenjárását a magyar ügyekben a követ által kikérte.

Bonzi Péter püspök s velenczei követ szivesen fölajánlotta szolgálatát, ha erre neki Zrinyi Péter megbizást küld, melyet Zrinyi akkor, mikor Rothal gróf, az Erdély és Magyarország közti viszonyok elintézésére kinevezett kormánybiztos, 1665. elején Szatmár, Kálló, Tokaj, Ónod és Léva várakban elhelyezett magyar katonaságot elbocsájtotta s e várakat az Erdélyből kivezetett német katonasággal rakta meg,[3] a legnagyobb készséggel megküldött, és teljesen megbarátkozott a franczia szövetség eszméjével. Sőt irt Schönborn Fülöp János, a nagy tekintélyü mainzi érsek és választófejedelemnek, ki a rajnai szövetség élén állt, továbbá felkereste Gremonville lovágot, a bécsi franczia követet, kinek egyszersmind tudtára adta Bonzi és Schönbornnál tett lépéseit. Itt azonban már Zrinyit megelőzte Lippay érsek-primás, ki bizalmát első sorban a rajnai szövetségbe helyezé s csak másodsorban XIV-ik Lajosba. Rómához is fordult a magyar főpap, ki a béke meg-

[1] „Regnum Hungariae est victa natio, penitus contempta, spreta, pro nihilo habita,“ másolat az erdélyi fiskalis levéltárból. Pauler Gy. után.
[2] Wesselényi Pauler Gy. I. 48.
[3] Katona XXXIII. 583.

kötése után hazáját is el akarta hagyni, melyet ellenségei az enyészet szélére vittek. De győzött benne a hazaszeretet, hazájában maradt, hogy megmentse azt, mi még megmenthető. Élénk szinekkel festette le Barberino bibornok előtt hazája nyomorát s a szt. Széktől támogatást, pártfogást kért, melyben annyiszor részesíté Magyarországot, a kereszténység védfalát.[1]

Gremonville belátta azt, hogy a magyarok szövetsége egy osztrák-franczia háboru esetében nagy hasznára válnék urának, de mivel ez még a beláthatlan jövőben volt, Lippay tanácsára mérsékletre intette Zrinyit és türelemre, de egyszersmind jó szóval tartotta.

Zrinyi Péter, ki a politikában nagyon rövidlátó volt, hitt e szavaknak. Wagner Ferencz[2] ugyan azt állítja, hogy a franczia szövetség eszméjét már Zrinyi Miklós fölkarolta, s épp ez volt oka azon örömnek, melyet az udvar gyászos halálakor is alig tudott elrejteni. Tény az, hogy Guitry marquis a békekötés után tett neki ajánlatot, hogy XIV.-ik Lajos választassék meg magyar királylyá, helytartója pedig legyen Zrinyi Miklós, ki azután ezen minőségben franczia pénzen az elveszett részeket is visszaszerezhetné. Csábító ajánlat, de Zrinyi Miklós e szomoru viszonyok között sem feledkezett meg a székely mondásáról, kit midőn az ördögök pokolba vittek, az emberek eme szavaira: „Jaj szegény, már rosszabb dolgod nem lehetne!“ így válaszolt: „Dehogy nem! hátha az ördögök rajtam ülnének, a helyett hogy visznek, és úgy kellene a pokolba mennem? nem volna-é akkor még rosszabb dolgom?“[3] Ez adomát Zrinyi Miklós élte utolsó napján mondta el élénk bizonyítékául annak, hogy ő sohasem feledkezett meg hazájáról, a melynek még a vasvári békekötés után is volt mit vesztenie.

[1] Nádasdy II. vallomása. Titk. lev.

[2] I. 178.

[3] Bethlen Miklós önéletleirásában. I. 320.

Zrinyi Péter azonban nem volt ily elővigyázó. Hitte, hogy reá, kinek ősei a haza védelmében ontották véröket, hagyományként szállott a kötelesség az elárvult hazáról gondoskodni, megmenteni a bukástól vagy vele együtt elveszni. Ha őse, a szigetvári hős, a védelmezett falak romjai alá temetkezett, kivonhatja-e magát ez alól most, megmentheti-e életét akkor, mikor hazájára huzzák a halálharangot?

Mentségére szolgál Zrinyi Péternek az, hogy a kormány intézkedése mind jobban fenyegette alkotmányunkat. Csak így lehet megérteni, hogy jöhetett létre a Wesselényi-féle összeesküvés, mely nem volt egyéb egy ábrándos tervnél, mi nemcsak őket döntötte végveszélybe, de a hazára is nehéz napokat hozott.

A várakból elbocsájtott magyar katonaság messze földre elvivé annak hirét, hogy a kormánynak már nincs bizodalma a magyarban; a német zsoldos nép pedig zsarolás- és pusztításai által még azok előtt is meggyülöltették e népet, kik ezelőtt a német barátság mellett küzdöttek. Azokban az aknákban, melyek Székelyhidát romhalommá változtatták, a Lobkovitz által aláásott nemzeti szabadság előképét szemlélték. Sokan, az ország nagy része, menekülni óhajtott az ily gyámság alól, mely a hazát agyonnyomással fenyegette.

1665. január 24-én Zrinyi Péter horvát bánná neveztetett ki. E kinevezés azt bizonyítja, hogy a kormány teljesen bizott benne, nem is sejtette, miben töri Zrinyi fejét, és ha tudták is róla azt, hogy a békekötésnek nem embere, ezt csak annak magyarázták, hogy ő, kinek eleme a harcz, nehezen tud békében élni. „A kinevezési okmány őt Selimir, Crescimir, Zvonimir régi horvát hősökkel tette párhuzamba. Említé őseinek, bátyjának, saját magának harczi érdemeit, vitézségét, melylyel 1663-ban Styriát, Krajnát és Karinthiát a végpusztulástól megmentette, a Károlyvárosi végekben 800 fegyveressel túlnyomó török erőt megvert, és a Zrinyi

nevet a kereszténység pajzsává, a törökök rémévé tevé.“[1]

Ha ezzel őt a kormány le akarta kenyerezni, ugyan hiába fáradott. Nem tudta elfeledni, mennyire mellőzték a mult években s mellőzik a magyar tanácsosokat még akkor is, ha magyar ügyekről volt szó; látnia kellett a nemzet nyomorát, az alkotmányon ejtett sérelmeket s ez lehetlenné tette kibékülését az udvarral. S mikor visszatért bánságába, nem arra törekedett, hogy a békét fentartsa, hanem hogy megboszulván a török rablókalandjait, valami nagyobb csapás által a török háboruját elősegítse.

Alig ért haza, már is harczi zaj támadt a határon, mi megdöbbentette a bécsi udvart. Ugyanis hirét vette Zrinyi Péter, hogy a boszniai pasa a még náluk idéző török hadakkal és ágyukkal készül kiostromolni egy kis végbeli erődöt, melyet Zrinyi Péter még a mult háboruban emelt. De Zrinyi őrt állt s azonnal fegyverbe állította Szlavonországot, mozgásba hozta a szomszéd Krajnát, hogy méltón fogadhassa az ellent. E készülődés hirére a pasa fölhagyott tervével; de Bécsben ujra bizalmatlanok kezdtek lenni Zrinyi iránt, s azt hitték, hogy Zrinyi e tette által, a vasvári békekötést akarja megszegni.[2]

Ez alatt az ország sorsa mind roszabra fordult. A török a békekötés óta Érsekujvárból mintegy 200 falut hódoltatott be, portyázó csapatai ép úgy járták a felvidéket, mint a béke előtt. Kisebb nagyobb csapatokban jelentek meg, majd itt, majd amott, szedtek adót, behajtották a sarczot, hol a kétségbeesett nép ellentállott, ott rabolt, gyujtott. S ez nem vétetett még békeszegésnek sem, mert a rablócsapat, melynek száma nem haladta meg az 5.000-et, ágyuk nélkül pusztított.[3] A főnemesek kik nagyobb fegyveres néppel birtak, kiknek váraik,

[1] Wesselényi. Pauler Gy. I. 51.
[2] Racki Ferencz 1873. 10.
[3] Corneli. Fragm. 270.

vagy legalább megerősített várkastélyaik voltak, ellentállhattak a töröknek, de maga a nép, mely szalmagunyhójában nem talált menhelyre, türte a rablásokat, mig végre mindenéből kifosztva, szaporította a koldusok számát.

A német zsoldosok sem tettek máskép. Bécsből a zsoldot csak papiron kapták meg, bár a király megparancsolta kamarájának a zsold pontos fizetését. Vagy ha kaptak is, azon a sok kézen mig keresztülment, anynyira elmállott, hogy mielőtt helyére ért volna, már elveszett. Ezek is tehát rablás és fosztogatásból tartották fönn magokat. Melyik értette jobban a fosztogatást, a védő vagy a támadó katonaság-e, ezt talán az ellenök táplált gyülöletből lehet megitélni. Jobban gyülölték a német zsoldosokat, mint a törököt s ha azok folytatták azt, mit Esztergom ostroma, és Győr alól való futásuk után Csallóközben, majd ismét Esztergomban véghez vittek 1594-ben, akkor nem lehet csodálkozni azon, hogy a királyi kormány alatt élő magyarok inkább óhajtották a török uralmat, mint azt, mely alatt szenvedtek. Ezen gyülöletet csak növelte az a tudat, hogy ezeknek védeni kellene őket.

Az elkeseredés a tél folyamában annyira növekedett, hogy a nép a kisebb csapatokban járó németeket körülvette s fenyegető hangokat hallatott, és végre szükségessé vált az is, hogy a néhány emberből álló katonaság csak a vármegyék által melléjök adott födözet mellett mehettek faluról falura. Ezen megyei kiséret visszatartotta ugyan őket a rablástól, de a nép boszujától is megmentette. Ha a földnépe behódolt, megmenekedett az örökös rettegéstől, melynek különösen a Vágvonal volt kitéve, hol a régi végházak az ellenség kezében voltak, újak pedig még nem épültek. Csak 1665. szep. 24-én tette le Wesselényi Ferencz nádor Szelepcsényi kalocsai érsek, Souches tábornagy és más egyházi és világi, magyar és német urak jelenlétében ünnepélyes szertartások között az új várnak alapkövét,

mely Galgóczczal szemben a Vág mellett építtetett s Leopoldvárnak nevezték el.[1]

Leopoldvár alapkövének letétele nem sokat lendített az ország sorsán s azon vidéket még akkor sem védelmezheti meg, ha teljesen elkészül. A török becsapások nem tartattak békebontásnak, ezeket pedig akadályozni, beszüntetni Köprili a nagyvezér sem akarta. S ily szomoru kilátások között nem érkezettt vigasztaló hir, mely a szenvedések végét remélni engedte volna. Sem a rajnai szövetségtől, melytől Lippay, sem Francziaországból és Rómából, honnan Lippay és Zrinyi vártak segélyt, nem érkezett semmi biztató. A magyar elszigetelve magára maradt s nem tudta, mit tegyen, még vezére sem volt, a ki a dolgot megindíthatta volna. Csak most tünt ki, mi volt a hazára nézve Zrinyi Miklós, ki vezére, központja lehetett volna a nemzeti mozgalomnak, kinek tiszta jelleme az ország tiszteletét, esze, erélye mindnyája bizodalmát megszerezte volna. Költői kedélye, hazaszerete a legnagyobb biztosítékul szolgálhatott volna arra, hogy a minek ő áll az élére, az nem fog önző magánérdekre felhasználtatni; a kezébe letett hatalmat nem fogja azok ellen fordítani, kik személyes ellenei voltak.

Lippay szerette Zrinyi Pétert, de róla jól tudta, hogy ő csak katona, s ily nagy, és eredményeiben könynyen végzetessé válható nemzeti mozgalom vezetésére nem alkalmas. Wesselényivel, a nádorral, feszült viszonyban élt nádorsága óta. Maga Zrinyi is csak akkor közeledett Wesselényihez, mikor a hazája sorsán kétségbeesett Lippay teljesen visszavonult és a fájdalomtól megtörve várta be halálát. (1666. jan. 3) „Lippai György az Esztergami Érsek Boldog asszony havának harmadik napján meg-hal.“[2]

Csak Zrinyi Péter nem nyugodott. Gremonville kitérő válasza nem vették el kedvét, nem semmisítették meg reményét. Kért, sürgetett segítséget, juniusban nejét

[1] Corneli. Fragm. 371.
[2] Petthő IV. 36.

is felküldte. Ő alig várta XIV. Lajos parancsait, hogy azokat vakon végrehajtsa, hűségének zálogául 13 éves szép fiát, Jánost, kezesül ajánlván, kit tanulás ürügye alatt kiküld Párisba csak a király adjon neki irásbeli biztosítást, hogy oltalmazni fogja a magyarokat."[1]

Zrinyi Péter nem tudta, mit kér. Ha XIV. Lajos irásban kötelezi magát, hogy a magyarokat segít, akkor ezzel kiadta volna kezéből a béke vagy háboru között való választhatási jogát, akkor nem ő szabja meg az Ausztriával kötött béke határidejét, hanem Zrinyi Péter és vele a magyarok, kik akkor bizonyosan nem haboztak volna a háborút megkezdeni. XIV. Lajos azonban most békét akart Ausztriával, neki a békére szüksége volt. Ezért Gremonville csak kitérő feleletet adott, e helyett mind Zrinyit mind nejét óvatosságra intette. Zrinyinét erre figyelmeztetni fölösleges volt, mert az okos asszony jól tudta, hogy családja merész játékba fogott, mely ha nem sikerül, az egész családot a végveszélybe dönti. „Hogy azonban Zrinyi kedvét ne veszítse, Gremonville számára 4.000 tallér évdijt eszközölt ki a franczia királytól, meggyőződvén már az eddigiekből is, hogy Zrinyi igaz hive a franczia szövetségnek."[2]

Mindezen bajokhoz még a vallási sérelmek járultak. „Báthory Zsófia, II. Rákóczy György özvegye, ki mióta Sámbár és Kis jezsuiták által a kath. vallásra téríttetett, Ferencz fiát is abban nevelteté, az említett jezsuitáktól ösztönöztetve, Lorándfy Zsuzsánnának a pataki református iskola javára tett alapítványait lefoglalta, a református lelkészeket jószágaikból kiüzette, vagy legalább az eddig számokra kijárt dijaktól megfosztotta; jobbágyait, szolgáit a kath. vallásra hajtotta."[3]

A protestansok nehezen türték ugyan azon méltatlanságokat, melyekkel a német zsoldos katonák az egész országot illették, keserüséggel töltötte őket el a német

[1] Wesselényi. Pauler Gy. I. 53.
[2] U. o.
[3] Horváth M. VI. II.

urak gunyos beszédei, „hogy majd a magyaroknak is letépik nemsokára forgóikat, kucsmáik és kalapjaik ékességét, s megfékezik a szilaj népet; arany és ezüst gombjaikat majd leszaggatják mentéjökről s ólommal cserélik föl, cseh nadrágba szorítják lábszáraikat s igát vetnek kevély nyakaikra,“[1] ezt mind eltürték; de vallásuk védelmében már az 1662-iki országgyülésen erélyesen fölszólaltak s bár a török háboru a küszöbön volt, mindaddig nem akartak egyéb dolgok tárgyalásába bocsájtkozni, mig vallási sérelmeik orvosolva nem lesznek. És midőn ez nem történt meg, odahagyták az országgyülést, miután a nádornál tiltakozásukat a hozandó törvények ellen letették. Azon határozatokat pedig, az 55. törvényczikkelyt, melyek már királyi megerősítést is nyertek, a 13 felvidéki megye a zemplényi gyülés végzése szerint érvényteleneknek nyilvánítá, mint olyanokat, melyek az evangelikus rendek beleegyezte nélkül készültek és ezeket Székely Endre és Szuhay Mátyás által Bécsbe vissza is küldötték.[2]

A vallási sérelmek nagyobb aggodalmakat támasztottak, mint a politikaiak. Kitünik ez a megyék föliratiból, melyeket a nádorhoz intéztéztek. Igy pl. Gömörmegye 1662. szept. 30-án intézett föliratot a nádorhoz, melyben a megye keservesen panaszolja el a török és a német dulásait, de utána teszi: mindezeknél mégis majdnem jobban és fájdalmasabban sért Lippay érseknek dézsma szedése.[3]

A 13 vármegye Báthory Zsófia erőszakos vallásterjesztéséről midőn értesült, ujra gyülést tartott s a 13 vármegye nevében követeket küldött Bécsbe, kik nemcsak vallási sérelmeik orvoslását, de már a német katonaság kiverettetését is kérték. A követek azonban ismét csak biztatásokkal bocsájtattak haza.

[1] Corneli Fragm. 371.

[2] Horváth M. V. 513.

[3] Sárospataki füzetek. 1830. 943.

A vallási sérelmek nem orvosoltattak, a német katonaság nemhogy kivonatott volna az országból, hanem még Lévát és Nyitrát is ezzel rakták meg.

Igaz, hogy a vallási sérelmeket egyenesen nem a kormány kezdeményezte, de ez teremtette a helyzetet s a felelelőség is a kormányt terheli. Azok, kik erőszakosan terjesztették a kath. vallást, gyakran bár törvénytiltotta módon jártak el, nem büntettettek meg, nem marasztaltattak el, hanem addig vizsgálták az ügyet, mig végkép elaludt. És ha nem feledkezünk meg Leopold egyéniségéről, egész határozottan azt mondhatjuk, ezek kedves dolgot müveltek a kormány előtt, s adandó alkalommal nekik ez érdemül rovatott föl. Számosan annak köszönhették magas állásukat, hogy áttértek; viszont Zrinyi Miklós azért nem lett nádorrá, mert türelmes volt.

Nem mindenütt tekintették egy formán az országban a vallási sérelmeket. Zrinyi bánságában, Dunán túl, Dunán innen, a török szomszédságában a török elleni gyülölet minden mást leszorított, itt vallási sérelmekkel nem is igen álltak elő, mert voltak egyéb bajaik is, melyek a lét és nemlét váltságaival fenyegettek. De a felvidéken, hol a 13 vármegye úgy szólván egy kis királyságot képezett, melynek külön főkapitánya volt, belügyei és védelméről kerületi gyüléseken gondoskodott, hol a többséget a protestansok tették, egészen máskép álltak az ügyek. A 13 vármegyében u. m. Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Abauj, Borsod, Torna, Gömör, Heves, Szabolcs és Szatmárban a vallási sérelmek minden mást kiszorítottak. Igaz, hogy a déli megyék részben vagy egészen beleestek a török birtokba, ezekben meg-megfordultak a portyázó csapatok; de az éjszaki rész ettől teljesen ment volt. Sokat tett az, hogy elnyomóik messze, a szabadító Erdély közel volt, melyhez több kevesebb e megyék közől tartozott, és a török oltalom alatt vallási szabadságot és nyugalmat élvezett. Itt jobban is gyülölték a németet, mint a törököt, mert a német mint a vallási, mint az alkotmányos szabadságot

egyaránt fenyegette. „Gyakran lehetett hallani: Inkább Allah, mint Wer da,“[1] és e mondás leginkább jellemezte a 13 vármegyét. Csak így magyarázhatjuk meg azt, hogy e vármegyékből legtöbben határozottan a töröktől vártak segélyt, míg Zrinyi Péter még akkor is, mikor a törökkel alkudozott, inkább hajlott a franczia szövetséghez.

Mig a királyság hivei tanácskoztak a teendők fölött, miként kellene a haza bajain segítni, addig a 13 vármegyében támadt közszellem határozott lökést adott a megindult mozgalomnak s egymáshoz közelebb hozta azokat, kik eddig külön-külön akartak a haza sorsán változtatni. E tanácskozások, melyeket a főurak folytattak, bár mi veszélyt sem rejtettek magokban; de mivel titokban tartattak, az udvarnál visszatetszést szültek, nem tudták a nemzet jogait biztosítani, az uralkodó visszaéléseket megszüntetni. „Ugy látszik mindazáltal, az érsek vagy a nádor, mégis tett a császárnál némi előterjesztéseket; mert Leopold a nyár folytában (1665.) még egyszer összehivta az urakat Pozsonyba s maga is megjelent köztük Lobkovitz minisztere kiséretében.“[2]

Leopold kivánatát az urak elé terjesztette, mely nem állott egyébből, minthogy ezek a vasvári békekötést elfogadják s annak pontos megtartása mellett őket arra birja, hogy a török kalandozásai s a behódoltatás megakadályozása végett néhány német ezrednek szállást adjanak. Nem volt tehát elég, hogy a magyar katonaságot elbocsájtotta, a meglévő várakat németekkel töltötte meg, hanem még a helyett, hogy a magyarok kérését tekintetbe véve, a benlevőket kivezette volna, inkább ezeket ujabb ezredekkel szaporította.

Ha figyelembe vesszük a kormány eljárását, ebben nagy következetességet látunk. A német tanácsosok kivétel nélkül ellenségei voltak a magyarnak; a nemzetet, mely alkotmányára, vallásszabadságára féltékeny volt,

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 63.
[2] Horváth M. VI. 13.

mely mielőtt megválasztott uralkodója fejére tette volna a koronát, tőle az alkotmány és törvényeinek megtartására esküt kivánt, mely királyának nem tulajdonított oly jogokat, milyen a bécsi udar fogalma szerint a királyt megillették, a nemzetet mondom a becsempészett német hadak által lenyügözni és alkotmányából kiforgatva megalázni akarták.

A magyarok jól ismerték az udvar szándékát s ezért a helyett, hogy a király akaratát azonnal teljesítették volna, Wesselényi nádor által a királyhoz élénken ecsetelt szenvedéseik hosszú sorát terjesztették föl, melyeknek egyedüli oka a vasvári békekötés. E szenvedéseket nemcsak a török, hanem a német katonaság is sulyosbítja s azért kérve kérik ő felségét, szabadítsa meg őket a bajok forrásától, legyen bizalommal hű magyarjai iránt, hazájok védelmét bizza a magyarokra s tapasztalni fogja, hogy a német katonaság nem hűbb, nem vitézebb a magyarnál. Ha e kérésök meghallgatásra nem talál, úgy kénytelenek azt hinni, hogy ezek nem a török dulásainak megakadályozása végett tartatnak az országban, hanem, hogy Magyarország szabadságát tiporják össze.

Lobkovitz herczeg ismét csak azt felelte, melyet a béke szükségességéről, az épitendő várról, a katonaság nagyobb fegyelemben tartásáról már mondott. Később mindazonáltal megigérte a király, hogy Léva, Nyitra, Tokaj, Szatmár, Kálló és Onódba német katonaság helyett magyart fog tenni s ezek tartására némi pénzösszeget is fog rendelni.[1] Erre a jelenlévők egy része nem vonakodott többé elfogadni a vasvári békekötést, vagy legalább azt nem ellenezte.

A kibékülés azonban sem őszinte, sem tartós nem volt, mert a kormány nem tartotta meg igéretét s a magyarok pedig belátták, hogy ez csak szép szó volt, melyet mint annyiszor, most sem követett tett.

Az általános elégületlenségnek kifejezést adott a 13 vármegye nov. 12-én Kassán tartott gyülésén, hol

[1] Istvánffy. XLIII. 560.

a vasvári békekötésnek ujabban is ellentmondott.[1] A 13 vármegye ezt megtehette, mert nem a nemzet küldöttei vettek részt a pozsonyi gyülésen, hol nem országgyülés tartatott, hanem csupán csak a király által meghivottak jelentek ott meg. Tette ezt a 13 vármegye azért, „mert látván egyrészről a török rabló kalandjait, másról a labanczok ragadozásait s hatalmaskodásait, mi elébb csak gyanu volt, mindinkább hitté kezdett válni a kedélyekben: hogy a bécsi udvar akként egyezett meg a Portával, miszerint mind a ketten tetszésök szerint bánhassanak az országgal, bár mit mivel is egyik, abban őt a másik ne akadályozza."[2]

A hit erőt vett még azokon is, kik a pozsonyi gyülés után reményleni kezdtek. Nem lehet csodálni tehát, hogy Zrinyi Péter e szomoru állapotokból ujabb ösztönt merített.

Az általános nyomor mindnyája keblébe elhintette a szabadulás utáni vágyat s bizonynyal megragadják az első kinálkozó alkalmat, ha ez nagy áldozatot követelne is. Lippay visszavonult, de ekkor már nemcsak Zrinyi gondolkodott külsegélyről; sokan voltak, kik ezt óhajtották. A fentebb felhozott körülménynél fogva a felvidék a török, a többi nyugat segélyével akart szabadulni a veszedelemből.

Zrinyi Péter uj reményt ébresztett a lengyel trónürből. Azt hitte, hogy XIV. Lajosnak sikerülni fog a lengyel trónra egy franczia herczeget ültetni s ekkor a lengyel-magyar szövetség létrehozható. Zrinyi Péterhez csatlakozott Mursai Vitnyédy István, hires lutheranus főember, a Zrinyi háznak igaz hive, ki már Miklósnak is birta bizalmát, továbbá Borfői Bory Mihály, Wesselényi Ferencz nádor meghitt és bizalmas embere.

Vitnyédy ügyvéd volt, ki először Sopronban, mint városi hivatalnok, nyert alkalmazást. Később tevékenysége, esze folytán a város bizalmát teljesen megnyerte,

[1] Wagner. Analecta Scepus. II. 30.
[2] Horváth M. VI. 15.

országgyülési képviselője lett. E minőségben csakhamar országos tekintélyre vergődött. Mint kitünő jogász a legelső családokat nyerte meg, cliensei voltak az Eszterházyak, Zichyek, Tökölyek, Nádasdyak, Kériek, Batthyániak, Pálffyak és sok mások. Vitnyédy különös ragaszkodással viseltetett a Zrinyiek iránt, és ezek bizalmát valóban megérdemelte. Szerette hazáját az önfeláldozásig, vallásos volt türelmetlenség nélkül, melegen érzett, józanul, hidegen gondolkodott, munkás valamely dolog kivitelében, s ha kellett, vakmerő. „Ismerte a félországot, nemcsak amugy fölületesen, de le a szivek mélyéig, a vesékig. Nagyon jól ismerte Wesselényi gyengeségeit, még jobban Nádasdy csalfaságát, kit csak chameleonnak nevezett, és szivéből gyülölt. De épen azért valódi lelkesedéssel csüggött a bánon."[1]

Vitnyédy valódi politikus volt. Mint a Zrinyiek barátja, minden török szövetségnek ellensége volt, mert a mult és jelen példái után nem tudott benne bizni. És mégis elitélte az elkeseredés szülte tetteket, nem helyeselte, hogy Lippay ellent akart mondani a békének, mert erre a magyarnak nem volt elég ereje, fegyvere. Türelemre intette hitsorsosait is, hogy a megnyugvás által félrevezessék a kormányt s készülhessenek a harczra.

Bory Mihály királyi táblai biró, Wesselényi javainak kormányzója, 1665. év óta korponai főkapitány, Vitnyédynek tökélyetes ellentéte volt. Bory ember volt minden nemesebb érzelem nélkül, ki senkit és semmit sem szeretett önmagán kivül, ki mindég csak önhasznát kereste s csak akkor fáradt ki, ha őt magát sértették meg. „Önzésben Nádasdyhoz hasonlított némileg, de veszélyesebb volt az országbirónál. Nádasdy Bory helyzetében valószinüleg nem hagyott volna nyomot a történelemben mig Bory, ha Nádasdynak születik, felforgatta volna az egész országot. Beteges testében vas erély és merészség lakott; értett a fegyverviseléshez, és a mult háboruban

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 69.

mint a korponaiak vezére szép csatát nyert a dúló tatárokon, de szintúgy otthon volt a cselszövésben.“[1]

Bory már 1663-ban, midőn mint a nádor küldötte Regensburgban járt, hogy a birodalmi gyüléstől a török ellen segitséget kérjen, Schönborn érsekkel összeköttetésbe lépett s általa a haza ügyét a franczia királynak ajánlotta. Levelet is irt 1664-ben, de mivel választ nem kapott, nagyon félt attól, hogy talán rosz kezekbe került levele s e dologgal nagyon hallgatott, még a nádor előtt is titkolta.[2]

Wesselényi Ferencz nádor udarában Bory mellett nagy befolyása volt Leszenyei Nagy Ferencz, nádori itélőmesternek, ki különös befolyással birt a nádornéra, Széchy Máriára, ez pedig férjére. A nádorné, ki már az 50 évet meghaladta, gyakran betegeskedett, még mindég az a nyughatatlan tettre vágyó Széchy Mária volt, ki fiatal éveiben magaviseletével általános föltünést keltett, ki Murány védelméről nevezetessé lett, ki betegeskedései daczára, most is azon töprenkedett, miként lehetne a haza baján segítni. Bory ép ezért bátran közeledhetett a nádorhoz, nem félt nagy akadékoskodásaitól, mert ez nagyon jól ismerte urnőjének érzelmeit.

Nagy Ferencznek egyedüli vágya volt, hogy hivatalában előbbre menjen. Sima, megnyerő modora, alkalmazkodási képessége biztosították számára ura és urnője kegyét; lélekébersége, bátorsága és szolgálati készsége, ha ez áldozattal nem járt, számára sok barátot és egy kis népszerüséget szerzett. „Jellemtelenségben hasonlított ugyan Boryhoz, de mig Bory önzésében volt valami megdöbbentő, daemoni vonás, Nagy Ferenczben egy mindennapi, haszonleső gazemberrel találkozunk. Boryban legalább megvillant az eszme, hogy más irányt ad az ország sorsának: Nagy Ferencz soha sem gondolt másra, minthogy hivatalában előre menjen, ura és urnője kegyét

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 75.
[2] Uj magy. muzeum. 1855. 410.

megtartsa és öregbitse s a legrosszabb esetben is a felszinen maradjon."[1]

Vitnyédy még 1664-ben Zinyi Miklós életében irt a mainczi választó-érsek és holsteini herczegnek az ország érdekében; a birodalom segélyére jött francziákat hazánkban ő üdvözölte, gyakran megfordultak sopronyi házában; ismerte Guitry ajánlatát, melyet mindenkép előmozdítni akart; de sem ő, sem Bory állásuknál fogva mitsem tehettek a franczia-magyar szövetség érdekében. Zrinyi Miklós nagyon óvatos volt s igy Vitnyédynek tevékenyebb müködése csak azon időre esik, melyben már Miklós nem volt az élők sorában, Zrinyi Péter pedig neje, Frangepán Anna Katalin kezdeményezésére Gremonville lovaggal összeköttetésbe tette magát.

Nem lehet föltenni sem Zrinyiről, sem Vitnyédyről hogy a megkezdett uton megállapodtak volna, hogy tevékenységökök az utjokba gördült akadályok miatt csökkent volna, sőt ellenkezőleg mindent megtettek, hogy ügyük diadalt arasson. Csak azt nem lehet határozottan tudni, vajjon Vitnyédy közeledett-e Boryhoz, általa nyeretett-e ez meg a tervnek, vagy pedig Bory felhasználván az összeköttetést, melyet 1663-ban a Német birodalomban jártakor szerzett, tovább is ezen müködött a haza érdekében s magát Weselényit és nejét e tervnek előkészíté. Tény az, hogy Széchy Mária Vitnyédyvel már 1662-ben azon volt, hogy Zrinyi Péternek legidősb leánya Ilona Katalin és ifju Rákóczy Ferenez közt házasság létesüljön.[2] Wesselényiné érdeklődött Ilona Katalin házassága iránt, kivel közeli rokonságban volt.[3] A családi összeköttetés, a rokonok találkozása, csak alkalmul szolgált arra, hogy

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 76.

[2] Vitnyédy levelei. Tört. Tár. XV. 252. XVI. 27.

[3] Zrinyi Péternek atyja György nőül birta Széchy III. Tamás leányát, Magdolnát, ki nővére volt II. Györgynek, Wesselényiné atyjának. Zrinyi Péter tehát és Wesselényiné, Széchy Mária, első unokák voltak. Wagner Károly. Collect. G. F. II. 125. Nagy Iván. Magy. családai. X. 529, 533.

Wesselényi nádor panaszát a haza szomoru sorsa fölött, Zrinyi Péter előtt kiöntse, kinek azután nem volt nehéz szövetségre birni a nádort, kit Bory és Vitnyédy értesítése folytán neje erre már régebben ösztönzött.

Vitnyédy mindent elkövetett, hogy a főurakat egy szövetségbe vonja össze, a nép között pedig járt-kelt, ezek közt elhintvén az elégedetlenség magvait, hogy mire a cselekvés ideje elérkezik, készek legyenek a tettre.[1]

Zrinyi Péter 1665-ben a trencsényi fürdőkben találkozott Wesselényi nádorral, hol Rákóczy Ferencz is jelen volt anyjával együtt. Itt határoztatott el a házasság, melynek egyengetője Wesselényi volt.[2] De hogy ezen alkalommal tanácskozások is folytak volna Wesselényi és Zrinyi közt kötendő szövetséget illetőleg,[3] tévesen állítják némely történetiróink, mert Wesselényi csak hosszas habozás után, környezetének befolyása alatt 1666 elején határozta el magát arra, hogy egy szövetségbe gyüjti a hazafiakat,[4] s csak 1666. április 5-én lépett Wesselényi és Zrinyi egymással frigyre a stubniai fürdőben.[5]

Első szervezője tehát az összeesküvésnek Vitnyédy volt, kinek tanácsa után indult Zrinyi Péter bátyja halála óta; a francia összeköttetés Zrinyi Péter nevére ment, kiben Gremonville teljesen bizott, mig Wesselényi iránt még később sem viseltetett valami nagy bizalommal, sőt Zrinyi Pétert is intette, ne bizzék tulságosan a nádorban.[6] Nem Wesselényi volt tehát az első szervező;[7] de akkor, mikor az elégedetlenség mindinkább terjedt, mely-

[1] Szalay L. V. 106.

[2] Wagner Ferencz. I. 188. W. tévesen azt állítja, hogy Rákóczy jegyese, Zrinyi Miklós leánya volt.

[3] Horváth M. VI. 18.

[4] Pauler Gy. Wesselényi I. 80.

[5] Szalay L. V. 106.

[6] Pauler Gy. Wesselényi I. 88.

[7] Wagner Ferencz tévesen ezt állítja: Vesselenius Prorex, turbarum, quae postea secutae sunt, omnium, praecipuus Architectus fuit." I. 187.

nek jogos alapja volt, mely elől ő hivatalánál fogva sem férhetett ki; midőn belátta, hogy a király német tanácsosai végveszedelembe döntik a hazát, ha a nemzet idejében nem gondoskodik önmagáról: akkor állott az elégedetlenek élére, a mely helyet neki, mint nádornak, állása jelelt ki.

Nagy veszteségére volt a magyar ügynek Lippay György érsek-primás halála (1666. jan. 3.), ki bizonyára egyike volt azon férfiaknak, kikre a magyar a haza válságos helyzetében támaszkodhatott volna. Utóda Pohronczi Szelépcsényi György nemcsak hogy nem értett egyet a nemzeti jogok védelmében a főurakkal, „hanem még a protestansok vallásszabadságát is megtámadni látszék akarni, midőn az eperjesieket a városukban építetni kezdett evang. főiskola művének folytatásában gátolni igyekezett.“[1] A jelen körülmények közt azonban, midőn a kormány országgyülést tartani nem akart, mikor úgy is nagy készséget mutatott alkotmányunk megnyirbálására, azon tette az országgyülés által eltogadott és szentesített törvényekbe ütközött, melyek a szabad vallásgyakorlatot a protestans felekezetnek is megadta.

Az ország első emberében tehát Wesselényi nem bizhatott. Tudta jól azt, hogy Szelepcsényi György, ki már 22 éve kanczellár, ki mindenét az Osztrákháznak köszönheti, mely őt esze, tudományossága és szolgálatkészségeért alacsony sorsból a legelső méltóságra emelte, nem lelkesül a magyar szabadságért, hisz nem is volt e haza gyermeke.

Nádasdyban sem igen bizhatott, bár ő is elkezdett panaszkodni az udvarnál. Tudományosan képzett, tapasztalt ember volt, de élete számos oly esetet mutat föl, melyből kitünt, hogy ő nagyon változékony ember. Ifju éveiben a protestantizmus mellett küzdött; 1643-ban a csepregi templomban magát ünnepélyesen katholikusnak vallotta, a protestantizmust üldözni kezdte, 40 ezer

[1] Horváth M. VI. 18.

jobbágyát visszavezette a kath. egyház kebelébe;[1] tiltakozott az 1647-iki törvény ellen, mely szabad vallásgyakorlatot enged; barátja volt II. Rákóczy Györgynek, de mivel ezért az udvar bizalmát elvesztette, Rákóczy halála után, hogy ismét kegyelembe fogadtassék, a német hadakat a megyék ellen védelmezte. Buzgott a béke mellett, mikor az egész ország háborut akart, s végre ő volt az egyedüli magyar, ki 1664-ben Zrinyi Miklós alatt Muraközben állani nem akart, s nem ettől, hanem Montecuccolitól vette parancsait.

Nem akarta ugyan az ország romlását; „szerette volna a nemzet boldogságát, de főczélja mégis csak mindég saját nagysága maradt, melyet a nemzet kárával is kész volt megvásárolni Ép oly kevés, sőt még kevesebb odaadással, mint nemzete iránt, viseltetett a bécsi kormány iránt; de hizelgett és szolgált neki, mert nem látott magára nézve hasznot, sőt kárt az ellenkezésben."[2]

Nagyon csinján kellett Nádasdyval bánni, nehogy idő előtt megbánja tettét.

Zrinyi Péter 1666. február havában indult meg Markovicza várába, hol leánya és Rákóczy Ferencz esküvője márcz. 1-én volt megtartandó. Széchy Mária Zsolnáig ment eléje s elvezette őt Beszterczebányára, hol Wesselényi betegen feküdt. Itt Wesselényi és Zrinyi abban állapodtak meg, hogy esküvő után elmegy a stubnai fürdőbe, hova a nádor is készült, hol minden föltünés nélkül megbeszélhetik a további teendőket.[3]

Az ifju párt Szelepcsényi, ki a király személyét képviselé, adta össze. A számos és fényes vendégsereg vidáman ülte meg az ünnepet, melyen azon kor szokása szerint a táncz mellett még lófuttatás is tartatott. Nádasdy nem volt ott. Zrinyi Péter teljes jókedvében tánczolt,

[1] Petthő G. IV. 26.
[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 35.
[3] U. o. I. 84.

futtatott, és a lóversenyen győzött, de azért nem feledkezett meg Wesselényinek tett igéretéről.[1]

Stubnán az előre meghatározott napon Zrinyi Péter is megjelent, a hol már többeket összegyüjtve talált. Ott voltak: Vitnyédi, Bory. Nagy Ferencz, ennek nagybátyja, Keresztury László alnádor és nyitrai alispán, és végre Nagyidai Székely András, ki azonban, Vitnyédy itélete szerint, nem volt egészen kifogástalan hazafi, mert némileg Nádasdyhoz hajlott. Itt[2] a fölött tanácskoztak, mi módon lehetne a német miniszterektől véginségre juttatott országon segítni.

Zrinyi Péter Vitnyédyvel egyetemben a franczia szövetséget pártolták, bár voltak e tanácskozáson olyanok, kik inkább a törökhöz hajoltak, mert ettől Apafy közbenjárásával inkább reméltek ségítséget nyerhetni.[3] Határozattá lett, hogy Zrinyi erről értesítse Gremonville utján XIV. Lajost, kérjék ki segélyét; a követtel pedig értekezzék Wesselényi is.[4]

Fölhatalmazták Zrinyit, hogy a franczia királytól a szükséges 100.000 tallért kérje és azt az összeesküvés czéljaira fölhasználja; e végre a nádor az egész nemzet nevében neki egy felhatalmazást adott azon kikötéssel azonban, hogy az átveendő összeget a magyar rendek nála lévő követeinek utasítása szerínt tartozik felhasználni. Wesselényi Zrinyi Péter mellé társul Iványi Fekete László meghitt emberét adta, kiknek czéljuk volt meggyőzni a franczia követet a nádor s az egész nemzet őszinte szövetkezéséről.[5]

És végre azon kor szokása szerint szövetségöket egymásnak adott hitlevéllel erősítették meg, melyet pecsét-

[1] Horváth M. Zrinyi Ilona. 6. és k. k. ll.

[2] Horváth M. e tanácskozásokat a lakodalom helyére és idejére teszi VI. 19.

[3] Horváth M. a török pártfogást említi és csak másodsorban a francziát VI. 19.

[4] Horváth M. U. o. Szalay L. V. 103.

[5] Fekete László vallomása. Titk. lev.

jök és aláirásukkal láttak el. A latin hitlevélben a szövetség czéljául „a hazát fenyegető veszélyek elhárítását jelelték ki, az ország törvényei és a királyi diplomák értelmében."[1]

Ezen gyülés után Zrinyi Péter Bécsbe sietett, hogy Gremonvillet a történtekről értesítse. Gremonville figyelemmel hallgatta Zrinyi előadását, de határozott választ most sem adhatott. Csillapítá a bánt, türelemre inté, mert királya most a Leopolddal kötött békét meg nem bonthatja.

Zrinyi mégsem csüggedt. Fölhivatta magához Vitnyédyt, hogy ez a franczia király számára adja elő a magyarok czélját — melynek jogi alapját az arany bulla képezi, — a szövetség föltételeit és módozatát.[2]

Vitnyédy fölterjesztésében a maga és Zrinyi tervét irta le, melynek lényegesebb pontai a következők: a magyar trón XIV. Lajos rokonának ajánltatik föl, ki azonban azt választás folytán nyeri el; Magyarország szövetkezni fog a dalmatákkal, szlávokkal, erdélyiekkel, oláhokkal, moldvaiakkal,[3] vagyis a dunai confoederatio; Magyarország alkotmányának épségben tartásával tagja legyen a birodalmi gyülésnek és pedig szavazati joggal; a lengyel nemzet, a melynek trónjára egy franczia herczeg ültetendő, legyen szövetségese a magyarnak; Lubomirski pedig, ki ezt akadályozza, ölessék meg; a török, hogy ezen tervek elé akadályokat ne gördítsen, némi adóval elégíttessék ki s hogy e teher minél kisebb legyen, a franczia és hollandi követek azt eszközöljék ki. És végre e szövetségre a franczia király 30 nap alatt határozott választ adjon.

Ha e tervek alapján a szövetség létre jöhetett volna, Magyarország századokra biztosítva lett volna minden kültámadás ellen, minthogy szövetséges szomszédoktól lett volna körülvéve; de egyszersmind e kiter-

[1] Racki. 15, 16.

[2] E módozatot Szalay Wesselényinek tulajdonítja V. 106; valamint Horváth M. VI. 19.

[3] Szalay V. 106; Horváth M. VI. 19.

jedt szövetség kezébe oly hatalom lett volna letéve, melynek folytán Europa irányadó hatalmává Magyarország lett volna, ide esett volna e világrész sulypontja a nyugoti tartományokból s egyszersmind Ausztria örök időkre lefegyvereztetett volna.

A szövetség azonban nem létesülhetett, mert maga Gremonville sem tartotta a dolgot oly sürgősnek; másrészt mert a terv magának Wesselényinek és társainak sem nyerte meg tetszését. Tudta jól azt a nádor, hogy erre XIV. Lajos királyi szavát nem fogja adni; idegenkedett a franczia trónjelölttől, mi neki nagyon álomszerü, kalandos tervnek tetszett.

E terv benyújtása első sorban eszközlé azt, hogy fölkaroltatott azok terve, kik nem a franczia, hanem a török segélytől vártak szabadulást. 1526-tól kezdve a török volt az, mely a magyarnak segélyt adott Ausztria ellenében; e hatalom volt az, mely megvédte Erdélyt s igy az országban menhelyet nyitott az üldözött hazafiaknak, az üldözött vallásnak. Nem is lehet csodálni tehát, hogy azok, kik hazánk éjszaki részén laktak; hol a törökök elleni gyülölet nem fejlődött ki annyira, e tervet fölkarolták. Kérdés csak az volt, miként indítsák meg az alkudozást a törökkel; Kara Ibrahim, az egri pasa által-e, ki nagy tekintélyü ember volt a törökök között, ezen kivül tudott magyarul és a magyarok között sok barátja volt, vagy pedig az erdélyi fejedelem által? A többség ez utóbbit választá, melyet a hagyomány már nekik előirt. Bocskay óta minden segedelem ez országból jött, s valamint az előző években, úgy most sem utasítá vissza a testvérnép segítségét. Apafy Mihály nem is soká váratott magára, mert mihelyt e szövetkezésnek csak neszét hallotta, azonnal követeket küldött a nádor udvarába, hogy ezek ott körültekintsenek.

Bethlen Miklós és Teleky Mihály voltak a fejedelem küldöttei. Bethlen Miklós fiatal, 24 éves ember volt, ki fiatalsága daczára sokat utazott; sokat tanult, de hiúbb és nagyravágyobb volt, mint tehetségei meg-

engedték volna. Ugyanaz a Bethlen Miklós, ki Zrinyi Miklósnál volt szomoru halála idejében; ismerős volt több magyar urral, megfordult Gremonvillenél is, kivel tanácskozott, miként lehetne Magyarországban háborut szítani. „De az éleseszü franczia mindjárt átlátta, hogy Miklós urfi nem oly nagy dolgokra való ember s azért udvariasan, de kitérőleg felelt, és 1000 livrest küldött neki, csakhogy mielébb hazamenjen, mert tartott, hogy még valamikép a császári udvarral lép összeköttetésbe, mire némi hajlamot vélt benne felismerhetni." [1]

Teleky Mihály nem volt ugyan oly tudományosan művelt, de mint államférfiu magasan állt Bethlen Miklós fölött és igazán e zavarteljes idők embere, ki „beillett volna, ha nem Richelieu, legalább Mazarin iskolájába." [2] Ildomos, ravasz, merész vagy tartózkodó volt, amint a körülmények parancsolták. Mindég a czélt tartotta szeme előtt, az eszközök közül pedig, tekintet nélkül arra, hogy azok tisztességesek-e vagy nem, azokat válogatta, melyek legrövidebb idő alatt és legbiztosabban czélhoz vezetnek. Ezen küldetésében azonban lelkiismeretének közönyössége nem lett próbára téve, mert ő, mint magyar és reformatus egyenlően akarhatta Magyarország szabadulását.

Alig köttetett tehát meg a szövetség Wesselényi és Zrinyi között, már is két részre szakadtak. Zrinyi ugyan elfogadta azt, de nem hagyott fel a franczia segély kieszközlésével, mert ő még akkor sem tudott teljesen a török szövetséggel megbarátkozni, mikor már a francziáktól mitsem várhatott s egyedül erre lett utalva. Az utolsó pillanatban is kész lett volna ezek ellen harczolni, ha a franczia segélyt megnyerte, ha Bécsből erre felhatalmazást nyer.

A szövetségre csak előnyös volt Rákóczynak Zrinyi leányával történt összekelése. Rákóczy apósától ösztönöztetve a pataki iskolának visszaadta az anyja által lefoglalt

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 92.
[2] U. o. I. 93.

alapítványait, valamint a protestáns lelkészeknek visszatartott fizetéseit s hogy a sérelmeket még inkább feledtesse, ezén összeghez még ezer aranyat csatolt. A czél ezzel el volt érve, mert azok is, kik eddig féltékeny szemmel kisérték a Rákóczy családot, most hozzá csatlakoztak utógondolat nélkül, mit bizonyítanak a protestansok ama nyilatkozata, „melyek szerint a fejedelem husz ezer fegyveres kart nyert légyen e tette által maga mellé.“[1]

Wesselényi Murányba hívta meghittjeit, köztök Csáky Ferenczet, a keletéjszaki megyék főkapitányát is[2] hova az erdélyi követek is Késmárkon keresztül megérkeztek. Késmárkra a követek azért mentek, mert ennek ura, gr. Thökölyi István, a felvidék leggazdagabb embere, látszott legalkalmasabbnak arra, hogy Magyarország és Erdélyt összekösse és a közös cselekvés terére vezesse.

A jelenlévők a gyülésben először a titoktartást esküvel fogadták, s ezután a nádor előadta meghivatásuk okát. Felsorolta a nemzet sérelmeit, hogy ennek megszüntetését a kormánytól hasztalan várják, mely országgyülés nélkül, az ország törvényei ellenére akar uralkodni. Nyiltan kifejezte, hogy az ország helyzetén máskép segítni nem lehet, mint a török pártfogása mellett általános felkeléssel. Kétségtelen, hogy ez nagy veszélylyel jár, minthogy a császárnak állandó követe van Konstantinápolyban, ki ezen uton idő előtt megtudhatná a magyarok igyekezetét s mielőtt tehetnének valamit, őket megsemmisíthetné. Ezért az egész dolgot nagy titokban kell előkészíteni, a közvetítésre az erdélyi fejedelmet

[1] Horváth M. VI. 20. Szalay L. V. 106. Corneli. 457.

[2] Szalay L. V. 107. Pauler Gy. idézett munkájában Csáky Ferenczet csak a Murányban tartott második tanácskozásra hivja meg az 1666. jul. 16-iki meghivó szerint. Valószinübb azonban, hogy Csáky nemcsak a második, hanem az első tanácskozáson is jelen volt, hol e szerint az erdélyi követekkel találkozott, mit különben a jul. 16-iki meghivó sem zár ki.

kérjék föl, ki követe által eszközölje ki a segedelmet, mit feltünés nélkül megtehet. Miután mindezekben megegyeztek, egy iratot nyújtott át az erdélyi követeknek, melyben a török segélyért a szultánnak évi 60 ezer tallért igért Magyarország részéről adó fejében. „Szörnyüködve fogja megérteni a világ, — monda Wesselényi — hogy keresztény urunktól elpártoltunk s hogy annak szárnyai alá adtuk magunkat, kinek eddig legmérgesebb ellenei voltunk; de nincsen más mód segítenünk magunkon s a közügyön. A jelenvoltak megannyian titoktartást esküvel fogadtak egymásnak, s a gyülés eloszlott."[1]

Apafy Mihály erdélyi fejedelem Teleky követe által a történtekről értesülvén, még augusztusban Konstantinápolyba küldé követét, Balló Lászlót.[2]

Még XIV. Lajostól a hozzá küldött fölterjesztésre nem jött válasz, midőn a szövetség egy hatalmas taggal szaporodott. Magyarország leggazdagabb embere, Nádasdy Ferencz országbiró a szövetség tagjává lett. Nádasdy ezen időben teljesen elszigetelt volt. Tettei, a béke és a német zsoldosok pártolása, Muraközben viselt dolgai elegendők voltak arra, hogy őt a magyarok kerüljék. Ezen elszigetelt helyzetében éber figyelemmel kisérte a magyarországi dolgokat, nem kerülte ki figyelmét a stubnai öszszejövetel sem. Elhatározá, hogy a nádor barátságát keresni fogja, a szövetségbe belép, mi egyuttal kiköszörüli a népszerüségén ejtett csorbát. A nádor különben is már öreg, törödött ember volt, kinek halála esetére, ha addig a magyarok bizalmát meg tudja nyerni, nádorrá lehet, mi különösen sarkalta a nagyravágyó embert. Nagy Ferencz, Hölgyi Gáspár, személynöki itélő mester és Szenthe Bálint meghitt titkára gyakran mondogatták ezt előtte, de nem mondtak ujat.

Nem tudta ugyan még a szövetkezés czélját, de hisz ekkor még magok a vezetők sem tudták, de erre

[1] Szalay L. V. 107.
[2] Bethlen János I. 365.

nem is volt szüksége. Akkor is azonban, mikor kötelezettséget vállalt, ezt csak általánosságban akart vállalni, úgy, hogy mig egyrészt a szövetkezettekkel tart, az udvarral sem szakít, mert jól tudta ő, ki hidegen és megfontolva vizsgálta az ország helyzetét, hogy a magyar magára hagyatva valami eredményt kiküzdeni képes nem lenne. E játékban, mely reá nézve végzetessé vált, csak nyereséget látott még azon esetben is, ha az országban zavarok támadnának. Mint oly ember, kit az udvarnál szivesen látnak, ha a szövetségesek terveit ismeri, a zavaros időben az udvar mentő angyala lehet, kire azután az annyira ohajtott nádorság szállani fog. „Kétszinü, merész játékra válalkozott, de ismervén a viszonyokat, bizott magában, ügyességében, kész minden perczben elárulni vagy az összeesküvést az udvarnak vagy az udvart az összeesküvőknek, ha a szükség úgy kivánja."[1]

Nádasdy Ferencz julius második felében elküldte szövetséglevelét Wesselényinek, a melyben különösen hangsulyozta az óvatosságot s kérte őt, hogy szövetségbe lépését, mivel neki sok ellensége van, kik őszinteségét is kétségbe vonnák, senkinek el ne mondja és hozzá hirt csak a megbizott hirnökök által küldjön.

Wesselényi meg volt győződve, hogy az országbiró csak megfontolás után tette meg ezen lépést s azért a szövetséglevél párját aláirva megküldte neki. Wesselényi a sérelmeket, melyeket Nádasdytól szenvedett, teljesen elfeledte, lépése fölött örömét és szeretetét iránta a hozzá irt levelében ki is fejezte. „Higyje, bennem az állhatatos jó igyekezetnél egyebet nem talál, hanem tapasztalt igaz szolgájának, apjának."[2]

Mig Apafy követe Törökországban járt, megérkezett XIV. Lajos válasza, mely semmiképen sem elégítette ki a felhevült kedélyeket. A franczia király halasztást javasolt, erre azonban a magyarok hajlandók nem voltak

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 96.
[2] A murányi szövetség levél, jul. 28. 1666. Titk. lev.

különösen azért is, mert a szövetségesekhez ekkor már nagyon sokan csatlakoztak. A franczia válasz megérkeztekor azonban mégis szükségesnek látszott, hogy a szövetségesek kölcsönösen lelkesíttessenek, hogy újra és újra emlékezetbe hozassék az arany bulla záradéka, melynek értelmében a magyar nemzetnek joga van a nemzeti jogokat és törvényeket sértő kormány ellen fegyverrel is fölkelni. A külviszonyok kedvezőtlensége hozta tehát össze Murányban másodszor a szövetségeseket, hogy ezek újra tanácskozzanak a teendők fölött. Augusztus 23-án számosan jelentek itt meg, mely összejövetelre azon ürügy használtatott föl, hogy ekkor akar Wesselényi László fiával kibékülni.

E gyülés tartama alatt mig Wesselényi Csákyval, Bartakovich János honthi alispánnal, Barkóczyval és másokkal a várban kártyázott, vendégeskedett,[1] addig a megbizható emberek: Bory, Nagy Ferencz, Keresztury László, Vitnyédy István, Székely András, Fekete László, Keczer Menyhért, Fáy László, Kende Gábor, Nagy András, Szuhay Mátyás és Szepessy Pál hajnalonként titkos gyüléseket tartottak a vár aljában, egy pajtában, a melytől az avatatlanokat hajduk tartották távol, és az eredményről a nádort mindég pontosan értesítették.[2]

A gyülés elérte a kitüzött eredményt. A szövetkezőket a franczia válasz nem hangolta le, hanem ujabban is egyesültek a haza megmentése körül; megesküdtek, hogy szorosan össze fognak tartani s felvették az „interessatusok“ nevét.

Zrinyi mindenről értesíttetett. Belenyugodott ugyan, de nem szivesen, mert ő a török szövetséggel semmikép sem tudott megbékülni. Meg is izente Wesselényinek a küldött hirnöktől beleegyezését, de hozzátette: „rosszabb az orvosság a halálnál.“[3]

[1] Bartakovich vallomása. Kam. lev.
[2] U. o.
[3] Nagy Ferencz vallomása. 1670. okt. 16. Titk. lev.

A három vezér-férfi: Wesselényi, Nádasdy és Zrinyi ezen alkalommal új szövetséglevelet adtak egymásnak[1] melyben „mint Magyarország legfőbb oszlopai egyesült erővel kivánván hasznára lenni az országnak, titoktartás igérete mellett lekötelezik magokat mindannak előmozdítására, mi által Magyarország fentartása eszközölhető, s egymás támogatására, ha valaki közülök, vagy azok közül, kiket titkukba beavatók lesznek, e miatt üldözést szenvedne!"[2]

Az ősz vége felé Balló László is visszaérkezett Konstantinápolyból a nélkül, hogy a nagy vezérrel, ki az ügyek vezetését teljesen kezében tartá, még csak szólhatott volna is. Köprili nagyvezér ez időben Kréta szigete ellen folytatott hadjáratot.[3] Az „interessatusokat" azonban ez nem tartotta vissza, sőt még nagyobb hévvel fogtak hozzá, melyet nagyban szitott a német katonaság féktelensége. Sürgetéseikre Balló másodszor is utra kelt azon utasítással, hogy a nagyvezért, bár hol legyen is, keresse föl.[4]

Nagy baj volt az, hogy a szövetséges magyaroknak Nádasdyt kivéve elegendő pénzök nem volt, mit a közczélra fordíthattak volna. Wesselényinek, Zrinyinek, kik szivesen adtak volna, nem volt, Nádasdy pedig ily áldozatra nem volt kész, mert nem bizott abban, hogy befektetett pénzét valaha vissza fogja kapni. Balló második utjára is a szükséges pénzösszeget csak nagy nehezen tudták kiteremteni. Balló, ki többször járt a török fővárosban s a viszonyokat ismerte, határozottan állította, hogy követségének csak ugy lesz sikere, ha a megvesztegetésekre szükséges 40 ezer tallért neki ren-

[1] 1666. okt. 20. Szalay L. V. 108. Horváth VI. 21.

[2] Szalay V. 108.

[3] Pauler Gy. i. m. e követségről nem emlékezik meg s elsőnek mondja Balló második utját. Horváth M. azonban Bethlen János I. 365. támaszkodva ezt határozottan állítja s szerinte Balló már II-szor ment novemberben.

[4] Bethlen János. U. o.

delkezésére bocsátják a szövetségesek. Nádasdy adhatott volna. Ily körülmények között Wesselényi irt Zrinyi Péternek, hogy Gremonvillenél a pénzsegélyt sürgesse. A jelen körülmények közt a nádor nem tehetett egyebet, mint Thököly Istvánhoz fordult, ki az utazásra szükséges 3000 aranyat kiteremtette.[1]

Vitnyédy a dolgok lassu menetével semmikép sem tudott megbarátkozni. A vakmerő ember egy furfangos tervet készített, mely válalkozó és kevés bátor ember segítségével is kivihető lett volna, mi egyszersmind a magyarokat tette volna a helyzet uraivá. Tudta ugyanis ő, hogy Leopold, mint szenvedélyes vadász, gyakran csekély kisérettel messze elbolyongott a Praterben, Laxenburgban vagy Ebersdorf környékén, úgy, hogy néhány merész lovas kiséretét könnyen leverhette volna, őt magát pedig elfogván, valamely magyarországi várban mind addig fogságban tartathatták volna, mig a magyarok jogos kivánságának eleget nem tesz. E tervet közölte Wesselényivel, ki azonban a vakmerő embert figyelmezte, hogy e terv sikerülte esetén sem hozna valami eredményt, miután Leopold a kicsikart föltételeket úgysem tartaná meg. De különben is a királyt bántani nem szabad, mert ő jó, csak tanácsosai rosszak.[2]

Vitnyédy azonban nem tudta fejéből kiverni e tervet, folyton ezzel foglalkozott, s most, a mikor ennek végrehajtására egy uj, jó alkalom kinálkozott, nem akarta ezt elszalasztani. Leopold ugyanis nősült. A fogadtatás terve szerint Leopold arája, IV. Fülöp spanyol király leánya elé csekély kisérettel Schottwienig volt menendő. Vitnyédy terve tehát az volt, hogy ő utjában, még mielőtt Schottwienig jutna, meglepi a királyt s ezt Kaszavárott Trencsénben Petróczy Istvánnál foglyul tartja mindaddig „mig Leopold magát kellő biztositás mellett nem kötelezi, hogy az országnak valamely Ausztriától távolabb eső városában tüstént és személyesen ország-

[1] Nagy Ferencz vallomása. 1670. okt. 16. Titk. lev.
[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 109.

gyülést nem tartand, a magyarság iránt ellenséges indulatu minisztereket elbocsájtja s megbünteti, a német katonaságot az országból kivezetteti s a protestansok vallási sérelmeit orvosolja."[1]

Zrinyi Péterhez fordult ekkor Vitnyédy, mert bizott benne, hogy Zrinyi nem viseltetik oly kegyelettel a király iránt, mint Wesselényi, és mivel tőle a merényletre szükséges 500 embert könnyebben megkaphatja.[2] Zrinyi majdnem bottal verte el Vitnyédy követét, ki ép oly makacs volt, mint gazdája. A követ nem csüggedett és elment Selley György légrádi kapitány és Nyitrai György báni lovászmesterhez, mintha Zrinyi küldte volna, és az kivánta, hogy adjanak melléje 500 lovast. A követben azonban nem biztak, s kérdést intéztek Zrinyihez, ki haragosan parancsolta meg, hogy az illetőt verjék vasra és küldjék hozzá; a követ azonban még idejében tovább állott.

Igy hiusíttatott meg Zrinyi által e merénylet, mely a menyegzőt ugyan megzavarta volna. Midőn Wesselényi minderről értesült, nagyon megharagudott Vitnyédyre ugy, hogy, ha hamarjában kezébe kapja, kész lett volna őt a Dunába dobatni. Zrinyit pedig kérte, hogy ha Vitnyédy Csáktornyára jő, ölesse őt meg, mit Zrinyi meg is igért, de nem tett meg.[3]

Leopold lakodalmára, melyet, Vitnyédy kalandos terve ugyan megzavart volna,[4] számosan jöttek föl a

[1] Horváth M. VI. 22.

[2] Pauler Gy. W. I. 110. P. csak 40—50 embert emlit, de Szalay L. V. 108; Horváth VI. 22. 500 emberről szóllanak. Valószinü, hogy P. az első merényletre szükséges számot a másodiknál említi.

[3] Pauler Gy. W. I. 110. Szalay L. V. 10. és Horváth M. VI. 22. szerint Vitnyédy megöletése Nádasdyra bizatott.

[4] Wagner F. „Parum ab erat, quin dies publicae laetitiae Sacra, Caesari suprema, Provinciis feralis, Europae toti exitiabilis, paucorum immani scelere fieret; novus Maritus e suavibus, quae amor texuerat, in alia longe vincula abriperetur." Nem nevezi meg a merény szervezőjét, de az egészet mégis Wesselényinek tudja be, midőn róla igy szól: „Et pergebat nefariis consiliis permiscere Regnum, donec mors, mitior sanc,

magyar urak közől is, kik fényes díszmagyar öltözékeikkel nagyban előmozdították a bevonulás ünnepélyének fényét (decz. 5.)

Wesselényi nejével, Bory és Nagygyal, Zrinyi és Nádasdy is feljöttek, ki most először közeledett az udvar előtt a nádorhoz, mi nem kerülte ki az udvaronczok figyelmét. Nádasdy egész eddig teljesen birta az udvar bizalmát, de e tette, hogy Wesselényihez csatlakozott, ki folytonos panaszai miatt már kellemetlen vendége volt az udvarnak, reá is a gyanu árnyékát vetette.[1]

Wesselényi Zrinyi által ujra alkudozni kezdett Gremonvillevel, mert a pénzre égető szükség volt. Megbizta Zrinyit, hogy mondja meg a követnek, hogy a magyarok XIV. Lajos halogató eljárását bizalmatlanságnak tekintik, sőt Zrinyivel egyetemben ő maga is küldött a követnek egy iratot, melyben kifejezi, hogy a magyarok tovább már nem várhatnak s ha a franczia király most nem akar háborút Ausztriával, küldjön legalább 100,000 vagy csak 60—70 ezer tallért, a többiről majd maguk fognak gondoskodni, de erre 40 nap alatt határozott választ kérnek.[2]

Gremonville lovag azonban nem igen bizott Wesselényiben. Mielőtt tehát vele bővebben értekeznék, megakarta kezeit kötni, hogy biztosítva legyen még azon esetre is a feladástól, ha Wesselényi megunván a franczia huzavonát, e szövetséggel szakítni akarna. Azt akarta, hogy Wesselényi legyen az ő kezében, ne pedig megfordítva Irt tehát a nádor és bánnak, hogy egy sajátkezüleg szerkesztett iratban adják elő neki követelésöket, hogy ő ezt királyának megküldhesse.

quam hominis facinora commeruissent, nefandum telam abrupit.“ I. 205., 206. Katona István W. ellen határozottan kimondja, hogy úgy ezen, mint egyéb magyar ügyben W. előadását csak a legnagyobb elővigyázattal kell elfogadni, mert nem megbizható. XXXIII. 667.

[1] Nádasdy irja Szenthének 1667. jan. 2. Pottendorf. Titk. lev.

[2] U. o.

A franczia követ nem várta meg a nádor válaszát, hanem mig a nádor Bory és Nagygyal a kezökből kiadandó irat tartalmáról tanácskoztak, váratlanul egy nap késő este a nádorhoz ment.[1] A váratlan vendég azonnal hozzáfogott a dolog érdemleges tárgyalásához s előmutatta neki a Vitnyédy által szerkesztett szövetség pontjait s kérdezte: belenyugodnak-e ebbe a magyarok? készek-e felmondani a császárnak az engedelmességet?[2] Látta ebből a nádor, hogy Vitnyédy a pontokba nemcsak azokat foglalta be, melyeket mindnyájan akartak, hanem ezeken kivül még a maga véleményét is s igy a megbizatás határait tullépte. Wesselényi kitérőleg felelt s kijelentette, hogy Vitnyédy mindezzel megbizva nem volt. Gremonville azonban ezzel nem elégedett meg, hanem biztatta a nádort XIV. Lajos hatalmas támogatásáról a nélkül azonban, hogy királyát lekötelezte volna. Az igéret azonban csupán csak azt mondta, legyenek készen, hogy az első alkalommal, ha Ausztria és Francziaország közt a háboru kitör, azonnal a cselekvés terére léphessenek, mi úgy látszik nincs messze s azonnal bekövetkezik, ha az angol-osztrák szövetség létre jön.

Wesselényi a franczia biztató szavának engedett s kész volt azonnal leülni s egy fölterjesztést irni XIV. Lajoshoz, melyben az említett föltételek mellett megemlíti még azt is, hogy sokan a hazában a franczia király őszinteségében kételkedni kezdenek s ezért óhajtandóbbnak tartják a török szövetséget. De ő, Osvald Ferdinánd — álneveket használ felterjesztésében — ezt megakadályozta, mert jól tudja, hogy a török segítsége az egész ország romlását vonná maga után. „Ök a többi ajánlataik mellett folyton állhatatosak; de legalább pénzzel segítse őket a király, ha magára nézve idő előttinek vélné a háboru megkezdését; s azon esetre, ha az ügy

[1] „Valószinüleg 16—19-ke közt valamely napon, mert Gremonville már 23-án ir a találkozásól.“ Pauler Gy. Wesselényi I. 112.

[2] U. o.

netalán rosz véget érne, eleve is biztosítsa külön mindegyikét 50 ezer tallért érő jószág adományáról valahol a Rajna mellett.“[1] „De azon esetre is, ha tervök sikerül, már most határozza meg jutalmukat. Életöket XIV. Lajos kezébe teszik le, de készek még gyermekeiket is átadni neki kezesekül, katonáit váraikba fogadni. Kérik azonban, hogy minden maradjon titokban, mert különben Ausztria elkészül s őket megsemmisíti.“[2]

E levél, melyet Wesselényi és Zrinyi aláirtak, megpecsételtek, erre esküt tettek, megnyugtatta Gremonvillet, de nem teljesen. Nem bizott ő Wesselényiben úgy, mint Zrinyiben s bár bizalmatlansága e levél átadása után sem tünt el, de legalább nem tartott többé tőle.

A franczia követ elérte czélját, megkötötte Wesselényi kezét, a szövetségesek azonban ezzel mitsem nyertek. Nekik pénzsegélyre lett volna szükségök, de bármennyire sürgették is, ezt nem kaptak; sőt a Wesselényi iránt táplált bizalmatlanság volt egyik oka annak, hogy nem kaptak, mert Gremonville — igy irta véleményes fölterjesztését királyának — attól tartott, hogy ha Wesselényi keveset kap csak okul fog szolgálni arra, hogy a pénzt magának megtartván, az ügynek árulója legyen.

Bár a franczia szövetség az „interessatusoknak“ igéretnél egyebet nem hozott, mégis ezen alkalommal az egy lépéssel előbbre haladt. Itt beszélte meg az ügyet és hozta tisztába Wesselényi Nádasdyval s mivel sehonnan sem nyertek reményt, még nagyobb szükségét érezték annak, hogy a három fő szorosabban egyesüljön egymással. 1666. decz. 19-én uj hitlevelet adtak egymásnak, melyet aláirásuk, pecsétjük és esküjökkel megerősítettek. A hitlevél igy hangzik: „Mi Hadadi gróf Wesselényi Ferencz Magyarország palatinusa, fogarasföldi gróf Nádasdy Ferencz ezen Magyarország birája, és gróf Zrinyi Péter horvátországi bán, látván azt, hogy Magyarországnak s

[1] Horváth M. VI. 22. Petrovics gyüjtemény II. 2. Szalay V. Szalay V. 109.

[2] Petrovics. II. 5.

az magyar nemzetnek ügye s állapotja oly veszedelembe jutott légyen, hogy ha mi, kik az országnak első oszlopi vagyunk, valami szabados uton elejét nem veszszük, ezennel végső romlásra jut az ég alatt ilyen hires, nemzetes, nemes nemzetnek az ő sorsa. És jól lehet ezen mi országunknak se határiban való kisebbülését, se pedig nemzetünknek kevesbülését, az ki annak okait tudja, senki sem csudálhatja, mert több kétszáz esztendőnél, hogy az magyar nemzet a többi keresztyén országokat oltalmazván s az ő mellét annak az egész világot elnyelni s maga hatalma alá hajtani kivánó pogányságnak pajzsul eleibe vetvén, és azzal szüntelenül mindennapi vére kihullásával, másoknak sokszori nagy távolról való nézésével, vagy veszedelmünkre való segedelmével tusakodván nyomattatott meg ennyire, hol nyilván való ellenségtől. hol per indirectum, de feltett czéllal attól is, a kitől oltalmat kellett volna venni: mind azon által, hogy ezen megmaradott kevés nemzetet a kereszténységben és az ő nemében és az országot csak ezen szorult határaiban is megtarthassuk, igen szükségesnek láttuk, elsőben is azt, hogy mi hárman hittel kötelezzük arra magunkat, hogy mind az ilyen derekas dolognak titok alatt kell maradni, s úgy folyhatnak jobban a feltett jó szándékok; assecuráljuk azért egymást mi parolánkra, annak is hitünknek, sőt lelkünk üdvösségének is elveszése alatt, hogy ezen munkálkodásunkat és kötelességünket, s a mellett föltett szándékainkat s igyekezetinket, senkinek ki nem jelentjük semmi móddal; sőt azokat is, kik ezen dologban tudósak, titokban tartjuk hasonlóképen.

Másodszor azon obligatio alatt, valamit Magyarországnak s nemzetünknek javára, megmaradására és előmenetelére elménkkel feltalálhatunk s az megcselekedhető lészen: azokat mind elkövetjük szorgalmatosan és ha másokhoz való folyamodással kell is annak meglenni: effectuáljuk, nem látván, se remélvén ilyen utolsó romlásra jutott állapotunkban senkitől bizonyos reménységet előmenetelünkre, sőt csak ezen statusban való megmara-

dásunkra is hogy mindezekben egymás hire nélkül semmit nem cselekszünk, hanem mindenekhez egyenlő akarattal, és megegyezett elmével kezdünk, munkálkodunk végig, állandóképen. Sőt, mivel minden dolognak az ő kimenetele bizonytalan, ha ezen okokból vagy mindnyájunknak, vagy akármelyikünkkel pártját fogni s a galibából kisegíteni. Adtuk azért egymásnak kezünk irása és pecsétünk alatt kelt levelünket, hogy gyakran szemünk előtt viselvén, ezen dolognak s kötelességünknek violálásával lelkünket az örök kárhozatra ne vessük, s e világi mód szerint becsületünket megne sértsük, se el ne veszitsük!"[1]

Bécsben időzésök alkalmával Wesselényinek sikerült Lobkovicz minden őrködése daczára a királyhoz bejutni, kitől engedelmet nyert, hogy 1667-ik év marczius elején Beszterczén rendkivüli nádori széket tarthasson, mely alkalommal a király a kiküldött biztos által meghallgathatná és orvosolhatná az ország sérelmeit.[2]

Ily eredménynyel távozott Wesselényi Bécsből, utját Pozsonynak vette, hova Zrinyi és Nádasdy öt elkisérték. Zrinyi és Nádasdy nem elégedtek meg Bécsben egymásnak adott hitlevelökkel, hanem itt még egy másikat állítottak ki, melyben egymással halálukig tartó szövetségre lépnek. Hasonlókép hitlevelet cserélt ki Nádasdy Széchy Máriával. „Ezt — igy irt Zrinyi, igy Nádasdy — ha kivántatik nagyobb biztonság okáért, véremmel is subscribálom, söt arra is felelek, hogy mindenben pártját fogva, neki élek, halok, mind szerencsékben, mind szerencsétlenségben, ha vallamit hallok ártására valót, róla mint igaz esküdt öcscse megintem. Ugy segéljen Isten, valamint ezeket szívből kivánom!"[3]

Gremonville ha nem bizott Wesselényiben, még kevésbé bizhatott Nádasdyban, kiről tudta azt, hogy az udvarral a legjobb viszonyban van, azt pedig, hogy

[1] 1666. decz. 19. Titk. lev.
[2] Horváth M. VI. 22.
[3] Pauler Gy. W. I. 116.

az esküvő alatt Wesselényihoz való közeledése miatt bizalmatlankodni kezdtek iránta, nem vette észre. Inkább aggódott tehát, mint örült az új szövetségesnek s lelkére is kötötte Zrinyinek, hogy ne mondja el neki, mily viszonyban vannak a szövetségesek a franczia kormánynyal. Gremonville azonban nem soká maradt meg tartozkodásában, Nádasdy meg már úgy is tudta a történteket. És így történt az, hogy midőn Zrinyi Nádasdyval értekezésre szólította föl a franczia követet, ez megjelent az achani korcsmában, Laxenburghoz közel, hova a találkozás kitüzve volt.

Zrinyi ekkor Nádasdynál időzött Pottendorfban, ezek tehát innen kocsin mentek az achani korcsmába, Gremonville Bécsből álruhában, mint kereskedő. (1667. jan. 14.)[1] „Gremonville hiven politikájához, határozott, irásbeli nyilatkozatot kért. „Mi oka felkelésüknek? mit kivánnak királyától, mit ajánlanak neki viszontszolgálatul? mit tehetnek ők hárman?“ hozzátévén, hogy iratukat eredetiben megtartja magánál, másolatban pedig el fogja küldeni királyának. Ő minden jót vár, és reményli, hogy ha még egyszer beszélhetne Wesselényivel, őt teljesen ki fogná elégíthetni.“[2]

E kérdésekre azonban határozott választ nem adhattak, minthogy a mult év deczemberi hitlevelök szerint mindent, mibe kapni fognak, először közösen megbeszélik s csak közös megegyezés után fognak a dologhoz. Annyit azonban mondhattak, hogy ők veszendőbe indult szabadságuk védelmére s a haza épségének helyreállítására szövetkeztek.

Komolyan beszéltek azonban arról, miként lehetne a lengyel trónt, melyet János Kázmér már szivéből megunt, az ifjabb Conde Henrik Gyulának megszerezni. Már közel volt az az idő, melyben a lengyel király lelépett a trónról (1668.) Lubomirski György herczeg pedig, Lengyelország nagymarsalja, ki a franczia terveknek

[1] Pauler Gy. W. I. 117.
[2] U. o. I. 118.

legnagyobb akadálya volt, még mindég nem volt megalázva, tehetetlenné téve, Vitnyédy ugyan válalkozott arra is, hogy a herczeget élve vagy halva hatalmába keríti, de nem sikerült, mi által a franczia követben azon gyanut ébresztette, hogy a furfangos ügyvéd ezzel csak pénzt akart tőle kicsikarni. Felszólította tehát Gremonville a két grófot, „nem tehetnének-e ők valamit Lubomirski megöletésére: mire ők nemmel feleltek; abban csak a nádor tudna tenni valamit.“[1]

Zrinyi és Nádasdy Pottendorfban újra tanácskozásuk tárgyává tevék a franczia szövetséget. Tanakodtak, irjanak-e Gremonvillenek s hogy mit? Irtak végre, de csak általánosságban a személyek megnevezése nélkül s iratuk inkább kérdéseket, mint feltételeket foglalt magában. Bizhatnak-e a franczia király segélyében, micsoda feltételek alatt; Lengyelország ügyével elválhatlanul összeköti-e a magyar ügyeket; mikép adna és mily mértékben a magyaroknak segélyt? Irtak Wesselényinek is, jönne fel ő maga is tanácskozás végett, vagy küldjön egy megbizható embert a szövetség feltételeivel, mi a franczia követ kétségeit eloszlatná, kivel jó volna az ügyet tisztázni még a beszterczei gyülés előtt, hogy akkorra már pénzök is legyen.[2]

Lubomirskira nézve Zrinyinek az volt véleménye, hogy a nádor által kerestesse föl s puhatolja ki szándékát, akar-e király lenni? Ha nem, talán megnyerhető volna a szövetségnek, a franczia tervnek, s ekkor tőle hitlevelet lehetne venni, ellenkező esetben megbizható emberek által el lehetne tétetni láb alól.[3]

Gremonville azt felelte e levélre, hogy a magyar urak küldjék meg neki feltételeiket s ő azokra kielégítő választ fog adni. De kérte egyszersmind őket, tudósítsák

[1] Nádasdy vallomása Pauler Gy.-nál I. 119.

[2] U. o.

[3] A titkos levéltárban e tervet Nádasdy kezeirásával leirva találjuk; német fordítása mellett egy jegyzékben azt olvassuk, hogy ez Zrinyi véleménye.

Vitnyédyről s tegyenek valamit Lubomirskit illetőleg.[1] Wesselényi azonban ingadozott s nem tudta magát elhatározni, vajjon megküldje-e a franczia követnek a szövetség-levelet. Kezdett kételykedni a franczia igéretek megbizhatóságában s csak úgy találomra nem akart oly nagy horderejü okmányt kezeiből kibocsájtani. De ingatagsága Gremonville követeléseivel szemben a legnagyobb zavarba hozta Nádasdyt, ki Zrinyi távozása folytán egymaga folytatta az alkudozásokat.

A franczia szövetség létrehozását első sorban az sürgette, hogy az „interessatusoknak" nem volt pénzök, mi nélkül pedig oly dologba kezdeni nem lehetett, mely egy egész országot érdekelt. Wesselényi és Zrinyinek nem volt, igy tehát, ha akartak is, nem adhattak; a harmadik, Nádasdy a magyar Croezus pedig csak tervekkel szolgált a szövetségnek a helyett, hogy a szükséges összeggel elősegítette volna az ügyet. És kétségtelen, hogy ha a szövetségeseknek van pénzök, magok részére megszerezhették volna a török pártfogást s Magyarország szenvedéseinek véget lehetett volna vetni; mig Nádasdy szükmarkusága az ő és társainak bukását eredményezte. Ha nem tudnánk a történelemből példákat fölhozni, melyek azt bizonyítják, hogy ugyancsak a török pártfogása mellett hazánk alkotmánya biztositva lett, a megmaradt részekkel pedig a kormány emberségesebben bánt, alkotmányellenes törekvéseit, legalább egy időre, félretette; akkor Nádasdy szükmarkusága fölött hozandó itéletünkben tartózkodóbbaknak kellene lennünk. De akkor, a midőn a multból merített példák után azt mondhatjuk, hogy erélyes és hazáját szerető vezér kezében a török-pártfogás csak használhatott volna hazánknak, akkor itéletünk kimondásában, mely Nádasdyt elitéli, misem tartóztathat bennünket vissza.

Wesselényi tett lépéseket a magyar-lengyel szövetség érdekében is, de ez egy pár levélváltáson kivül mitsem eredményezett.

[1] Titk. lev.

Lubomirskit illetőleg Nagy Ferencz, ki a lengyel-magyar szövetség létrehozásán fáradozott, Ruby Jánost ajánlotta Wesselényinek a nagymarsall meggyilkolására.[1] A nádor azonban nemhogy nem adta beleegyezését, de ezt egyenesen megtiltotta, mig végre Lubomirski hirtelen halála e kérdést végkép megoldotta.[2]

Lubomirski halála, ki a királynak is hatalmas ellenfele volt, sok mindenféle beszédre adott okot;[3] gutaütés folytán beállott halálát azonban első sorban Vitnyédy ösztönzésére az „interessatusok“ akarták kizsákmányolni. Vitnyédy és maga Wesselényi is el akarták hitetni Gremonvillevel, hogy a nagymarsallt megmérgezték, de a franczia követ utána járt a dolognak és a halál tulajdonképi okát megtudta, minek az lett a legrosszabb következménye, eltekintve attól, hogy a szövetségesek pénzt nem kaptak, hogy a franczia követ még kevesebb bizalommal viseltetett Wesselényi és igy a magyar szövetségesek iránt.[4]

A külviszonyok kedvezőtlen volta Wesselényi bizalmát kezdte megrontani. Belátta, hogy a franczia király a magyarokat csak akkor és addig segítené, ha neki szüksége volna ezekre s mindaz, mit eddig tőle nyertek, nem egyéb biztatásnál, a mely még csak erkölcsi támogatást sem nyujtott a szövetségnek. Törökországból sem kapott hirt, Erdély követei is csak gyéren jöttek. Ily leverő körülmények közt a trencsényi találkozás sem hozhatott valami jó eredményt, mely alkalommal összejötteknek mi biztatót sem lehetett mondani.

A trencsényi tanácskozásra „Nagy Ferencz — Wesselényi parancsa folytán — január hó vége felé, Pál fordulása táján, a dunáninneni megyék néhány főemberét hivta, némely magánügyek ürügye alatt.“[5]

[1] Nagy Ferencz lőcsei vallomása. 1670. szept. 14.
[2] 1667. jan 31.
[3] Theatrum Európeum X. 529.
[4] Nádasdy I. vall. Titk. lev.
[5] Pauler Gy. Wesselényi I. 122.

Nagy Ferencz mihelyt a magánügyeket elvégezte velök, azonnal előadta, hogy őket a nádor parancsa folytán hivta össze a végett, mi módon lehetne a hazát a török becsapásaitól és a romlást előidéző védő hadseregtől megmenteni. De hogy velök egész nyiltan tanácskozhassék, szükségesnek látja, ha egymást esküvel biztosítják az iránt, hogy a hallottakat elmondani nem fogják. Már ez indítvány visszatetszést szült, sokan tartottak attól, hogy e tanácskozás a kormány ellen irányul, minek gondolata is már félelemmel töltötte el őket. Beszéltek, az ily dolog veszélyes voltáról, a csehek sorsáról, mire Nagy Ferencz sietett megjegyezni, hogy gondolatában sincs őket az ország és törvényei ellen való cselekvésre biztatni, mire letették esküjöket. Csakhogy most meg Nagy Ferencz nem hozhatott fel oly dolgot, mi érdemes lett volna a titoktartásra. Abban állapodtak tehát meg, hogy Nagy Ferenczet és Hidvéghyt a nádorhoz fogják követségben küldeni, hogy kérjék fel őt közbenjárásra a császárnál, nehogy a török igájába kerüljenek.[1]

De mit lehetett várni a követségtől? Hisz Magyarország nádora alig juthatott mult év deczember havában a koronás királyhoz, hogy tőle engedélyt kérjen nádori szék tartására.

A felvidéket folyton zavargásban tartotta Báthory Zsófia térítési buzgalma, melyben nem igen tartotta szem előtt a korlátokat. E visszaéléseket a megyei gyülések elitélték, ezekért Báthory Zsófiára birságot vetettek ki; de ezt nem hajthatták be, mert ő ellenszegült, az országgyülésre hivatkozott, a melynek tartására a kormány nem volt hajlandó, azonban megparancsolta gr. Csáky Ferencz felvidéki főkapitánynak, hogy a megyék itéletének végrehajtását még fegyveres erővel is megakadályozza.

A vallási viszályok lecsillapítása egyedül a nádort illeti, ki hivatalánál fogva a nemzet közbenjárója a

[1] Sándor István vall. Kam. lev.

királynál, és a a nemzetet képviseli a koronával szemben. E viszályok lecsillapítása czéljából az ország legtekintélyesebb egyházi és világi urait Pozsonyba hivta össze, hogy ott a teendők fölött tanácskozzanak. A legkülönbözőbb vélemények merültek itt fel, melyekre a nádor kijelentette: „akár van az eretnekeknek gyökeres joguk, akár nincs; minthogy a király birtokuk megtartását esküvel igérte, igéretét meg kell tartania."[1]

Határoztatott végre, hogy a nádor a beszterczebányai gyülés után hivja össze a panaszos feleket s legyen rajta, hogy barátságos uton egyességre jussanak; ha azonban ez nem sikerülne s ennek elodázása veszélyes lenne a haza, a király vagy a Rákoczy-házra, adja vissza compromissum utján a plébániai jövedelmeket.[2]

Megbotránkozását fejezte ki a gyülés még Pethő Zsigmond felvidéki alkapitány eljárása fölött, ki Wesselényi ellen az udvarnál árulkodott. Bár a gyülés nem hiszi, hogy az ily aljas feladások Bécsben hitelre találnak, mégis óhajtja, hogy Pethő példa végett megbüntettessék.[3]

E támogatás azonban nem sokat használt Wesselényinek, kire már úgyis neheztelt az udvar örökös panaszai miatt. Szóval ugyan mondták, hogy teljes bizalommal viseltetnek iránta, de tettel ellenkezőt bizonyították.

Mindez annyira hatott a nádorra, hogy ő kész lett volna kolostorba vonulni, s ott várni be a haza fölött tornyosuló viharok lezajlását, környezetének azonban mégis sikerült őt erről lebeszélni.[4]

Sehonnan sem várhattak szabadulást a szövetségesek. A külügyek nem kedveztek a nemzet felszabadítási harczának; a hazát pártokra osztotta a vallási viszály; pénzök pedig nem volt, mivel új helyzetet

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 127.
[2] Kam. levéltár.
[3] U. o.
[4] Pauler Gy. Wesselényi I. 129.

teremthettek volna, mi ügyüknek kedvező lenne. Ily körülmények között nyilt meg a beszterczebányai nádori gyülés, melyre számosan jelentek meg.

Jelen voltak: Szelepcsényi György érsek-primás, Wesselényi Ferencz nádor, Nádasdy Ferencz országbiró, Zrinyi Péter bán, Eszterházy Pál, Szathmáry királyi személynök és sokan mások az előkelők és nemesek közöl.[1] E gyülésen jelen volt gróf Rothal is, mint királyi kiküldött, hogy Zrinyivel egyetemben hallgassák meg a panaszokat s azok orvoslását tanácsukkal előmozdítsák.

A 13 vármegye és még más követek csak vonakodva jelentek meg e gyülésen, a melyen Rothal elnököl, ki ugyan a császári tanácsosok között legjobban ismerte a magyar ügyeket és a magyarok iránt legtöbb jó hajlandóságot mutatott.

A magán gyülekezetekben azonban heves jelenetek fordultak elő. Azokon kivül, kik a beavatottak közől valók voltak, e gyülésen megjelentek a 13 vármegye követei, képviselői és ezek közt az, ki gazdagságra nézve köztök első volt, ki a lefoglalt prot. egyházi javak visszaadása folytán népszerü is lett: Rákóczy Ferencz.[2] Rákóczy Ferencz, választott erdélyi fejedelem, most avattatott be először a szövetség titkaiba; a megyei nemesség főbbjeinek pedig tudtára adatott és megigértetett, hogy sérelmeik orvosoltatni fognak, ha az urak tervök végrehajtásában számolhatnak a közép és kisebb nemesség bizalmára és hazafiui készségére.

Mindannyian megnyugodtak abban, hogy a megkezdett ösvényen tovább kell haladni, csak az képezhette kérdés tárgyát, mily eszközökkel és mikor lehetne czélt

[1] „Convenerunt de more archiepis copus Szeleptsenius, palatinus Veselenius, iudex curiae Franciscus Nadasdius, banus Petrus Zrinius, Paulus Eszterhazius, personalis Szatmari aliique quamplurimi, cum proceres, tum nobiles, seu ambiqua iura disceptaturi, sen iudices iudiciumque consiliairii.“ Corneli. Fragm. 16. Katona XXXIII. 685.

[2] Szalay V. 110.

érni? Erre nézve négy vélemény hozatott föl,[1] melyek közől legenyhébb és legmérsékeltebb volt a nádoré. Wesselényi inditványozta, hogy egy ünnepélyes követség által kérjék föl a királyt, hogy az idegen zsoldosokat vezesse ki az országból, a haza védelmét bizza a magyarokra; a magyar ügyeket ne a nemzet ellenségei által tárgyaltassa, hanem, mint királyi esküjében igérte, kizárólag magyarok által; és végre az ország százados alkotmánya és törvényei szerint országoljon. Ha pedig a király ezen kérésre nem hajolna, akkor döntsön közöttök a fegyver, mi végre az erdélyiek és a török segítségét előre kérjék ki.[2]

Zrinyi véleménye az volt, hogy Magyarország alkotmányának teljes épségben tartásával csatoltassék a német birodalomhoz, minek folytán alaposan várni lehetne, hogy a német birodalom Magyarországot mind a török ellen, mind királyának önkénye ellen meg fogja védeni.[3]

E vélemény azonban semmiképen sem tetszett a többségnek, mert igy az ország két császár közé kerülvén, előbb utóbb vesznie kell. Szükséges tehát, hogy a hatalmasabbhoz csatlakozzék. A mohácsi vész óta, vagy másfél századon át eléggé tapasztalhatták a magyarok, mi vár reájok, ha két császár közt a viszály almáját képezi országuk. Az ország határa mindég szükebb és szükebb lett s hazájok, a melynek azelőtt két tenger vetett határt, most a Kárpátok lánczának keskeny vonalára törpült. Ez is el fog veszni minden bizonynyal, ha a vasvári békekötésnek még egy hasonlója fog véget vetni a háborunak, s a magyar, kinek Magyarországon kivül nincs hazája, nincs hajléka, kénytelen lesz vagy faluról falura koldulni kenyerét Németországban, vagy rabul müvelnie a török járma alatt ősi örökségét.[4] Ez

[1] Katona XXXIII. 687. Horváth M. 3-at emlit. VI. 23.
[2] Katona XXXIII. 687. Horváth M. VI. 24.
[3] Katona XXXIII. 688. Horváth M. VI. 24.
[4] „Hungaris aliam extra Hungariam non superesse Hungariam, nullum forum tectumque, igitur vicatim obire Germaniam, et stipe corrogata,

ellen csak egy mentség van, folyamodjanak a törökhöz, kitől erre annyiszor és oly kedvező föltételek alatt ösztönöztettek. Igaz, hogy ez által Ausztria elveszti paizsát, a törököt misem tartja vissza, hogy országait védelmezze; de a keresztényi kötelesség nem terjed ki annyira, hogy önvesztével védelmezzen másokat.[1]

A negyedik vélemény végre azt mondta, egyesítsék a német birodalom, Magyarország- és Erdély fegyvereseit s ezekkel viseljenek hadat a mohamedánok ellen.[2] Ez a vélemény azonban hallva született.

A harmadik vélemény fogadtatott el, melynek értelmében az „interessatusok“ magokat és az országot a törökök pártfogásába ajánlják. E véleményt elfogadták: Wesselényi, Nádasdy, Zrinyi és Rákóczy a nemesség nagyobb részével. „Az összeesküvés fejévé Wesselényi, cancellárává Nádasdy, titkárává Boér Ferencz választatott meg. Hadvezérré Zrinyi Horvátországban, a Tiszánál Rákóczy neveztetett ki.“[3]

Az összeesküves tehát szerveztetett; addig azonban, mig ennek ideje elérkezik, mindenki titoktartásra esküdött.

A szövetségesek többségét e tervtől nem tartotta vissza Balló második sikertelen vállalata sem. Ő ugyanis két hónapig hasztalan várt Konstantinápolyban Köprili Ahmed nagyvezérre, ki már előbb indult Kandia ellen. IV. Mohamed szultánnál hasztalan próbált volna szerencsét, mert ez a vadászaton kivül semmire sem gondolt s a birodalom tulajdonképi feje, ügyeinek vezetője Köprili Ahmed volt. E titkot levélre bizni pedig nem lehetett, mert nem voltak bizonyosak abban, kinek kezébe kerül. Ezen uton Panajotti tolmács is megtudhatta volna, s

sese sustentare necesse habebunt; aut in patria ad colendos commodo barbarorum avitos agros retinebuntur pro mancipiis. Katona XXXIII. 869.

[1] U. o. XXXIII. 690.

[2] U. o.

[3] Corneli Fragm. II. 42.

általa a bécsi udvar, miként később valóban általa tudta is meg.

Ballónak ugyan utasításul adatott, hogy a nagyvezért, bárhol van is az, keresse föl, és mégis Konstantinápolyból visszatért a nélkül, hogy a nagyvezérrel találkozott volna. Mi lehetett ennek az oka, följegyezve nem találjuk; de a legnagyobb valószinüséggel azt állíthatjuk, hogy Balló azért nem ment a nagyvezér után, mert nem volt pénze.

Balló tehát mitsem végezve 1667. jan. 27-én hazafelé indult némi reménynyel, a mi azonban nem állott egyébből, minthogy a törökök tudnak valamit a magyar-franczia egyezkedésről „és abból, hogy e hódító, hirtelen nemzet késedelmeskedik a magyarok segítségére lenni, nem épen kedvező következtetéseket vonnak a magyar barátság értékére nézve.“[1] Hiu remények voltak ezek, melyeket csak az erős akarat, a hazán segíteni, keltett és táplált.

Apaffy kész volt márcziusban ismét leküldeni Ballót azon utasítással, hogy igyekezzék Köprilihez jutni. Ha pedig ez lehetetlen volna, akkor Apaffy nevében kezdje meg a tárgyalást a nagyvezér helytartójával. A 40.000 tallér elmaradását pedig mentse Wesselényi betegségével, de határozott igéretet tegyen, hogy mire a porta védelméről biztositja Magyarországot, akkorra meglesz.

Mindezen határozatok és a gyülés elkerülte a jelenlévő Rothal figyelmét, ki Zrinyivel egyetemben a béke helyreállítására küldetett ki a kormánytól. A követek ugyanis vele nem is tanácskoztak, mert benne, mint külföldiben, a magyar ügyek tárgyalására a király képviselőjét látni nem akarták.[2] Szelepcsényi sem vett részt a titkos gyülekezetben; a királyhoz intézendő feliratot azonban ő is aláirta, melyben sérelmeiket számlálták föl és kérték a királyt, hirdessen ezek orvoslására ország-

[1] Pauler Gy. Wesselényi. 133.
[2] Szalay V. 110.

gyülést, melynek már oly rég letelt az ideje.[1] Ez iratot letették a nádor kezébe a király elé terjesztés végett.

A szervezésben már Wesselényi nem nagy részt vett. Betegsége akadályozta őt a nyilvános szereplésben s hogy halálát közeledni érzé, megtette végrendelkezését. Szakmárdi János királyi személynök előtt márcz. 16-án megerősíté végrendeletét, melyet már a megelőző évben a turóczi konvent küldöttei előtt tőn.[2]

1667. márczius 28-án Beszterczebányához közel fekvő Lipcsén utolérte a halál. Holttestét ápril 18-án vitték Murányba, hol 22-én temettetett el.[3] Halálával a szövetséget pótolhatlan veszteség érte. Az ügy, melynek ő első bajnoka volt, vele elvesztette nemzeti jellegét s utódai kezében mindinkább magánügygyé törpült. Szellemi tehetségére ugyan nem hasonlítható sem Zrinyi Miklós, sem Lippay Györgyhöz, de szerette hazáját ugy, miként e kettő s vitéz és ildomos volt. Ő volt az összekötő kapocs, a szövetségnek legnemesebb képviselője és halálával kidőlt a magyarság harmadik oszlopa, melynek elseje Zrinyi Miklós, a másodika Lippay György volt.

Állítják, hogy Wesselényi halála óráját közeledni érezvén, mindent fel akart fedezni a császárnak.[4] Ez azonban csak Nádasdy második vallomásában birja alapját, ki ekkor az egész ügyet ártatlannak akarta feltüntetni és az egészet két asszony nagyravágyásának betudni: Széchy Mária és Frangepán Annának. Ez állításra azonban már Frey állami közvádló megjegyezte, hogy: „plus quam rediculum, quasi vero vir prudens et generosus, maxime vero S. C. Majestatis intimus

[1] Horváth M. VI. 25.

[2] Pauler Gy. Wesselényi. I. 135·

[3] Pauler Gy. Wesselényi I. 136. Petthő IV. 27.

[4] „Veselenium, beneficiorum, quae Austriaci principes in eum contulissent, memorem, voluisse, propinqua morte, recentem adhucdum conspirationem retegere, plures memorant; verum coniugem, Annam Mariam Szetsiam, non modo machinationum consciam, sed participem, precibus rationibusque, ut taceat, exoravisse." Corneli. Fragm. II. 42.

consiliarius per foeminam facile seduci queat aut debeat."[1] Nem lehet elhinni, hogy Wesselényi végnapjaiban beállott csüggedés sulya alatt ezen lépésre határozta volna magát, mert hisz ő tudta legjobban, mint Magyarország nádora, mily keveset várhat a nemzet a kormánytól; de különben is mitsem tudott a törökszövetség eredményéről. Mindez csak azt bizonyítja, mit különben a beszterczebányai gyülésen tett indítványából is tudunk, hogy ő nem volt kiengesztelhetetlen ellensége az Osztrákháznak

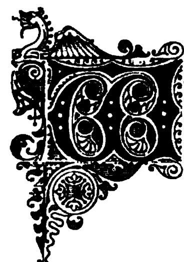
[1] Vádlevél a titk. lev.

Zrinyi III. Péter bukásáig.

1670. ápr. 18.

Wesselényi halála után csapás után csapás érte az „interessatusokat,“ mihez járult még az is, hogy egymással meghasonolva, más és más irányban kezdének működni. Wesselényi volt az, kit állása a vezérszerepre kijelelt s önzetlenségénél fogva erre alkalmas is volt, mig most, mikor a nádori szék betöltve nem volt, az egész szövetség elvesztette fejét, fő intézőjét, ki a közbizalmat is birta.

Nádasdy, ki csak most, hogy a szövetségesekhez csatlakozott, tudta elfeledtetni kortársaival viselt dolgait, vágyódott a nádorság után és hitte, hogy ha ez állást elnyeri, lesz elég hatalma és tehetsége a királylyal a nemzetet kibékíteni. Zrinyi Péter, ki második feje volt a szövetségnek, ő is felakarta használni a helyzetet és jutalmat várt, bár ez nem volt az ország nyugoti részének fejedelemsége, miként azt némelyek állítják.[1] Nem

[1] Horváth Mihály VI. 25. azt mondja, hogy Zrinyi a lázadást arra akarta felhasználni, hogy magát török segélylyel Magyarország déli

is lehet ezt föltenni Zrinyiről, ki a török szövetségbe is csak a beszterczebányai többség akaratára, de nem szivesen egyezett bele. Családjának története, hagyományos meggyőződése a családnak, mely a haza egyedüli és legnagyobb ellenségének a törököt vallotta; ő, ki egyedüli hivatásának a török elleni harczot tekintette, nem engedték neki meg, hogy a török szövetségét igénybe vegye, habár ez emelkedését mozditotta volna is elő. Még akkor sem csatlakozott őszintén a törökhöz, mikor saját megmentése ezt neki előirta volna. Ki igy gondolkodik, igy tesz, arról nem lehet föltenni, hogy a török segélyre támaszkodva fejedelemségről álmodozzék.

Wesselényi halálával megürült nádori széket a kormány betölteni hogy nem akarja, mutatja ezt azon eljárása, melynek értelmében Leopold Szelepcsényit és Nádasdyt 1667. ápr. 30. királyi helytartónak nevezte ki.[1] Nádasdy azonban keveset törődött ez eljárással, mely az alkotmány tekintetbe nem vételét bizonyította; mert ő ezen állását csak ideiglenesnek tekintette, mely után a nádorság következik. Erre már birta a szövetségesekhez való csatlakozása folytán a nemzet bizalmát, s most csak arra törekedett, hogy az udvarét is megnyerje. „Ez utóbbi czélból szokott fogásához nyult, és árulkodással bizonyítgatván hüségét, törekedett magáról minden gyanut elhárítani, mert tartott attól, hogy Gremonville netalán kiszalaszthatna valamit, mi ártalmára lehetne.“[2]

Alig mult el a beszterczebányai gyülés és hoztak az „interessatusok“ határozatokat, Nádasdy, a királyi helytartó, már is tett elég világos czélzásokat Gonzaga, a haditanács elnöke előtt Wesselényi terveiről, a magyarországi összeesküvésről; később Laxenburgban és Bécsben Leopold előtt emlitette, hogy a felvidék roszban töri a fejét, a törökkel leveleznek. Megbizásából Szenthe Bálint

és nyugati, vejét Rákóczyt pedig a keleti részek és Erdély fejedmévé tegye. Szalay V. III.

[1] Horváth M. VI. 26.

[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 138.

tett kimerítő jelentést élőszóval a császárnak Laxenburgban, május havában.[1] Ezzel azt akarta elérni, hogy a kormány országgyülést hivjon össze, melynek nagyon természetesen első dolga lett volna a megürült nádori széket betölteni. Ezen szolgálatainál fogva, hivatalos állása, utolsó kineveztetése helytartóvá és a közbizalom folytán az ő itélete szerint más nem lett volna megválasztható, mint ő. E czélja elérésében támaszkodhatott Zrinyire és Széchy Máriára, kikkel megegyezett, hogy egymást segíteni fogják, mi bizonynyal ekkor bizonyult volna be először.

E hirek azonban, melyeket Nádasdy közölt a kormánynyal, nem birták ezt arra, hogy országgyülést hivjon össze és a nádori széket betöltse. A nádori szék, bár ennek hatalomköre sokfélekép meg volt csonkítva, még mindég birt oly jogkörrel, mely hatalmas gátlója lehetett a korlátlan hatalomra törekvő bécsi kormánynak. Ily hireket a kormány különben is kapott már a vasvári békekötés után, azoknak sem volt eredménye, ezektől sem tartott.

A bizalmatlanság egymás iránt egyeseken is erőt kezdett venni. Nádasdy a szövetség éllére akart állani, hogy ez által előmenetelében segíttessék, de tapasztalnia kellett, „hogy Erdélyből jönnek mennek az emberek s ő még sem tud semmit arról, mit végez az ujra kiment Balló Törökországban? Igaz, hogy még Apaffy sem tudott még úgy május végén, junius elején, de Nádasdy azt el nem hitte. Félt, hogy a mozgalom protestáns mozgalommá fajul és akkor tudta, nem lesz jó dolga a katholikusoknak."[2] Bizalmatlan volt Zrinyi iránt, kiről

[1] Nádasdy IV. vallomása. Ugyanezt mondja Donnellan Nádasdy érdekében beadott emlékiratában, 1669-ben: „fecit (t. i. Nádasdy) enim sequentia 1. Significavit S. M. tredecim Comitatus Superioris Hungeriae esse male intentionatos, tractare multa nociva, correspondere cum Turcis, idque significavit bis Laxenburgi et semel Viennae; 2. Idem curavit significare per Valentinum Czente, suum protonotarium." Titk. lev.

[2] Pauler Gy. Wesselényi. I. 144.

Nagy Ferencz előtt e szavakat mondotta: „Zrinyi urammá akar válni, abból semmisem lesz.“[1]

Bory Mihály Wesselényi halála után csatlakozott Nádasdyhoz s ennek a nádorság elnyerésében segédkezet is nyújtott;[2] „majd azonban felülkerekedett bizalmatlansága a hitetlen ember iránt, ki sokkal inkább hasonlított hozzá, sem hogy benne biznia lehetett volna.“[3] Ép igy gondolkozott Nagy Ferencz is.[4]

Jól tudta ezt Nádasdy, kinek cselekvésében Wesselényi halála képezte a forduló pontot, és épen azért, hogy mindent tudjon, Szenthe Bálintot kémül küldé a tőle idegenkedő szövetségesek közé, kinevezvén őt országbirói itélő mesterré, kinek székhelye Eperjes volt. Szenthe előmenetelét Nádasdytól várta, engedelmeskedett tehát neki; de mégis megjegyzé, nem lesz-e veszedelmes mélyebben bele bocsájtkozni ezen összeesküvésbe, melyre a császár figyelmét épen ők hivták föl? „Nekünk folytatnunk kell a dolgot az interessatusokkal, mondá Nádasdy, még pedig két okból: először, hogy rájuk vigyázhassunk, nehogy valami meggondolatlanságot kövessenek el, és a felség boszuját kihivják, az országot tönkre tegyék. Másodszor, hogy velük összeköttetésben maradván, tetteikről az udvart értesíthessük, és így mind az udvarnak, mind a megyéknek kedvébe járván, a nádorság dolgában mindkét tényezőre számíthassunk.“[5]

Szenthének ezen vallomása, melyet maga Nádasdy is megerősít,[6] egész határozottan leirja Nádasdy eljárását, úgy, hogy ez iránt kétséget sem lehet támasztani. Wesselényi haláláig csatlakozott az „interessatusokhoz“ azért,

[1] Nagy Ferencz vall. Titk. lev.

[2] Szalay V. 112,

[3] Pauler Gy. Wesselényi. I. 141.

[4] U. o. I. 143.

[5] Szenthe vallomása a prim. lev.

[6] IV. vallomásban: „Recordari clementer suam Mt. quae ego post eundem conventum Novizolii ante primum abitum meum in superiorem Hungariam de factiositatibus nonnullorum Laxenburgi humillime revelaverim.“ Prim. lev.

hogy elvesztett népszerüségét visszaszerezze; Wesselényi halála után, mely forduló pontját képezi magaviseletének a szövetségesekkel szemben, csak egy czélja volt, ezek vállain a nádorságig jutni.

Ha mentségére maradt valami, csak ez egy: a nagyravágyás vakká tette, elvette eszét és nem tudta, mit művel. Csakis így lehet megérteni eljárását, mely homlokegyenest ellenkezik adott szava, kezeirása és esküjével, és reá sajnálattal vegyest kárhoztató itélet bélyegét süti.

Zrinyi Wesselényi halála után újra kedvencz tervét karolta föl: a keresztény nyugat segélyével akarta hazáját fölszabadítni nemcsak az osztrák kormány, hanem a török hatalom alól is. Házi gondjai közepette is folyton a hazára gondolt s nemzete érdekében semmiféle fáradtságtól sem ijedt vissza.

Miklós árvájának, Ádámnak gyámja lett és egyik gondnoka. 1665. decz. 15-én Zrinyi Péter és Löbl Zsófia közt kötött egyesség értelmében átvette az összes Zrinyi-féle jószágoknak azon részét, melyet 1649-ben Miklóssal kötött csereszerződés értelmében birt. Miklós halálával a szerződés is megszünt, e birtok tehát Péter tulajdonába ment át; de öcscsétől, Ádámtól ugyancsak az 1665-ik évi szerződés értelmében a tengermelléket is átvette, melyért évi 5000 forint haszonbért fizetett.[1]

Ádám birtokát Miklós özvegye, Löbl Zsófia kezelte, mi sok surlodásra adott okot. Péter hirtelen, fellobbanó természetü volt, ki nem türte Löbl Zsófia beavatkozását a katonai ügyekbe, melyek kizárólag hozzá tartoztak; majd elfoglalt oly javakat, melyeket az özvegy magáénak vallott; az özvegy grófné pedig mindenben jogsértést látott, jogaira pedig nagyon féltékeny volt; azon kivül nyakas természetü, érzelemre nézve pedig inkább volt német, mint magyar. Ehhez járult, hogy Péter neje, Frangepán Katalin is folyton viszályban volt az özvegy-

[1] Horvátországi orsz. lev. Pauler Gy. után I. 145.

gyel, minden egyesség, békítés csak nyugpont volt, a mely után újból kezdték. Mindez „Zrinyi Péterre nézve oly nyomasztóvá vált, hogy később, életének legválságosabb pillanatában, az országos gondok közt is e kellemetlenségek jutottak eszébe, és azok orvoslását sürgeté, midőn hire, neve, élete, családjának boldogsága, az ország üdve koczkán forgott.“[1]

Mindezen viszontagságok közepette is, melyek kétség kivül nyomasztólag hatottak müködésére, folytonos összeköttetésben, maradt Gremonvillevel, mig Nádasdy csak a leveleket küldte el Zrinyinek, a melyeket Gremonville Nádasdy czime alatt Zrinyinek irt.

Zrinyi maga nem csüggedt, másokat is meg akart óvni ettől. Biztatta az interessatusokat kitartásra és egyetértésre. De úgy látszik, rajta is erőt vett Gremonville bizalmatlansága Nádasdy iránt, kit, bár a franczia követtel váltott levelezést ismerte, különösen serkentett, hogy: „vegye szivére az ország sorsát; munkálkodjék, mig él, hogy gyermekének jó emlékezetet hagyhasson magáról.“[2]

Gremonville soha sem bizott Nádasdyban, nem szövetséglevele, nem esküjében. Ő volt talán az egyedüli, kinek éles tekintete Nádasdy lelkébe pillantott, látta kétkulacsosságát, és meg volt győződve, hogy Nádasdy, mihelyt nádorrá lesz, megszünt az interessatusok társa lenni. Nem is óhajtotta, hogy Nádasdy czélt érjen, mint Zrinyi és mások a szövetségből, söt jobbnak látta, ha ettől elüttetik. Hogy azonban Nádasdy ezt ne is gyaníthassa, nem hagyta ki őt, sőt fölhasználta, a mire csak fölhasználható volt.

Gremonville Nádasdy és Zrinyinek találkát adott Hochau és Minkendorf között elterülő kis erdőben, hova Nádasdyval még Baranyai Kiss Mihály és veje, gróf Draskovich János is elment. Az erdőben azonban csak

[1] Pauler Gy. Wesselényi. I. 145.
[2] Ruzsinszky Gásp. vall. Kam. lev.

a franczia követ, Nádasdy és Zrinyi tanácskoztak körülbelül 2—3 óra hosszáig.

Mi okozta Gremonville e kezdeményező lépését? Ugyanekkor rontott ugyanis XIV. Lajos Belgiumra, hogy azt, mint neje örökségét elfoglalja. IV. Fülöp halála után a kiskoru II. Károly foglalta el a spanyol trónt, mely alkalommal a kitünő jogász Ducange által szerkesztett iratban igényt emelt a spanyol Németalföldre, mint neje örökségére. Jogi alapját követelésének a Brabantban divó örökösödési rend (devolution-jog) képezte, melynél fogva az első házasságból született leánygyermekek elsőbbségi joggal birnak a második házasságból származott figyermekek felett; továbbá hogy egy spanyol herczegnő nem mondhat le örökösödési igényéről, vagy ha lemondott, miként XIV-ik Lajos neje, ez nem kötelező. Nagyon jól tudta ezt XIV-ik Lajos s hódítás vágyát ily törvényes mezbe öltöztette. Mivel azonban valószinü volt, hogy a háboruban Leopold rokonának védelmére fog kelni, szükséges volt, hogy a magyarokat háboru esetére magának megszerezze s őket ura tetleges támogatásáról biztosítsa. Ezért hivta őket Gremonville tanácskozásra.

Zrinyi szeptember havában egy új szövetségest szerzett a magyar ügynek, gróf Tattenbach Erasmust, a dúsgazdag stajer főurat, „ki Sziléziában, a német birodalomban, a Harzhegységben és kivált déli Styriában, közel a horvát-tót határszélekhez nagy jószágokkal birt, és a stájer helytartótanácsban helyet foglalt.“[1] Tattenbach gyakran találkozott Zrinyivel, ki midőn látta, hogy részvéttel van a magyarok sorsa iránt, meghivta őt Csáktornyára. Itt poharazás közben még jobban megbarátkozott Zrinyivel, kit különösen tisztelt, mint korának legvitézebb emberét. Zrinyi őt akkor, mikor látta, hogy benne megbizhat, értesítette a magyarországi dolgokról, melynek sikerét a franczia király jóakarata biztosítja.

[1] Pauler. Gy. Wesselényi. I. 147.

Tattenbach beállott a szövetségbe s szep. 9-én hitlevelet adott, melyben kötelezi magát, hogy „hive lesz, titkait senkinek el nem mondja, dolgait előmozdítja, őt soha el nem hagyja, Isten őt úgy segélje, a mint ez igéretet megtartja."[1] Tattenbachnak a hitlevél megirása előtt voltak ugyan aggodalmai és komoly megfontolást ajánlott;[2] de Zrinyi könyedén megnyugtatta. „Ne aggódjék! Lesz pénz, a mennyi kell, lesz minden; nem is lesz ott Zrinyi maga, lesznek ottan mások is."[3] Zrinyi nem a cillei grófságot igérte Tattenbachnak, ha a szövetségbe lép, mint ezt Wagner F. után történetiróink közöl némelyek átvették,[4] sem aggodalmait ezen igérettel nem oszlatta el. Sőt ellenkezőleg a birtokot Zrinyi a maga számára kérte a kibékülés jutalmául, miként ez Zrinyi II-ik vallomásából kitünik.[5]

Mig Zrinyi ily nagy bizalommal eltelve a franczia királytól várta hazája felszabadítását, a szövetségesek azon része, kik a törökben biztak, Balló visszaérkeztekor szomoru csalódásaikról győződtek meg. Balló Köprili nagyvezérrel találkozott 1667. jun. 19-én, de előterjesztésére azon határozott választ adta, hogy a szultán most a csak nem rég kötött békét meg nem szegheti, a magyarokat nem segélyezheti.

A nagyvezér Ballónak átadta Apaffynak szóló levelét, melyben megdicsérte a fejedelem jóakaratát. Továbbá így ir: jólehet a béke, melyet a római császárral nem rég kötött, kezeit megköti, egyébként is akadályozva van, hogy az ajánlatot elfogadja, reményli

[1] Pauler Gy. Wesselényi. I. 148. Wagner F. igy idézi a hitlevelet: „Ego Erasmus aeternum et immortale Numen testem invoco: me omni ope, opera, sanguine ipso, Exellentissimi Proregis, ac foederatorum Ungarorum Consilia promoturum: si sciens, volensque fallo, aut mala fide utor, Deum, Deique Matrem, divos Coelites omnes, iratos, infensosque habeam." H. M. I. 236.

[2] Rački. 22.

[3] Pauler Gy. Wesselényi. I. 149.

[4] Wagner. I. 236. Horváth M. VI. 28. Katona XXXIII. 723.

[5] Rački 314, 357, 359.

azonban, hogy eljő az idő, melyben alkalma lesz hű szolgálatát tényekkel is bebizonyitni.[1]

Ibrahim, a kihajabég, a nagyvezér titkos tanácsosa, mintegy belügyminisztere, továbbá Panajotti a tolmács is irtak Apaffynak levelet. Ibrahim Köprili leveléhez hasonló tartalmut küldött, az álnok Penajotti pedig a legmérgesebb szavakkal ajánlotta a dicsőséges tervezetet; tette ezt azért, hogy az általa tervezett czélt sem Balló, a követ és általa Apaffy fejedelem meg ne tudja és meg ne akadályozhassa.[2]

Mennyire igaz és alapos volt a magyarok félelme, midőn az Ausztriától nevelt és taníttatott Panajottitól tartottak, nem sokára kitünt. Ugyanazon hajó, mely Ballót a szárazföldre vitte, hozta meg Panajotti levelét is Manucca della Torre Marc Antonio császári és portai tolmácsnak, és ez által az osztrák residens Cassanovának.[3] Tudosította a tolmácsot és általa Cassanovát, hogy az erdélyi fejedelem tervez valamit a császár ellen; követe oly fontos ügyben járt itt a nagyvezérnél, hogy ezt papirosra bizni nem tartja tanácsosnak. Ez alkalommal ugyan ő megakadályozta, de figyelmezteti ő felségét, hogy jobban vigyázzon a magyarokra és horvátokra.

Balló és Cassanova jelentése körülbelül egy időben érkezett meg rendeltetési helyére. Apaffy azonnal értesíté (aug. vége felé) a magyarokat. Balló tanácslá nekik, hogy ne csüggedjenek, mert ő reményét még nem vesztette el; hogy a magyarok még ne törjenek ki, de tartsák készen a török számára szánt pénzt.[4]

Még mitsem határoztak a magyarok, mikor Panajotti árulása ismeretessé lett Nádasdy utján, ki mint a csász. titkos tanács tagja, Panajotti levelének mását vette. Igaz, hogy a levél általánosságban szól, de Nádasdy

[1] Katona XXXIII. 703.
[2] U. o.
[3] Pauler Gy. Wesselényi. I. 153. Wagner. F. I. 237.
[4] Bethlen János 1. 356.

sejthette legjobban, hogy ez intés mégis felébreszti a német kormány figyelmét, mi neki nem sikerült s meg fog vigyázni mindent; nagy kérdés tehát, hogy ő ily ellenőrködés mellett is megőrizheti-e a kormány bizalmát, a nemzet előtt népszerüségét? Azonnal irt Nádasdy titkos jegyekben Nagy Ferencznek, „hogy a kutya Panajotti, ki mindég ellensége volt a magyaroknak, a császári residensnek elárulta Marc Antonio által Balló küldetését."[1] és kérte őt, hogy gyors futár által minderről értesítse Apaffyt, hogy vagy ölesse meg Panajottit, még mielőtt a török fővárosba visszatérne, vagy jelentse fel árulását a portánál, hogy mind ő, mind Marc Antonio hivatalát veszítsék.[2]

Nagy Ferencz azonnal közölte e hirt a szövetségesekkel, irt Apaffynak is. A szövetségesek körében nagy volt a rémület s már előre látták, hogy indíttatik egyesek ellen vizsgálat és már az a hir is keringett, hogy az osztrák örökös tartományokban már sereget gyüjtenek a magyar mozgalom leverésére, mi szintén hitelre talált. Az Istenre kérték tehát szorongatott helyzetükben a szövetségesek a fejedelmet, ne kiméljen pénzt, fáradságot, küldjön uj követet a portára, ki ezen romlásnak, mely mindnyájok veszedelmét idézi elő, elejét vegye.

Apaffy nem késedelmeskedett s Inczédy Pétert sietve küldé a portára, hogy Ballo munkáját folytassa, ki azután, nehogy az ügy ismét Panajotti kezén forduljon meg, egy törökül tudó magyart vitt magával. Apaffy tanácsa sokat tanakodott, mily eljárással éljenek Panajottit illetőleg. Megemlíteni, egyenesen árulással vádolni a tolmácsot nagyon veszélyes lenne már csak azért is, mert a ravasz görög könnyen árulással vádolhatná magát a vádlót; meg nem említni pedig lehetetlen, mert ekkor Panajotti tovább folytathatja gonosz mesterségét. Abban egyezett meg végre a fejedelem tanácsa, hogy Köprili-

[1] Pauler Gy. Wesselényi. I. 154.
[2] Pauler Gy. u. Nagy vallomása. I. 154

hez irt levélben megemlítik ugyan az árulást, de nem az áruló nevét, s ha a nagyvezér kérdezősködnék az áruló neve után, Inczédy Péter felelje: hogy ő ugyan nem kételkedik Panajotti becsületességében, de a magyar urak esküvel erősitették, hogy ő volt.[1]

Inczédy sem járt nagyobb sikerrel. A nagyvezér válasza most is csak az volt, mi előbb: kedvesen fogadja a fejedelem hűségét a Porta iránt, és mig ebben állhatatosan megmarad, adóját pontosan megküldi, ellenfeleitől nem kell tartania; de a császárral kötött békét a jelen körülmények között megszegni nem lehet.

A magyarok aggodalma tehát nem szünt meg, bár ez alaptalan volt. Ausztria fegyverkezett ugyan, de nem Magyarország, hanem XIV. Lajos ellen. Spanyolország segélyt kért Leopoldtól, mit ez nem tagadott meg, bár Gremonville mindent elkövetett, hogy Ausztriát semlegességre birja. És XIV. Lajos aggodalma nem volt alaptalan. Jól tudta, hogy Witt János, ki Corneliusszal III. Vilmos kiskorusága alatt Hollandia élén állott, nem fogja tétlenül nézni Németalföld elfoglalását, a mely Hollandiának függetlenségét veszélyezteti; hanem a jeles államférfiu mindent el fog követni, hogy oly szövetséget hozzon létre, mely hazáját a szározon megvédi a francziák ellen, hajóhada a tenger felől úgy is biztosította. Witt Jánosnak sikerült is Anglia és Svédországgal a hármas szövetséget (Trippl Aliance) megkötni, mely 1668-ban Hágában iratott alá a szövetségesek megbizottjai által. E szövetség, mely Ranke szavaival élve: „Európa ellenszenvének közös kifejezéseül tekinthető Lajos féktelen rabló vágya ellen,“ arra kényszerítették Lajost, hogy az 1668. Aachenben kötött béke értelmében a Franche Comtét Spanyolországnak visszaadja. Ha tehát Leopold hadai idejében a harcz szinhelyére érkeznek, Lajos a támadó háboruból a védelmi harczra szoríttatik, melynek kimenetelét ily szövetségesekkel szemben előre lehetett látni.

[1] Bethlen J. I. 387.

Ily nagy dolgokkal szemben Cassanova bizonytalan jelentésének nem nagy fontosságot tulajdonitottak. A kormány eljárása tehát csak ennyiből állott: utasította Cassanovát, hogy tudjon meg többet; Apaffy követének pedig, ki ez időben járt Bécsben, állítólag némi határvillongások miatt, tulajdonkép pedig azért, hogy megtudja, sejt-e valamit a bécsi udvar az erdélyi fejedelem és a magyarok közti összeköttetésről, megnyugtató levelet irtak és a sérelmek orvoslását igérték a legközelebb Pozsonyban összeülő bizottságon.[1]

Az erdélyi ügyek vezetését ekkor Rottal János vette át. Apaffy követe látogatást tett Rottalnál is. Rottal, ki nagy hálával viseltetett a fejedelem iránt s nem feledte el, hogy ő Appaffyt fiának fogadta, nem elégedett meg azzal, hogy a fejedelem levelére csak feleljen, hanem még titkárát is Horváth mellé adta.[2]

De az a körülmény, hogy az erdélyi ügyek vezetését Rottal vette kezébe, a legnagyobb aggodalomba ejtette Nádasdyt, kinek Rottal a halandók között legnagyobb, legveszedelmesebb és soha nem pihenő ellensége volt.[3]

Rottal János arany gyapjas vitéz családja a 15-ik században vándorolt Lusatiaból az osztrák örökös tartományokba és 1622-ben magyar honosítást nyert.[4] Maga Rottal több magyar előkelő családdal rokonságban volt anyja után, ki Thurzó Szaniszló nádor huga volt s anyjától magyar neveltetésben részesült. Nem is volt ember Leopold tanácsában, ki a magyar ügyeket ugy ismerte volna, mint ő, kormányférfiai közt is ő volt a legnépszerübb. Ismerős volt a legtöbb magyar főuri csa-

[1] Bethlen J. I. 375.

[2] Ioanes a Rothal, non immemor, principem Apafium se in filium ante triennium adoptasse, pro litteris per litteras respondere non contentus, internuncio principis Apafii suum adiungit secretarium.“ Katona XXXIII. 705.

[3] Pauler Gy. Wesselényi I. 157.

[4] 1622. 79. t. cz. 1638. 93. t. cz. Corp. Jur. Hung.

láddal, Apaffy fejedelem pedig fogadott fia volt. Feltétlen hive volt az ausztriai háznak s Leopoldnak — ki őt grófi rangra emelte s a legjelesebb rendet neki megszerezte — hasznosabb szolgálatokat tett, mint tehetett volna akkor, ha magyarnak születik. Szolgálatait nem korlátozá nála a nemzeti érzelem s mivel anyja részéről magyar volt, oly népszerüségre vergődött, milyen csak egy császári tanácsos hazánkban lehetett. A korona feltétlen bizalma, a magyarok előtt népszerüsége kilátásba helyezték a honosított előtt a nádori hivatalt. Ezért volt ellensége Nádasdynak és viszont, azért vigyázott Nádasdyra annyira, hogy alkalom adtával a helytartó befolyását csökkenthesse vagy egészen megsemmisithesse. Midőn pedig 1666-ban látta, hogy Nádasdy a nemzeti irány felé hajlik, nem mulasztá el Lobkovitzot figyelmeztetni és különösen kiemelte Nádasdy nyilatkozatát hogy: kész az akatholikusoknak templomaikat visszaadni.[1]

Nádasdy sem maradt adós, elkövetett mindent, hogy Rottal sikereit meghiusítsa, mi érdemeit növelte volna a kormány előtt.

Horváth Ferencz Rottal titkárával együtt oktober 3-án keltek utra és 6-án Csejte alá értek, „mely mellett akkor az ut Liptónak és igy tovább Erdélynek vezetett. E vár Nádasdy birtoka volt és esetleg ekkor számos vendégével itt tartózkodott. A két utas bebocsájtatást kért s mihelyt Nádasdy megtudta, hogy ezek egyike Rottal követe, azonnal eszébe jutott, mily jó volna tudni, mit ir Rottal Apaffynak. Az utasokat bebocsájtották, de Nádasdy azonnal utasitotta Baranyay apródját, hogy őket itassa le s a leveleket a titkártól lopja el. A titkár azonban nem ivott bort, de Nagy Ferencznek különben sem tetszett e terv, ki ez utasításnál jelen volt. Azonnal megjegyezte, hogy ha a levelek itt vesznek el, Nádasdyt fogják gyanuba venni, mi ugyan-

[1] Volf. Fürst. Wenzel Lobkowitz. 243.

csak veszedelmes dolog lenne; sokkal jobb, ha az ut közben megbizható emberei, mint rablók, támadják meg a követeket s megfosztják leveleiktől. Nádasdynak tetszett e terv s miután a teendőket vejével, Draskovich Miklóssal még jobban meghányták, kiválasztottak négy megbizható embert, őket megeskettették és a szükséges utasításokkal ellátták. Midőn a két követ utját tovább folytatta, Vágujhely közelében, egy mély utban éjjel megtámadtattak. A rablók első kérdése volt: hol vannak a levelek? Leveleiktől megfosztattak és mindenöket, mijök volt, elrabolták, de nem sebesíttettek meg. A megrémült titkár a szomszéd sürübe rejtette el magát, követte őt Horváth is, a rablók pedig dolgukat befejezvén, távoztak."[1]

Nádasdy nagyon megörült a fogásnak, bár a levelek mi fontosat sem tartalmaztak, egyet kivéve, melyből kitünt, hogy Bánffy Dénes tanácsnok a bécsi udvar zsoldjában áll. Nádasdy közölte a leveleket Nagy Ferenczczel s a fontosabbakat megtartotta magának, a többit pedig megsemmisítette. Nagy másnap hazamentében találkozott a két követtel, őket házába vitte s a titkárt a trencsényi postához, Horváthot pedig Árvába, gróf Thökölyihez szállította, honnan mindegyik rendeltetése helyére ért.[2]

Vagy a követtől, vagy a hir megelőzte a követet, de hamar megtudta ezt Rottal. Ő azonnal belátta, hogy a támadók nem voltak zsákmány után járó rablók, de ezek mit is törődnének levelekkel; hanem kiküldött szolgák, a kik más érdekében, más parancsára cselekedtek.[3] Az a kérdés tehát, kinek volt érdekében ismerni a levelek tartalmát? Rottal azonnal megköszönte Nagynak titkára iránt tanusított szivességét, egyszersmind fölkérte, nyomozza a rablókat. Mások azonban, különösen az erdélyiek e rablást a kormánynak tulajdonították,

[1] Katona XXXIII. 705. Wagner Fer. I. 238.
[2] Katona XXXIII. 705.
[3] U. o.

mely már hallott a magyarok lépéseiről, Apaffy köz benjárásáról;[1] azt hitték, hogy az udvarnak állott első sorban érdekében megtudni, nincsen-e Horváthnál oly levél, mely a török-erdélyi ügyre világot vethetne.[2]

Leopold a rablás után a maga küldöncze által küldött Apaffynak egy levelet, melynek tartalma az előbbivel megegyezett. Kérte Apaffy fejedelmet, hogy a köztök fenálló jó egyetértést továbbra is fentartsák. Levele végén Apaffynak azt is megirja, hogy a rablókat minden lehető módon kutatni fogja, hogy, ha kézre kerülnek, méltó büntetésöket elvegyék.[3] Ugyan e küldöttnek adta át Rottal is levelét, melyben felel Apaffy levelére és okadatolja, hogy mult alkalommal követe mellé mért adta titkárát társul; azért, mert oly fontos dolgot akart közölni, mit papirra bizni nem tanácsos. E levelében tudósítja a fejedelmet arról is, hogy az udvarhoz a rablásról különféle hireket hoztak; de megnyugvására irhatja, hogy itt visszautasították minden gyanusítást és a fejedelem őszinteségében teljesen megbiznak. Ő is mindenkép azon lesz, hogy e hitet ápolja. Arra kéri azonban a fejedelmet, tartsa szeme előtt az általános és igaz mondást; „Fide, sed cui, vide.“[4]

Apaffy 22-én kelt levelében felel Rottalnak ugy, miként fiu ir atyjának. E levelében a fejedelem hivatkozik már bebizonyitott őszinteségére, melyről mások bármit mondjanak is, azzal ő nem törődik, azért ő megmarad az igazság és tisztesség utján. A pozsonyi gyülésre követet nem küldhet, mert az nagyon messze van s mint követének megrablása bizonyítja, követe személye sincs

[1] Katona XXXIII. 705.
[2] Bethlen J. I. 377. Pauler Gyulánál I. 162.
[3] Katona XXXIII. 706.
[4] Katona XXXIII. 707. 708. Leopoldnak első levele oktober 1-én kelt, a második 11-én, Rottalé 13-án. Pauler Gy. i. müvében csak az elsőről tesz emlitést s ez elsőnek tulajdonítja a második alkalommal küldött levél tartalmát, valamint Rottal intését. Weselényi I. 159.

biztonságban. Ha a gyülés Eperjes vagy Kassán tartatnék, mely közelebb fekszik, jobban lehetne elintézni az ügyet, de követeit ide is csak menlevéllel küldené el.[1] Leopold és Apaffy közt még több levél is váltatott Rottal utján, mig végre Leopold engedett a fejedelem kérésének és a gyülés szinhelyéül Eperjest, az időre nézve 1669. apr. 14-két tüzte ki.[2]

A török fővárosba küldött követek nem hoztak valami biztató hirt s ezek szerint legalább egyenlőre a török szövetségre gondolni sem lehetett. Ily körülmények között Nádasdy a békés eszközök felé hajlott. Szerette volna, ha már országgyülés tartatik, melyen ő nádorrá választatott volna meg s e minőségben hitte, hogy az ország és a király között helyre fogja állitani a békét. De nem is igen bizhatott a szövetség eredményében. Mert ha végigtekintett az országos fejetlenségen, ha látta, hogy alig gyülhet össze 12 ember, ki egy értelemben volna a teendők iránt, nem minden ok nélkül mondhatta, hogy a nádorság betöltését nemcsak nagyravágyásból, de a haza java miatt is sürgeti.[3]

Méltán boszankodhatott tehát, hogy a felvidék, mely Bocskay idejében azért kelt fel, mert országgyülés nem tartatott, most ettől irtózik, mert ettől jót még nem nyert; s ha az összehivatnék is, nem jelennek meg azon. A jövőbe vetett remény hiánya, a nemzeti tespedés, a mely nem mert az akadályokkal megküzdeni, jogosan kelthették föl Nádasdyban a boszankodást, különösen, ha még nem tévesztjük szem elől azt, hogy ő az országgyülés tartásától várta czéljának elérését, a nádorságot.

Ily körülmények között Nagy Ferencz tanácsára ismét Zrinyihez fordult, kire a felvidék leginkább hallgatott, miután az a népszerüség, mely Zrinyi tanácsa

[1] Katona XXX. III. 709.
[2] Horváth M. VI. 29.
[3] Nádasdy irja Szenthének 1667. okt. 18. Titk. lev.

folytán Rákóczyt körülvevé, ködként szétoszlott. Ha sikerül a bánnak a Rákóczy-féle zavarokat, a vallási viszályt lecsillapítni, övék lesz a 13 vármegye, sőt Erdély is, „csak ne bizzák a dolgot sok emberre, hanem a nádornéra, kinek nagy a tekintélye, általa jó sikert remélhetni, mert tudják a felvidékiek, mit teszen nálok Murány szeretet vagy félelemből!"[1]

Nádasdy követte a tanácsot és irt Zrinyinek, kérve kérte őt, menjen el a felvidékre és ott hozza rendbe a dolgokat. Zrinyi Péternek már régebben kellett volna a felvidékre felmenni, már csak azért is, hogy az özvegy nádornéval, ki őt fiává és örökösévé tenni akarta, az ügyet tisztázza. Ha e családi szerződés kedve szerint dől el, akkor czéljához egy lépéssel — mint hitte — közelebb áll. Zrinyi e birtokok folytán a szendrei kapitányságot, majd a kassai generalust remélte elnyerhetni, ha pedig ez birtokában van, oly hatalom tétetett le kezében, melylyel az egri törököt féken tarthatja, a hódoltság határait a Sajóig visszaszoríthatja; sőt a 13 vármegye élén, mint a felvidék főkapitánya, Lengyelország, Erdély és Havasalföldet egy szövetségbe köthette volna össze, melynek elég ereje lett volna a török ellen támadólag fellépni. Zrinyi Péter tehát ekkor is, mikor társai a törökkel akartak szövetkezni, a török elleni harczra gondolt. De mindeddig nem mehetett, mert a franczia viszonyok alakulása minden figyelmét lekötötte. XIV-ik Lajos, ki értesült Gremonville által Leopold készülődéseiről, most jobban fölkarolta a magyar ügyet, hogy azon esetre, ha az osztrák hadak Spanyolország segélyére sietnének, Leopold kezét keleten a magyarok által megkösse.[2] Gremonville figyelmét semmi sem kerülte ki. Mig egyrészről a bécsi udvart békére hangolni igyekezett, a magyarokat szorosabban magához füzte, annál is inkább, mert hallotta, hogy a velenczei spanyol követ szeretné Zrinyi Pétert négyezer horváttal királya zsoldjába

[1] Nádasdy irja Szenthének 1667. nov. 12.
[2] Horváth. M. VI. 27.

fogadni a francziák ellen s már alkudozik is Zrinyi egy megbizott emberével.[1]

Nem volt azonban nehéz Gremonvillenek e tervet meghiusitni, ki nagyon jól tudta, mily állhatatosan ragaszkodik Zrinyi a franczia szövetség eszméjéhez, mely ezzel örökre megsemmisíttetett volna. S igy teljes hitelre talált Zrinyi előtt amaz állitása, hogy ez csak a bécsi udvar által ellene felállított kelepcze, kiben már rég nem biznak.

Nádasdynak november 1-én Szenthéhez irt leveléből tudjuk azt, hogy Zrinyi Hochauban november első napjaiban találkozott Gremonvillevel, hogy az ügyet végkép elintézzék.[2]

E találkozáson, melynek Nádasdy is tanuja volt, Gremonville határozott alkut kezdett a magyarokkal, melyre megbizatása is volt. Ajánlott pénzt a magyaroknak, a tényleges segítséget pedig azon esetre, ha Leopold a harczot XIV. Lajos ellen megkezdené.

Zrinyit ez ajánlat teljesen kielégíté és megnyugtatá, különösen az a két dolog, 1-ször: hogy Gremonville megbizatását a komoly alkura franczia levélben fölmutatta; melynek latin másolatát át is adta Nádasdynak; 2-szor: hogy a franczia követ pénzt is ajánlott, mi tényleges bizonyítékául szolgált az őszinteségnek.

Zrinyi és Nádasdy azonban nem voltak egy véleményen. A bán teljes hitelt adott a franczia követ szavainak, tőle pénzt is fogadott el a szövetség czéljaira; arra törekedett, hogy a franczia-magyar szövetség minél hamarabb megvalósuljon. Zrinyi nem talált más módot, mely hazáján segithetne, mint idegen segélyt, mi valahára véget vetne a zsoldos csapatok garázdaságainak, és alkotmányunkat eredeti épségébe állítaná vissza. Mit is tehetett a magyar ekkor már! Vagy türi tovább példátlan türelemmel, mint intézkednek idegenek a hazá-

[1] Gremonville jelentése. Pauler Gy. nyomán. I. 166.

[2] „Zrinyi itt van. Még ma jő ki a kalmár végezni velünk." Pottendorf nov. 1-én. Nádasdy. Titk. lev.

ban, a koronázási eskü ellenére, a nádori hivatal betöltése mint odáztatik el; mily lenézőleg fogadják a magyar főurakat Bécsben s koronás királyuktól mint zárják őket el; bajaikat nem orvosolják, az országgyülés szünetel, az idegen zsoldosok garázdaságai ellen védelemre nem számíthat; vagy pedig fegyvert ragad sarkalatos törvényeinkre támaszkodva, mely ekkor még nem töröltetett el s kiüzi hazája határai közől a nyomorgatókat. Zrinyi ez elvet vallotta és ez eszközöktől nem riadt vissza, mert így hitte, hogy a szabaddá lett ország lerázhatja magáról a török igát is.

Nádasdy azonban nem akart ennyire menni. Ha az országbiró és kinevezett királyi helytartónak egész életét, tetteit, gondolkozás módját, szóval az egész embert szigoru vizsgálódásunk tárgyává teszszük, úgy találjuk, hogy minden vonás, mit életéből birunk, azt bizonyitja, hogy ő nem akart ennyire menni.

Már ott, hol Nádasdyt a szövetségbe lépésekor jellemeztem, arra törekedtem, hogy benne az olvasó egy oly embert lásson, kiben minden érzelmén egy uralkodott, minek mindent alárendelt, s ez egy a nagyravágyás. Wesselényi törődöttsége, hajlott kora már eszébe juttatá a nádori hivatalt, mely után hogy vágyott, vallomásán kivül tettei is bizonyítják. A lélektani okok, mik kevésbé csalnak, mint a följegyzett tettek, mert azok legtöbbször egy egész, tevékeny élet megmagyarázóivá lesznek, sem engedik elfogadni azt, hogy Nádasdy komolyan akarta a dolgok ily fejlődését; Nádasdy nádor akart lenni, az ország első embere a király után. Ezt bizonynyal nem érheti el, ha a franczia szövetséget eredmény koronázza, mely szövetségnek első megindítója, meghittje Zrinyi volt; a franczia szövetségben tehát ő csak Zrinyi után következett volna, mint valóban mögötte is állt és a bánt Gremonville előtt soha meg nem előzte. A török szövetség kötésénél Zrinyi, Apaffy, Rákóczy és még mások is megelőzték; ezt sem akarhatta tehát. Ha mégis a szövetséghez csatlakozott akkor, mikor annak még

czélját sem ismerte, csak annyit tudott, hogy akarnak valamit, tette ezt azért, hogy népszerüségre vergődjék, hogy a szövetség vállain a nádorságot nyerhesse el. Nem akart szakadást előidézni a király és nemzet között, hanem magát mindkettő előtt nélkülözhetlennek akarta bemutatni; czélja volt, hogy a kibékült nemzet népszerü emberét a korona a nádorsággal jutalmazza.[1]

Ezt bizonyitja Nádasdy magaviselete is Gremonvillevel szemben. A neki felajánlott pénzt nem fogadta el; hogy ellenvetéseket is tett, mutatja az a körülmény, hogy a franczia követ megbizatásának latin másolatát nem Zrinyinek adta át, kihez eddig Nádasdy utján minden iratot küldött, hanem magának Nádasdynak, hogy ezt a franczia király őszinteségéről jobban meggyőzze, melyre nagy szükség volt. Én tehát egyesekkel szemben[2] ama meggyőződésemnek adók kifejezést, hogy a dolgok ezen állásával Nádasdy nem volt megelégedve; hogy első vallomásában csak igazat mondott, midőn azt mondja, hogy ő, férj és atya, ily veszélyes dolgokba nem ereszkedhetik[3] és végre Nádasdy maga is az igazi okot hozza fel fiához irt levelében, midőn azt mondja, hogy mindazt csak a nádorságért tette.[4]

A szövetséget azonban, daczára annak, hogy a dolgok ennyire fejlődtek, nem hagyhatta oda, mert ezzel népszerüségét, mit éppen a szövetségbe való lépéssel szerzett meg, teljesen aláásta volna.

Ha Nádasdy belenyugodott volna a franczia szövetségbe, ha az elért eredményekkel meg lett volna

[1] Bethlen Ján. I. 392.

[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 166. állitja, hogy Nádasdy Gremonvillevel folytatott tárgyalással meg volt elégedve.

[3] Pauler Gy. u. o. I. 167. azt mondja, hogy eme mondása nem érdemel hitelt.

„In hac etiam miseria, de qua arguor, nihil aliud quaesivi, quam maledictum palatinatum, quo adepto, credebam, me omnia redintegraturum, ac etiam gratias novas adepturum, non solum per rerum istarum manifestationem, verum etiam per earundem exstinctionem." Katona XXXIII. 720.

elégedve, mért unszolja Zrinyit, hogy a felvidékre menjen, hogy ott a pártokat kibékitvén, őket az országgyülés tartására hangolja? Zrinyi csak Nádasdy unszolására ment a felvidékre, magától nem igen sietett.[1] Czélja nem lehetett más, mint hogy az országgyülés egybehivását előmozdítsa, ezen nádorrá választassék és az ügyek vezetését kezébe vegye.

Zrinyi Nádasdy ösztönzésére deczember közepén a felvidékre ment, hol Széchy Mária őt már mint örökösét fogadta. Szendrő birtokba vételét elintézte ugyan, hajlandó volt ezért Széchy Máriának százezer forintot adni, bár ezt neki is kölcsön kellett volna venni, de a pártok kibékitése nem sikerült. Ennek oka egy részt az volt, hogy Zrinyi csak rövid ideig maradt Patakon és e néhány nap sokkal kevesebb volt, sem hogy oly élessé vált ellentéteket, milyen ekkor az anyja által vezetett Rákóczy és a protestánsok közt volt, kiegyenlítni lehetett volna; másrészt itt is nagyobb gondja volt Zrinyinek arra, hogy a franczia érdekeket Lengyelországban előmozdítsa és ezáltal a franczia segélyt Magyarországnak biztosítsa, esetleg ennek a lengyel szövetséget is megszerezze.

E tervét Zrinyi Péter közölte Rákóczyval is és őt megeskettette, hogy titkát megőrzi és vele fog tartani. E szövetség eredménynyel csak a jövőben kinálkozott, mert most Rákóczynak keze kötve volt anyjától, a protestansoktól, azon kivül halálos ellenségeitől volt körülvéve, kiktől, legalább most, nem szabadulhatott.

Mindezek azt mutatják, hogy bár Zrinyi Péter Nádasdy kérésére hajlott is, érte tett is egyet mást; de mindég megmaradt azon az uton, a melyre bátyja halála után lépett; kedvencz tervét, a török ellen a keresztények szövetségében harczolni, nem ejtette el s most a szövetség tulajdonképi feje ő volt. Igaz, hogy ez időben a szövetségesek véleménye annyira szétágazott, hogy

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 165.

félni lehetett, hogy nem sokára bekövetkezik az az idő, a melyben ez teljesen szét bomlik; Zrinyinek pedig nem volt sem oly nagy tekintélye, sem oly szellemi tehetsége, hogy ezeket egyesíteni, a szétágazó erőket egy czélra fordítani tudta volna; de a mennyiben ily lazán álló szövetségben meg nem nevezett vezérről, fejről szó lehet, annyiban Zrinyi Péter volt az.

Zrinyi Péter Murányban Szendrő és Murány birtokát illetőleg Széchy Máriával, az özvegy nádornéval, megköté a szerződést, ugy miként tervezve volt, mi után Széchy Máriával a szomszédos Lipcsére sietett, hol Wojenskivel találkozott. A lengyel pap helyeselte Zrinyi tervét, igérte, hogy a franczia érdekeket támogatni fogja hazájában, előmozdítja a lengyel-magyar szövetséget; addig azonban kérte Zrinyit, várjanak a magyarok, nehogy a kedvező időt és alkalmat megelőzve, vesztöket készítsék elő.

Itt találkozott Zrinyi Wesselényi Lászlóval is, ki Lengyelországból jött, hol a franczia követtel beszélt a magyar ügyek felől, mi ő előtte egészen ujság volt. Zrinyit kivéve senki sem tulajdonított a szellemszegény gróf beszédének fontosságot; de Zrinyi ezt oly nagyra becsülte, hogy azonnal saját költségén Farkasföldi Farkas Fábiánt, putnoki alkapitányt követül küldé a lengyelországi franczia követhez, hogy ez kitudja, tulajdonkép mennyiben áll a követ érdeklődése. Zrinyi levelet is adott követének és utasítást, hogy szükség esetén menjen el Párisba is a franczia királyhoz.

Zrinyi annyira átadta magát a keresztény hatalmakkal kötendő szerződésnek a török ellen, hogy még a környéket is bejárta és magyar szokás szerint, poharazás közben a török ellen izgatott. Figyelmeztette Bars, Hont és Nódgrád megye tekintélyeit arra, hogy keresztények s ne növeljék igyekezetök által a pogányság hatalmát. És hogy szavának sulyt kölcsönözzön, emlegette ismeretségét a német fejedelmekkel és biztosította

a jelenlevőket Styria, Krajna és Karantania segélyéről.[1]

Zrinyi Péter Bécsen keresztül ment haza; itt fölkereste a velenczei követet s ennek beszélt a magyarok készülődéseiről. Nyilatkozott azért, hogy a köztársaság őt, ki 1667-ben velenczei nobilivé lett, mit ősei, a brebiri grófok, már 1314-ben nyertek meg, és általa Magyarországot pártfogásába fogadja. A köztársaság azonban sokkal jobban el volt foglalva a török elleni harczczal, semhogy még más nemzetnek is segélyt adhatott volna. A követ tehát dicsérte Zrinyi és a magyarok igyekezetét, buzdította, hogy éleszsze a török ellen táplált ellenszenvet honfitársaiban; de, bár megigérte, hogy kormányánál a magyarok kérését pártfogólag fogja előterjeszteni, segélye a biztatásnál többre nem terjedt ki.

Zrinyi eme tevékenysége mig egyrészt élő bizonyítékul szolgált arra, mily rövidlátó politikus volt, másrészt nem tudta előmozdítni az eredmény első és nélkülözhetlen föltételét sem, az egységet. Mig ő Francziaország, Lengyelország és Velencze pártfogását és segélyét kereste, s az ezen kormányoktól nyert hitegetések és biztatásoknak teljes hitelt adott; addig azok, kik vele együtt a hazában az egyetértést előmozditni igyekeztek, inkább a még létezőnek is megbontására törekedtek. Ezek közé tartoztak Széchy Mária, Bory és Nagy Ferencz, mind a három ellensége Nádasdynak.

Midőn nyilvánossá lett a Zrinyi és Széchy Mária közt kötött szerződés Szendrő és Murány birtokát illetőleg, a nádorné jószágaiból Nádasdy is akart magának szerezni. Fel is kérte Zrinyit, járjon közbe, hogy ő Lipcsét megkaphassa. Lipcse azonban már Zichy István kamarai elnöknek volt szánva, ki már több szolgálatot tett Széchy Máriának. Lipcsét valóban Zichynek igérték, de Zrinyinek eme közbenjárása alkalmul szolgált, hogy Nádasdy ellenségei Zrinyit tőle elidegenítsék és a bánban

[1] Nagy Ferencz lőcsei szept. 14-ki vall. Racky. 23.

egyszersmind támaszt is nyerjenek Nádasdy ellenében. „Minthogy pedig Zrinyi még most jó barátja volt Nádasdynak, minden erejöket megfeszítették, hogy a jó viszonyt megbontsák és egyre mondák Zrinyinek, mi szüksége van Nádasdyra? Képes ő egymaga is mindent véghez vinni. Hogy magához ne térjen, Bory Bécsig elkisérte, és folytonosan csepegtette belé a mérget, úgy hogy a mire Zrinyi Csáktornyára ért, már nem bánta, hogy Zichy kapja Lipcsét, és csak azon törte fejét, mikép mentse ki magát Nádasdyval szemben, hogy oly rosszul járt el megbizatásában."[1]

Igy indult bomlásnak minden. Ha valaki nem tudná ez esetet, mely világosan kimutatja, hogy a szövetség tevékenységének rugóját az anyagi érdek képezte, még azt gondolná, hogy Széchy Mária és emberei alkalmasabb vezérnek tartották Zrinyit, mint a fontolgató Nádasdyt és ezért csoportosultak Zrinyi köré és lettek Nádasdy ellenei. Anyagi érdek vezette tehát az egész szövetséget és igy nem is volt meg a mindentől ment, egyedül a czélért való lelkesedés, mely ily nagy munkához megkivántatott volna. Mindannyi között Zrinyi volt a legtisztább és ezért minden hibái mellett is legrokonszenvesebb alak. Nem kereste a királyságot magának és vejének, nem birtok és vagyonvágy vezette; de hogy azért ő az általa megszabadított országtól nem várt volna semmit, nem lehet állítni. Egy oly állás, mely kiterjedtebb hatalomkörrel ruházta volna föl, vagy az összes magyar hadak vezérsége, bizonynyára megfordultak agyában; nála azonban még ekkor is mentségül lehet felhozni, hogy ez állásban is csak alkalmazást keresett a haza szolgálatában.

Nádasdy előtt nem maradt titokban az, hogy Lipcse birtokától Zichy ütötte el. Boszuságot érzett e fölött, s ha tekintetbe veszszük fő jellemvonását, azt nem is feledte el. De első vágya volt a nádorság. Mig Zrinyi

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 176. 1667. márcz. 13. irja Zrinyi Nagynak. Titk. lev.

kalandos terveket szőtt, mások a török pártfogást akarták megszerezni Ausztria ellenében, Nádasdy mindent megtett, hogy minél hamarabb nádorrá lehessen, s mint ilyen elnyomja a mozgalmat, s a királylyal kibékítse a nemzetet.

Nem is mulasztott el egy alkalmat sem, hogy az uralkodó előtt hűségét és ragaszkodását bebizonyítsa. Már eleve figyelmeztette a felvidéki mozgalmakra a kormányt, ez azonban nem vette figyelembe a közléseket s meggondolatlanul továbbra is azon az uton maradt, mely az országban az iránta tanusított bizalmat is megingatta, a reményt, hogy az jobbra fordul, teljesen megsemmisítette és az általános elégedetlenségnek vetette meg alapját.

Ily körülmények közt érkezett meg az eperjesi gyülés ideje, melynek, hogy mi eredménye sem lesz, előre jelezték a biztosoknak adott egyoldalu utasítás és felhatalmazás, mely a vallási sérelmek orvoslását egészen kizárta, pedig ez volt a legégetőbb.

Zrinyi Péter, mint kiküldött királyi biztos, midőn az eperjesi gyülésre ment, a kedélyeket mindenütt annyira felizgatva találta, hogy méltán tarthatott a lázadás kitörésétől. Ha ez megelőzi tervét, ha a nép maga kezd intézkedni, nem fog az hallgatni eddigi vezetőjére; a lázadás a boszu harczává fog fajulni, mely egységes vezetés hiányában bizonyosan csakhamar le fog veretni s az ország sorsa mostohább lesz az eddiginél. A protestans lelkészek már egyházi beszédeikben előre hirdették a jövő nagy eseményeit, izgatták a népet testi és lelki szabadságaik védelmére. Igy müködött Vitnyédy is szétküldött levelei által. De ezen lelkesítés is többet ártott, mint használt. Az izgatóknak kifakadásai a katholikusok ellen azt eredményezték, hogy ezek a mozgalomtól, mely a köznépnél vallási jelleget öltött, magukat mindinkább elkülönítették, s a kormány figyelmét is magokra vonták, mely csakhamar több és több katonaságot küldött az országba.

Az eperjesi gyülés 1669. april 14-én nyittatott meg, melyre Leopold biztosokul Rottalt, Szegedy Ferencz váczi püspököt, Zrinyi Péter bánt és Pethő Zsigmond ónodi kapitányt nevezte ki. Apaffy részéről Kapy György, Teleki Mihály és Nemes János voltak megbizva.[1] Képviselve volt még a 13 felvidéki megye, e megyékben lévő 8 sz. k. város,[2] melyek a megelőző év május 7-én Zemplénben tartott gyülésükön hasztalan kérték a sérelmek orvoslását.

E gyülekezet eredménye azonban sem Apaffyt, sem a felvidéket ki nem elégítette. Apaffy sok máson kivül követelte, hogy Rákóczy Ferencztől, ki magát választott erdélyi fejedelemnek czimeztette, vonassék meg e czim használata és kényszerítessék arra, hogy kárpótolja mindazokat, kik atyja iránt tanusított hüségök miatt inségre jutottak. Sürgette továbbá, hogy a protestansok vallási szabadsága teljesen visszaállítassék. Ebben megegyezett a felvidék követeivel; de a királyi biztosok ennek tárgyalásába sem bocsátkozhattak, minthogy felhatalmazásuk erre nem volt. Megigérték azonban, hogy Apaffy és a felvidék eme kérését a trón elé fogják terjeszteni.

A biztosoknak eme egyoldalu felhatalmazása birhatta a felvidék követeit arra, hogy országgyülés tartását követeljék, melytől egész eddig idegenkedtek. Belátták, hogy ha mindég csak királyi biztosokkal kénytelenek alkudozni, akkor csak azon dolgok kerülhetnek szőnyegre, melyekre felhatalmazást nyertek. A megyei követek tehát nagy zajjal követelték az országgyülés megtartását,[3] hol a nemzet önmaga intézkedik sorsa fölött és orvosolhatja nemzeti és vallási szabadságán ejtett sérelmeit.

Május 29-én oszlottak szét a követek, kik könyek közt kérték a hazatérő erdélyi biztokosokat, birnák reá a fejedelmet, hogy a török segedelmének megnyerése végett még egyszer küldene követet a Portára, mert

[1] Katona XXXIII. 740, 741.
[2] U. o.
[3] U. o.

látják, hogy rajtuk, fölkelésen kivül már semmi egyéb nem segithet!"[1]

E mozgalmak, melyekben a két vallásfelekezet mindinkább külön kezdett válni s az a félelem, hogy szabadságunk megvédésére kezdett mozgalom a magyar fajt fogja pusztítni a küszöbön álló vallási harczban, inditotta arra Zrinyi Pétert, hogy ápril 25-én gyorsfutárt küldjön Párisba s XIV. Lajosnál az annyiszor megigért segély megadását sürgesse.

Még el sem oszlott az eperjesi gyülés, máris fordultak elő összekoczczanások a két vallásfelekezet között. Selmecz városát bizonyos eljegyzési ügyben az esztergomi szent szék elmarasztalta a katholikusok javára s mivel a kárpótlási összeget a város megtagadta, a város tulajdonát képező sörházat, korcsmáit, malmát, szőlleit és jobbágyait gróf Balassa Bálint honthi főispán lefoglalta. E zavarban a katholikusok még azon kérelemmel járultak Leopoldhoz, hogy a német protestansok templomát és kórházát adja nekik át, mit Leopold meg is tett. A protestansok azonban ennek ellentmondtak és a katholikusok csak is Ivanelli bányagróftól nyert segítséggel foglalhatták azokat el. E forrongások alkalmával nem csak a városban, de a város határain kivül is fordultak elő zajos erőszakosságok, melyek a két fél közti gyülölséget csak növelték; mig végre Nádasdy közbelépése egy kis nyugalmat szerzett, ki Leopoldnak a végrehajtás felfüggesztését tanácslá, mi el is fogadtatott.[2]

Ezen fellépésével Nádasdy a protestansok bizalmát is megnyerte, kik most sérelmeik közt az országgyülés elmaradását is felhozták. Nádasdynak ezek voltak legjobb napjai. Az udvar bizalma mellett népszerü is volt; általánosan sürgették az országgyülés tartását, a nádori szék betöltését és ebben az időben sem az udvar, sem az ország részéről másra a választás nem is eshetett volna. Ő már úgyis gondolkozott az ország sorsáról,

[1] Katona XXXIII. 763.
[2] Acta et Statuta 13. Commitatuum. N. M. K. fol. Cat. 1787.

mintba nemzete által vezérré választatott volna. „Ha a legfőbb polczra őt nagyravágyása ösztönzé, úgy meg volt benne ama nemesebb nagyravágyás is, hogy mint vezér nemzete sorsát okosan intézze, egy jobb jövőnek alapjait vesse meg.“[1]

Sokat gondolkozott az ország helyezete fölött, mi baja a magyarnak és hogyan lehetne rajta segítni? Ő nem volt oly vérmes reményü, mint Zrinyi, kalandos terveket sem kovácsolt; de hidegen, megfontolva a körülményeket, belátta, hogy minden felszólalás hasztalan mindaddig, mig benn egységre szert nem tesz.

Zrinyi Miklós példájára e végből két iratot ő is szerkesztett, melyek közöl az egyik beszéd volt az ország négy statusához czimezve, melyben egységre inti őket; a másikban e kérdés fölött elmélkedett: Miként lehetne Magyarországon segíteni? Egyik irat sem látott azonban napvilágot és így mitsem eredményeztek; csakis némely meghittebb embere birt róla tudomással.[2]

Nemsokára azonban a csalódás hajnala virradt azokra, kik nem sokat aggódtak a török segély meghiusulta miatt, mert a franczia szövetséget is elég hatalmasnak tartották arra, hogy a mindinkább reájok sulyosodó önkény alól meneküljenek. Az april 25-én kiküldött gyorsfutár julius 7-én nyert XIV. Lajostól választ, melyből nagyon is megtanulhatta Zrinyi, mennyit ér a franczia segély-biztatás, és hogy XIV. Lajos csak eszköznek tekintette a magyarokat czéljainak elérésére. „Viseltessenek engedelmességgel törvényes fejedelmök iránt — igy szól a válasz — s várják inkább szenvedéseik végét saját hódulatuktól és királyuk igazságos voltától, mintsem hogy magok ellen lázítsák az eget oly támadás által, melynek a kereszténység közös ellene egymaga fogná hasznát venni!“[3]

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 182.
[2] Nádasdy II. vall. Titk. lev.
[3] Petrovics gyüjtemény IV. 6

A franczia szövetséggel a lengyel is megsemmisült. A török elárulta, a franczia cserbenhagyta és a lengyel nem is egyezkedett a titokzatos névtelenségbe burkolt szövetséggel. A magyar nem segitve külföldtől, elhagyatva saját kormányától, magára maradt és ezen elhagyatottságban nem volt oly embere, ki a helyzetet felfogva a szövetséget úgy tudta volna vezetni, hogy ennek a haza kárát ne vallotta volna.

Ezen állapotban némelyek oda utasitva látták magokat, hogy magoktól tegyenek valamit. Az özvegy nádorné és emberei készek is voltak erre; arra azonban, hogy egységet hozzanak létre, nem is gondoltak. Tudták, hogy Nádasdy haragszik reájok és a helyett, hogy ezt kibékitették volna a haza érdekében, Farkas Fábián által még Zrinyit is elvonták tőle, hogy a szakadás annál nagyobb és kiegyenlíthetlenebb legyen.

A szövetségesek között egyetértés már csak külsőleg volt meg, valójában már rég elváltak egymástól. De az egyesek nem hogy elváltak, hanem árulói is lettek a szövetkezet minden tervének, s hogy a kormány ekkor még fel nem lépett, ennek az volt az oka, mert tanácsosabbnak tartotta a magyarokkal mindaddig csinján bánni, mig a mozgalom vagy magától el nem mulik, vagy több adat nem lesz kezében. Fekete László Szelepcsényinek, Bory Széchy Mária beleegyezésével Rottalnak elmondott mindent, sőt Széchy Mária az összeesküvés iratait is felküldte Bécsbe, s igy történt az, hogy a kormány előtt Nádasdy magaviselete, ki még csak az előbb teljes bizalmát, birta gyanussá lett, erélyes fellépése pedig az 1668. deczember 6-án Bécsben tartott gyülésen megerősitette mindazt, mit a kormánynak besugtak. Nádasdy jó neve az udvarnál ködként párolgott el, gyanusabb lett, mint Zrinyi, mert annak senkije nem volt a befolyásosabb kormányférfiak között, mig Zrinyit Rottal pártfogolta.

Legválságosabb befolyással volt XIV. Lajos magaviselete Zrinyi Péterre, ki már egészen beleélte ebbe

magát, ki a töröknek áruló közeledését a franczia segély biztos reményében maga mondta el a bécsi gyülés alkalmával az osztrák kormánynak, s hogy miként járjon el, ettől utasitást is fogadott el. Most mindaz egyszerre megsemmisült, min élte egész lelkesedésével csüggött, mi kilátásba helyezett egy oly háborut a török ellen, mely hazánk e régi ellenségét, annyi inségének okozóját, végkép kiszoríthatta volna hazánkból. Zrinyi csak egy gondolatnak élt és ez nem volt más, mint a török elleni háboru.

Zrinyi ezen helyzetben oly lépést tett, a melyet bizonyosan azelőtt ő itélt volna el legjobban. Jelentést tett az udvarnál a történtekről.

Történetiróink a régiek nyomán Zrinyinek eme lépését máskép és máskép okadatolják, más és más tényezőknek tudják be. Szalay László[1] nem akarja elfogadni azt, hogy Zrinyit e lépésre Nádasdy ellen táplált gyülölet vagy megbuktatási vágy vezette; hanem indokoltnak hiszi azzal, hogy ezt csak fogásnak használta arra, hogy a megijesztett bécsi kormány, mely elődeinek, testvérének és az ő érdemeit nem méltányolta, neki magasabb hivatalt adjon. Horváth Mihály[2] több ok, mint együttes tényező következményének tudja be e lépést, u. m. ujabb meghasonlás Nádasdyval és a felvidék intézőivel, kiket a külsegély bizonytalansága mellett is kelleténél tovább, eszélytelenebbül látott rohanni; mindez arra indithatták Zrinyit, hogy a maga biztosítása végett tegye meg ezen lépést. Pauler Gyula az első feljelentést Rottal előtt a török ajánlatát illetőleg[3] Zrinyi közlékenységének tudja be, ki kikérdezte Zrinyit, még mielőtt ezt észrevette volna; de ez már megtörtént a bécsi gyülésen; vallomását pedig a szövetségről Rottal ügyességének tudja be, ki a hirtelen fellobbanó Zrinyiből mindazt kivette, mit már úgy is tudott, vagy a mi

[1] Szalay V. 119.
[2] Horváth Mihály VI. 32.
[3] Pauler Gy. Wesselényi. I. 223.

az eddig ismerteket kiegészítette. Állítja, hogy vallomásának éle Nádasdy ellen irányult, ki Rottal ellensége volt; de mikor e vallomást tette, mondott olyanokat is, mik reá nézve nagyon terhelők voltak.[1]

Előttem a felhozott vélemények egyike sem látszik elfogadhatónak. Zrinyi ugyan akarta a felvidéki, majd a károlyvárosi főkapitányságot; de az elsőt akkor, a mikor még a jul. 7-iki franczia válasz nem érkezett meg; a felvidéki főkapitánysághoz kötött reményeket és kilátásokat emlitettem, minek csak is akkor lett volna értelme, ha a franczia szövetségből lesz valami, de különben is, ha e főkapitányságot nagyon akarta volna, akkor az özvegy nádornéval kötött családi szerződést végrehajtja, mi bizonynyal elősegítette volna őt amaz állás elnyerésében. A károlyvárosi generalatus meg ugyancsak rövid ideig volt üresedésben. Auersperg Farkas május közepén halt meg és még Zrinyi Eperjesen volt, mikor ez Herbstein József gróf maltai lovaggal betöltetett. Igaz, hogy e sietségnek oka az volt, mert Zrinyi maga is kérte a generalatust; de éppen e sietség mutatja azt, hogy Zrinyi a kormány előtt olyant nem tett, mit jutalmazni kellett volna. Nádasdy ellen táplált haragot minden történetiró említi, de ez egyedül csak nem indíthatta Zrinyit árulásra, mert Nádasdyval bukik veje, Rákóczy is, s ez nem állhatott szándékában.

Horváth Mihály véleményét illetőleg okul Zrinyi meghasonlását Nádasdy és a felvidék vezetőivel az éppen most felhozott oknál fogva nem fogadhatom el. A felvidék mozgalmainak tulajdonitni ezt csak akkor lehetne, ha Zrinyi a franczia válasz előtt tette volna feljelentését; XIV. Lajos felelete előtt e lépésnek már csak azért sincs értelme, mert hisz Zrinyi maga is közremunkált a kedélyek előkészítésében, bár nem akart a harcznak vallási jelleget kölcsönözni.

Zrinyi jelentését a török ügyről már említettem. De a bánt vallomásra nem vezette Rottal ügyessége

[1] Pauler. Gy. Wesselényi I. 256.

sem, mert bármily jó indulatot is mutatott ez Zrinyi iránt, egy pillanattig sem feledhette el azt, hogy Rottal a császár feltétlen hive; neki ilyeneket elmondani épp annyi lett volna, mint önmagát a császár vagy még helyesebben, a magyarok iránt ellenséges érzületű császári kormány előtt vádolni, mi bizonyosan őrült gondolat. Zrinyi közlékeny volt és hamar bizalmas, az igaz; de hogy önmaga kárára is az lett volna, azt jellemvonásaiban hasztalan keresem, hasztalan vallomásaiban.

Én Zrinyi eljárását egyedül lélektani okokból tudom csak megmagyarázni, és e magyarázathoz annál is inkább ragaszkodom, mert ez Zrinyinek nemcsak e lépését, hanem minden következő ingatag eljárásának kulcsát magában foglalja.

Zrinyi Péter vitéz féfiu volt, de hiányzott benne Miklós magasztos lelkülete és jellem-szilárdsága. Minden reményét a keresztény fejedelmekkel kötendő szövetségbe helyezte s e szövetség folytán oly erőt hitt Magyarországban öszpontosíthatni, mely a törököt kiüzte volna hazánk határai közől. Hitte, hogy ha a magyar fölszabadul a török járom alól, számban is megszaporodva, győzelmes háborujának befolyása alatt oly hatalmassá lesz, hogy alkotmányát és szabadságát is képes lesz megvédeni a kormány ellen. Hogy Zrinyi első sorban a török elleni harczra készült, mutatja eljárása is. A végvidékeken a harcz soha sem szünetelt, a török rablásai napirenden voltak. Itt-ott megtorolták ugyan e rablásokat, a felvidék pedig Egerbe küldött ajándékaival akarta magát biztosítni, „de nagyobb csapást mégis csak Zrinyi ejtett 1669. elején a törökön, a boszniai pasának levágván 400 emberét.[1] Akkor is harczolt tehát Zrinyi a török ellen, mikor a magyarországi szövetségesek Apaffy utján a Porta segélyét akarták megszerezni. Sohasem helyeselte a török pártfogás keresését s ha a szövetséget más irányba terelni nem tudta, maga keresett oly szövetségest, mely nézetével megegyezett. Ő mindég az ország első

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 228. Theatorum Europ. X. 31—32.

ellenségének tartotta a törököt s kész lett volna a nemzet királyválasztási jogáról is lemondani, oda hatni, hogy Magyarország örökös királysággá legyen, mit bátyja annyira ellenzett, ha hihette volna, hogy a Habsburgház ez esetben támadólag fog fellépni a török ellen. Neki egy czélja volt, kiüzni a törököt hazánkból és ezt a keresztény országok szövetségében elérhetni hitte.

XIV. Lajos julius 7-iki válasza ez egy, de mindent magában foglaló reményét semmisítettette meg. És e szomoru helyzetben mit tehetett? Zrínyi Miklós a vasvári békekötés után, Lippai György egy évvel utóbb visszavonultak, mert tudták, hogy a haza szomoru helyzetén emberi erővel segíteni nem lehet. Magasztos lelkületük, jellem-szilárdságuk megóvta őket a meg nem engedett eszközöktől, a kormány alkotmánysértései nem nyújtottak nekik példát, hogy hasonlóval torolják azt vissza; nem akartak oly vállalathoz fogni, mely, hogy mennyi áldozatot kiván, azt előre tudni sem lehet. Visszavonultak és vártak az időre, melyben szolgálatukat ismét felajánlhatják a hazának.

Messze ezek mögött maradt Zrinyi Péter. Egyedül katona volt ő, még a politikában is, ki nem a véres áldozatot, melylyel kivivatik, hanem egyedül a győzelmet tekintette és ha kardja előbb eltörik, meg van fosztva mindentől, mi megmenthetné őt a bukástól. És ilyenkor beáll a visszahatás. Az önerejéből merített bizalmat bizalmatlanság, a jövőbe vetett reményt reménytelenség, kétségbeesés váltja föl, mi ismét maga után vonta az eszközök fonák megválogatását, összerombolását annak, minek alkotásán azelőtt maga is közremüködött.

E visszahatást mindezeken kivül csak előmozdította Széchy Mária és embereinek gyanusítása, mi Nádasdy iránt táplált harag szülőokává vált. Reményében csalódva s az a hit, hogy eddigi szövetséges társai elhagyták, hogy ezek ellenségei, végzetessebbé tették reá nézve a helyzetet és oly tettekre ragadták, melyek csalhatlan bizonyítékai az önmagával való meghasonlásnak. Csak egy,

reményeitől igy megfosztott, önmagával meghasonlott élet mutathat fel oly ellentétes tetteket, melyeknek megfejtése mind meg annyi talányként áll előttünk, melyeket csak is akkor lehet érteni, ha ezek szülőokánl magát a kedélyt fogadjuk el, melyet a rohamosan megindult események szétszaggattak. Ebben találom fel én okát Zrinyi ezen és következő ingatag eljárásának.

Rottal nemcsak Zrinyi vallomását, hanem még azt is előterjeszté a kiküldött bizottságnak, mit ő évek óta már észrevett, mit gyülölete Nádasdy iránt fölhozni tudott, megrontani azonban Nádasdyt mégsem tudta. Mindezeket nem látták elegendőnek arra, hogy ellene törvényes eljárást kezdjenek. Zrinyinek pedig, ki magáról is beismert terhelő dolgokat, Rottal meghozta a császár izenetét, hogy minden felejtve van, a jövőben azonban hűsége és engedelmessége által tegye jóvá korábbi hibáját.

Mig Zrinyi ezen időben egyszerre több különböző dologba kap. — majd fiával akarja Nádasdy egyik leányát elvétetni, hogy a meggyöngült szövetséget e frigy megerősítse,[1] majd Mihály lengyel király házasságát egy osztrák herczegnővel akarja megakadályozni, mi a magyarlengyel szövetséget örökre kizárná a lehetőségek közöl, — addig Nádasdy Donellán jezsuita által értesült az ellene emelt vádról. Az országbiró és királyi helytartó sietett oly nyilatkozatot tenni, melylyel önmagát a vád alól tisztázi és az uralkodó kegyelmét számára viszaszerezni hitte. Mig Zrinyi folytatta azt, mit évekkel ezelőtt megkezdett, Nádasdy az összeesküvéstől magát egészen távol tartotta s hogy kegyelmet annál biztosabban nyerjen, egészen az udvar karjaiba vetette magát. Nádasdy a bécsi gyülés tartama alatt (1669. julius) Leopold lábaihoz borult, neki vallomásokat tett a nélkül azonban, hogy a császár bizalmát megnyerni tudta volna. Majd egy védiratot terjesztett föl a kormányhoz, melyhez Wesselényi és Zrinyi közt kötött szövetség leveleit, Wesselényi által a Portára küldött követ számára adott

[1] Nagy Ferenez lőcsei II. vall. 1670. szept. 14. Kam. lev.

utasítást, Gremonville felhatalmazását és még más okmányokat csatolt, és e védirat és okmányokkal azt bizonyítgatá, hogy ő a Portára küldött első követség után egy évre tudta csak meg a törökkel való czimboráskodást; Zrinyi és Wesselényihez csak azért csatlakozott, hogy ezek terveit meghiusíthassa és a császárt igy is szolgálhassa. Nem is mulasztotta el a császárt a felvidék mozgalmaira figyelmeztetni. Müller Fülöp jezsuita által is könyörgött Leopold előtt és kérte, viseltessék iránta bizalommal, mert ő fontos dolgot akar vele közölni; de személyesen is felkérte a császárt, kérdezze őt ki, a felség azonban ezt nem tette.[1]

A titkos tanács azonban e védiratra sem adott határozott kegyelmet, sőt később, bár Nádasdy Lobkovitz herczeg felszólitására egy ujabb emlékiratot is nyújtott be, melyben hivatkozik az első iratban kifejezett hűségre, melyet ha megszeg, a legszigorubb büntetésnek veti magát alá, erre sem nyert megnyugtató választ.

Leopold ugyan utasította Lobkovitz herczeget 1669. decz. 1-én kelt leiratában, hogy adja tudtára Nádasdynak, miszerint hódolatát kegyesen fogadta,[2] bizik benne, hogy igéretét meg fogja tartani és szolgálatait kellően méltányolni is fogja. „Azonkivül a mit egyebet még meghagyok önnek, azt szintén részletesen adja neki elő."[3] De e kétértelmü válasz,[4] mely határozott kegyelem helyett semmitmondó szavakat foglalt csak magában, nem kerülte ki Nádasdy figyelmét. Nem oszlatta el aggodalmát az sem, hogy az udvar felhivta, adjon véleményt, mit kelljen tenni a magyarországi zavarok lecsillapítására; az sem, hogy Leopold, ki csak mostanában biztosította Nádasdyt hogy elsőszülöttje Vasvármegye főispánságát el fogja nyerni, 1670. január 4-én pedig Zala és Somogymegye

[1] Nádasdy első vallomása. Titk. lev. Horváth Mihály VI. 32.
[2] Majláth : Gesch. des Österr. Kaiserstaates IV. 75.
[3] U. o.
[4] Horváth M. VI. 33. a császár ez iratáról állitja, hogy ez határozott kegyelmet foglal magában.

főispánságát is neki igérte, ha atyja, kit Isten még sokáig boldogul hagyjon élni, dicső halállal ki fogott mulni:"[1] ő mindezek daczára elégülelenül hagyta oda a fővárost, „igérvén egyébiránt, hogy nem fog elmulasztani semmit, mi által a felségnek és az országnak javát, saját tisztességének öregbitésére, előmozdíthatja."[2] Hogy Nádasdynak aggodalmai alaptalanok nem voltak, mutatja a következmény.

Zrinyi tovább haladt azon az uton, a melyet feljelentésével megtagadott, a melylyel annyi és annyi elérhetlen czélokat hozott kilátásba és ezekhez nem vezető eszközöket ragadott meg. Nádasdy épen Zrinyi feljelentése folytán nem fogadta el ennek házassági ajánlatát; az a körülmény, hogy följelentéseinek a kormány nem tulajdonított fontosságot, milyent ő várt s nem jutalmazták őt meg, boszusággal töltötték el a bánt, ki oly kifakadásra engedte magát ragadtatni, mely semmikép sem használt neki, sem az összeesküvés czéljainak.[3] Még nagyobb hévvel, több erőt hozva mozgásba, karolta fel az egyideig elhagyott tervet, mely ismét feleleveníté a franczia szövetség eszméjét. Az a kudarcz, melyet XIV. Lajos izenete szült, melyből megtanulhatta volna, mily fontosságot tulajdoníthat a külsegélynek, nem józanította ki ábrándjából, sőt meghasonlott kedélye olykép ébresztette életre ezt, mintha reá nézve eddig semmi tanulságot sem eredményezett volna.

Bécsben tartózkodása idejében fölkereste sógorát, Frangepán Ferenczet, kivel éveken keresztül nem a legjobb viszonyban volt. Elbeszélte neki hazája szomoru helyzetét, tervét, mely segítene ezen és őt szövetségre hivta föl. Frangepán, kinek a kormány eljárása ugy sem tetszett, készségesen elfogadta Zrinyi ajánlatát, neki titok-

[1] Libri regii XIV. k. után Szalay L. V. 121.

[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 291.

[3] 1669. julius hóban a császár előszobájában, az udvaronczok előtt elvesztve önuralmát, e szavakra fakadt: „Majd féltek még tőlem", és felindulva, majd magánkivül hagyá el Bécset.

tartást és közreműködést igért. Mindezek után elővette Zrinyi horvátul szerkesztett utasítását, hogy Frangepán ezt olasz nyelvre lefordítsa, melynek kézbesítésével és a lengyelországi követséggel Bargigli Ferencz olasz dominikánus bizatott meg, ki ekkor Frangepán szolgálatában állott. Ez utasításban[1] a legélesebb szavakkal kel ki az osztrák-ház és Leopold személye ellen és czélja volt, hogy a lengyel király kedvét elvegye az ily házzal kötendő házassági szövetségtől. Bargigli Wojenskihez lett utasítva s az utasításon kivül egy levelet is adott neki, melyben Mihály, Lengyelország királyát a trónon üdvözölte és jövőre pártfogását kérte ki. Bevallott czélja e küldetésnek az volt, hogy Zrinyi, mint a lengyelek nagy barátja, lengyelországi nemességet kapjon, mely szükséges volt arra, hogy ő Széchy Mária lengyelországi birtokait, miután a magyarországiakat illetőleg az egyezség megszünt, megszerezhesse. E követség is eredménytelen lett, s csak egy sulyos adattal szaporította a vádat, mely később, fogsága idejében, ellene emeltetett.

Apaffy ezenközben Rozsnyait küldte a Portára; de mivel ez mi eredményre sem vezetett, a felvidék Nagy Ferencz által magát Zrinyit ösztönözte, hogy ő küldjön követet a nagyvezérhez, ki Magyarország nevében tegyen a szultánnak ajánlatot. Hosszas tanakodás után, mivel már minden más reménye megsemmisült, maga Zrinyi is kezdett megbarátkozni ez eszmével és Bukováczkynak sikerült is rávenni a bánt, hogy őt Konstantinápolyba küldje.

Bukováczky 1669. deczember 14-én érkezett Salonikibe,[2] hol a szultán ekkor tartózkodott és azonnal megtevé Zrinyi Péter és a magyarok nevében ajánlatát. Örömmel hallgatták a divánban Zrinyi meghódolásának szándékát, ki oly nagy és félelmes ellensége volt mindég a töröknek, de nem mindnyájan biztak Zrinyi ajánlata

[1] Titk. lev.

[2] Titk. lev. Horváth M. VI. 33. Konstantinápolyt, és 1670 első napjait említi.

őszinteségében. Egy rész épen azért, mert Zrinyi tette ez ajánlatot, tartottak tőle, hogy ez csak csel akar lenni, melybe ha meggondolatlanul bele rohannak, ugyan megadhatják az árát. Nem tudták elhinni, hogy Zrinyi Péter, kinek minden őse rettegett ellensége volt az ozman birodalomnak, most ennek őszintén nyujana békejobbot s vele szövetkezni akarna; nem hitték el, hogy szakítni tudna családja hagyományaival azon föltétel alatt, „ha őket a németek és jezsuiták zsarnoksága alól kiszabadulni segiti“ a szultán.

Voltak azonban a szultán tanácsában pártolói is az ajánlatnak, kik határozottan állíták, hogy nem szabad e kinálkozó alkalmat elszalasztani, a mely csak előnyére vállhat az ozman birodalnmnak és meggyengíti a keresztényeket. Még azon esetre is, ha a bán közeledése nem volna őszinte, ha a feltételeket nem tartaná meg, lesz mindég annyi hatalma a töröknek, hogy engedelmességre és hűségre szorítsa. E véleményt pártolta a szultán udvari papja, Wani és a mufti is, különösen azért, mert látták, hogy ez a vélemény Mohamed szultánnak is megtetszett.[1]

E véleménykülönbség, mely a divánban nyilvánult, arra ösztönzé Mohamedet, ki idegenkedett minden határozat-hozataltól, hogy Bukováczkyt a nagyvezérhez utasítsa, kire az ügy eldöntését bizta. A kitüntetés azonban, melylyel Bukováczkyt fogadták, ebben a legvérmesebb reményeket keltették, a mit nem is mulasztott el Zrinyinek megirni, még mielőtt Kandiába indult volna.

Bukováczky Kandiába érkeztekor már ott találta Apaffy követét, Rozsnyayt[2] ki hasonlóan a magyar ügyekben fáradozott. Rozsnyay csak általánosságban kérte a magyarokkal kötendő szövetséget és engedélyt, hogy Magyarországból egy ünnepélyes követség jöhessen,

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 314.

[2] „Jisdem plane diebus legatus principis Apafii ac C. Zrinii interfuere aulae supremi vezirii.“ Katona XXXIII. 778.

mely a pontozatokat megállapítaná;[1] Bukováczky ellenben, bizva ügyében, a Szalonikiban előterjesztett föltételekkel állott elő. Ezen előterjesztés értelmében Bukováczky a magyarok segélyére 30 ezer embert kér oly utasítással, „hogy Magyarország várait, melyekben most német őrség van, még ha török segélylyel veszik is meg, ne a törökök, hanem a magyarok vegyék birtokukba; ha Magyarországra nehéz napok virradnak, a török birodalom egész erejével tartozik megvédelmezni.“[2] Ezen szolgálatokért és az örökös szövetség fejében Bukováczky 12 ezer tallért ajánl föl évi adóul a magyar rendek nevében.[3]

Ez ajánlatra Bukováczkyt különösen a Salonikiben tapasztalt jóakarat is buzdította, és talán még az is, hogy a nagyvezér környezetében is akadtak egyesek, kik a magyarok pártfogását sürgették. A két követ, Bukováczky és Rozsnyay meg nem egyező ajánlata a nagyvezért azonban arról győzték meg, hogy a magyarok egységre még most sem jutottak, s igy tehát a magyarokkal valamibe fogni még most nem lehet. De Panajotti is nagyban előmozdította a nagyvezér eme nézetét, ki a magyarok ajánlatát, „szemtelenségnek“ bélyegezte.[4] Gondoskodott is arról, hogy e szövetség nemcsak ered-

[1] Katona XXXIII. 778.

[2] U. o. XXXIII. 779. A következő pontban folytatólagosan ezeket mondja Katona: „ipse (Zrini) Hungariae dominium; suus gener autem, Franciscus Rákotzius, principatum Transsilvaniae possideant.“ Azt, hogy a magyarországi részek Zrinyi fenhatósága alatt legyenek, ki most a maga nevében kezdte az alkudozást, ezt mint nagyon természetes következményét fellépésének, elfogadhatjuk, bár erre kevéssel előbb maga Zrinyi sem gondolt. De hogy Rákóczynak meg az erdélyi fejedelemséget is akarta megszerezni, több történetiró (Hammer: III. 646; Bethlen János: II. 10; Szalay V. 122; Horváth M. VI. 33.) ellenében Pauler Gyula állitását fogadhatjuk el (Wesselényi I. 315.) ki Rákócziról nem is emlékezik meg. E mellett szól azon egyszerü, de megdönthetlen érv, hogy a magyarok Apaffy segélyére rászorultak, ezt tehát ily ajánlattétel által nem tehették a szövetség ellenségévé. Hogy Rákóczy fejedelemségéről szóló hir honnan eredt, a következőkben látni fogjuk.

[3] U. o.

[4] Pauler Gy. Wesselelényi I. 317.

ménytelen legyen a felek szétválasztása folytán, hanem hogy a bécsi udvar is megtudja, hova Casanova már Bukováczkynak Salonikiba megérkeztéről jan. 15. irt.

A nagyvezér sokáig tanakodott, mitévő legyen. Zrinyiben, a törökök e kérlelhetlen ellenségében ajánlata daczára sem bizott és ezt Panajotti nem is engedé vele elfeledtetni. De tekintetbe vette a helyzetet, a melyben a török birodalom volt. Kandia ostroma nagyon kifárasztotta hadait, mig ez idő alatt a keresztények békében éltek; az 1664-ik év pedig intő például is szolgált, hogy azon esetre, ha a békét fölbontván, Ausztriát megtámadja, nemcsak ennek haderejét fogja maga előtt látni. Mindezen körülményeket tekintetbe véve, a vezér nem határozott, hanem csak elódázta határozatát. Bukováczkyt Salonikibe küldte vissza, hova ezeket irta: Zrinyitől mindenekelőtt kezességet kell kérni, és pedig fiát vagy valamely várának átadását; meg kell győződni, hogy tulajdonkép miként állnak a dolgok, lehet-e a sikert remélni? Zrinyit addig is biztatni kell a boszniai és kanizsai pasák által, hogy nem sokára nagy haderő fog jönni segélyére. A szultán irjon neki levelet és nevezze ki összes keresztény hadai fővezérévé, mely után oly nagyon sóvárog és hirdessék, hogy a Dunán, Száván és Dráván a törökök hidakat vernek.

Köprili Bukováczkyt többé nem fogadta, neki levelet vagy más jelvényt, milyent a pártfogásba vett fejedelemnek szokás volt adni, nem adott; Apaffy követét azonban magához hivatta, előtte a fejedelem hűségét megdicsérte és neki Apaffynak szóló levelet adott, melyben hangsulyozta, hogy a két császár által esküvel megerősített békét megzavarni nem szabad.[1]

Bukováczky Salonikiban sem kapott levelet a szultántól, hanem haza küldték azon igérettel, hogy a választ a boszniai pasa utján fogja Zrinyi megkapni. A követ nem minden remény nélkül tért vissza.

[1] Katona XXXIII. 780.

Panajotti nem elégedett meg azzal, hogy Casanovát mindenről tudósította, hanem még Rozsnyay által Apaffynak azt is izente, hogy ha a porta a magyarok részére áll és megszegi a békét, egyszersmind elfogadja az 500.000 tallért, mit bujdosó vetélytársa Zolyomy Erdély trónjáért igért, és követelni fogja azon várakat, melyeket az 1664-iki béke miatt nem kérhet. Ibrahim pedig azzal a hirrel lepte meg Rozsnyayt, hogy Zrinyi Péter a maga részére Magyarország, Rákóczy részére pedig Erdély koronáját kéri.

E kettős izenet nem tévesztette el hatását. Apaffy visszavonult teljesen a szövetségből és a bécsi udvartól február 28-án jött levélre, melyben meginti őt a bécsi kormány, hogy óvakodjék az elégedetlenektől, julius 17-én válaszol és igéri, hogy mindenben az udvar akarata szerint fog eljárni.[1]

Panajotti hiven értesité a történtekről Casanovát, értesitésében azonban kérte, ne nevezze meg őt kormányánál, mi ha kitudódnék, őt nagy bajba keverné és lehetetlenné tenné további szolgálatait. Casanova jelentését feb. 15-én küldé meg kormányának, tudósitá egyszersmind hogy most a török nem fogadta el Zrinyi ajánlatát; de nem kételkedik abban, hogy később, ha a felség másutt lesz elfoglalva, a kért segítséget meg fogja adni. Közlé kormányával Panajotti tanácsát, hogy Zrinyit el kell tenni láb alól.[2] De nemcsak Casanovától, más uton is jöttek hirek a bécsi udvarhoz, melyek ezt kiegészítették és a bécsi udvar aggodalmát növelték.

Zrinyi Péter Bukováczky első tudósítását vévén, Frangepánnal egyetemben nagy tevékenységet fejtett ki, Rákóczyt is felhivta, hogy felvidéki rendekkel tanácskozzék és tégye meg előkészületeit. A felvidék tehát 1670. jan. 24-én Zemplémben gyült össze, hogy tanácskozzék a teendők fölött. Általános volt már a készülődés

[1] Katona XXXIII. 781. Bethlen J. II. 7.
[2] Pauler. Vesselényi I 319.

és úgy látszott, hogy a lázadás kitörését már csak napok választják el.

A kormány már Casanovának első jelentésére Zrinyi és Frangepán tetteit vizsga szemmel kisérte, mi nem maradhatott Zrinyi előtt titokban. Vette észre, hogy bizalmatlankodnak iránta, azt is hallotta, hogy a török mozogni kezd, és még Bukováczky meg sem jött, már is megakarta változtatni tervét, s kész lett volna fegyverrel támadni arra, kinek segélyét követe által éppen most sürgeti. Ujra feléledt benne a remény, hogy állandó tervét megvalósíthatja, és háborura birhatja Ausztriát a török ellen. „Közeledni kezdett tehát megint a királyhoz és a miniszterekhez és felhasználta az alkalmat, midőn szerencsét kivánt Lobkovitznak, hogy Auersperget, a „Zrinyiek ostorát“ megbuktatta, hogy a török mozgalmait szóba hozza.“[1] E levelében irja, hogy a török készülődik, s mig szomszédai mind fegyverkeznek s önvédelmökről gondoskodnak, neki ezt a haditanács megtiltotta. Meghódolni a töröknek, neki adót fizetni bármi csekélyet is, neki nehezebb, mint meghalni. Magát nem védelmezheti, mert elvonják tőle az eszközöket, rabszolgája lenni a pogánynak nem akar, igy tehát nincs más hátra, minthogy arra kérje a császárt, adja neki birtokaiért Krajnában Gottschet és a pisinoi grófságot. Irt Kollonics németujhelyi püspöknek, ki iránt nagy bizalommal viseltetett és kérte, eszközölje ki az udvarnál, hogy a maga igazolása végett megjelenhessék. Zichy Istvánnak pedig, hogy Lobkovitznál hasson oda, hogy a zavarok lecsillapitása reá bizassék; neki ez sikerülni fog, mert a nemzet szereti s hallgat szavára.

Mindezen lépések sejteni engedik, hogy Zrinyi Péter éppen a cselekvés pillanatában fog habozni és nem tud megbarátkozni a török-segítség eszméjével. Egész életében ez ellen küzdött, a török iránt táplált ellenszenvben nevelkedett föl és sokkal ingadozóbb volt, semhogy családja hagyományaival szakítni képes lenne.

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 323.

Bukováczky megérkezte újra tevékenységre ösztönzi Zrinyit. Fegyverkezni kezd, először Potolt, majd Kapronczát akarja megszerezni s fegyvereseivel megrakni; igyekezik, hogy az oláhokat pártjára vonja. Érintkezésbe teszi magát a kanizsai pasával s bár ez nagyon megörült Zrinyi barátságának, segélyt azonban mindaddig nem adhat, mig erre parancsot nem vesz. Kérte tehát Zrinyit, hogy ezt sürgesse. A Frangepánokat Horvátországba, Bargiglit Velenczébe küldi, mit midőn Austriában megtudtak, az általános rémülés a kormányt is nagyobb tevékenységre ösztönözte.

Zrinyi követte a kanizsai pasa tanácsát és a boszniai pasához fordult, ki eddig, miként hitte, bizonyosan megkapta az utasítást. Fölszólította, hogy mennél előbb küldje el az igért 6 ezernyi dandárt; a budai pasához is fordult, hogy utasítsa a végbeli bégeket, hogy ezek mindenben segítségére legyenek. Maga már mintegy nyolcz ezernyi oláh, morlák s uszkók csőcselék népet gyüjtött zászlaja alá; Tattenbachnak Grácz elfoglalását tüzte ki czélul, Frangepán által pedig Horvátország rendeit hivta föl, hogy neki meghódoljanak.

Ezen általános mozgalmak idejében a bécsi kormány szelid eszközökkel szándékozik a vihart elháritani, mert Casanova jelentése folytán tudta azt, hogy a határozottabb fellépésre még mindég van ideje. A török, legalább is addig, mig Kandia ostromát ki nem heveri, nem fog beleavatkozni a magyar ügyekbe és igy a kormánynak még elég ideje van. Leopold tehát márcz. 27-ére Beszterczebányára gyülést hirdet, melyen a sérelmek orvoslását igéri. E gyülésre a panaszok meghallgatása végett biztosokul a kormány kizárólag magyarokat nevezett ki, kik egyszersmind az ország első hivatalnokai voltak.

Szelepcsényi, Nádasdy, Széchényi György kalocsai érsek, Szegedy Ferencz váczi püspök, cancellár, Bársony György nagyváradi püspök, Forgách Ádám tárnokmester, Csáky Ferencz kassai főkapitány és Zichy István kamara-elnök képezték a bizottságot, mely bizottság kül-

detése azonban ismét egyike volt azon félszeg rendszabályoknak, melyekkel a kormány még ily mozgalmas időben is hatni akart. E bizottságnak utasítása volt ugyan, hogy hallgassa meg a panaszokat, a haza nyugalmát és fenmaradását illető nyilvános ügyeket a rendekkel elvégezze, de nem volt fölhatalmazva arra, hogy a sérelmeket orvosolja. Annyiszor és annyiszor fölterjesztették már az egyes gyülések panaszaikat, hogy a kormánynak ezen kivánsága, hogy a sérelmek újra is felsoroltassanak, lehetett gúny is, lehetett együgyüség is. Ily eszközökkel a nyugalmat helyreállítni akarni akkor, mikor már az ország a felkelés lejtőjére sodortatott, Zrinyi fegyverkezett, legalább is őrületes gondolat. A kormány azt gondolta, hogy fél-rendszabályait a magyarok által keresztül viheti s mit ezelőtt nem tett, most tisztán magyar hivatalnokokat alkalmazott; de nagyban csalódott.

A követek mihelyt értesültek arról, hogy a kiküldött bizottság a sérelmek orvoslására fölhatalmazva nincs, kölcsönösen megbizó leveleiket el sem fogadták; hanem miután kemény szavakba foglalt követeléseiket, melyre kétségtelenül nagy befolyással volt Zrinyi fölkelésének hire, benyújtották, s május 12-ére új gyülést hirdettek, mindjárt másnap szétoszlottak. E gyülésen a békítő szerepet Nádasdy vitte, kinek a magyar urak között legnagyobb tekintélye volt, kire az elégedetlenek is hallgattak, minthogy megbizott embere, Hidvéghy, ezek közt nagy szerepet játszott. Nádasdy ugyan eleinte nem bizott Zrinyi sikerében; de hogy most tüzetesebb hireket is vett és sikereit általánosan beszélték és valónak tartották, a nyugtalanság rajta egészen erőt vett. Magához hivatta Kende Gábort és megkérte, menjen Erdélybe és mondja meg Apaffynak, legyen ő Magyarország királya, neki meghódol; de Zrinyinek nem. Kende azonban visszautasítá e megbiztatást, mivel Nádasdy nem rendelkezhetik egy ország koronájával. E beszélgetést Kende elmondta Nagy Ferencznek.[1]

[1] Nagy Ferencz lőcsei vall. 1670. aug. 22.

Zrinyi azonban még a cselekvés pillanatában is, akkor, mikor már megállapodásról szó sem lehetett, újra ingadozott. Igaz, hogy a török segély még mindég késett, Apaffy visszavonult, Tótország rendei sem akartak meghódolni; de ingadozásának okai nem ezen körülmények voltak, melyek erélylyel végre is legyőzhetők lettek volna, hanem saját állhatatlansága. A viszályt újra békés uton akarta elintézni és a végből Forstall Markot, majd Borkovich Márton zágrábi püspököt közbenjárókul Bécsbe küldi.

Borkovich megjelenése, az ügy előadása nagyon meglepte a minisztereket, kik mindeddig nem akarták elhinni, hogy Zrinyi a török szövetséget pártolná. De a mily váratlan volt a hir, ép oly rögtöni lett Zrinyi ellen az intézkedés. Borkovich ugyan nem mint Zrinyi követe ment Bécsbe s ezt Zrinyi kérésére tette; hanem akkor, mikor az ügyről a kormányt értesítette, ennek egyszersmind felajánlotta szolgálatát, megigérte, hogy Zrinyit ő felsége iránti hüségre visszavezeti.

Borkovich által hozott hireket marczius 19-én Lobkovitznál vették tanácskozás alá és határoztatott, hogy Spankau tábornok a stajer és karántán földön lévő hadakat egyesítse s ezek élén Horvátországba nyomuljon a lázadás leverésére. De éppen Borkovich ajánlata folytán Lobkovitz, Montecuccoli és Hocher úgy vélekedtek, hogy minden esetre nyereség volna, ha a lázadókat el lehetne ámítani, Bécsbe csalni, vagy legalább is a püspök által igéretekkel egy időre tétlenségre kárhoztatni, hogy megsemmisíttetésök annál biztosabb legyen. E határozat szerint egy időben küldetett Spankauhoz a rendelet, hogy úgy intézkedjék, hogy Zrinyi, Frangepán és Tattenbach ne egyesülhessenek; egy időben a Sziléziában állomásozó lovasság a jablunkai szoroshoz, a cseh-morva és az alsó-ausztriai ezredek Leopoldvárhoz, a Vág-vonalra rendeltettek az esetleg felső-Magyarországban kitörendő zavarok lecsillapítására. Határozták továbbá, hogy a császár Borkovichot küldje el Zrinyihez s levelében egész általános-

ságban igérje neki, hogy ha magába száll, ha meghódol, panaszait illendőn előadja, a kegyelem ajtaja nem lesz előtte elzárva; de e levélben határozott kegyelemről s egyezkedésről szó se legyen.

A magyarországi forrongások fölrázták Leopoldot is a tétlenségből és egykedvüségből. Löbl Zsófia levele is kezébe került, melyeket ez nővéréhez, Bécsben lakó Felicitáshoz küldött, melyben Zrinyi Péternek a törökkel kötendő szövetsége van leirva. Felicitás e levelet átadta páter Müllernek, hogy ez a császárnak mutassa be.[1] Tanácsosainak pedig gondjuk volt arra, hogy könynyelmü tétlenségöket a veszély nagyságával elpalástolják, minek eredménye az lett, hogy Leopold mindenbe beleegyezett, a mit tanácsosai javasoltak. Hogy magát Leopoldot e hirek mily aggodalomba ejtették, mutatja Pötting, a spanyol udvarnál lévő követéhez intézett levele (marcz. 26.): „E merény álomnak látszanák, de igen is való; magam sem hinném, ha veszedelmemre nem látnám. De bizom Istenben, hogy megsegít; s majd becsületre tanitom őket, újjaikra verek olyant, hogy fejeik is legördülnek bele.“[2]

A zágrábi püspök sietve tért vissza Zrinyihez a kegyelem hirével és a császár levelével, a melyben „a régi kegyelem folytatásán kivül ujabb kedvezések“ is igértettek.[3] Borkovichon kivül Forstall Mark, Zrinyi Péter gyóntatója is megérkezett, ki által Lobkovitz megizené Zrinyinek: „hogy nem fog hütlennek, lázadónak nyilváníttatni; életében, javaiban, becsületében, szabadságában, hivatalában és méltóságában semmi csorbát sem fog szenvedni, feltéve, ha idején engedelmeskedik, fiát túszul adja s engedelmessége és bizodalma jeléül, egy nevével jegyzett üres lapot, melyre a kegyelem feltételei volnának irándók, küld Bécsbe. Ha netalán

[1] Racki. 123. Pauler Gy. Wesselényi. I. 358.
[2] Majláth: Geschichte des Öst. Kaiserstaates. V. 76.
[3] Katona XXXIII. 840. „continuationem pristinae gratiae; et adhuc novos favores.“

a bánságról lemondana, a varasdi vagy károlyvárosi kapitányságot fogja megnyerni. Megigéré továbbá, hogy adósságaiból 40 ezer forintot kifizet s általában virágzatra juttatja családja ügyeit az udvarnál, őt ismét kedves atyafiának nézendi és soha el nem hagyja."[1]

Lobkovitz ezen ajánlata csak megerősítették Zrinyit békés szándokaiban, melyre különben is Forstall, a család hű emberre által folyton ösztönöztetett, ki a bán eme lépésében nem látott egyebet ijesztésnél, melylyel a bécsi kormányt Zrinyi érdemeinek méltánylására kényszerítni akarta.

Borkovich és Forstall hirei Zrinyit arra bátorították, hogy a béke föltételeit ő szabja meg. Nem találta ki, mért ily engedékeny a kormány; nem hitte el, hogy ez csak csel volt, mely megkönyíti Spankau működését, s az ő megsemmisítését annál biztosabban előkészíti. Pedig Spankau közeledése elég világos magyarázatát adta Lobkovitz izenetének; ebből, ha egyébből nem is, megtudhatta volna, mi maradt még számára fön.

Zrinyi Forstallt gyorsan föltételeivel viszszaküldte Bécsbe, melyben Lobkovitz által családja részére tett igéreteken kivül, még a következők foglaltattak. A felség éljen hathatós eszközökkel a haza védelmére; a hazában magyarok neveztessenek ki tábornok, ezredes és kapitányokká; ő neveztessék ki varasdi generalissá, és ezt örökölje fia, ha arra való lesz; ajándékoztassék meg Pisino, Gottschee, Fiume és Tersatz birtokával,

[1] Zrinyi védirata Katonánál XXXIII. 840. Védiratában a bán állítja, hogy ezeket határozottan Lobkovitz a császár nevében tette: „Princeps a Lobkovitz, supremus minister et aulae praefectus, distinctius, et articulatius mihi promisit, nomine majestatis V. C. per P. Mag. Marcum Forstall Augustinianum." U. o. Pauler Gyula azt állítja, hogy Forstallt Zrinyi Péter 25-én ezen és még más tételeket is magában foglaló föltételekkel küldte Bécsbe, még mielőtt Borkovich megérkezett volna Csáktornyára. De miként látni fogjuk, valószinűbb az, hogy Forstall 3-szor volt Bécsben s második utjában vitte magával P. által följegyzett föltételeket. Hogy ezen ajánlatot kapta Zrinyi, azt vallomásaiból tudjuk.

mint örökös grófsággal; ha családi jószágait a török becsapásai folytán elvesztené, adjon neki a császár másutt megfelelő kárpótlást; adassék általános bünbocsánat; ezen megegyezést biztosítsa vagy a szász, vagy a bajor herczeg, vagy a német birodalmi gyülés, vagy a pápa. Ezen feltételek határozottabb körülirására mind a kormánytól, mind pedig a magyaroktól biztosok küldessenek ki teljes felhatalmazással, hogy a felhozott tételekből a körülmények szerint törölhessenek, vagy ha szükségét látják, joguk legyen ezekhez még másokat hozzá függeszteni.

Ezen föltételekkel, melyekhez egy sajátkezüleg irt levelet is mellékelt, küldötte Zrinyi Forstallt Bécsbe.

Borkovich mérsékletet tanácsló javaslatához csatlakozott a gráczi haditanács is, mely sokkal kiterjedtebb és veszélyesebbnek tartotta a mozgalmat, mint az valóban volt. A bécsi kormány-tanács látszólag el is fogadja ezen javaslatokat, kiméletlen szigorából enged is; de az alkotmány teljes helyreállítására, mely a mozgalmat lecsillapítaná s magát a kormányt is megerősítené, csak azért sem gondolt, mert konstantinápolyi követétől tudta, hogy a magyar mozgalom vezetői pártfogásra nem számíthatnak. A kormány-tanács soha sem adta föl a tervet, hogy Magyarországot alkotmányától megfosztva, örökös tartományai közé olvaszsza be; minden egyes zavaros idő csak fölelevenítette e vágyat és a végczél valósulását helyezte kilátásba, ha az országot erővel szoríthatja engedelmességre. A meggyöngült országnak — ugy hivék — nem lesz ereje megcsonkított alkotmányának védelmére kelni, vezérférfiainak szomoru vége másokat el fog rettenteni hasonlót megkisérteni. Ily gondolkozású és korlátlan hatalomra törekvő kormány-tanács természetes ellensége volt a magyar alkotmánynak, az alkotmányt védő mozgalom vezéreinek. De soha sem volt Ausztriának oly tanácsa, mely inkább ezen elvet vallotta volna, mint a jelenlegi, mely ezen elv diadalra juttatásához szükséges kormányzói bölcsességből keveseb-

bet birt volna. Lobkovitz és társai tehetetlenségöket gyülölettel pótolták és még elhitték, hogy ezzel már birják mindazon eszközöket, melylyel egy országot szabadságából kiforgatni lehet, és el lehet némítani egy nemzetnek szabadsága iránt való lelkesedését. Hogy mennyire csalódtak, bizonyitja a történelem; hogy az elhullottak véréből új sarjadék kelt, mely nem kevesebb bátorsággal küzdött az alkotmány és a jogtiprók ellen, tanusítják a későbbi szabadságharczok; hogy e harczokban elhullottakat minden hibájok daczára vértanuknak ismerte el a nemzet, mutatja ama kegyeletes érzés, melylyel ezek emlékét a magyar megőrzi.

Zrinyi tele reménynyel a jövő iránt nem is gondolta, hogy feje fölött a vihar már összecsapott. Forstall megérkezvén Bécsbe, mentegeti Zrinyit, Lobkovitz és Hocher pedig Forstallnak Zrinyi jövője fölött támadt aggályait eloszlatják azzal, hogy Lobkovitz reményt-ébresztő levelet küld Zrinyinek.

Ezalatt azonban a kormány Erdődy Miklósnak pénzt ad, hogy Zrinyi ellen fellépjen, kit a kormány hivatalától fosztott meg és fejére, mintha gonosztevő volna, jutalmat tüzött ki.

Tattenbachot érte utól először a Nemesis. Ennek ugyanis bizalmas és családjának régi szolgáját Riebbl Boldizsárt lopás miatt elfogták, ki, hogy magát kiszabadítsa, elárulta urát, hogy ez is részes a magyar mozgalmakban. Állitásának bizonyságául két levelet mutatott elő, melyeket ura irt, melyekben foglaltatott a fegyverkezést illetőleg mindaz, miben Zrinyivel már megegyezett. A városbiró a levelet átadta Breiner Gogofrédnek, a fogoly is jobban kikérdeztetett s az iratok felküldettek Bécsbe Hocherhez. Mindezekről Tattenbach mitsem tudott s nem sejtve a veszélyt, Gráczba ment, hol Breiner, nem várván meg az utasitást, őt elfogatta és a várba záratta.[1] (márczius 22.)

[1] Wagner I. 241.

Bécsben nagyon tartottak attól, hogy Tattenbach elfogatása nagy zajt fog ütni, és Zrinyi szabadon bocsájtását fogja követelni, vagy ebben jövőjét sejtve, idejében biztosítja magát. Nagyon óhajtották tehát Forstallt megnyugtatni. Elmondták neki, hogy Tattenbach nem a lázadás, hanem könnyelmü kicsapongása miatt fogatott el. Forstallnál ez nem is okozott aggodalmat, mert nem tudta azt, hogy Tattenbach szövetséges társ s így annál könnyebben elhitte azt, mit neki mondtak; de aggasztotta az a huza-vona, melylyel ügyét a német miniszterek nyújtották.

Horvátországban sem kedvezett a talaj a nyilt lázadás kitörésére. Frangepán Ferencz minden igyekezete daczára sem tudta a nemességet részére hóditani, kik az Erdődyek és Draskovichok példáját követve, megmaradtak a császár hüségében. Ezt azonban tettleg nem bátorkodtak kifejezni, mert attól tartottak, hogy a báni végvidék vitézei ha Zrinyihez csatlakoznak, vagyonukban tetemes kárt fognak szenvedni. Ezért Borkovich zágrábi püspökkel a békés kiegyenlítésen fáradoztak. Frangepán emberei által világgá bocsájtott hirek kétség és félelem változatos érzelmeit keltették föl az országban, mely mig a lelkesedést lóhasztja, az egységes sikerre vezető müködésnek is gátul szolgálhat.

Frangepán Ferencz a brezoviczai gyülés után — melyen beszédét szivesen hallgatták és többen vele egyetértettek, bár voltak olyanok is, kik óvakodtak a hüségfogadástól Zrinyi iránt — gyülevész csapatával a Szávához ment, hol a császári sereg számára küldött élelmet elfogja. Erre Herberstein, Károlyváros parancsnoka Frangepán ellen indul, kit gyülevész hada magára hagy, majd később Herberstein zsoldjába lép.[1] A fegyvereseitől elhagyott Frangepán Zágrábba, innen Zrinyihez fut, Bukováczky pedig a török földre menekül.

Zrinyi Péter reménye csakhamar kétségbeesésre változott. Aggodalmasan hallotta a császári hadak köze-

[1] Katona XXXIII. 796.

ledését, melyek más ellen, mint ő ellene nem jöhettek, miután a török nem mozdul; Forstall pedig még mindig nem jött meg. Ily helyzetben ujra a budai pasához, de Borkovichhoz is irt; az első, mert utasitása nem volt, nem mozdult, a zágrábi püspök pedig válaszában azt tanácsolta neki, hogy menjen fel Bécsbe.[1] Végre megérkezett Forstall (ápril 5.)[2] telve reménynyel és biztatással, mi a szorongatott Zrinyi és Frangepánra nagy hatással volt. Mindkettő kész volt meghódolni, Zrinyi János fiát kezesül az udvarhoz küldeni, ki különben sem osztotta ez ügyben atyja nézetét,[3] de az üres lap ismételt követelése szeget ütött Zrinyi fejébe. Mit akarhatnak ezzel? kérdezte gyakran, melyre feleletet adni nem tudott. Az udvar erre halálos itéletét, vagy adott engedményeinek visszavonását fogja-e irni?

Forstallnak sikerült végre eloszlatni Zrinyi aggodalmait Leopold kegyességével, melytől ő maga is legtöbbet remélt. Zrinyi átadta Forstallnak fiát, az üres lapot, mindketten a császárnak czimzett levelet, melyben a történtek feledését és kegyelmet kérnek. A császári hadak közeledése ugyan benne is aggodalmat keltettek, de bizott azon igéretben, melyet neki Lobkovitz és Hocher tettek. Ez igéretek, ide-oda járás azonban nem czélzott mást, mint időnyerést, melyre a kormánynak, hogy a mozgalom vezéreit megsemmisíthesse, szüksége volt. Elhatározta már rég, hogy Zrinyinek és társainak kegyelmet nem ad, és még Lobkovitznak rokoni szeretetére való hivatkozása sem volt más, mint hazugság, mely Zrinyi félrevezetését czélozta.

Ezen idő alatt a császári hadak föltartóztatlanul közeledtek czéljukhoz, mely nem volt egyéb, mint hogy Zrinyinek elvágja utját Kanizsa vagy felső Magyarország felé. Maga Forstall elindulása előtt is irt Herberstein Miksa grófnak, hogy állítsa meg a német hadak utját

[1] 1670. apr. 5. Rački 146.
[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 382.
[3] Rački 126.

ménytelen legyen a felek szétválasztása folytán, hanem hogy a bécsi udvar is megtudja, hova Casanova már Bukováczkynak Salonikiba megérkeztéről jan. 15. irt.

A nagyvezér sokáig tanakodott, mitévő legyen. Zrinyiben, a törökök e kérlelhetlen ellenségében ajánlata daczára sem bizott és ezt Panajotti nem is engedé vele elfeledtetni. De tekintetbe vette a helyzetet, a melyben a török birodalom volt. Kandia ostroma nagyon kifárasztotta hadait, mig ez idő alatt a keresztények békében éltek; az 1664-ik év pedig intő például is szolgált, hogy azon esetre, ha a békét fölbontván, Ausztriát megtámadja, nemcsak ennek haderejét fogja maga előtt látni. Mindezen körülményeket tekintetbe véve, a vezér nem határozott, hanem csak elódázta határozatát. Bukováczkyt Salonikibe küldte vissza, hova ezeket irta: Zrinyitől mindenekelőtt kezességet kell kérni, és pedig fiát vagy valamely várának átadását; meg kell győződni, hogy tulajdonkép miként állnak a dolgok, lehet-e a sikert remélni? Zrinyit addig is biztatni kell a boszniai és kanizsai pasák által, hogy nem sokára nagy haderő fog jönni segélyére. A szultán irjon neki levelet és nevezze ki összes keresztény hadai fővezérévé, mely után oly nagyon sóvárog és hirdessék, hogy a Dunán, Száván és Dráván a törökök hidakat vernek.

Köprili Bukováczkyt többé nem fogadta, neki levelet vagy más jelvényt, milyent a pártfogásba vett fejedelemnek szokás volt adni, nem adott; Apaffy követét azonban magához hivatta, előtte a fejedelem hűségét megdicsérte és neki Apaffynak szóló levelet adott, melyben hangsulyozta, hogy a két császár által esküvel megerősített békét megzavarni nem szabad.[1]

Bukováczky Salonikiban sem kapott levelet a szultántól, hanem haza küldték azon igérettel, hogy a választ a boszniai pasa utján fogja Zrinyi megkapni. A követ nem minden remény nélkül tért vissza.

[1] Katona XXXIII. 780.

Panajotti nem elégedett meg azzal, hogy Casanovát mindenről tudósította, hanem még Rozsnyay által Apaffynak azt is izente, hogy ha a porta a magyarok részére áll és megszegi a békét, egyszersmind elfogadja az 500.000 tallért, mit bujdosó vetélytársa Zolyomy Erdély trónjáért igért, és követelni fogja azon várakat, melyeket az 1664-iki béke miatt nem kérhet. Ibrahim pedig azzal a hirrel lepte meg Rozsnyayt, hogy Zrinyi Péter a maga részére Magyarország, Rákóczy részére pedig Erdély koronáját kéri.

E kettős izenet nem tévesztette el hatását. Apaffy visszavonult teljesen a szövetségből és a bécsi udvartól február 28-án jött levélre, melyben meginti őt a bécsi kormány, hogy óvakodjék az elégedetlenektől, julius 17-én válaszol és igéri, hogy mindenben az udvar akarata szerint fog eljárni.[1]

Panajotti hiven értesité a történtekről Casanovát, értesitésében azonban kérte, ne nevezze meg őt kormányánál, mi ha kitudódnék, őt nagy bajba keverné és lehetetlenné tenné további szolgálatait. Casanova jelentését feb. 15-én küldé meg kormányának, tudósitá egyszersmind hogy most a török nem fogadta el Zrinyi ajánlatát; de nem kételkedik abban, hogy később, ha a felség másutt lesz elfoglalva, a kért segítséget meg fogja adni. Közlé kormányával Panajotti tanácsát, hogy Zrinyit el kell tenni láb alól.[2] De nemcsak Casanovától, más uton is jöttek hirek a bécsi udvarhoz, melyek ezt kiegészítették és a bécsi udvar aggodalmát növelték.

Zrinyi Péter Bukováczky első tudósítását vévén, Frangepánnal egyetemben nagy tevékenységet fejtett ki, Rákóczyt is felhivta, hogy felvidéki rendekkel tanácskozzék és tégye meg előkészületeit. A felvidék tehát 1670. jan. 24-én Zemplémben gyült össze, hogy tanácskozzék a teendők fölött. Általános volt már a készülődés

[1] Katona XXXIII. 781. Bethlen J. II. 7.
[2] Pauler. Vesselényi I 319.

de a német Purgsdorf dragonyos kapitánya figyelmezteté, hogy Spankaut a császár és nem Herberstein vagy Breiner küldik.“[1] Ez lehűtötte Zrinyi harczkedvét s ily körülmények között nem tehetett mást, minthogy Káldy György, lovaskapitányát küldje Spankau üdvözlésére, maga pedig kitérjen a közeledő vihar elől. A 2000 morlak,[2] kik Csáktornya védelmére ide összevonattak, Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz vezérlete alatt kétségtelenül győzedelmeskedtek volna Spankau 600 főből álló lovas csapata fölött, annál is inkább, mert a váracs 72 ágyuja is támogatta volna őket; de hogy Zrinyi mégis elállott a harcztól, ez azt bizonyítja, hogy még mindég hitt a kibékülésben. Ez érzelem sem volt azonban benne meg állandóan. Akkor, hogy Csáktornyára visszavonult; mikor a török hadak mozdulatlansága s a császáriak közeledése megsemmisülését jósolták; a hir, melyet e hadról és czéljáról vett; az a kínos állapot, melyet a bizonytalanság szült, vajjon felkeltek-e a felvidékiek szava után indulva vagy sem, mind együttvéve Zrinyit a kétségbeesés örvényéhez sodorták, s ekkor a helyzet nyomasztó hatása alatt a kemény férfi majdnem sirt dühében és a legvégsőre készült. Csáktornya falaira kivonatta az ágyukat, előörsöket rendelt a keresztény végek felé és elkeseredve mondá Frangepánnak: „Előbb, mint rám teszik kezüket, megkisértem a végső eszközöket. Jószágaimat, tisztességemet, becsületemet elvesztettem, még csak fejem van meg; de ezt drágán, hogy megemlegessék! akarom eladni. Beküldöm fiamat kezesül! Ha kell, magam is törökké leszek, hogy megmentsem magamat, hogy győzzek a harczban.“ De ez csak egy pillanatig tartott. A mily heves volt kitörése, ép oly hamar el is mult; pedig ha tudta volna, hogy hivatalától már megfosztották; ha hallotta volna, mit Herberstein mindenütt hirdetett, hogy az ő fejére 10.000, Frangepánéra 5.000 tallér

[1] Pauler Gyula. Weselényi. Zrinyi jun. 26-iki vallomásai alapján. I. 391.

[2] Istvánffy XLIV. 565.

tüzetett ki; ha látta volna ama pusztítást, melyet a károlyvárosi németek és a végvidékiek elfoglalt jószágain véghez vittek: úgy bizonynyal nem teszi le a fegyvert, és vagy megvédelmezi a család ős fészkét, Csáktornyát, melyet a család százados dicső emlékei a magyarság szentélyévé avattak; vagy annak üszkei alá temetkezik, mely megóvta volna őt, családját és Csáktornyát a bitangok piszkos kezeitől. És ki tudja, mit hozott volna ekkor a jövő?! Vér folyt volna, de ezt legalább nem a hóhér keze ontotta volna és rosszabb, mint az eperjesi vértörvényszék napjai, a nemzetre ugy se virradhatott volna.

Zrinyi letette a fegyvert és teljesítette azt, mit Forstall által Bécsben igért. April 13-án éjfél előtt 11 órakor nyergeltetett s ő maga Frangepánnal együtt megtette előkészületeit neje jelenlétében. Egy „Isten hozzád"-ot mondott nejének s lóra vetette magát és Frangepánnal, valamint 20 kisérőjével az éj védelme alatt Csáktornyáról távozott, hogy Bécsbe, veszedelmébe menjen.

Zrinyi neje bizott a jövőben, hitte, hogy a szorongattatások ideje csakhamar el fog mulni és minden ismét visszazökkenik az előbbi kerékvágásba. A bucsuzás pillanatában nem sirt, nyugodtan nézett távozó férje után, kit többé nem látott ez életben.[1] Alig távozott a férj, Zrinyiné hozzá látott, hogy mindent, mi a kilátásba helyezett eredményt koczkáztathatná, megsemmisítsen. Elégetett minden irományt, mit ártalmasnak tartott, köztük Frangepánnak Zágrábból irt leveleit, az oláh püspöknek szánt diplomát, a boszniai és kanizsa pasáknak a szövetség érdekében irt leveleit és Tattenbach szövetség levelét.

Zrinyi Frangepánnal és csekély kiséretével az első nap a leggyorsabb menetben Körmendig ment; másnap már sokkal lassabban haladtak s a Pinka folyó mellett

[1] Lahn vallomása 1670. apr. 23. Rački 293.

egész Német-Keresztesig jutottak,[1] hol a második éjt töltötték. Előttem úgy látszik, hogy Zrinyit Körmenden érte el az aggodalom az iránt, menjen-e Bécsbe, vagy várja meg, mire fordulnak a dolgok? Ezen aggodalmat látom a második nap sokkal lassabb utazásában kifejezve, melyet midőn Frangepán eloszlatott, a harmadik és negyedik napon az elsőhöz hasonló gyors menetek követtek.[2] A harmadik napon Kőszegen Somogyi Andrással beszélt Zrinyi, ki a város egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb tanácsosa volt. A protestans Somogyi, ki e mozgalomtól nemcsak nemzetiségi, hanem a vallási ügyek javulását is várta, mindent elkövetett, hogy Zrinyit bécsi utjáról lebeszélje s rávegye arra, hogy Bécs helyett a felvidékre, Rákóczyhoz csatlakozzék.[3] De Zrinyi nem hallgatott reá s még az nap a kaboldi várba, Kéry Ferencz grófhoz szállták.[4]

[1] Pauler Gy. i. m. I. 392. azt mondja, hogy: Keresztesen a Pinka vize mellett háltak jezsuitáknál." A jegyzetben pedig kifejezi azt, hogy mivel Magyar és Német-Keresztes van, melyikben szállták meg a menekülők, nem tudja. Helyreigazításul a következőket jegyzem meg: A pornói apátságot 1121-ben István nádornak egyetlen fia, István alapította, ki bucsut vévén a világtól, a cziszterczi rendbe lépett és összes örökségét a rendnek adományozta. Ezen adományt II. Endre király megerősítvén, létrejött a pornói apátság, melyhez Pornó és Monyorókerék mezővárosokon kivül még 13 helység és az egész keresztesi hegység tartozott. Később független apátság lett s mint ilyent birta 1531-ben Verancz Antal, ki e javadalmat 1553-ban, mint pécsi püspök is élvezte. 1643-ban a jezsuiták soproni társházának adományozták ez apátságot, a melyet a rend egész eltöröltetéséig birt. Ez apátsághoz tartozott Keresztes, 1670. körül csak Német-Keresztes, a melynek még ma is csak fiókközségét képezi Magyar-Keresztes. Sem Magyar, sem Német-Keresztesen nem épült jezsuita zárda, hanem volt Pornón, ott, hol most az Ó-major van, romjai azonban ennek sem láthatók. A menekülők tehát nem a jezsuitáknál háltak meg, hanem Keresztesen, a mostani Német-Keresztesen, mely akkor, mint a pornói apátság kiegészítő része, a jezsuiták birtoka volt.

[2] Az első nap mintegy 10, a második nap $3^1/_8$, a harmadik 7, és a negyedik nap ismét 10 mérföldet tettek.

[3] Széchenyi irja Montecuccolinak. Szombathely 1670. május 20. Had. lev.

[4] Katona XXXIII. 798.

Kéry tántoríthatlan hive volt a császári háznak, ki már a megelőző napokban is küldött hireket a kormányhoz a mozgalomról, így akart magának érdemeket szerezni a kormány előtt. Most, hogy Zrinyi és Frangepán várában szálltak meg, bár ezektől tudta, hogy hova tartanak, mégis, mig vendégei aludtak, futárt küldött Bécsbe, hogy a kormánynak jelentse Zrinyi és társának megérkeztét, szándékát és utasítást kért, mi tévő legyen.

Vendégei azonban előbb odahagyták a várat, még mielőtt a válasz megérkezett volna s igy ő, mivel annyi ereje nem volt, hogy őket letartóztathatta volna, biztatta vendégeit szándékuk kivitelében s hogy ha ezek ingadozni találnának, ebben őket megerősitse, velök ment. Utközben találkozott szolgájával, ki meghozta számára az utasítást, mely ebből állott: ha Zrinyi és Frangepán Bécsbe tartanak, engedje őket; ha azonban tervöket megváltoztatnák, tartóztassa őket le, ha pedig már elmentek volta, tegyen erről jelentést.[1]

Erre azonban nem volt szükség, mert Zrinyi és Frangepán ápr. 17-én reggel Kaboldról elindultak és önként — nem azért, mert Rákóczyhoz vezető ut már

[1] E levelet, melyet Leopold aláirt, közli Katona (XXXIII. 799.) Azonban ezen levelet nyomdahibával együtt átveszi Szalay (V. 126.) és Horváth M. is (VI. 39.) A szövegben ugyanis (Quod mihi subito voluistis notificare adventum Zrinii et Frangepanii Potae" ect.) „Potae" helyett „Portae" olvasandó; hibásan mondja tehát Szalay, hogy a menekülők „Poty", Horváth, hogy „Paty"-on szálltak meg. Istvánffy (XLIV. 565.) és Wagner (I. 245.) azt állítják, hogy gr. Kéry (Istvánffy: „Nary-Ferencium Comitem") a menekülőket meghivta magához s ezeket gyalázatosan elárulta, a honnan azután Bécsbe kisértettek. Wagner még mentegeti is Kéryt az árulás vádja ellenében, és e tettében inkább egy nemes vonást vél felismerni. Dicséri őt, ki a haza jólétének barátját feláldozta. Ezen állítás is azonban téves, valamint Istvánffy, Katona, Wagner, Szalay és Horváth Mihálynak az idézett helyeken amaz elbeszélése, mely szerint Spankau Csáktornya vivását már meg is kezdte volna és ennek tartama alatt menekült volna Zrinyi és Frangepán a várból. Zrinyi menekülése már megelőzte Spankau odaérkeztét, a ki előtt apr. 14-én vivás nélkül kaput tárt Csáktornya, miként látni fogjuk.

zárva volt előttök,[1] — Bécsnek vették utjokat, a hová a leggyorsabb menetekben ápr. 18-án reggel meg is érkeztek és a Landstrasse külvárosban, az augustinianusok kolostorában megszálltak.[2]

Megérkezésök nagy meglepetést szült a kormány köreiben, mely most, azon volt, hogy őket szép szerével hatalmába kerítse. Ismét Lobkovitz álnokul a rokoni kötelék álarcza alatt hintaját küldte a menekültekért, mely őket a belváros „Fehér hattyú“ fogadójába vivé; este felé pedig oly magánszállásokra osztották be őket, a melyek előtt különben is őrjárat szokott lenni s igy vigyázni lehetett reájok anélkül, hogy ezt a foglyok észrevették volna.

Az a körülmény, hogy Kéry is velük jött, szolgáltatott okul amaz állitásra, mintha ők, mint foglyok jöttek volna Bécsbe. De kitünt, hogy ez állítás téves és nem is soká tartotta magát, különösen miután nyilvánossá lett, hogy maga az udvar is ennek ellenkezőjét vallja.[3]

Spankau apr. 13-án Csáktornya közelébe jutott a nélkül, hogy valami gyanut keltett volna benne. De ezen éjjel mégsem merte megközelítni a várat, hanem várt reggelre, a mikor teljes csatarendben jelent meg a vár előtt. Az első felszólításra megnyilt Csáktornya kapuja, és azon kor szokása szerint a Zrinyiek egy tisztje kihozta a kulcsokat, valamint Zrinyiné izenetét, hogy Csáktornya mindig nyitva áll a császár hadainak.“[4]

Spankau hasztalan kereste a várban Zrinyit és Frangepánt, kik ekkor már a Murán jóval túl, Lenti felé tartottak. Spankau Zrinyi nejével és Aurorika leányával tiszteletteljesen bánt, de őket elmenni nem engedte.

[1] Istvánffy: „ad Ragotzium alii in superiorem Ungariam, nisi aditus fuissent interalusi, verosimilius abituros asserebant.“ XLIV. 565.

[2] Racki. 198.

[3] Leopold pr. 53-án spanyol követéhez ezeket irja: „Der Zerin und Frangepan haben sich selbst Arrest gestellet“ Majlát. V. 84.

[4] Pauler Gy. Wesselényi I. 395.

Átvette az egész várat, melynek őrizetére a Leslie gyalogezredből Kanitzki kapitány alatt 100 embert rendelt, maga pedig sietett Kottori elfoglalására. Ugyanezen nap Breiner Légrádot foglalta el, miután Czindery György, ki Zrinyi Péternek iránta tanusított kegyességét rút hálátlansággal boszulta meg, neki a legkönnyebben megközelíthető helyet kijelelte s az 1500 harczias és részben protestans őrséget e meghódolásra rávette.[1]

Ezzel a déli részeken a mozgalom elfojtatott, vezérei a császár hatalmába kerültek. Mint valami jól végzett nehéz munka után a császári hadsereg megkezdte azt, mit oly páratlanul jól tudott: a rablást és pusztítást.

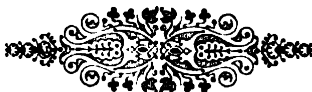
Zrinyiné a katonaság tisztjeit, mint vendégeit fogadta, csakhogy ezek nem érdemeltek ily szives fogadtatást és ezt ugyan rútul fizették vissza. Hogy ellenségre nem találtak, felbomlott teljesen a fegyelem. A legénység a bornak esett, minek hogy mihamarabb vége legyen s a legénységet engedelmességre lehessen szoritni, magok a tisztek verették ki a hordók fenekét. Később a kijózanodott katonaság megkezdte a rablást, a miben jó példával a tisztek jártak elől. Csakhamar kipusztitották az egész várat úgy, hogy mire a gráczi haditanács küldötte a foglalást hivatalból megkezdhette, a 72 ágyun, némely értéktelen fegyver, mappa, leveles láda, egy két fabutor, kép és három nadrágon kivül mit sem irhatott már össze. Mindent elvittek vagy elpuszították, úgy, hogy Zrinyiné 60 cselédjével együtt majdnem élelem nélkül maradt.

„Spankau lovat és kocsit, két órát, 12 ezüst serleget, szőnyegeket, egy ezüst kardot; Leslie és Grana ezredesek lovakat, fegyvereket, a fölovászmester 50 aranyt, Kaniczki kapitány 12 ezüst tálczát és asztalkendőket, ki ezüst gyertyatartókat, ki mást tulajdonított el magának.[2] A mi Csáktornyán, ugyanaz történt a többi elfoglalt jószágokon. A minek értéke volt, azt a császári katonaság

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 396.
[2] Pauler Gy. Wesselényi I. 397.

elvitte, mit el nem vihetett, azt összevissza törték, rombolták.[1] Később a katonaság példája egész Horvátországban utánzásra talált ugy, hogy Zrinyi és a szövetségesek birtoka szabad zsákmány tárgya lett. Mire Zrinyi és Frangepán Bécsben magokat kegyelemre megadták és e meghódolástól várták sorsuk javulását, akkorra Frangepán neje, mint földönfutó, Valvasone gróf nagybátyjához Rosacisba (Friaul) menekült, Zrinyi neje és leánya pedig mindenből kifosztva, mint valóságos koldusok, őrizet alatt tartattak. Zrinyi Bécsbe ment, hogy Leopold lábaihoz borulva, a maga és családja számára kegyelmet kérjen; ezen időre a császári sereg Horvát-Tótországban mindent behódoltatott, kirabolt és igy a mozgalomnak véget vetett.

[1] Istvánffy XLIV. 565. azt mondja, hogy Spankau Zrinyinét drága butoraival és egész házi készletével Német-Ujhelyre kisérte, Herberstein pedig az összes Zrinyiféle javakat a császár nevében lefoglalta. Láttuk azonban a pusztítást, mihez még azt jegyzem meg, hogy midőn a beteg Zrinyinét jul. 15. b. Zeiss ezredes Csáktornyáról Gráczba kisérte, csak 50 frtja volt és még a szükséges ruházatban is hiányt szenvedett. Ennyire nem volt ellátva Zrinyiné még a szükségesekkel sem.

ZRINYI III. PÉTER HALÁLÁIG.

1670. apr. 18. — 1671. apr. 30.

rinyi Pétert és Frangepánt Lobkovitz kocsija vitte be a belvárosba, hol a „Fehér hattyu"-hoz szálltak, estefelé azonban már szétválasztattak. Lobkovitz és társai, kik minden emberies érzés hiányában csak a boszúra gondoltak, szerették volna a menekülteket azonnal szigoru fogságba taszítani; de mivel a felvidéki mozgalmak miatt különösen Zrinyi szolgálatait nem nélkülözhették, egyenlőre megelégedtek azzal, ha őket őrizet alatt tartják. Zrinyi Pétert Ugarte báróhoz, a városi őrség alezredéséhez, Frangepánt pedig gr. Traun őrnagyhoz szállásolták be[1] Lahn Rudolfot, Zrinyi lovászmesterét pedig, kiről, mint a bán bizalmas emberéről, hitték, hogy sok dologba be van avatva, Arnold kapitánynál helyezték el, „mert e tisztek lakása előtt őrök álltak, és igy vigyázni lehetett rájuk anélkül, hogy fogsában lévőknek látszottak volna."[2]

[1] Katona XXXIII. 799. Wagner I. 245.
[2] Pauler Gyula. Wesselényi. I. 394.

Zrinyi és Frangepánnak ezen első, szelidebb fogsága okáról sokféleképp vélekedtek. Némelyek[1] állítják, hogy a menekültek azért nem tétettek először mindjárt szigoru fogságba, mert Zrinyinek és Frangepánnak az előkelők közt sok barátja volt; az általános vélemény pedig azt mondta, hogy már kegyelmet kaptak s panaszt jöttek tenni azok ellen, kik őket rágalmazták; azok pedig, kik a dolgot higgadtabban latolgatták, Zrinyi és Frangepán megjelenéséből azt következtették, hogy az összeesküvés nem is volt oly veszélyes, milyennek azt hirdették.[2]

Az eseményeket azonban ha tekintetbe veszszük, ha nem feledkezünk meg Lobkovitz álnokságáról és mindenben hozzá hasonló kormánytársairól, Hochernek a magyarok, Abelenek Zrinyi iránt táplált gyülöletéről: akkor már nem pusztán véleményt, hanem a tiszta igazságot egész határozottan kimondhatjuk.[3]

Lobkovitz és társai a bán és a markéz Bécsben létekor délfelől jövő veszedelemtől nem tarthattak; Cassanova jelentéseiből tudták, hogy a török a felkelőket segélyezni nem fogja; de tarthattak a felvidéki mozgalomtól s pedig alaposan, hol annyi gyúanyag volt összehalmozva; hol a vallási türelmetlenség tetőpontját érte el, mely ha kitör és a szabad vallás-gyakorlatot irja zászlójára, Apaffy minden békehajlama daczára is, kérdés, nyugton maradhat-e akkor, ha az elégedetlenek már némi eredményt mutatnak fel? Apaffy, kiben a kormány bizalmatlanságánál fogva mitsem reménykedett, a harczból nem vonhatta volna ki magát, talán még akkor sem, ha a fölfegyverkezett Magyarországra szomoru napok virradnának, mert ő, népeinek protestans többségétől talán kényszeríttetett volna arra, hogy a veszélyeztetett vallás-szabadság védelmére fegyvert fogjon. Bocskay és Bethlen emléke még nem halványodott el egészen s ez

[1] Katona XXXIII. 799. Wagner I. 245.
[2] Pauler Gyula. Wesselényi. I. 394, 395.
[3] Szalay és Horváth M. erről hallgatnak.

reményt is nyujtott, hogy a vallás védelmére kezdett népszerü háboru nem hoz kudarczot és az erdélyi fejedelem jogait csökkenteni nem fogja. A fejedelem tehát, ha a felvidéki mozgalom sikerrel kezdődik, akkor az eredményben részesül; ha pedig a balszerencsét megváltoztatja, az egész királyság vezérévé és a protestans vallás védelmezőjévé lesz, miként volt Bocskay és Bethlen. Addig a viszonyok is változhatnak, mi a török beavatkozást is kilátásba helyezte.

Minden együttvéve arra birta a bécsi kormányt, hogy a menekültekkel, kik úgy is hatalmában vannak, legalább addig emberségesen bánjék, mig a felvidéken a kormány ügye jobbra fordul, mire eszközül ezeket is fel lehet használni. Nem a sok jó barát befolyása, nem is a kegyelembe való visszafogadás volt a tisztességes őrizetnek az oka; hanem a felvidéki mozgalom által keltett félelem, melynek lecsillapítására ezen az uton Zrinyit felhasználhatni hitték, mi ha megtörténik, a két menekült nem kerüli el sorsát, melyet már előre hirdetett Leopoldnak Magyarországhoz intézett levele. Ugy is történt.

De mi történt a felvidéken? A beszterczebányai gyülés után az izgalom nőttön nőtt. Mindenütt heves beszédek tartattak melyekben még a király személyét sem kimélték, kinek szemére hányták, hogy nem tartja meg annyiszor tett igéretét, koronázási esküjét, hogy a magyarság pusztulását nem gátolja. Ehhez járultak Zrinyiről keltett hirek, hogy a török szövetségét, védelmét megnyerte, neki athamet küldött, királylyá nevezte ki; de a fejedelem ezt visszautasította, és maga számára csak a varasdi generalatust kérte, királynak pedig azt fogja elismerni, kit a nemzet szabadon választ meg.

Mindez és a sérelmek élénk emlékezete a szabadulás órájának közelségét helyezték kilátásba. Rákóczy, Zrinyi távollétében vezére a mozgalomnak, sem nyugodott. Nem sikerült ugyan Rákóczynak atyjának Munkácson őrzött kincseit hatalmába keríteni, anyja még a várba sem

eresztette be,[1] de ez nem akadályozta meg őt abban, hogy Zrinyiről szállongó hirekre, továbbá az általános elkeseredésre támaszkodva a fegyveres fölkelést Patakon el ne határozza.

A meghivottak gyülekezetében felolvasták Zrinyinek márczius 10 és 20-án kelt leveleit, melyben Rákóczyt és a felvidékieket arról tudósította, hogy ő már csak a perczet várja, melyben a munkát megkezdheti. Ez és a róla szállongó hir nagy benyomást tett a jelenlévőkre, kik egy perczig sem kételkedtek, hogy Zrinyi már megkezdte a harczot, hogy ezt győzelmesen folytatja. Ők sem akartak hátra maradni, tenni akartak ők is, mire alkalom csakhamar kinálkozott.

Még javában tartott a tanácskozás, (apr. 9.) mikor Stahremberg Rüdiger gróf, ki később Bécs hősies védelméről lett nevezetes, ekkor Tokaj kapitánya, Kollonics Miksa gróf zászlótartója és 8—9 tiszt kiséretében Patakon megjelent. Gróf Stahremberg komája volt Rákóczynak, kiben, bár tudta, hogy a magyarság gyülöli a németet, feltétlenül bizott s Sárospatakon tett ezen váratlan látogatásának czélja az volt, hogy Rákóczytól erdeiben teendő favágásra engedélyt kérjen.[2] Rákóczy szivesen fogadta vendégeit, de hogy másnap reggel ezek ott tartózkodását magyar elvtársainak elmondta, és kérdé tőlük, mitévő legyen ezekkel, Baksa István kivételével a mellett voltak, hogy a tiszteket le kell tartóztatni és a vezér nélkül maradt Tokaj várát meg kell venni. Határozattá lett, hogy Stahremberghez követeket küldenek, kik fölszólitják őt, adja át Tokaj várát, mely

[1] Katona XXXIII. 805. Horváth M. VI. 40.

[2] Pauler Gy. Wesselényi. II. 6. Horváth M. VI. 40. tévesen állítja, hogy meghivott vendégek voltak, ezek számára tehát R. úgy készítette elő a kelepczét. Horváth M. ezt Petthő Gergelytől (IV. r. 30.) veszi át, ki így irja le: „Hogy Tokajt meg vehessék, annak Gondviselőjét, eő Felsége Mareschallusát Gróff Ernestet Rudigert Stahrenberget szomszédság szine alatt más Német Tisztekkel Rákóczy Ferencz Sááros Patakra híja fegyverét el veszi, és Regécz Várába rabságba küldi.“

Rákóczy jogos birtoka, mert a felség királyi hitlevele és esküje ellen tartja az országban a garázda németeket. Ha nem teszi, elveszik fegyvereit és fogságra vetik tisztjeivel együtt.[1]

Stahremberg, mint előre látható volt, megtagadta a vár átadását, de kardját a legelső szóra átadta és egyszersmind kijelentette, hogy a császárért életét is kész feláldozni. Rákóczy ezután a tiszteket Regéczre küldte tisztességes fogságba, a vármegyéknek pedig megirta, „hogy a tokaji kommendáns magányos házba tétetett."[2]

A felvidéki mozgalom ezzel lépett a tettek mezejére, mely után egyesek, mint Baksa is, kik látták, hogy már visszavonulni nem lehet, az ügyek minél erélyesebb folytatását sürgették. Ezen gyülésen addig, mig a 12-ére hirdetett eperjesi gyülés határozni fog, Rákóczyt és Bochkayt fővezérekké valasztották meg és legközelebbi czélul Tokaj elfoglalása tüzetett ki.

Rákóczy az egri basától csak 200 lovast kért, hogy a mozgalomnak a török segély folytán nagyobb hatása legyen azokra nézve, kik ebben még mindig kételkedtek. Bochkay pedig felparancsolá az egész Hegyalját, nemest és nemnemest fej és jószágvesztés terhe alatt mindenkit táborba hivott.

A megyékben az elégedetlenség magvai már rég elhintve voltak, Zrinyiről szállongó hirek növelték az általános felkeléshez kötött reményt s most, hogy a megyék Rákóczi levelét vették, nem hallgatva a kisebbségben lévők tanácsára, nyiltan Rákóczyhoz csatlakoztak. A megyék között első volt Zemplén, melynek példját követte Ung, Abauj, Gömör, Borsod megyék, a hol az ellenzék

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 7. Szalay V. 128. és Horváth M. VI. 40. azt mondják, hogy Patakon Stahremberget és társait Leopold iránti hűségökben akarták megtántorítani. Ezen helyeken csupán csak Tokaj átadását czélzó törekvést kell érteni.

[2] Rákóczy levele Szepesvármegyéhez. 1670. apr. 10. Szepesmegyei levéltár.

vezérei összetett kezekkel nézték, mint terjed tovább az elégületlenség, a felkelők miként hódítanak magokhoz mindég nagyobb és nagyobb tért; majd mások, miként Csáky is, nem érezvén magokat biztonságban, elmenekültek.

Tokajt ugyan megvédelmezte[1] Schöning Vilmos György őrnagy, Stahremberg távollétében a vár parancsnoka; de Onod és Diósgyőr várak őrsége csatlakozott Rákóczyhoz; Eperjes alatt pedig egy német csapatot vernek föl és a meddig csak elterjedt a fölkelés, a postákat és harminczadokat mindenütt lefoglalták. Strassoldo megvédelmezte Szatmárt, Kassa nem akart csatlakozni; de a gombácsi erdő mellett (Aranyos-Medgyesről Szatmárba vezető uton, a Szamos mentében) vivott győzelmes ütközet a magyarokban reményt keltett, hogy a jó kezdet jó véget érend még akkor is, ha Erdély, ha a török összetett kezekkel nézik is harczaikat. A nemzetek szabadságharczában az első, bár csekély jelentőségü győzelem gyakran kiszámíthatlan következmények szülőokává vált. A szabad föld határai között az első győzelem után fel tudott mutatni egy helyet, hol a szabad ember fölénye a szolga fölött bebizonyittatott; önérzetet, bátorságot öntött még azokba is, kik a dologhoz a kezdet félelmével fogtak; az első győzelemben ügyük igazságának megjutalmazását látták a Gondviselés részéről, kit mindég pártfogójoknak vallottak. Nem volt szabadságharcz a világon, melyben a népek ügyük védelmezésére ne kérték volna föl az igazságos és a zsarnokot büntető Istent és minden nép az első győzelemben imájok meghallgatását látta. Az, hogy Rákóczy az egri pasa segélyét hiába kérte, hogy Apaffy egyenesen megtagadta segélyét, az csak a vezéreknek szerzett gondot; maga a nép, mely az ügyek titkaiba beavatva nincs, mely csak a külső eredményeket veszi számba és ebből lelkesedést merit, bár ezek üdvös eredményeit kellőleg méltá-

[1] „Azonban Tokajt ostromolyák, és Viják, de heában." Petthő. IV. r. 30.

nyolni sem tudja, sokkal távolabb áll attól, semhogy csak csökkenteni is tudná a győzelem reményét. Pedig a nép teszi a nemzet zömét, ez a nemzet-test, melynek lelkesedése már maga fölér fél győzelemmel. Ki ezt biztosítni tudja, ki a népet távol tudja tartani a csüggedéstől, az győzni fog.

Mindezek a bécsi kormányt arról győzték meg, hogy a lázadás már eddig is nagy mérveket öltött és bizalmatlanságánál fogva még mindég tartott a töröktől és és Erdély fejedelmétől. Ha e két hatalom csupán csak erkölcsi támogatást nyujt a felkelőknek, nem lehet akkor meghatározni, hogy a mozgalom hullámai meddig fognak terjedni, különösen most, mikor a kormány annak gátot vetni sem tudott.

A külföld ugyan egyenlőre nem fenyegette Ausztriát, a szomszédos államoktól kapott is megnyugtató választ; de aggasztóvá tette a helyzetet az, hogy az udvar erre úgy szolván egészen készületlen volt. Hadseregének legnagyobb része Horvátországban volt, hogy ezeket a felvidékre vigye, szüksége volt legalább egy hóra. A sziléziai ezredek ugyan már utban voltak, de az sokkal kevesebb volt, semhogy csak rövid ellentállást is ki tudna fejteni azon esetre, ha a felkelők gyorsan szervezkednek és egységes müködésben egyeznek meg. A legnagyobb bajt pedig az tette, hogy a kormánynak pénze nem volt, mi különben nála ez rendesen hiányzott.

Ilyen volt a helyzet akkor, mikor Zrinyi és Frangepán Bécsbe érkeztek. Természetesen tehát a kormány csak a körülmények kényszerének engedett, mikor boszúját nyugodni hagyta; de különben is remélte, hogy Zrinyit igéretek és szép szavakkal ráveszik a mozgalom lecsillapítására. Ha ez megtörtént, ha a mozgalommal végeztek, akkor is fölvehetik azt, mit most el kell ejteniök, boszújokat kielégíteni azokon, kik — az ő itéletök szerint — e mozgalmat támasztották. Már Honthban is szervezkedett a mozgalom, a bányavárosok elfoglalását is tervezték, mi pénzhez jutattatta volna a szövetségeseket,

mikor Zrinyi és Frangepán elfogatásának hire villámként közéjök ütött. Ugyan a bányavárosok elfoglalásának terve a szövetség kebelében kiütött vallási viszályok miatt dugába dőlt; de a halálos csapást a mozgalomra mégis csak Zrinyi elfogatásának hire mérte, kiről azt hitték, hogy eddig legalább is Horvátország ura, s a török segélylyel az örökös tartományokat leczkézteti. Minden megsemmisült e hirrel; az előbbeni lelkesedést csüggedés, a reményt kétségbeesés váltotta föl.

Zrinyi csak Bécsben tudta meg a felvidék támadását. A felvidéki mozgalom és az a folytonos szemmeltartás, melylyel minden léptét kisérték, arról győzték meg őt, hogy itt az udvarnak előzékeny bánásmódja daczára is fogoly. Ez zavarólag hatott reá, mit beszéde és egész magaviselete is elárult. Panaszkodott, hogy fogoly, pedig önkéntes megjelenésével eléggé bebizonyítá hűségét. Hasztalan mondták neki, hogy bizzék a császár kegyességében. Leoldta kardját és átadá Ugartenek, de ez nem fogadta el, mert a császár neki erre parancsot nem adott.[1]

Zrinyit aggodalom szállta meg, ez azonban egy időre ismét eloszlott Lobkovitz herczeg ajánlatára, ki Hocher báró jelenlétében a felvidéki mozgalom lecsillapításának támogatására kérte fel. „Ha ezt kedves rokon megteszi, szentül igérem a teljes bocsánatot, szabadságot, ő felsége régi kegyelmét, összes javainak és méltóságainak visszanyerését és a legközelebb megürülendő generalatust: egy szóval, még nagy emberré teszem kegyelmedet.“[2]

[1] Racki. 213, 216. Pauler Gy. Wesselényi II. 37.

[2] Zrinyi védirata Katonánál: XXXIII. 842. Pauler Gy. i. h. II. 38. azt állítja: „nem valószinü, hogy Lobkovitz oly határozott igéreteket tett volna.“ Ezen igéretek megtételét bizonyítja első sorban vallomásában Zrinyi, hol ezt határozottan állítja. De ha ez nem volna is, bizonyitaná Lobkovitznak ama csalárd eljárása, melyet Zrinyivel szemben követett. Őt mindég kedves rokonának nevezte, ő mondta ki az elvet, hogy „A felség jó czél végett élhet csalárdsággal“ (Pauler Gy. i. h. I. 357.) és

A bán ezen igéretekre készségesen ajánlotta föl a kormánynak szolgálatát. Zrinyi többet tett, mint mennyit a kormány tőle várt. Nemcsak vejének, Rákóczynak, hanem leányának is irt a gyöngéd szeretet hangján, hogy ha az egyik ellentállna kérésének, a másik szeretetével erre rá vegye. Sorsában, mivel magát erősebbnek hitte, és mégis elbukott, azok jövendő szerencsétlenségét látta és ezért a szeretet és az aggódás hangján kérte őket, forduljanak vissza azon utról, melyen ő veszedelmébe rohant, boruljanak a császár lábaihoz, hogy békében élhessenek. Az ő sorsa is kezükbe van letéve, azért is mutassák meg, hogy szeretik, hogy gyermekei. Irt Barkóczy Istvánnak is, Nagy Ferenczet pedig Rákóczyhoz küldte, hogy levele annál biztosabban eredményt mutasson föl.

Zrinyi levelével egy időben érkezett meg Leopoldnak april 22-én kelt levele. E levelében Leopold felelősekké teszi a mozgalmak élén állókat ama bajokért, melyek ennek folytán az országot és az ártatlan pórnépet érhetik. Isten, a hütlenség boszulója, ki Zrinyi Pétert és Frangepán Ferenczet és jószágait kezébe adta a királynak, büntársaikat is megfogja szégyeniteni.[1] „Azért titeket egyenként és együttvéve ezen sorok által kegyelmesen és atyailag megintünk és buzdítunk; söt a királyság törvényei értelmében a hütlenségre szabott legsulyosabb büntetés terhe alatt komolyan és szigoruan megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az előbb említett Rákóczyhoz, a lázadó és haza ellenségéhez, bármi ürügy alatt ne csat-

végre ezt bizonyítja ama körülmény, hogy az igéret szóval tétetett csak. Forstall által Lobkovitz küldött levelet Zrinyinek, mikor fiának felküldését sürgette; de a levében ezen igéreteket nem foglalta bele, hanem csak szóval tette, mert már akkor számított arra, hogy azt megtartani nem kell, megtartani nem fogja. Szóval igérte ezt most is és ezen eljárást már márczius 19-én Lobkovitznál tartott tanácskozmányon a kormány is magáévá tette, midőn határozta, hogy: „a kegyelem csak — fogás legyen.“ (Pauler Gy. i. h. I. 357.)

[1] Bethlen J. II. 25. Katona XXXIII. 804.

lakozzatok; — annál kevésbbé küldjetek követeket Eperjesre a meghatározott napon (máj. 12.)"[1]

Ezen királyi leirat értelmében mind a menekültek, mind pedig Rákóczy és azok, kik vele tartanak, lázadóknak nyilvánítattak. Hogy pedig azok, kik ez ideig is e mozgalom ellen voltak, el ne csüggedjenek, e leiratban megirta a király, hogy legrövidebb idő alatt sikeres támogatásban fognak részesülni.[2]

Ez igéret nem jelezhetett mást, mint hogy a király ujabb hadakat is fog küldeni az országba, mi azokra nézve, kik a katonaság garázdaságát eléggé tapasztalták, nem volt valami nagyon vigasztaló. Ez tehát nem csillapithatta a mozgalmakat, sőt ehhez hasonló esetek előidézhették volna ezt. A katonaság pedig, melynek jövetele még csak jelezve volt, nem kelthetett félelmet a szövetségesekben, mert ha egyéb körülmény nem jó közbe, annak megjöttéig megerősödhetett volna a mozgalom, s oly terület ura lett volna, melyről bizonyára vonhat magához annyit, hogy szembe szállhat a rendes hadakkal. Ez inkább biztatást és tevékenységet ajánlott tehát, nem fegyverletételt, mert ezzel a kormány egyenesen azt mondta ki, hogy most nincs elegendő hadereje.[3]

Nem az ellenséges hadsereg közeledése volt tehát oka annak, hogy Rákóczy és társai letették a fegyvert, hanem Zrinyi levele. Zrinyi Péter bukása egyszerre semmisítette meg a török szövetséghez kötött reményeket; az a körülmény, hogy Zrinyi, kinek közremüködéséhez kötötték az eredményt, Bécsben fogoly, adta meg az egész válalatot megsemmisítő halálos döfést. Apaffytól

[1] Katona XXXIII. 802.

[2] U. o.

[3] Istvánffy XLIV. 565; Wagner I. 245. Katona XXXIII. 806. azt mondják, hogy Rákóczy azért tette le a fegyvert, mert az ellene küldött nagy hadseregnek ellent úgysem állhatott volna. Ez azonban anahronismus, mert Rákóczy előbb letette a fegyvert, még mielőtt újabb hadak jöttek volna hazánkba; Spork és Heister tábornokok még csak utban voltak, Leopold levele is ezt csak igéri.

magától tudták meg azt, hogy reá ne számítsanak, Zrinyi levele megmagyarázta a török tétlenségét. A közvélemény Zrinyi bukása óta sokat változott, Zrinyi levele pedig lefegyverezte a felvidéket.[1]

A tályai gyülés (május 1.) csak eredményét tünteti föl a megelőző eseményeknek. Rákóczy itt előadta, hogy többé már szó sem lehet a harczról, miután Zrinyi fogoly, hanem csak a megbékülésről. Ő, valamint Bochkay, Forgách Miklós, Wesselényi Pál, Keglevich Miklós és Barkóczy István, kik a helyzetet jobban ismerték, jól tudták azt, hogy mihelyt leteszik a fegyvert kezökből, szó sem lehet oly békéről, mely őket valami kedvezményekben is részesítené; hanem velök a kormány mint lázadókkal fog elbánni és számukra csak a kegyelem utja marad; épp azért azt akarták, hogy fegyverrel kezökben tegyenek béke ajánlatot a kormánynak. Különösen érdekében állott ez Rákóczynak, ki ilykép apósának, Zrinyi Péternek megkegyelmezését is kieszközölhette volna.

A gyülésen megjelentek többsége nem így gondolkozott. A kisebbség, mely a mozgalom elejétől fogva ellenzéket képezett, de az általános lelkesültség által elnémíttatott, most egyszerre többségre vergődött s még hallani sem akart a további fegyveres ellenállásról, ha ennek végczélja a mindnyájoknak kegyelmet osztó béke lenne is. Ezek hevesen keltek ki a mozgalom vezetői ellen, nem kimélték Rákóczy személyét sem s Baksa inditványára elhatározták, hogy „leteszik a fegyvert, és minden vármegye gyülést tartván, felir a felségnek, kijelenti tetteinek okát, és könyörög: tartsa meg őket a felség régi jogaikban, ők élni halni készek ő felségével."[2]

Ezen határozat leginkább bizonyítja, hogy Zrinyi esete, és az ebből származó rémhir, hogy 6000 főre

[1] „Ezeket Patakon hallván I. Rákóczy Ferencz megrémül, azontúl fogadott katonáit el bocsáttya, fegyverét le teszi és az el hagyott Anynyához Munkácsra veszi magát." Petthő IV. r. 30.

[2] Pauler Gy. Wesselényi. II. 44.

menő császári hadsereg közeledik a felvidékre,[1] mily rémületet idézett elő és ez mennyire vakká tette a követek legnagyobb részét. Leteszik a fegyvert, kegyelemért folyamodnak és jogaik épen tartását kérik ama kormánytól, mely ennek megnyirbálását évekkel ezelőtt már megkezdte; melynek mindég szálka volt a szemében Magyarország kiváltságos helyzete, az ország alkotmánya, mi első sorban megkötötte a korlátlan hatalomra törekvő kormány kezeit. Az ily kormánynál még gondolni sem lehet a teljes bocsánatra. Igéreteket tesz akkor, mikor gyöngének érzi magát; de mihelyt megerősödött, boszuvel felel. És a tályai gyülés ily kormányhoz fordult kegyelemért és az ország jogainak épentartásáért.

Rákóczy azonban és vele együtt azok, kik fegyverrel kezökben akarták a békealkudozást megkezdeni, nem biztak a megyék feliirataiban, melyekre a megelőző időkben sem hallgattak; hanem e helyett Nádasdy, Szelepcsényi és Rottal közbenjárását kérték ki és remélték, hogy ezek közbenjárására a mozgalomnak az országra nézve káros következménye nem lesz, német sereg nem jő az országba.

Rottal Rákóczynak azt tanácsolta, hogy személyesen menjen Bécsbe és tapasztalni fogja Leopold kegyességét.[2] Zrinyi és Frangepán szomoru esete azonban eléggé kimagyarázta, ha kételkedett volna, milyen Leopold kegye, és ezért nem a királyt, hanem édes anyját kereste fel, kit jó sorsában kerülte, balsorsában pedig az anyai szeretet védő szárnyai alá menekült. „Te rossz fiu — mondá neki, egykoru feljegyzés szerint — szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktalan ipad tanácsára királyod ellen, és buval, bánattal töltéd el napjaimat. De ipad megkapta jutalmát! Ellened és bolond biveid ellen is jő már a császár serege. Örvénybe rohantál, de még bizom a császár kegyelmében, csakhogy most már vége háborunak és ne gondolj annak további

[1] Katona XXXIII. 807.
[2] U. o.

folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok, és neked, ha akarsz, ha nem, engedelmeskedned kell!"

Rákóczy anyja tanácsára igyekezett hibáit jóvá tenni. Fegyveres népét elbocsátja, Stahremberget és társait ajándékokkal megengesztelve, nagy pompával, saját kocsiján Tokajba visszaküldi, a postákat, harminczadokat és az elfoglalt várakat a császárnak visszaadja. Anyja[1] ezalatt fiának megkegyelmeztetését Bécsben sikerrel szorgalmazta, miben hatalmas támogatói voltak a jezsuiták.[2] A kormány tekintettel anyja érdemeire, Rákóczy fiatalságára, neki kegyelmet ad azon föltétel alatt, hogy bündijjul 400 ezer forintot fizessen, várait a német őrség előtt megnyissa, trencsényi jószágait pedig, melyek a felkelés kezdetekor már lefoglaltattak, a korona birtokában hagyja.

Rákóczy Ferencz kegyelmet kapott anyja könyörgésére; de ugyanekkor le kellett mondania arról, hogy Zrinyi és társai érdekében valamit is tegyen. Zrinyi és Frangepán nem kerülhették ki a kormány boszuját; Bochkay István, Forgách Miklós, Wesselényi Pál, Kende Gábor, Ispán Ferencz, Gyulaffy László, Csernel Pál, Fábián Farkas pedig és sokan mások Erdélybe menekültek.[3] Azok ellen pedig, kik a tályai végzés után sem akartak szétoszlani, Barkóczy Ferencz az egész nemességet segélyül hivta s így magok a magyarok előbb helyreállították a nyugalmat, még mielőtt a császári sereg megérkezett volna. Az egész felvidéken csend állott be, mit később ama jajok zavartak meg, melyeket a kormány boszuja szült.

Ha a kormánynak egyéb czélja nem lett volna, mint a támadt zavarokat lecsillapítani, akkor hallgat a

[1] „Az Annya Bátori Sofi, mint igen értelmes asszonyság a Császártól neki a bocsánatot meg nyeri, innét is származott, hogy azután Rákóczi Ferencz mind eő Felsége hivségében, mint bátorságos állopotban meg maradott." Petthő IV. r. 30.

[2] Horváth M. VI. 41. Szalay V. 130.

[3] Katona XXXIII. 808.

megyék feliirataira és a már megindított sereget megállítja. Minden megye egyhangulag a béke helyreálltát bizonyította és kérte a kormányt, ne küldjön több német katonaságot az országba, mert hisz ugyis a benlévők rakonczátlansága volt részben oka a lefolyt mozgalomnak is. A megyék kérése azonban nem talált meghallgatásra, mert a kormánynak sokkal messzebb kiható terve volt, mint a felvidéken a nyugalom helyreállítása. Rendezni akarta az országot, rendezni az ő felfogása szerint úgy, hogy Magyarország Ausztria karjaiba dőljön mint egy oly tartomány, melyet győzelmes harczokkal hódított meg.[1] Birni akarta a hódítónak minden jogát, elfojtani minden szabad szellemet, alkotmányunk helyébe akaratát, az igazság helyébe a jogot akarta léptetni.

Leopold Maria-Zellbe ment május 12-én „imádkozni Magyarország boldogsága és megmaradásáért.“[2] Ezen utjából visszatérve, nyilvánította akaratát, mit a megyékhez is megküldött. Válasza rövid, de szigoru volt, melyben jogról beszél és kötelességről, és azokat, kik hazájok jólétéért zsarolóik ellen, az alkotmányért a kormány ellen nyilatkozni, tenni merészeltek, egyszerüen „zavargóknak“ nevezi. Igy bélyegezte meg maga a koronás király a létért való küzdelmet és hazánknak alkotmányához való ragaszkodását.

„Joga és kötelessége — így ir — az országot és alattvalóit a zavargók ellen megvédeni s azért nem fogja türni, hogy Magyarország, a kereszténység védbástyája, békétlen emberek által megrontassék. Minthogy azonban igazság szerint különbséget kell tenni jók és roszak között, ezeknek különválasztására, és a haza oltalmára sereget küld a felvidékre. A vezéreknek meg fogja parancsolni, hogy senkinek a hű alattvalók közől panaszra

[1] Leopold gr. Pöttingnek, a spanyol udvarnál lévő követének máj. 22-én ezeket irta: „A magyar ügyek jó állapotban vannak; én meg akarom ragadni az alkalmat a magyar közügyeknek máskép való elintézésére“. Majláth. V. 96.

[2] Tud. Ért. II. 267.

okot ne adjanak; de a hazafiak is tartsák kötelességöknek, hogy a sereget minden szükségessel ellássák, a miért annak idejében kárpótlást fognak kapni:"[1]

A jelzett hadsereg Spork és Heister tábornokok vezérlete alatt junius elején meg is érkezett, melynek létszáma mintegy 9 ezeret tett.[2] Még e sereg megsem jött, már is egyes túlbuzgók felhasználván azt a körülményt, hogy Magyarország önmagát fegyverezte le, megkezdték rémes munkájokat. Kobb Farkas, Kassának Csáky távozása folytán helyettes főkapitánya, hogy ideiglenes hivatalának véglegesítését tettek által kiérdemelje, Köröskényi Gáspárt és társait elfogta és Ujhely mellett huszad magával karóba vonatta; másokat pedig a czekei erdő szélein akasztatott föl.[3]

Ez csak kezdete volt a szenvedéseknek. A megérkezett katonaság kezet fogva a már itt lévőkkel, folytatta borzasztó garázdaságait, mi ellen biztosítva senki sem volt, mert a magyarokat nem igen tartották hű alattvalóknak. A visszahatás nemcsak a politikai, hanem a vallási téren is kezdetét vette és folyt az eszközök válogatása nélkül. Ezen eljárásával a kormány ugyan elvonta egyesek figyelmét a politikai támadástól, sőt a túlbuzgók táborából pártfogókra is talált;[4] de első sorban gyülöltté tette a nagy többség előtt magát a vallást is, mely ilykép terjesztetett. Sokra nézve szerencse volt, hogy más vallást követtek, mert áttérésökkel megmenthették magokat az üldözések elől; mig azok, kik a rom. kath. vallásban éltek, ha bünök sokkal kisebb volt is, leirhatlan méltatlanságnak voltak kitéve.

És mit ért el a kormány? Csendet ugyan csinált, de ez csak olyan volt, milyen a közeli vihart szokta megelőzni. Igazságtalan és kegyetlen eljárásával egy

[1] Pauler Gyula. Wesselényi. II. 55.
[2] Katona XXXIII. 808.
[3] Horváth M. VI. 41.
[4] „Gróff Kollonics Leopold Német Ujheli Püspök, és mások nagyon munkálkodnak azon, hogy Magyar, és Horvát Országban a Schismaticus

újabb támadásnak vetette el magvát, mely ujra kétségessé tette a Habsburgház hatalmát Magyarországon.

E békés fordulatra sokban megváltozott Zrinyi és Frangepán helyzete. Zrinyi hitte, hogy leveleire a mozgalom le fog csillapodni, hogy gyermekei megmentéséért mindent el fognak követni és ez be is teljesedett; de épen ellenkezőjét tapasztalta a kormány részéről annak, mit levelei sikerére jutalomkép várt. Lobkovitznak és kormánytársainak vele szemben tanusított tiszteletteljes magokviselete látszólagos szabadságát valóságosnak tüntette föl; igéreteik folytán remélte, hogy a kormány készségét, melylyel a mozgalom lecsillapításához járult, őszinte megtérésének fogja venni; a mozgalom lecsillapítása körül szerzett érdemeit méltányolni fogja és ezért a multra feledés, a jelenben pedig teljes kegyelemben részesül.

Minél nagyobb volt e remény, annál keservesebb lett reá nézve a csalódás. A mozgalom lecsillapult ugyancsak az ő közreműködése folytán, de ezzel helyzetében beállott a fordulat. Lakásuk fogságra változott, melyet fián kivül másnak felkeresni nem volt szabad és bizonyosan a kormány által szélnek bocsájtott kósza hirre, hogy Frangepán szökni akar, őröket állítottak szobáik elé. Most már igazán foglyok voltak, tovább már kételkedni sem lehetett, mert e kételyt minden perczben eloszlatta az az egyhangu zaj, melyet a kivont karddal föl alá járó őr okozott.

Zrinyi és Frangepán még kiméletes eljárásban részesültek, de nem úgy Lahn Rudolf. A kormány jól tudta azt, hogy Lahn bizalmas embere Zrinyinek, azért megérkezésök ötödik napján[1] Hocher már megkezdte kihallgatását. Lahn ragaszkodott Zrinyihez és eleinte nagyon óvatosan beszélt, de hogy Hocher kinpaddal fenyegette, elmondott mindent mit tudott. Vallomása azonban nem

Ráczok, Oláhok, Oroszok Catholica Római egyességre lépjenek; foly-is a dolog szerencsésen." Petthö IV. r. 30. Ez történt az egész országban.

[1] Lahn Rudolf vall. 1670. apr. 23. Racki. 206—211.

terhelte annyira a menekülteket, mint a kormány várta; ujabb vádakat sem foglalt magában, mert ezeket már a kormány mind ismerte.

Hogy az őrök megjelentek Zrinyi és Frangepán szobái előtt, az első hevesebb kitörést csakhamar nyugodtság váltotta föl s hogy őreik előtt minden gyanut elhárítsanak, leoldták kardjaikat s e megjegyzéssel: ő felségének ők mindenben engedelmeskedni akarnak, átadták őreiknek, melyeket azok most már elfogadtak.

Ily körülmények között szükségesnek látták, hogy irásban mentsék magokat. Zrinyi, ki még ekkor sem sejtette legnagyobb veszedelmét, egy levélben, melynek szerkesztésére nem nagy figyelmet fordított, leirta tetteit, melynek magyarázatánál arra törekedett, hogy bebizonyítsa, miszerint ő soha sem közeledett őszintén a törökhöz; érintkezésével csak tudni akarta a szultán és nagyvezér szándékát Magyarországot illetőleg s ennek felterjesztése által a kormánynak szolgálatot tegyen, hazánk megvédését lehetőleg könnyítse. Ha emberei, kiket eszközül használt föl, megbizatásuk határait átlépték, ezért őt felelőssé tenni nem lehet, ki az első gyanusításra Borkovich zágrábi püspököt, majd Forstallt Bécsbe küldte, hogy a felőle szállongó rágalmakat elnémítsák törekvéseinek elmondása által.

Felterjesztése azonban hitelre nem talált. És akkor, mikor látta, hogy ellenségeinek pártját fogják, az ő és családjának romlását előkészítik a kétségbeesés vett erőt rajta. Irt a szomszédos pasáknak, Bukováczky által elért eredményt túlozva adta a magyarok tudtára; de ezt csak azért tette, hogy a reá rohanó veszedelmeket magától elhárítsa. Lobkovitz herczeg kegyelmi igéretére minden összeköttetését megszakította, az előszabott feltételeket mind teljesítette, letette a fegyvert még pedig akkor, a mikor Spankau és Breiner javait pusztították. Könnyen ellentállhatott volna ezeknek, megvédelmezhette volna javait, de ő nem akart a felség ellen hadakozni. kinek kegyelméről biztosíttatott. Letette hát a fegyvert,

idejött, hogy a felség lábaihoz boruljon. Ha vétkezett, ezért kegyelmet kapott és most mégis jobban lakol vétkeért, mint megérdemlené. „De legyen ezért, és mindenekért áldott az Ur neve!"[1]

Frangepán nem egy, hanem négy levelet irt. melyekben mig egyrészről tetteit mentegeti, másrészről különösen arra törekszik, hogy vallomásai árán a császár kegyelmét megszerezze magának.[2]

E vallomások, valamint a pápai követ közbenjárása sem használt semmit, ki először csak Frangepán érdekében szólt, de hogy nem utasították vissza közbenjárását, Zrinyit is pártfogásába vette. Mindaz azonban, mit nyert, csak igéret volt, s hogy ezt tett nem követte, a későbbi események leginkább bizonyítják.[3]

Még egyszer csillámlott fel Zrinyi lelkében egy halvány remény-sugár, mely csakhamar örökre kialudt. Mi adott erre okot? Lobkovitz herczeg értesítette Zrinyit, hogy levele a kivánt eredményt hozta. Egyszersmind biztatta, hogy ezentúl is működjék közre a mozgalom lecsillapításában, hogy Rákóczy példáját a megyék is kövessék. „Zrinyi ismét remélt, és nyiltan kimondá, hogy oly szolgálatot tőn a felségnek, mely elismerésre és jutalomra méltó."[4]

E remény is csakhamar szétmállott s csak két napig töltötte el bizalommal Zrinyi keblét. Hogy május 12-én Leopold Mária-Zellbe ment, a fejedelem távollétét hozták föl ürügyül s őreik számát megkettőztették. Ez idő óta senki sem szólhatott velök négy szem között, hanem csak a szolgálatban lévő tiszt jelenlétében. Ez ujabb szigor Zrinyit újra szenvedélyes kitörésre vezette s ez érzelem befolyása alatt irt Lobkovitznak, melyben fölemlitette, hogy Rákóczy és a felvidéki mozgalom lecsillapítása körül tett szolgálata jutalmat, nem pedig büntetést

[1] Raki. 226—30. Istvánffy XLIV. 566.
[2] Racki. 230—39.
[3] U. o. 216; 254.
[4] Pauler Gy. Wesselényi II. 67.

érdemel. Levele azonban mitsem használt, sőt ártott, melyet a kormány elbizakodottságnak magyarázott, s még azt is rosz néven vették már tőle, hogy megkegyelmeztetését remélte. Már letehette a kormány álczáját, bosztól sugalt kiméletlen eljárását már megkezdhette; nem kellett attól tartania, hogy ez által a magyarok ellenszenvét és keserüségét növelni fogja, hisz ekkor kezdte meg a meghódolt ország ellen hadjáratát.

A császári hadsereg az ország határához közeledett, melynek számát az általános rémület félelmes nagyságunak mondotta. Sokan menekültek s a megmaradottak az szélytelenül felemelt fegyvert még eszélytelenbbül elhányták, mi még a védelem reményét is megsemmisítette. Az országnak ezen helyzete Lobkovitz, Montecuccoli és Hocher miniszterekben, a magyarság esküdt ellenségeiben, azon gondolatot ébresztette, „hogy a szétfutottak, a kudarczot vallottak irányában minden szabad, mi nekik csak tetszik!“[1]

Említettem, hogy a kormánynak ha nem lett volna más czélja, mint a felvidéki mozgalmakat lecsillapítani, hadsereget nem kellett volna az országba küldeni, különösen nem most, miután e mozgalom Zrinyi levelére lenyugodott, vezetői elmenekültek s a megyék felküldött irataikban a kormányt hüségök és ragaszkodásukról biztosították. A czél tehát nem lehetett más, mint a mit már II. Ferdinánd uralkodása alatt 1624-ben a koronatanácsban a spanyol követ tanácsolt: hogy az ország alkotmányából kiforgatva, a Habsburg-ház örökös tartományai közé soroztassék.

Ez volt terve a kormánynak, s hogy ezt elérje, áldozatoktól sem riadt vissza. Erre nagyon kedvezőnek látszott a jelen pillanat. Az ország fellázadt királya ellen; az aranybulla értelmében fegyvert fogott alkotmánya védelmére. De fegyverét elhányta és igy önmagát gyöngítette meg; maga a lázadás pedig — úgy hitték —

[1] Bethlen János II. 36.

jogot ad a császárnak arra, hogy fegyverrel torolja meg azt, mit ellene fegyverrel elkövettek. Áldozatul kell esni azoknak, kik a nemzetet vezették, kik ha életben maradnak, birni fogják a nemzet bizalmát s egy kedvezőbb alkalommal azok köré gyülekeznek. Ismerték Tacitus[1] mondását: ha a vezéreket elteszik láb alól, a magára maradt nép moczczani sem mer, és ennek követésétől nem riadtak vissza.

Elhatározták tehát, hogy a helyzetet felhasználva, megkisérlik e terv keresztülvitelét. A terv azonban akár sikerül, akár nem, Zrinyi és még mások végveszedelme kikerülhetlen, az ország sanyargatása bizonyos; de mit törődött ezzel a kormány, mely ily eszközöket használt föl egy ország rendezéséhez! Spork és Heiszter vezérlete alatt megindított had elárasztja az egész felvidéket, miután Bochkay és Bonis igyekezetei sikertelenek voltak és így az egész ország Ausztria lábaihoz dobatott oda.

A sereg mihelyt ura lett a helyzetnek, az elfogatás hosszú sora is megkezdődött. A mily korlátlan volt a gyanú, ép oly általános az elfogatás, mely alól még a nők sem vétettek ki. Apaffy, ki az eseményekről értesült, nem hitte, hogy a nők is a kormány rendeletéből fogattak el, és ezért Hedry Benedek követét Bécsbe küldte az elfogottak érdekében.[2]

Az egész ország már a császáriak hatalmában volt, Lőcsére Rottal elnöklete alatt Leopold egy bizottságot is kiküldött, mely feladatául nyerte: „hogy a közbékét s nyugalmat az országban lehető legsikeresebb módon eszközölje; a császári hadakat a kellő figyelemben tartsa; a vétkeseket az ártatlanoktól különválaszsza; és végre mindent a régi nyugalmas állapotba helyezzen vissza.[3]

[1] Tacitus köztársasági érzelmü volt; de midőn belátta, hogy korában a köztársaság lejárta magát, a józan monarchiát tartotta leghasznosabbnak.

[2] Katona XXXIII. 815.

[3] U. o. XXXIII. 812.

Egy vár volt mégis, melyben magyar őrség őrködött magyar parancsnokság alatt, mely visszautasította a felhivást, hogy hódoljon meg. Ecsed megadta magát, Kassa meghódolt, egyedül Murány sziklavára áll még, hova Wesselényi özvegye, Széchy Mária zárkozott. Pedig e vár birtokára volt legnagyobb szüksége a kormánynak, hol az összeesküvés iratai is őriztettek.[1]

A lőcsei bizottság Károly lotharingiai herczegre bizta a vár megvételét, ki egy erős hadosztálylyal a vár alá érkezett s ennek vivását meg is kezdte. A vezér azonban csakhamar belátta, hogy az erős vár megvétele nagyon kemény munka leend, hogy soká daczolhat serege minden erőlködésével, mert csak egy helyen lehet megközelítni, de ez is oly szük út, hogy ezen csak egyesek támadhatnak, nem pedig tömegesen;[2] azért a fegyverrel való megvétel helyett inkább arra törekedett, hogy a várat békésen vehesse birtokába. És ez sikerült. A sziklavár megnyitotta kapuját a császáriak előtt azon föltétel alatt, hogy minden bentlévő személye és vagyona sértetlen maradjon.

Lotharingiai Károly Széchy Máriával rangjához, neméhez méltó udvariassággal bánt, mihelyt azonban Spork a megadásról és ennek föltételeiről tudomást vett, Bécsből vett parancs folytán Széchy Máriát Makayval együtt elzáratta.[3]

A kormány, mely közegei által intézkedett, nem tartotta magára nézve kötelezőknek azon igéreteket, melyek nevében tétettek. Széchy Máriát a capitulatio daczára is letartóztatta, valamint más több nőt, mely eljárás még abban a korban is hihetetlennek tartatott. Nagyon jellemzi Leopold kormányát, ki ily miniszterek

[1] Wagner I. 246.
[2] U. o.
[3] Wagner I. 247. azt mondja, hogy Spork a leggonosszabb asszonyt azért záratta el, mert őt oly kiméletes bánásmódra, a milyenben Károly hg. részesitette, méltónak nem találta. Meglátszik rajta, hogy Leopold-, a „nagynak“ történetét irta meg.

tanácsa után indulva akarta birodalmát és népeit boldogítni!

Muránytgróf Volkra Ottó, a lőcsei bizottság kiküldött tagja vette át, ki természetesen legnagyobb gondo' fordított az irományokra.

Ezen irományok s a már megejtett vallomások alapján a lőcsei bizottság nagy mérvü elfogatásokat eszközölt, és ebben nem volt tekintettel sem nemre, sem állásra. Széchy Márián kivül elfogattak még Forgách Istvánné és Barkóczy Istvánné, kik közöl e két utóbbi néhány napi fogság után Ungvárról szabadon bocsájtatott. Csak ezután tudta meg Apaffy, hogy mindezen elfogatásokról tudnak Bécsben és azt helyeslik.[1] Nemcsak azok tartóztattak le hosszabb, rövidebb fogságban, kik az utolsó időkig a mozgalom részesei voltak; hanem még azok is, kik már jóval előbb császári pecséttel megerősített menlevelet szereztek, sőt sokan letartóztattak még a pórok közül, kik a mozgalom keletkezéséről mitsem tudtak.[2] A nagymérvü elfogatás általános rettegést keltett és senki sem érezte többé már magát biztosságban. Szó nélkül kellett türni a katonaság garázdaságait, vagyonuk pusztulását; az örökös rettegés csupán az élet megmentésére szorítkozott.

Apaffy, ki ily eljárás mellett fajának, a magyarságnak pusztúlásától méltán tarthatott, még egy kisérletet tett az általános nyomor enyhítésére. Balló Lászlót a nagyvezérhez küldte, ki épen ekkor tért vissza kandiai győzelmes hadjáratából, és kérve kérte őt, vegye pártfogásába Magyarországot. A nagyvezér azonban nem szánakozott a magyarság pusztulásán s igy meghiusult Apaffynak utolsó kisérlete is.[3]

Zrinyiről a kormány határozott. Maga a czél, mit elérni akart, kétségtelenül bizonyítja azt, hogy a kormány már előre tisztába volt az iránt, mily véget fog érni.

[1] Katona XXXIII. 815.
[2] U. o.
[3] U. o. XXXIII. 816.

Ki nem mondatott ugyan ez előre, följegyezve sem találjuk; de ha elfogadjuk azt, mire eljárása kényszerít, hogy Magyarországot alkotmányától akarták megfosztani, azokat, kiket a kormány keze elért, a szabadság és alkotmány védőit el kellett némítni, mert ezek a megújulandó szabadságharcznak már kiállott szenvedéseiknél fogva is természetes vezérei leendettek volna.

Kellett azonban, legalább a külszin kedvéért is, hogy ez eljárásnak törvényes alakja legyen, hogy a kormány kezében legyen adat, a melynek alapján a bünügygyé minősített eljárást megkezdhesse. Ezért tehát a tulajdonképi per megkezdése előtt az elfogottak előleges vizsgálatnak lettek alávetve, minek vezetése Hocherre, a jogászra bizatott, jegyzőül melléje Abele Kristóf udvari titkárt adták.

Hocher junius 26-án reggel kezdte meg a kihallgatást. Hocher mindenekelött fölolvasta Zrinyi május 2-án kelt levelét, a melyben addigi tetteiről számot ad s azokat menteni iparkodik. Ezt a bán akkor irta, mikor szobája előtt az őrök először megjelentek. Zrinyi ennek tartalmát ujra megerősítette és magáénak vallotta. Ezután Hocher kérdezősködött, kikkel volt összeköttetésben? Mily viszonyban volt Locatellivel, ki, mivel Tattenbach barátja volt, szintén elfogatott. Kérdezősködött Káldy felől, kit Zrinyi Spankau elé küldött, most pedig a gráczi városházban fogoly; Ivánovich felől, kit a kanizsai, boszniai és budai pasákhoz küldött; Sárkány és a besztercze-bányai levelek felől. Ezekre nyiltan felelt s válasza hitelre is talált Hocher előtt; de hogy Rákóczyval nem kötött szövetséget, ezt kétségbevonta. „Létezik leányának, Zrinyi Ilonának egy levele, melyben jelenti, hogy parancsára kitörtek és Stahremberget elfogták.“ „Szó sincs róla — felelt Zrinyi — bármit is irt leányom. Én mitsem tudtam az egészről; annyi azonban igaz, hogy Rákóczyt Siklósy András által fegyverkezésre buzdítottam; de Rákóczytól erre választ nem kaptam.“

Hocher ezután külföldi összeköttetései után tudakozódott. Kérdé: mit irt a mainczi érseknek; mily összeköttetésben volt a francziákkal, a lengyelekkel; mért volt követe Párizsban? mennyi pénzt kapott XIV. Lajostól? Ezen kérdésekre nagyon ovatosan felelt s egyáltalán nem ismerte el, hogy a császár ellen panaszkodott volna a franczia követ előtt. S ez után kérdi, hogy mért faggatják őt a franczia dolgokkal, mikor a török szövetség miatt fogatott el? Ez a császár parancsából történik, felelte Hocher. A horvátországi ügyekre nézve megerősítette azt, mit már máj. 2. irt levelében közölt.[1] Zrinyi másnap levelet küldött Hocherhez, melyben Bukováczkynak törökországi küldetését s ez ügyben Frangepánnal váltott levelezését tárgyalja. Nem akart ugyan Frangepánnak vádlója lenni; de magát védeni nem tudta úgy, hogy az ellen ne forduljon, „csakhogy még akkor is bizonyos jóakarattal, inkább hogy magát védje, mintsem hogy neki ártson.“[2]

Frangepán vallomása (jun. 26. délután) azonban a horvátországi ügyekre vonatkozólag teljesen megsemmisítette a bán állításait. Egyebekben ismételte a markéz, mit 4. levelében már jelentett, a horvát ügyek felelősségét azonban egészen Zrinyire hárította, minek bizonyságául felmutatta Zrinyinek marcz. 24-én kelt levelét, melyben Frangepánt felhatalmazza, hogy Horvát-Tótországban a haza javára munkálkodjék és egyszersmind a markéznek minden tettét magára nézve kötelezőnek fogja ismerni. Zrinyi vádjára váddal felelt. Hangsulyozta, hogy Zrinyi fiának Bécsbe küldése után mondotta: Herbersteinon boszút áll; ha a török nem bizik benne máskép, törökké lesz. Ő volt az, ki Zrinyit Bécsbe hozta, különben felső Magyarországba ment volna. A lengyel ügyekre vonatkozólag beismerte, hogy Zrinyi nemcsak a nemesség elnyerhetéséért törekedett, hanem követét azért küldte, hogy a lengyel királynak házasságát az

[1] Rački 279—286.
[2] Pauler Gy. Wesselényi II. 110.

osztrák főherczegnővel megakadályozza. Ő volt az, ki lefordította Zrinyi fogalmazványát s egyes helyeket enyhítni is akart, de Zrinyi nem engedte. Ezen iratot vitte magával Bargigli.

Frangepánt, hogy ezen a lengyel ügygyel összekötött legterhelőbb vádját megtette, Hocher megkérdezte, kész-e a mondottakat esküvel is megerősíteni? Frangepán ekkor kezét Hocher kezeibe tette és ezeket mondá: „Isten úgy legyen nekem irgalmas, a mint vallomásomban igazat beszéltem."[1]

Zrinyit fogságában örökös gond aggasztá. Folytonosan azon töprenkedett, hogyan lehet ő rab, ki senkitől nem kényszerítve jött meghódolni; őszinte hódolatát a Rákóczy mozgalom lecsillapítása körül kifejtett tevékenysége és nagy szolgálatai által is bebizonyította? Érezte, hogy egyéb terhelő körülmények mellett legnagyobb vád a törökkel való czimborálás s ezért minden erejét összeszedte, hogy a vádat magáról elhárítsa s az egész dolgot úgy tüntesse fel, mint egy cselt, melylyel a török szándékait kipuhatolni akarta; eszköz volt ez kezében, melylyel a kormánynak használni akart.

Mindezt egy emlékiratban foglalta össze, melyet a császár és Hocher számára készitett és julius 24-én be is nyújtott.

Ez emlékiratban a török szövetségről szólva feltárta egész valóját. Kimutatta, hogy neveltetése, családja hagyományai, maga az önfentartás is, birtokainak folytonos veszélyeztetése lehetetlenné teszik azt, hogy ő őszintén csatlakozott volna a törökhöz. Fogságban tartását ily körülmények között egyedül annak tulajdonítja, hogy sokan félnek boszujától. De ő kész hitét az oltári szentségre letenni, hogy soha sem fog erre vetemedni.

A magyarok hajlandók a lázadásra. Azért-e, mert alkotmányukat veszélyeztetik, vagy ez már a vérökben van? nem tudja. De ő, ki honfitársai bizalmát megnyerte, csillapította őket.

[1] Rački 289—97.

Sok ellensége van neki, ilyenek a steyer urak is, ilyen maga Frangepán. Ezzel soha sem volt jó viszonyban és így nem is tehető föl, hogy kényes ügyben viseltessék bizalommal az iránt, kitől mindég óvakodott. Ez ellensége, de „tetteit nem csodálja, mert a legbölcsebb sem él úgy első fiatalságában, mint már a férfinak élni kellene."[1]

E nap, melyen védiratát átadta Hochernek, ugyancsak szomoru napja volt. Az ekkor tartott második kihallgatáson meggyőződhetett arról, hogy ügye veszve van, hogy a menekülésre már semmi kilátása sem lehet. A vallatásból megtudhatta, hogy még azon esetben is, ha magát a török szövetség vádja alól teljesen tisztázza is, hátra marad még egy vétek, melyet a császár és a Habsburgház ellen követett el, mely őt vérpadra viheti, ez a lengyel király házassága.

Hocher a második kihallgatást Zrinyi két levelével kezdte, melyeket Rákóczyhoz irt. Rákóczy időközben e két levelet átadta Heisternek, ez pedig felküldte Bécsbe s igy jutott a vizsgáló biró kezébe.

Ezen levelekre egyszerüen azt mondta, hogy nem való dolgokat tartalmaznak s a török segélyről és pénzkiadásairól csak azért irt, hogy Rákóczyt magához vonja és a felvidéket a szükséges pénzáldozatra rábirja.

De ugyancsak megzavarta őt a lengyel ügy, Gicha és Bargigli követsége, melyről őt Frangepán vádolta. Hocher nem ugy adta elő a dolgot, mintha erről őt a markéz vádolta volna, hanem úgy, mint Gicha és Bargigli vallomásait. Állította, hogy Gicha beismerte a bán által czélba vett lázadást, mihez XIV. Lajos támogatását kérte ki; Bargigli pedig, hogy azért ment Lengyelországba, hogy ott a király házasságát Eleonora herczegnővel megakadályozza.

Ezen vádak, valamint az, hogy Tattenbachot egyenesen a császár ellen való szövetségre szóllította föl,

[1] Zrinyi 1670. jul. 24-iki vall.

egészen megfosztották önuralmától és a legkülönfélébb érzelmek befolyása alatt majd jajveszékelt, majd pedig esküdözött, „hogy ez nem igaz, neki az ilyesre nincs esze.“[1]

Zrinyi belátta, hogy ily terhelő vádak ellenében nem elegendő csupán csak tagadni, mi könnyen megátalkodott makacsságnak minősíthető, s ez esetben mentségére épen nem szolgál; hanem szükséges, hogy e vádak élét vegye, ha lehet ezeket egészen megdöntse. Ezért újra megfontolva mindazt, mit mondani fog, harmadnapra (jul. 26-án) kérte Hochert vagy fogadja el őt, vagy küldje hozzá Abelet, mert fontos közleni valója van.

Abele ily fontos ügyben nem akart közvetítő közeg lenni, ezért Hocher magához hivatta Zrinyit még az nap délutánján, ki előtte a következő jelentést tette: Bargiglinek adott goromba utasítást Frangepán készíté, neki csak áltolvasás végett adta át; 8 napig asztalán hevert s csak Frangepán sürgetéseinek engedve adta Bargiglinek, kit ő Lengyelországba küldött, hogy számára a lengyel nemességet kieszközölje és Frangepánt a királynak ajánlja. Maga Bargigli sem akarta az utasítást elfogadni; a házassági ügyet pedig az ő követére a dán követ bizta, ki eme megbizásban el is járt. Tehát e dologban nem ő, hanem Frangepán azegyedüli és fő bünös.

Sem Hocher, sem Abele előtt azonban vádaskodása hitelre nem talált. „E vallomásából Zrinyinek —„mondák — látszik, mennyire elhagyta már az Isten. Minél inkább menti magát, annál jobban belé bonyolodik, maga beismervén, hogy a felséges császár személye ellen a legnagyobb vétket elkövette; mert e gyalázatos iratot 8 napig magánál tartá, olvasta és végre Bargiglinek átadván azt, mintegy jóváhagyta, magáévá tette.“[2]

Zrinyi és Frangepán az egymástól különválasztott kihallgatáson egymás vádlói lettek, mit a kormánybiztos ravaszsága ugyancsak fölhasznált és oda vitte a dolgot,

[1] Zrinyi 1670. jul. 24-iki vall.
[2] Pauler Gy. Wesselényi II. 117. Raki 311 —318.

hogy ezen vádaskodással nagyon megkönnyítették a kormány eljárását, a világ pedig vesztöket még igazságos büntetésnek mondta.

Igaz, hogy az oly eljárást, milyent Zrinyi és társai a mozgalom lefolyása alatt követtek, menteni a legnagyobb feladatok közé tartozik, mert őket nem egy közös czél vezette, az eszközök pedig annyiszor és annyiszor változtattak, a nemes czélhoz nem illők is foganatba vétettek, mi örökös szennyfoltját képezi e mozgalomnak; de ennek lehetett volna mégis más lefolyása. Zrinyi ingadozó volt a cselekvés pillanatában, a kihallgatások alatt is a legellentétesebb érzelmek befolyása alatt állott. Akkor nem mert tenni, most még azt is, mit tett, eltagadta. Kétségtelen, hogy ha e mozgalom nem hemzseg a gyarlóságoktól, ha e mozgalmat a rendíthetlen hazafiság kezdeményezi és folytatja: akkor a kihallgatás alkalmával nem az emberi gyöngeség, tévedés és bünbánattal kellett volna védekezni; nem kellett volna e hűtlenséget hűség, a cselt erénynek föltüntetni; elitélése az uralkodó ház politikájának felségsértési bün gyanánt soha sem szerepelt volna.

Hanem a megbántott nemzetiség, mellőzött alkotmányunk és törvényeinkkel kellett volna védekezni, mi bizonyára a vádlottakat biráivá tette volna azoknak, kik vádolni jöttek s felelőssé lehetett volna tenni őket egy nemzet szerencsétlenségéért. Első sorban fel kellett volna tüntetni azt, hogy maga ez az eljárás, mit ellenök követnek, alkotmánysértés, mert magyarokat a haza határain kivül, nem a meghatározott biróság, hanem idegenek által vizsgáltatni meg, kik hazánk törvényeit, az ezekben uralkodó szellemet egyáltalán nem ismerik, nem szabad. Arra pedig, hogy alkotmányunk sértetlen marad, maga a király is megesküdött, védelmezni első sorban neki kötelessége.

Ez azonban mind nem történt meg.

A Rottal elnöklete alatt kiküldött lőcsei bizottság tagjai voltak: az elnök, Gubasóczy János pécsi püspök, Heister

Szigfrid altábornagy, gróf Volkra Ottó és galanthai Eszterházy Farkas királyi személynök.[1] A bizottság megkezdte működését és mily eredménynyel, említettem. Apaffy követe előterjesztette ugyan a bécsi kormánynak a történteket, különösen hangsúlyozta, hogy a nők sem tapasztalnak kiméletet, ezek bebörtönöztetése ellenkezik a nagylelküséggel is, mert azon hitben volt, hogy mindez a kormány tudta és beleegyezése nélkül, csupáncsak túlságos szolgálatkészségből ered; de később belátta, hogy azok, kik a hatalmat most kezükben tartják, sima beszédök daczára embertelenek, gondolkozásmódjok megsérti még azt is, mit százados hagyományok szentnek és nemesnek vallanak.

„A kormány — igy válaszoltak — nem akarja Magyarország vesztét, hanem csak a rendetlenségek megszünését. Nem büntetés, hanem a békének helyreállítása czélja a császári hadseregnek, melyet ha elért, jó rendben ki fog ismét vonulni.“ Mily atyáskodó szavak ezek, mily arczátlan bátorság mondhat ilyeneket a tényekkel ellentétben! Lobkovitz engesztelő szavakkal egészen elhalmozta Hedryt, mert tartott attól, hogy a mozgalom újra lobbot vethet, de tettekben egészen másnak mutatta magát. Az elfogott nők továbbra is rabok maradtak, később is csak ezért menekültek meg, mert ezektől a lőcsei bizottság mitsem várhatott.

A lőcsei bizottság ugyancsak hozzá látott a munkához. Rottal, hogy magát csak tájékozhassa is, Nagy Ferencz megérkezte után, kit Spork tartóztatott le s küldött Lőcsére, azonnal megkezdte ennek kihallgatását és átböngészte azon irományokat, a melyek Murányból kerültek a bizottsághoz. Főfigyelme itt azon vallomások és okmányokra terjedt ki, melyek Nádasdyt terhelték és ezen szempontból kezdte meg Nagy Ferencz vallatását is.

Nagy Ferencz helyzetét azonnal felismerte és belátta, hogy menekülését akkor biztosítja, ha minden

[1] Katona XXXIII. 811.

tettét föllebbvalói parancsával védelmezi, ha mindent, miről tudomása van, tartalék nélkül föltárja.[1] Ez első vallomásában (aug. 22.) habozás nélkül mondott el mindent, a mit közvetve vagy közvetlenül megtudott, azt pedig, hogy az interressatusokkal a viszonyt egész végig fentartá urnőjével együtt, a szükségességgel védelmezé. „Szepessyvel — így szólt, — ki a nádornétól ezért nem csekély kedvezményekben részesült, kellett correspondentiát tartanunk, hogy az interressatusok titkait megtudjuk, és magunkat biztosítsuk. Közöttük élve azon kellett lennünk, hogy hitelünket előttük helyreállítsuk, és eloszlassuk a gyanut, melyet Nádasdy támasztott ellenünk, azt hiresztelvén, hogy az interressatusok titkait elárultuk az udvarnak.“[2]

E vallomás elég alapot szolgáltatott Rottal előtt arra, hogy Bécsben a gyülölt Nádasdy elfogatását kérje. Nádasdy a szövetség felbomlásától kezdve ezen idöig teljes visszavonultságban élt. Nagy Ferencz vallomása azonban ama gyanut keltette Rottalban, mit aztán az iránta táplált gyülölet nagyban megerősített, hogy Nádasdy minden külszin ellenére tovább is fentartá összeköttetéseit, és oly iratok birtokában van, melyek az egész mozgalomra nagyobb világot vethetnek. A legnagyobb sietséggel irt tehát Lobkovitznak, hogy a felség azonnal fogassa el Nádasdyt; foglalja le irományait, szállja meg

[1] Bethlen Ján. II. 42. Wagner: Hist. Leop. I. 246. Katona XXXIII. 819. l. Nagy Ferencz vallomásaira vonatkozólag ezeket mondja: „cui tamen proditio haec nefanda incarcerationem, torturas et consequenter necem mox peperit.“ Nem csupán a felhozott, hanem első sorban ezen adatra támaszkodva mondja Horváth M. VI. 44. hogy: „a titokba avatott Nagy Ferencz vallomásai, melyek tőle a kinpadon csikartattak ki“ stb. (Szalaynak V. 132. erre vonatkozó megjegyzése, bár Horváthtal azonos adatokat idéz, sokkal homályosabb, sem hogy tudni lehetne, hogy az általa emlitett „tömlöcz“ és „vérpad.“ Nagyra vonatkozik-e?) Nagy Ferencz 15 havi fogságban volt, de tévesen mondják, hogy vallomásait kinpadon csikarták ki, mert ennek alávetve nem volt, tévesen, hogy a vérpadon végezte életét. Nagy Ferencz 1671. nov. 28-án nyerte vissza szabadságát és 1679-ben, mint Barsmegye alispánja végezte életét.

[2] Pauler Gy. Wesselényi II. 131.

várait, mert ő előtte bizonyosnak látszik, hogy régi összeköttetését megujította, és félő hogy mint furfangos ember, a dolognak neszét veszi s még idejekorán elillan és kisiklik a császár kezeiből.[1]

Első sorban tehát Nagy Ferencz vallomása okozta Nádasdy elfogatását, ki elmondta Nádasdynak beszélgetését is Kendével. Wagner[2] ezzel ellentétben elfogatásának okát így adja elő: „Megtaláltattak (Nádasdynak) Rákóczyhoz irt sajátkezü levelei, melyben neki Magyarország koronáját ajánlja föl bizonyos föltételek mellett; valamint a nagyvezérhez irottak is, melyekben segélyt sürget.“ Ez nem szolgálhatott okul az elfogatásra, mert ily tartalmu leveleket Nádasdy nem irt s igy ilyeneket találni sem lehetett. Rákóczynak soha sem ajánlotta föl az ország koronáját, már csak azért sem, mert Zrinyinek volt veje, kinek látszólagos sikereit is irigyelte. Felajánlotta a koronát Kende által Apaffynak, de ezt sem irásban, hanem szóbeli izenet által, azonban ez sem jutott el Apaffyhoz. A nagyvezérrel pedig ő nem levelezett, mert a szövetségesek már eleve kimondták azt, hogy ily nagy dolgot, mint a milyenbe kaptak, nagyon veszedelmes lenne papirra bizni; de meg mivel tartottak Panajotti árulásától, nem a magyarok, hanem Apaffy kezdeményezte és folytatta a törökkel az alkudozást egész addig, a mikor Zrinyi is küldött követet a Portára. Ekkor azonban már Zrinyi és Nádasdy utja elvált egymástól s így utasításokat sem adhatott.

Nagy Ferencz kihallgatása után Rottal Volkra grófot Széchy Máriához küldte, ki a napokban követei által felkereste az elnököt és pártfogását kérte. Rottal felelt, hogy nagyon sajnálja szomoru állapotát, ezen azonban ő nem segíthet. De elküldi hozzá vigasztalására Volkra grófot, mondjon el neki mindent, adja át neki iratait, tegyen előtte teljes vallomást, nehogy később kiderülvén az, mit most hallgatással mellőz, ő felsége

[1] Volf: Fürst Wenczel Lobkovitz. 295.
[2] I. 247.

megvonja tőle kegyét. Nagy Ferencz is azt izente: tanácsolja, hogy engedelmeskedjék a nádorné, még meg fogja köszönni tanácsát.

Volkra el is ment Széchy Máriához, magával vitte annak mind a két követét Cziráky- és Braun Alajost. Nagyon vigyázott a két papra, különösen Czirákyra, mert véleménye szerint Magyarországban még a papok sem érnek semmit. Kihallgatás alkalmával mikor észrevette, hogy Cziráky integet Széchy Máriának, azonnal kiküldte.

Széchy Mária ennyi sok biztatásra mindent, mit csak tudott, elmondott. Egész elbeszéléséből kitünt az. hogy nem mindenben ő, hanem nevében Nagy Ferencz és Cziráky cselekedtek, sokszor anélkül, hogy neki arról tudomása lett volna, többször csak utólagosan tudta meg a történteket. Vallomásaiban megerősítette azt, mit Nagy Ferencz Nádasdyról mondott, hogy Szepessy, Nádasdy megbizottja, hetenként eljött Murányba és itt Nagy Ferencz és Czirákyval tanakodott a teendők felett, ha pedig Nagy nem volt hon, akkor egyedül Czirákyval értekezett. „E vallomását Volkra deákul, irásban is kivette, és ő aláirta azon hozzáadással: „hogy az magyarból van secretariusa által deákra fordítva. de jól lehet deákul van, teljesen érti és magáénak vallja.“[1]

Széchy Mária vallomása nemcsak Nádasdyt terhelte, hanem megismertette a bizottsággal Nagy Ferencz tevékeny közremüködését is, ki úgy szólván első tényezője volt a mozgalomnak. Nevét ugyan nem adhatta oda, de oly fáradhatlanul müködött, hogy Vitnyédy halála után ő volt az, ki mindég szerepelt, és a legtöbbről, vagy talán mindenről birt tudomással. Azért sietve irt Rottalnak, hogy Nagy Ferenczet vegye őrizet alá; Czirákyt pedig ő fogatta el és azonnal kikerestette. Sok levelet találtak nála, melyekben a lefolyt vagy a

[1] Pauler Gy. Wesselényi. II. 133.

folyamatban levő eseményekről tudósították a várbelieket. Cziráky azonban nem soká volt a várban, őreit kijátszotta, Murányból megszökött.

Volkrának első teendője volt a kihallgatás után lefoglalni a nádorné irományait. Mindezt el is küldte Lőcsére s már említettem, hogy ezek átkutatásával foglalkozott Rottal. Ez iratoknak nagy fontosságot tulajdonított Volkra, sokat várt ezektől Rottal is. De bár találtak ez iratok között több levelet Nádasdy, Bory, Tattenbach és Zrinyitől, megtalálták a Nagy Ferencz által használt titkos irás kulcsát is, de ujabb terhelő adatokra nem akadtak, mert ezeket már eleve Nagy Ferencz megküldte Rottalnak és az udvarnak. Ezen iratok átvételével a bizottság birta a mozgalom összes levelezéseit s mig a bizottság többi tagja is ez okmányokat vizsgálták, Rottal ismét irt Bécsbe és Nádasdy elfogatását sürgette.[1]

E szigoru rendszabályokkal szemben voltak egyesek, kik belátták, hogy ez a nyugalmat helyreállítani nem fogja, sőt ujabb bonyodalmakra fog okot adni. Ezer éves történelmünk bizonyitja, hogy a magyarnak vérében van fegyvert fogni alkotmánya védelmére, s ha legyőzetik is, ha kezéből kifacsarják a fegyvert, számosakat hurczolhatnak a vérpadra, de lemondani alkotmányáról nem tud. Megfélemlíthetik a legyőzött nemzedéket, de visszatartani nem tudják, hogy az elhullottak emlékét az utódok szivébe ne vésse, azok tetteit erénynek ne tartsa, és mihelyt az ujabb nemzedék eléri a férfikort, ez fölveszi ismét a fegyvert, melyhez annyi emlék füződik, küzd, meg is hal, de tetteivel bátorítja az utókort példája követésére. Elferdíthetik történelmünket, mocsokkal illethetik a szabadság hőseit; de a nemzet kegyelete szeplőtelenül őrzi meg azok emlékét, megfeledkezni róla soha sem fog. Ilyen a magyar.

E szomorú napokban is voltak egyesek, kiket nem némított el a félelem, kik kötelességöknek tartották még

[1] Wolf. F. W. Lobkovitz. 297.

a korona kegye árán is fölemelni szavokat s a nemzet pártjára állani. Ilyen volt Pálffy Tamás, Leopold tanácsosainak egyike, az igazi magyar főur. Ragaszkodott az országhoz, védelmezte alkotmányunkat, hangsulyozta törvényeink kötelező erejét mindenkire nézve és a német urak mindenható hatalma előtt sem hajolt meg. Hibái voltak, de jóvá tette, elfeledteti velünk ezeket az által, hogy kimondta a korona tanácsosai előtt a lőcsei bizottság törvény ellenes küldetését. Eme bizottságot nem tartotta illetékesnek arra, hogy azok felett, kiket a kormány lázadóknak bélyegzett, itéletet mondjon, mert erre Mátyás, az igazságos, II. Ulászló és I. Ferdinánd szentesített törvényei illetékesnek egyedül az országgyülést mondják. Intézkedése ezen bizottságnak Magyarországban nem is lehet kötelező még akkor sem, ha azok a király által erősíttetnek is meg, mert az 1545. 33. t. cz. világosan meghagyja a megyei tisztviselőknek, hogy „ne engedelmeskedjenek ő felsége és helytartója oly rendeleteinek, melyek az ország köztörvényeibe ütköznek.“ Az országgyülésen kivül hozott ily intézkedés pedig nemcsak hogy hazánk köztörvényeibe ütközik, hanem magát az alkotmányt függeszti föl.

Pálffy Tamás sürgette tehát a kormányt, hivjon ő felsége össze országgyülést Pozsonyban és az alkotmányos utra lépve ez tegye meg szükséges intézkedéseit.

Lobkovitz és a német minisztereknek azonban nem tetszett ezen indítvány. Ki tudja — volt a válasz — mikor lehet Magyarországon országgyülést összehivni? és ha lehetne, a főpapok, kik talán ártatlanok, a főbenjáró perekben részt nem vehetnének és a rendekben pedig a hányan csak vannak, a vádlottak nem birákra, hanem szószólókra találnának.[1]

E válasz legjobban bizonyítja, hogy a német urak a határozathozatal előtt is elitélték a vádlottakat, hogy nem az ország alkotmányának megtartása, hanem inkább ennek eltörlése volt czéljok.

[1] Titkos tanács jegyzőkönyve, 1670. aug. 25. Tit. lev.

És Leopold, a magyar király? Nagyon örült a magyar ügyek szerencsés fejlődésén; örült, hogy Kassa megadta magát, Rákóczy meghódolt, s a kormánynak más teendője már nincs, minthogy „egy néhány sehonnait üldözőbe vegyen."[1]

Aug. 13-án még egyszer kihallgatta Hocher Frangepánt. Ez alkalommal ismételte a markéz mindazt, mit első vallomásakor mondott és kész volt minden állítását Zrinyivel szemben okmányokkal, tanukkal bizonyítni, sőt a bánnak ezt szemtől szemben is megmondani. Őszintesége mellett magát azzal mentegette, hogy a legkésőbb csatlakozott Zrinyihez, akkor is csak azért, hogy terveit kitudván, a felségnek szolgálatot tehessen. A mit tett, tette boszuból a steyer urak iránt, kiknek ezen lépése és az igy szerzendő érdemei által meg akarta mutatni, ki ő. Hogy részéről az egész terv nem volt, de nem is lehetett komoly, mutatja az a körülmény is, hogy ő minden nélkül, ruha, fegyver, katona, több paripa és pénz nélkül jött Csáktornyára.[2]

Hocher ezen vallomások után Zrinyi és Frangepánt illetőleg teljesen tisztában volt s a kormány czéljaiból indulva ki, eme vizsgálatok által teljesen megállapítva hitte a két magyar főur bünösségét. Zrinyi, Frangepán és Lahn vallomásai kétségtelenné tették, hogy a bán és markéz elkövették a felségsértés bünét s hogy ez megállapítható törvény utján is, a fölött nem is kételkedett, mert mindkettő bevallotta magát a cselekvényt; az pedig hogy az egyik a mit tett cselből tette a török ellen, a másik pedig, hogy ismerje Zrinyi terveit és a felségnek azokat fölfödje; részint Széchy Mária által felküldött iratok, részint Lahn Rudolf vallomásai által czáfoltatnak meg.

Ebből kiindulva azt indítványozta Hocher, hogy a lázadók ellen a kormány pert indítson, a mely a

[1] Majláth. V. 97.
[2] Račky. 325.

császár által kinevezett rendkivüli biróság előtt tárgyaltassék.[1]

Pálffy Tamás a kormány ily eljárását alkotmányellenesnek és nem kötelezőnek mondta, azért ez inditvány ellen volt.

Hocher hogy ezt nem hagyta szó nélkül, az természetes, és hogy bármily erőltetett legyen is okoskodása, mégis a kormány az övét fogadta el, az még természetesebb volt.

[1] Pauler Gyula „Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése" czimü munkájában II. 135. Pálffy Tamás szájába adja a következőket: „Ő a lőcsei comissiot nem tartá illetékesnek, hogy a lázadók felett itéletet mondjon, mert a törvényes forum I. Mátyásnak, II. Ulászlónak és Ferdinánd 1545-iki 44. törvényczikke szerint csak a magyar országgyülés lehetett." Pauler nem idéz ugyan kutforrást, honnan ez állítását merítette; de kétségtelen, hogy Pálffy Tamás, ki törvényeinket ismerte, a jelen esetben pedig, mielőtt a korona tanácsban ily fontos nyilatkozatot tett volna, meg is nézte törvénykönyvünket, ezt nem mondta, nem is mondhatta; és II-or, hogy Pauler Gyula ezen hibás, az igazsággal ellenkező adatot úgy találta valahol és anélkül, hogy törvénykönyvünket megnézte volna, s meggyőződött volna tétele valótlanságáról, felhasználta. Ezen állításomat begyőzni fogom törvénykönyvünk — Corpus Juris Hungarici. Budae, Anno MDCCLXXIX. — ugyanazon czikkeivel, melyeket Pauler idézett és az egyes czikkekhez, a mennyiben szükséges, a magyarázatot is csatolni fogom.

1. Mátyás, az igazságos uralkodása alatt hozott törvény 1646. Decretum secundum: articulus 3. „Praeterea; quod Nos aliquem vel aliquas ex Regnicolis; sine Praelatorum et Baronum Regni consilio, *nota*, seu crimine *infidelitatis* damnare non valeamus." A felségsértés bünében régente a király itélt; de Corvin Mátyás alkotmányos érzülete ezen, a szokáson alapuló törvényt úgy bővítette ki, hogy eme királyi jog ne szolgálhasson eszközül alkotmányellenes uralkodás megalapítására, hanem ezt a király és nemzet közös jogává és kötelességévé tette az által, hogy ily esetekben tartozott a király maga mellé néhány főpapot és országbárót venni. Mátyás király igy jogi elvvé emelte, hogy: „Nota infidelitatis nemo, sine Praelatorum, et Baronorum consilio, damnetur." U. o. I. 218.

2. II. Ulászlónak Decretum septimum, an. 1514. §. 2. „Propterea miserati tam graves calamitates, tamque acerbas

Hocher ellenvetésül azt hozta fel, hogy Zrinyi és Frangepán osztrák nemesek és ebből azt következtette, hogy osztrákok és igy Ausztriában is elitélhetők; mint katonák a haditörvényszék alá tartoznak; Ausztria ellen Ausztriában vétkeztek, a tett elkövetésének helye szerint tehát a császár, mint császár és ausztriai főherczeg illetékes birája a foglyoknak.

clades praedicti Regni nostri Ungariae, Generalem Diaetam et Conventum, universis Dominis Praelatis, et Baronibus, (caeterisque Regnicolis nostris, pro festo Beati Lucae Evangelistae proxime praeterito, indiximus, atque celebravimus."[1] Hogy ezen törvénypontot megérthessük, tudnunk kell, miért hivatott össze ezen évben az országgyülés? Ezen évben zajlott le a pórlázadás, és a magyarok a helyett, hogy az óriási szenvedések emlékét nagylelkü eljárásukkal enyhítették volna, a boszu első hevében az okt. 18-ára hirdetett országgyülésen még nehezebb békókat raktak e szerencsétlen osztályra. És valóban az egész „Decretum septimum" ily értelmü intézkedéseket foglal magában és mivel ezen országgyülésen egy egész osztály ügye rendeztetett, az azért hirdetett országgyülést nem lehet felhozni, mint a mely az alkotmány értelmében azért hivatott össze, hogy a felségsértők felett itéletet mondjon.

3) És végre Pauler Gyula által felhozott 1545. 44. t. cz. igy hangzik: „Si qui, nulla Dei, et hominum habita ratione, in flagranti crimine, rapinis, spoliis, atque furtis et oppressionibus pauperum comperti fuerint; comperta rei veritate, juxta delicti magnitudinem, et qualitatem, per Capitaneos, et Comites, morte, vel alia poena, quam jure, meruerint, puniantur." I. 395. Ez meg éppen nem szól a felségsértési bün mikénti tárgyalásáról, hanem intézkedik azon esetre, ha a felsorolt bünben az illetők tetten kapatnak, a tett szinhelyén, a rögtönitélő biróság egy alakjában, magok a kapitányok és a megyék főispánjai hozzanak igazságos itéletet. Azon korban a törvényszékek vajmi kevés számmal voltak; ezen a bajon akar tehát segíteni a 44-ik t. cz. az által, hogy a birói hatalmat a kapitányok és főispánok kezébe teszi le.

Mátyás király törvényének magyarázatára hivatkozás történik ugyan a jegyzetben II. Ulászló 1492. évben hozott I-ső decz. 13. ar. és az 1495. II. decz. 3. articulusára; ez azonban az adott magyarázaton mitsem változtat, mert az elsőben Mátyás törvénye szóról-szóra van idézve, a második

[1] I. 326.

Azonban a menekültek az osztrák nemesi czimet tiszteletből kapták és igy ez reájok sem kötelességet nem rótt sem azon ország kiváltságaiban nem részesültek. De legkevesbbé lettek ez által osztrákok és szüntek meg magyarok lenni, pedig egyiket a kettő közöl el kell fogadnunk. Mert ha állana az, hogy a nemesi czim által az osztrák nemzettest kebelébe léptek volna be, akkor ezen czim elfogadása is tiltott dolog lett volna épen alkotmányunk értelmében, mely nem engedheti meg, hogy bármi ürügy alatt is a nemzet egyik vagy másik tagja egy idegen nemzet kötelékébe lépjen.

Zrinyire például katonai hatáskört báni hivatala ruházott, e hivatal pedig magyar és ennél fogva nem mentheti föl a magyar törvények alól és nem helyezheti oly törvény alá, melyet ilyennek Magyarországban el nem ismertek. Az 1635-iki országgyülésen hozták ama fontos és nagy horderejü határozatot, mely szerint „törvényt csak a király és a rendek együtt alkothatnak.“ A haditörvényszék t. czikkeit az országgyülés soha sem terjesztette fel királya elé szentesítés végett, Magyarországban tehát ez nem is birhat jogérvénynyel.

A harmadikra vonatkozólag azt mondjuk, Hochernak igaza van, ha közönséges bünvádi eljárásról van szó, mert ily esetben a bün azon törvények értelmében itélendők meg, melyek a tett elkövetése helyén uralkodnak. Azonban a bán és a markéz a miről vádoltattak, az nem képezheti közönséges bünvádi eljárás anyagát; bünük politikai vétséget foglal magában, mely nincs helyhez

helyen pedig a főpapok és országbárók mellett még az ország más lakói is emlittetnek. Hogy ez utolsó helyen sem lehet az országgyülést érteni, bizonyítják a későbbi években, különösen 1715-ben hozott törvények, melyek a korábbiakat erősítik csak meg.

Ebből láthatjuk, hogy Pauler által idézett helyek nem azt bizonyítják, mit ezekkel bebizonyítni akart, hanem az ő állításával szemben azt, hogy a felségsértés és az abban ez időben ezen nevezet alá foglalt bünök a király és a melléje rendelt magyar tanácsosok itélete alá volt bocsájtva.

kötve, hanem azon ország törvényei szerént itélendők meg, melynek uralkodóját megsértették és a mely ország törvényeinek védelme alatt élnek. A menekültek magyarok voltak, felségsértési bünt ha elkövettek, ezt nem Leopold a császár, hanem a magyar király ellen követték el, tehát nem is lehetnek más törvény alatt állók, mint a melyeket a magyar király szentesített. Tehát csak egyetlen egy törvény szerint lehetett volna őket elitélni és ez a magyar törvény, melyet a király elnöklete alatt csak biróság vehetett volna foganatba.

De minderre ha tekintettel nem vagyunk is, hanem magát alkotmányunkat, a megerősített törvényeket tekintjük, azonnal belátjuk, hogy Hocher minden okoskodásával sem tudja eloszlatni ama vádat, a melyet a történelemnek a kormány ellen emelnie kell: hogy eljárása törvénytelen, itéletével alkotmányunkon ejt sérelmet; hogy azon joggal, melylyel a magyarokat itélet alá vette, sőt halálra itélte, a császári kormányt sem Isten, sem ember föl nem ruházta és ennél fogva a törvény köpönyege alatt a kormány gyilkosságot követett el.

A felségsértés bünére Szent István[1] és Kálmán[2] királyok hoztak öszhangzó törvényeket. Mindkét királyunk koruk vallásosságából kifolyólag az általok alkotott törvényekre az egyházi jóváhagyást is kieszközölték és azokat, kik az apostoli király ellen vétettek, nemcsak világi, hanem egyházi büntetéssel is sújtották. Szent István törvénye Kálmán törvényével teljesen megegyezik, csupán csak a bevezetésben van különbség. Szt. István alatt hozott törvény így hangzik: „Ha valaki a király vagy az ország ellen összeesküdött; ezekre nézve az egyház menhelylyel ne birjon.“ Kálmán-é pedig: „Az apostoli Szék jóváhagyásával rendeljük, hogy királyunk és országunk jólétéért minden egyházban naponként imádkozzanak.“ A következőkben megegyeznek: „1. §. És szigoruan elrendeljük, hogy ha valaki a király személye

[1] Corpus juris hung. I. 132. Deczetorum liber II. cap. 51.
[2] U. o. I. 152. Decz. lib. II. cap. 6.

vagy méltósága ellen bármi módon összeesküdött, vagy másokat erre ösztönzött, vagy az ilyennel tudva egyetértett, átokkal sújtassék és a hivek közösségéből kizárassék."

„II. §. Vagy a ki ilyes valakit ismer és azt bebizonyítani tudván, fel nem jelentené, hasonlóképp büntettessék."

Verbóczi István hires „Tripartitum-"ában,[1] melyet II. Ulászló az 1514-iki országgyülésen nov. 19. a rendek beleegyezésével megerősített, meghatározza az eseteket, melyekben a felségsértés bünét valaki elköveti. Ezen törvénykönyvében (Pars I. titulus 14. §. I.) ezeket mondja: „Első a felségsértés büne, ha t. i. valaki fejedelmünk személyére istentelen kezeit teszi, vagy élete ellen fegyverrel vagy méreggel törekszik, avagy azon házba vagy falak közé, hol a király tartózkodik, erőszakkal beront." Ezen esetben ugyanazon rész előszavában azt mondja, hogy a király „a bünösök jószágait, kinek akarja, jogosan és szabadon elajándékozhatja."[2]

I. Mátyás[3] királyunk a fentebb említett oknál fogva az itélethozatalban a nemzetet is részesíté az által, hogy felségsértési esetekben a király mellé főpapok és országbárókból álló biróságot rendelt. De nem is egyeztethető meg az igazsággal, hogy a sértett s így érdekelt fél legyen birája a vádlottnak; vádló és biró a jogi fogalmak szerint egy és ugyanazon személy nem lehet.

II. Ulászló 1492- és 1495-ik[4] törvényei megerősítik Mátyás törvényét. Az 1492-iki törvény teljesen megegyezik Mátyáséval, az 1495-iki pedig elrendeli, hogy az ország egyéb lakói is hivassanak meg ezen esetben; de ezen törvény nem köti meg teljesen a király kezét. Verbóczi „Tripartitum"-a[5] három módot hoz föl, melyek bármelyike szerint megkezdheti a király a felségsértési pört. Például ezek harmadika azt mondja,

[1] Corpus juris hungarici I. 12. lapon.
[2] U. o.
[3] 1464. 3. t. cz.
[4] Decr. I. articulus 13. Decr. II. a. 3.
[5] Corpus juris hungarici I. 91.

hogy a király megbizhat egyeseket a birói tisztséggel, kik ily esetben itéletet is hoznak. Ezen eljárás az 1715. 7. t., czikkben is elfogadtatott.

Mindezen törvények tehát azt mondják, hogy a felségsértés és mindazon bünök, melyek azon korban e fogalom alá foglaltattak, a király elnöksége alatt álló magyar biróság itéletének volt alárendelve és hogy ezen biróság nem is járhatott el más, mint magyar törvények értelmében.

I. Ferdinánd 1546-ban hozott törvényekben[1] kötelezi magát, hogy Magyarországot ősi szabadságában megtartja és sértetlenül megőrzi; hogy a magyar ügyeket erre alkalmas magyarok által végezteti, hogy Magyarországban csak azon királyi iratok birnak érvénynyel és kötelező erővel, melyeket ő felsége magyar Cancellariája bocsájt ki. Ugyancsak I-ső Ferdinánd alatt hozott 1559-iki[2] törvény határozottan kimondja, hogy a felségsértési ügyek kizárólag a magyar királyhoz tartoznak,természetesen a magyar törvények értelmében. Nagyon szépen megmagyarázza és megerősíti ezen törvényeket III. Károly alatt hozott 1715. 7. törvényczikke,[3] a melyben megerősíti az országgyülés a felségsértési ügyekben Szt. István és a következő századokban hozott ily értelmü törvényeket. Ezen törvényczikk 4-ik pontja szerint a felségsértés megitélése, akár az ország határain kivül, akár belül követtetett is el, a magyar királyhoz tartozik, ki magyar tanácsosaival, a magyar törvények értelmében járjon el.

E pontot megmagyarázza a mellékelt jegyzet, hol egyenesen kimondja, hogy a birodalmi törvények értelmében, melyek nálunk közönségesen ismeretlenek, nem kötelezők, a mieinktől nagyban különböznek, törvényt látni, itéletet hozni nem lehet.[4]

[1] Corpus juris hungarici I. 402. Decretum IX. a. 15.
[2] U. o. I. 492. Decr. XIX. a. 43 §. 2.
[3] U. o. Decr. ar. 7.
[4] „Certe secundum Leges Civiles, seu Imperiales, popularibus nostris passim ignotas, eosdem minime obligentes, et a Nostris non parum

Az 5-ik pontban pedig kimondja, hogy ha a király ezt tulajdon személyében tenni nem akarná, ezen esetben rendeli, hogy akkor ezt a király hazánk törvényei szerint, magyar tanácsosai által tegye, kik az ország határain belül itélni és a per egész rendét a királyi felség elé terjeszteni tartoznak.

Az 1791. 56. t. cz. pedig ez ügyekben illetékesnek egyenesen a királyi táblát jeleli ki, mely a legújabb birósági szervezetig e perekben elsőfolyamodásulag itélt.

Mivé silányul e törvényekkel szemben Hocher meddő okoskodása! És bár a császári kormány elfogadta véleményét, ennek alapján itélt is, lehet-e ezen itéletet törvényesnek mondani? Nem. A császári kormány e cselekvényével, végrehajtott itélete által a legnagyobb alkotmány sértést követte el, mely egyformán fenyegette nemzetiségünket, alkotmányunkat és még magát a személybiztonságot is, mely első és nélkülözhetlen föltétele minden államnak. Ez magyarázza meg ama kegyeletet, melylyel a vérpadon elhullottak emlékét az utókor megőrizte, mely azok alakját minden gyarlóságuk daczára is dicsfénynyel veszi körül. Minden szenytől megtisztította őket a vérpadon kiontott vér, tetteikből tanult az utókor és a példa lelkesített. Igy aztán bekövetkezett, szenvedései árán ki is érdemelte, hogy lerázván magáról rabbilincseit, mint szabad nemzet állott a népek sorába.

Hocher véleményére a miniszterek egyhangulag elhatározták, hogy Zrinyi és Frangepán ellen a pert megindítják, melynek lefolyása alatt ezek Bécsújhelyen őriztessenek egymástól elválasztva; de kegyelemkép megengedték nekik, hogy valamely osztrák ügyvédet védőnek elfogadhatnak és ennek tanácsával élhetnek. Ezen tanácskozmányban jelen voltak: Lobkovitz, Schwarzenberg, Montecuccoli, Lamberg és Hocher, kik egyuttal

differentes : judicium celebrari, aut sententiam ferri, haud potest." Corpus iuris hun. II. 94.

azt is remélték, hogy a tárgyalás lefolyása alatt akadnak oly adatra is, mi terhelni fogja az elhunyt Zrinyi Miklóst, kinek emlékére igy homályt vonhatnak. A miniszterek egyuttal jelentést tettek az eredményről Leopoldnak s hogy ennek beleegyezését annál könyebben kicsikarhassák, biztosították őt arról, hogy Magyarországon a nyugalom minden beküldött katonaság daczára is csak akkor fog helyreállani, ha Zrinyi, Frangepán és Nádasdy már nem lesznek az élők között.[1]

Igazán csodálatos eljárása ez az osztrák miniszteriumnak! Talán ők Leopold személyét illetőleg is oly rövidlátók voltak, mint a politikában? Talán még most sem ismerték a császárt, nem tudták azt, hogy Leopoldnak nincs akarata, önállóságra szert tenni soha sem tudott; vagy talán vele is játékot üztek és meghagyták abban a hitben, hogy ő az, ki cselekszik és intézi a birodalom ügyeit?

Leopold nem volt rossz lelkü, hitelt lehet adni kora történetirójának, ki róla azt mondja, hogy népeinek javát őszintén óhajtja; de éppen az a körülmény, hogy birodalmát hosszu uralkodása alatt annyi szerencsétlenség érte, melyekért első sorban a kormány a felelős, azt bizonyitják, hogy ő soha sem tudott a kormányzói bölcsesség magaslatára emelkedni, hogy még a középszerüségen is jóval alább állott. Csak egy kis tapintat, valami kevés belátás, ha önzetlenebbül tekinti helyzetét, melyre a Gondviselés által meghivatott, és Istentől eredett jogához a korlátlanságot nem köti elválaszthatlanul, bizonynyal számos szerencsétlenség és vérontásnak elejét veszi és utját állja miniszterei lelketlen gazdálkodásának. De ő ennyire sem tudott fölemelkedni s bár nevéhez számtalan szomoru eset füződik, őt ezekért felelőssé tenni mégsem lehet.

Ily körülmény közt nagyon természetes, hogy Leopold nemcsak beleegyezését adta a per megkezdéséhez, mely

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 139.

már magában foglalta a halálos itéletet is, hanem még azt is elhitte, hogy e mozgalomnak főtényezője Nádasdy, kit szintén el kell fogatni. Maga Leopold irja ezt spanyol követének.[1]

Nádasdyt úgy akarták Bécsbe csalogatni, de midőn az országbiró a személyes megjelenés helyett a császárnak és Lobkovitznak levelet küldött, melyben mindkettőt irgalomra kéri, elhatározták elfogatását.

Kiadatott tehát Nádasdy elfogatására is a parancs, melynek végrehajtása gróf Ursembeck alezredesre bizatott, ki 300 lovasával szept. 2-án megindult Pottendorf felé, hol ez időben Nádasdy tartózkodott. Szept. 3-án kora reggel körülveszi a várat, a vonóhidat lebocsátásakor elfoglalja, és nem minden vérontás nélkül elfoglalja azt, maga Ursembeck Nádasdy hálószobájába ront, és őt, ki még az ágyban feküdt, elfogja.[2]

A kormány ezen tette folytatását képezi alkotmányellenes eljárásának, melyet a vasvári békekötéssel kezdett meg. Magyarország alkotmányos törvényei értelmében senkit a törvényszabta megidézés nélkül elfogatni nem szabad, nem szabad még akkor sem, ha az illető felségsértési bünről van vádolva.[3]

Nádasdyt kiragadták az idegen zsoldosok családi otthonából s miután ezek mindent pusztasággá változtattak, magokkal vivék Bécsbe, hol először saját palotájában őrizték, néhány nappal később (szept. 9.) átkisérték az ausztriai országházba, hol az ugynevezett Praelatenstubeba zártak és őrizetére háromszoros őrséget rendeltek.[4] De

[1] Majláth V. 97.

[2] Katona XXXIII. 820. Wagner I. 247.

[3] 1495. decz. II. a. 3. „ad quem etiam is, contra quem aliquae notae infidelitatis obiicientur, per literas praeceptorias Regiae Majestatis mediantibus literis exhibitoriis, ad aliquem Conventum, vel Capitulum sonantibus, personaliter, et non per Procuratorem evocari debebit." Corpus iu. h. I. 284.

[4] Wagner. I. 247; Katona XXXIII. 820; Pauler Gy. Wesselényi II. 144.

ugyan e napokban (szep. 6.) a rokonszenves Zrinyi és Frangepán számára is más helyet jeleltek ki, nehogy a népes városban elzárásuk zavargásra adjon okot.[1] Először Zrinyit, utána Frangepánt kocsiban lovas katonaság fedezet alatt Németujhelyre vitték, hol őket a várban elzárták.

Zrinyi, Frangepán, Nádasdy, Bónis és velök sok más az osztrák császár foglya volt, gróf Tökölyi Istvánt halála mentette meg ettől, fia szerencsésen elérte Erdélyt. Kiknek nem sikerült idejében megmenekülni, azok ki lettek téve a német katonaság kiméletlen bántalmainak, mely ez időben széltében és hosszában bebarangolta az országot, fogdosta a „gyanus" urakat és nemeseket. Mindenütt nyomot hagyott maga után, pusztított, rabolt és gyújtogatott. Ha ezelőtt is megtette ezt e had, akkor, mikor a kormánynak nem volt oka panaszkodni Magyarország lakói ellen, mennyivel inkább tette most, mikor e had azért küldetett az országba, hogy a lázadást kiirtsa és az országot megbüntesse!

Rablásait nemcsak e hazában üzte, hanem becsapott a szomszédos Erdélybe is, és elhajtotta a védtelen lakósság marháit.[2]

Apaffy — ki hasztalanul járt közbe a császári kormánynál, hogy ezt mérsékletre birja, hogy a bünösökön kivül mások üldöztetését, fogságát, megszüntesse — a történteket gyors futár által a nagyvezérnek tudtára adta és kérdést tett: „mi tévő legyen?" E hirre a nagyvezér meghagyta az európai hadak vezéreinek, hogy fegyverkezzenek és legyenek készek Erdély segélyére sietni, ha a németek ez ellen valamit szándékoznának. A nagyvezér Apaffynak a következő levelében hozta tudomására a tett intézkedéseket:[3] „A leghatalmasabb Ur csodálkozva értesült leveledből, hogy a németek Erdély határain garázdálkodnak és Erdélyben károkat

[1] Wagner I. 247.
[2] Katona XXXIII. 821.
[3] U. o. XXXIII. 822.

is okoztak. Nehogy a baj tovább terjedjen, hogy Neked és a gondjaidra bizott országnak segélyt nyujtsanak tudd meg, hogy ez mind a budai vezérnek, mind pedig az európai hadaknak megparancsoltatott. Kiváló gondod legyen azonban arra, hogy a két uralkodó között kötött békeszegésre Te okot ne szolgáltass.“ Néhány napra rá pedig parancs küldetett a budai, váradi és tömösvári pasákhoz, hogy legyenek készek a németek elleni harczra, ha Apaffy fejedelem erre őket fölszólítja.

De nem került erre a dolog. Szomoru eléggé a kép, melyet hazánk e najaiból birunk, mely napokat igazán a nehéz megpróbáltatás napjainak kell neveznünk. Idegen katonaság alkotmányunk s az uralkodót is kötelező törvények ellenére pusztítja fajunkat; a nemzet kezéből kivétetett a jog és ezzel idegenek élnek vissza; a kormány törvénytelen eljárása elrémíti az egész országot és egyesek, hogy nyomorult életöket tovább is tengethessék, a bérenczek szolgáivá aljasítják magokat. „Csáky Ferencz kassai főkapitány, mivel eleinte szintén érintkezésben állt Wesselényivel, hogy magát most minden gyanu alól kitisztítsa, a németeket buzgóan segíté a börtönök megnépesítésében.“[1] Ingadozó hűségét azonban a császári kormány előtt a nemzet ellen elkövetett bűnével sem tudta jóvá tenni, sem feledését sem hálájját nem tudta kiérdemelni. A nemzet már régen elnémult, de helyette megbélyegezte az, kinek zsoldjába szegődött. Csáky még ez év folytában meghalt és a német tisztek a meghidegült tetem körül mondták ki reá az áruló szót, és a kassai főkapitányt, családját és állását megillető tisztességel eltemetni sem engedték.[2]

Az áldozatok száma már megtöltötte a börtönöket, de az üldözés még ekkor sem szüntettetett be. Mig végre Apaffy előbb jelzett közbelépése s az ezt követő török készülődés véget vetett az általános nyomornak és

[1] Horváth M. VI. 44.
[2] Bethlen Ján. II. 46.

a kormány megkezdte azok perbefogatását, kiket egész eddig elfogatott.

Mig a kisebb vétkesek ügyeit a lőcsei bizottság tárgyalta és egyszersmind a terhelő adatokat Bécsbe fölküldte, addig a Zrinyi, Frangepán és Nádasdy ellen indítandó perben Leopold Hocher indítványára egy rendkivüli törvényszéket alkotott, a mely előtt a főbenjáró per tárgyalását elrendelte. 1670. szept. 20-án bocsájtotta ki Leopold a következő rendeletet: „Ámbár ő felsége a császár báró Hocher János Pál cancellár és a melléje rendelt Ábele Kristóf udvari és belső titkos tanácsos és Hekhing által intézett nyomozás és a három bünös vallomásai alapján, melyet önként és minden legkisebb kényszerítés nélkül, mi ily kárhozatos és kivételes bünöknél előfordulni szokott, oly sulyos és iszonyu bünök tudomására jutott, hogy ő császári felsége minden további törvényes eljárás nélkül, a bevallott és bebizonyított büntény alapján fölöttök a halálos itéletet kimondhatta volna: de mégis tetszett ő császári felségének, a vele született osztrák kegyelem folytán, törvényes perfolyamot s nekik, ha a magok igazolására tudnak valamit felhozni, a védelmet megengedni; e végből udvari, hadi és Alsó-Ausztria magas kormányzó-testületéből a nevezett udvari cancellár elnöksége alatt biróságot nevezett ki és Frey György tanácsos, osztrák kamarai ügyvéd és jogtudort utasítja, hogy a három bünös ellen vádat emeljen“ stb.[1]

A császár által kinevezett biróság tagjai a következők voltak: Hocher János Pál elnök, gróf Windischgrätz Theophil, Hörwart János Henrik, báró Zdenko Gáspár, gróf Windhag Joachim, báró Bucellini Gyula Frigyes, Adlern János, Brünning Just, Abele Kristóf lovag, Leopold János, dr. Molitor János Tamás, dr. Krumpach Jakab főhadbiró.[2]

Ezen biróság, melyben hasztalan keresünk magyart, itélt Zrinyi, Frangepán és Nádasdy fölött az osztrák

[1] Katona XXXIII. 860.
[2] U. o. XXXIII. 861.

törvények alapján és dr. Frey György osztrák kamarai ügyvéd készítette a vádiratot. És ezen eljárását az ausztriai császár még kegyelmesnek mondja, pedig arra számított e császári leirat, hogy alkotmányunknak ez adja meg a halálos döfést. Nem találjuk e leiratban még a magyar király czimét sem, hanem hazánkban már is úgy intézkedik a kormány, mintha már az örökös tartományok sorában volna, mely tulajdon birtokát képezi a Habsburgháznak. A középkori állapotok szerint, minden nagyobb hűbér-ur adhatott tartományának törvényeket. országában korlátlan hatalmánál fogva egyedüli törvényhozó volt; de ezen törvényeket kiterjeszteni oly országra, mely királyát szabadon választja és a szent koronát csak akkor teszi fejére, ha már kiadta a koronázás előtti törvénykönyvet, melyben az alkotmányt épségben tartani igéri; csak akkor, ha már megesküdött, hogy az országban uralkodó törvényeket meg fogja szentül tartani, újakat csak az országgyüléssel közösen alkot és a magyar ügyeket magyarok által a magyar alkotmány értelmében intézi el: ily országra kiterjeszteni ama törvényeket nem egyéb, mint a hatalommal való visszaélés.

Németországban a magánügyekre vonatkozó perekben a középkorban a római jog alkalmazása terjedt el: Miksa császár a törvényszékek itéleteiben a római kanoni és a lombardi hűbérjog alkalmazását a birákra nézve kötelezővé tette; de ezen törvényes eljárás sem volt általános. Az osztrák-bécsi jog az osztrák örökös tartományokban már 1453 óta alkalmazásban volt, melyet az évek hosszu során át kibővített az osztrák főherczeg, mint e tartományok örökös ura. De akár a római, akár az osztrák jogot veszszük is tekintetbe, annyi bizonyos, hogy ez nagyban különbözött az alkotmányos Magyarország jogától, hol az uralkodó nem volt kizárólagos törvényalkotó, hanem a törvényalkotásban csak egyik tényező, a másik mindég az országgyülés volt.

Az osztrák jog, mint a melynek alkotásában a király és az országgyülés részt nem vett, soha sem ismer-

tetett el hazánkban kötelezőnek. Sőt tények által bebizonyítható, hogy nemcsak a törvény soha el nem ismertetett, de a királynak alkotmányunk még arra sem adott jogot, hogy alattvalói közől valakit az ország határain kivüleső helyre megidézhessen. V. László 1455. évben magához hivatá Bécsbe Hunyady Jánost.[1] De ekkor már Vitéz János püspök által értesült Hunyady az ellene szőt cselről és azt válaszolá: „hogy az országban mindenütt jobbágyi hűséggel teljesítendi királya parancsait, de külföldre menni nem köteles.“ Ha az ország határain kivül nem rendelkezhetett a magyar főnemessel a koronázott király, micsoda jog alapján lehetett a magyar főnemesek fölött halálos itéletet mondani Bécsben? Ha Péter 1046-ban trónját vesztette azért, mert föláldozta Magyarország függetlenségét; ha a magyarok I. Endre király alatt inkább megküzdöttek a hatalmas III. Henrik császár és az egész német birodalom erejével, semhogy elismerjék a német császárnak csak névleges fenhatóságát is: bocsájthat-e akkor a független országhoz a német császár rendeleteket? és bár a nemzet az ország trónjára ültette is: feladta-e ezzel szabadságát? belenyugodott-e abba, hogy a császár, mint császár, Magyarországban intézkedjék az ország megkérdezése, beleegyezése nélkül? törvényeink ellenére végrehajtásokat foganatosítson, és az ország főnemeseire, az ország határain kivül, idegen törvényszék által, ismeretlen és nem kötelező törvények alapján halálos itéletet mondjon ki, ezt végrehajtassa? Bizonynyal nem.

A történelemnek nem csak joga, de kötelessége is a mult események jogosult vagy jogosulatlanságát föltüntetni; nemcsak leirni az eseményeket, hanem ezek fölött itéletet is mondani tartozik és pedig oly mértékben, a mily mértékben az emberiségnek, vagy pedig egyes nemzeteknek hasznára vagy kárára váltak azok.

[1] „A király mint gyermek elhivé szavát (Czilleynek) a grófnak és felhivatá Hunyadit Bécsbe.“ Petthő I. 75.

Legyen szigoru, de igazságos oly események megitélésében, melyek a nemzet életében a válságos napokat jelzik, vagy melyek forduló pontot képeznek. De első sorban kötelessége az a hazai történelemnek, hogy az igazságot kimondja azokkal szemben, kik lelketlen hazudozással bővítve bocsátják világgá az ily események leirását és igy magát a nemzetet akarják bepiszkolni.

Hogy a Zrinyi és társai ügyében törvénytelenül járt el a kormány, érzik ezt jól a német történetirók; de a helyett, hogy az igazat kimondva, a történteket elitélve, a mult hibáiért a jelenben legalább eleget tennének, újabb ráfogásokkal bővítik az eseményeket és a tudatlanság álarcza mögé menekülve, a törvényellenes tetteket jogos és igazságosnak akarják föltüntetni. Azt mondják Zrinyiről, hogy példát idézzek a legujabb történelmi munkák egyikéből, hogy ő császári tábornok és károlyvárosi parancsnok volt;[1] igy akarják azután kihozni, hogy Leopold a törvény értelmében mondott fölötte itéletet. Nem azok kedvéért, kik ily eljárást követnek, hanem magáért az igazságért, a nemzet érdekében meg kell tenni a helyreigazítást, hogy az élő nemzedék a történelemből igazságot meríthessen.

Ha a kormány eljárására a törvényesség látszatát lehetne csak mentségül felhozni; ha a legnagyobb jóakarat mellett lehetne enyhítő körülményre akadni: akkor az egész per folyamát fel kellene jegyeznünk, mi ily körülmények között bizonyára szolgálhatna tanulságul. De mikor mindez nincs meg, mikor minden lépten, nyomon a válságos napok szomoru emlékeibe ütközünk, melyek egyikét sem lehet örökre kitörölni, sokkal jobb, ha a tényeket a legegyszerübb és legrövidebben adjuk elő.

Nádasdy elfogatása csak növelte a félelmet, mely Zrinyi, Frangepán és mások elfogatása után az országra nehezedett. Mit vétett Nádasdy, ki mindég a kormány pártján állott? Felelni azonban erre senki sem tudott.

[1] Alt und Neu-Wien. 923.

De az a körülmény, hogy egy magyar főurat minden látható törvényes ok nélkül várában elfogtak, várát kirabolták, oly magyarázatát adta az egész eljárásnak, mely a tulajdonképi októl nagyon is távol állott, de sokkal alkalmasabb arra, hogy mindenkit megrémítsen. E hir eljutott egész Bécsig és oly általános volt, hogy a kormány szükségesnek látta magát az ellen védeni. „Ezek mellé pedig az első rendü jogtudósok rendeltetnek védőkül, hogy a rágalmazók elnémíttassanak, kik azt mondják: hogy az elfogottak javai képezik azok legnagyobb bünét."[1]

Egyesek már készültek is a végső ellentállásra, ha váraikban úgy, mint Nádasdy, idegen zsoldosok által támadtatnának meg. „Eszterházy Mihály a fraknói várba zárkózott, kész védelmezni magát, ha megtámadtatnék, és Zichy István Szelepcsényit inté, ne mutassa magát Pozsonyban."[2]

De bármily általános volt is a hit, hogy az elfogottak javai képezik azok legnagyobb bünét, ez nem felelt meg az igazságnak. Nem lehet ugyan föltenni, hogy erre a kormány oly időben ne gondolt volna, a mikor az egész ország kormányzási formáját megváltoztatni szándékozott, mert e javadalmak hatalmas eszköznek tüntek föl előtte arra, hogy ezek eladományozása által sokakat lekenyerezzen és hallgatásra birjon. Czélja elérésében segítségére volt a félelem is, mi az egész országon erőt vett és csak is ennek tudható be, hogy abban az időben a kormány eljárásának tulajdonképi okát ki nem találták.

A tulajdonképi okot, ezen eljárás elsőrendü alaptételét maga Leopold jegyezte föl számunkra Pötting grófhoz irt levelében, melyben ezeket olvassuk: „A magyar ügyek kedvező fordulatot vettek; s én meg akarom ragadni az alkalmat Magyarország közügyeinek másként alakítására."[3] Ez volt az ok, mi a kormányt ily eljárásra vezette, melynek tagjai nem sokat törődtek

[1] Katona XXXIII. 830.
[2] Pauler Gy. Wesselényi II. 155.
[3] Majláth. V. 96.

azzal, igazságos-e ez? Nem tekintették a szenvedéseket, az általános nyomort, mit eljárásukkal előidéztek, mert ez is, egy lépéssel legalább, közelebb vitte őket czéljukhoz, mert a meggyöngült, elszegényedett és a félelemtől elnémított országot könnyebben lehetett megfosztani alkotmányától, mely számára kiváltságos helyzetet teremtett a birodalomban.

Rég szálka volt ez már a kormány szemében, ezért volt a magyar előtte illoyalis.

Nádasdyt kétszer hallgatták ki, mielőtt a pert ellene is megkezdték volna, szept. 18. és nov. 14-én. Nádasdy ugyan elfogatása után szept. 11-én Hocherhez intézett iratban kijelenté, hogy ő nem akar a felséggel perben lenni, és éppen ezért engedélyt kért, hogy ő felségéhez egy nyilt emlékiratot intézhessen, melyben tetteiről számot adva, magát kizárólag a fejedelem kegyelmére akarta bizni; de ez sem akadályozta meg a kormányt abban, hogy Nádasdyval szemben a már elhatározott eljárását fölfüggeszsze. Törvényes szint akart adni a kormány törvényellenes eljárásának.

Nádasdy a kihallgatás alkalmával nagyon ovatos volt és első sorban hivatkozott, hogy már 1668 óta Müller, Gribóczy, Szenthe által figyelmezteté az udvart, de hasztalan; ő maga is juliusban tett szóbeli jelentést, de erre sem hallgattak. Ezzel tehát azt akarta bebizonyítni, hogy ő, a miben részt vett, azt is csak azért tette, hogy az uralkodónak szolgálatot tehessen. A vizsgálatot vezető Hocher előtt azonban ez mitsem használt és elég terhelőnek tartotta ama szövetség-levelet, a melyet Nádasdy a nádorral és Zrinyivel aláirt. Nádasdy továbbá elbeszélte viszonyát Wesselényihez, Zrinyihez, nem mulasztotta el azonban megjegyezni azt sem, hogy 1669. október havától, a mikor a császártól a mult feledését és kegyelmet kért, teljesen visszavonult és összeköttetését Zrinyivel megszakította.

Hasztalan volt minden mentsége. Mindkét kihallgatáson oly faggatásoknak volt kitéve, a felmutatott

levelek által Hocher annyira szorongatta, hogy Nádasdy itt ott az előbb mondottakkal ellentmondásba kevertetett, mi Hochernek annál is inkább sikerült, mert Nádasdynak inkább megrontására, mint az igazság földerítésére törekedett. Mentségeit sehol sem fogadta el, de mindazon adatokat, a melyek bár kis mértékben is terhelték, hangsulyozta, nagyította. Igy azután bekövetkezett az, mi fölött egyébként kételkedni sem lehetett, hogy Nádasdy Zrinyi- és Frangepánnal együtt perbe fogatott.

Dr. Frey György hosszasan tanulmányozá a neki átadott okiratokat és ezek nyomán készítette meg vádlevelét Zrinyi, Nádasdy és Frangepán ellen. A kiküldött biróság a vádlevelet november 7-én kapta kezéhez, melyben a német criminalisták, különösen a szigoru Carpzovius Praxis criminalisa[1] alapján kifejti, mily nagy bün a felségsértés. A vádlevél azután áttér annak bebizonyitására, hogy Zrinyi a felségsértés bünét valóban elkövette. Eme állítása beigazolására felhozza Zrinyi és társainak, valamint Lahn Rudolf vallomásait, továbbá azon okmányokat, melyek a biróság kezében vannak. Ezek mind azt bizonyítják, „mily titkos és veszedelmes terveken törte Zrinyi fejét. Utalt a Vitnyédy-féle pontozatra a Wojenski és Gichával folytatott alkudozásokra, annak igazolása végett, hogy Zrinyi a törökön kivül más keresztény hatalmakhoz is fordult, kétségkivül nem

[1] A „Corpus iuris hungarici"-hoz is van mellékelve egy „Praxis criminalis", melynek fejezeténél ezt olvassuk: „De Jurisdictione Sangvinis, et quomodo in Criminalibus procedendum sit." 1656. Jecz. 30-án adatott ki és utasitásokat foglal magában, miként kell eljárni és hogy kell az egyes törvényeket értelmezni. Azonban nem fojthatom el csodálkozásomat a fölött, hogy ez törvénykönyvünkhöz van csatolva, mikor ezt hazánkban törvénynek elismerni nem lehet, mert tulajdonkép nem is hazánk törvényeit, a melylyel a legtöbb helyen homlokegyenest ellenkezik, magyarázza, hanem az osztrák jogot. Igy pl. artikulus 61. (II. 23.): „a felségsértés, lázadás, összeesküvés, hazaárulás, a közbéke és biztonság megzavarzása kétségkivül Felső-Ausztria biróságához tartoznak, és senki se bátorkodjék bármi kiváltság alapján ebben biráskodni." Mikor ismerte el hazánk ezen ügyekben ama biróság illetékességét? Ezt nem tudja senki kimutatni.

más czélból, minthogy menthetetlen tervét sikeresen folytathassa, az osztrák ház ellen fellázadhasson, s azt — ha talán lehet — teljesen leverhesse."[1]

Ezek után a vádlevelek szokásos befejezésével végzi iratát, melyben a birák figyelmét fölhívja, hogy tartsák szemeik előtt a szörnyü büntettet és a fölött a törvény és szokás szerint mondjanak itéletet.[2]

A vádlevél magának Zrinyinek is átadatott azon utasítással, hogy erre védelmét a szokás által engedélyezett 45 nap alatt benyújtsa, a biróság előtt pedig 8 nap alatt jelentse ki, kit választott az osztrák főtörvényszékeknél jogosított hites ügyvédek közöl védőül.

Zrinyi ezalatt szomoru napokat élt. Nem maradtak előtte titokban ama csapások, melyek családját és javait érték, tudta, „hogy félholt, beteg nejét az ágyból kiragadták, várából kivetették és mindeneknek rettentő látványául fogságba hurczolák! — mig ő a börtönben nyomorultan, ocsmányan elsenyved, elzárva, mint valami „ádáz szörnyeteg!" és fia sorsáról is, bár homályosan, de csak szomoru hireket hallott. „Kegyelmes uram — irá a császárnak 1670. okt. 8. — rühös juhnak utált a sarja, ki fogja fiamnak gondját viselni, ha felséged előtt oly kegyvesztett, oly gyülölt vagyok!"[3]

Mindezen csapások sulya csak növelték saját veszedelmét. Önmagával meghasonlva és a legnagyobb keserüséggel eltelve szemlélte családja végpusztulását, melyhez oly szép mult és a dicső tettek egész sora van füzve. Ha a silány jelen lelkét a kétségbeesés örvényéhez sodorta, visszamenekült a rég letünt harczias multhoz. sóvárogva kereste fel lelke a Mura partját, a Vellebit bérczeit, hol serege élén rettegtette a törököt. Följegyezgette ama helyeket, melyeket győzelmei jeleltek meg: megemlékezett serege szine előtt Badneovicscsal vivott párbajáról, mely az ezer és ezer éve történteket meg-

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 213.
[2] Račky. 375—87.
[3] Pauler Gy. Wesselényi II. 215.

ujította; meg győzelmei jelvényeiről, az elfoglalt zászlókról, melyek közöl 43 most is ékesíti Bécs templomait.[2] De valahányszor emez emlékek fölüdítették lelkét, önérzet és bizalommal töltötték el a jövő iránt és szabadabban akart lélegzeni, mindannyiszor szük börtönének büzhödt levegője visszataszította őt a szomoru jelenbe és újra átadta őt, odadobta a kétségbeesés martalékának. A remény és kétségbeesés változó érzelmei emésztették erejét és lelke gyakran „egy vihar ragadta hajót rajzolt, — talán saját sorsának képét, — egy hosszu haju bús magyar főt, mely némileg hozzá hasonlított, és gyakran irogatta fel papirdarabokra Rudolf (Lahn) nevét, kit nagyon sajnált, hogy magával a bajba rántott."[3]

Ilyen volt Zrinyi lelkiállapota, hogy dr. Frey vádiratát (1670. nov. 18.) megkapta. A vádlevél alapgondolata, az a körülmény, hogy ebben egy tekintet sem vettetett a magyar jogra, hanem idegen, Magyarországban el nem ismert, annál kevésbbé követett jogászok itélete nyomán indul; osztrák jog és osztrák alattvalók itélete alá bocsátatik ügye, a remény utolsó szikráját is kiölték lelkéből, őt megdöbbentették. Látta maga előtt a jövőt, és azt is tudta, hogy a kormány által megcsalatott. Eme vádirat mindezeken kivül elmondta neki még azt, hogy Magyarország alkotmánya tényleg fel van függesztve.

Zrinyi a magyar jogot sem tanulta, annál kevésbbé tudhatta az osztrákot; de a magyar alkotmányból tudott annyit, hogy ez reá nézve nem illetékes biróság, hogy egy magyar főurat csak a magyar jog alapján lehet elitélni. Azt meg, ha nem tudta is, mert a két ország törvényeit össze nem hasonlíthatta, de a kormány eddigi kiméletlen eljárásából alaposan következtethette, hogy a császári kormány nem azért választotta az osztrák jogot, mert az enyhébb; nem azért nevezett ki osztrák alatt-

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 215.
[2] U. o. II. 216.

valókat birákká, mert azok a magyarnál alkotmányosabb érzelmü és lelkiismeretesebb emberek.

Zrinyi a vádirat vétele után azonnal irt Hochernak, és kérte őt, ne fogják őt perbe, vagy ha már perelnie kell, vigyék akkor legalább Bécsbe, hogy ott értekezhessék a jogtudósokkal.[1] Irt magának a császárnak, könyörgött előtte: kemény fogsága után ne akaszszanak még pert is a nyakába.[2] Majd ismét irt a császárhoz, „bár tudja, hogy alkalmatlan lesz, de a néma gyereknek még az anyja sem érti szavát.“[3]

És mégis védelmezte magát! Ama változó érzelmek, melyek keblében dúltak, a melyeket a mult, jelen és a jövőre való gondolás ébresztettek keblében, őt első szándékának kivitelében megakadályozták, mi az ügynek, melyet mint fogoly képviselt, legnagyobb kárára volt. Zrinyinek ezen biróság előtt, dr. Frey vádjával szemben nem kellett, nem lett volna szabad magát védelmeznie. Ha a történteket egész nyugodt lélekkel, komoly megfontolás után megbirálni tudta volna, előre láthatta volna az eredményt, melyet a legnagyszerübb védelem sem változtathatott volna meg. Bátyjának, Zrinyi Miklósnak Vitnyédy István előtt mondott szavait követhette volna: „semmit sem vétettem; ha veszek, ártatlan, tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek.“ Mert valóban mitsem vétett az osztrák törvények ellen; a kinevezett biróság itélete őt nem sújthatta, mert azon törvények védelme alatt nem volt s az ország, mely gyermekének vallotta őt, ezt meg sem engedhette alkotmányánál fogva. És ha az osztrák törvény mégis elitéli, akkor az igazságért, nemzetéért veszett volna el.

A vádra váddal kellett volna felelnie, melyben védelmezi alkotmányát, melyet a császári kormány eljárásával megsemmisíteni akar; kifogásolni kellett volna a biróság illetékességét; hangoztatni azt, hogy ilyennel

[1] Rački. 394.
[2] Pauler Gy. Wesselényi II. 216.
[3] Rački. 395.

nem a császár, kinek, mint császárnak nem alattvalója, hanem még a magyar király sem ruházhatja fel azt a kinevezett biróságot; és végre határozottan ki kellett volna jelenteni, hogy ezen biróság vádjai ellenében magát védelmezni nem fogja, de mint magyar főur magát nem is védelmezheti.

Mindezen kifogásokat megtette ugyan Zrinyi, de magát a vádak ellenében védelmezte is, miáltal ezen ellenvetések elvesztették nyomatékosságukat, a védelem által pedig akarva nem akarva elismerte a császár és a kiküldött biróság jogait.

Hosszu védelmének elején a császárt szólítja meg, ki a hagyományos kegyességet természetéből kifolyólag gyakorolja, a ki előtt védelmét elősorolni akarja, hogy ő nyomorának véget vessen.[1] Fölemlíti, hogy a hazai törvények szerint, melyeket ő felsége is megerősített „senkit sem szabad elfogatni, javait lefoglalni, elkobozni, őt magát büntetni, mielőtt törvényesen meg nem idéztetett és védelmének előadása után el nem itéltetett."[2] Lobkovitz és Hocher Forstall atya által neki határozott igéreteket tettek a császár nevében, a melyek most nem tartatnak meg.[3] Magyarországban a birodalmi és más tartományok törvényei nem kötelezők és erre ő felsége magát kötelezte is, és e szerint igazságos, hogy a hazai törvények szerint és azok által, kik ezt ismerik, tárgyaltassék ügye.[4] Ő felsége és Magyarország között két oldalu szerződés köttetett, a mely mindkét félt egyaránt kötelezi s ha az egyik ezt megszegte, a másik félt sem kötelezi.[5] A magyar alaptörvények értelmében joga van a magyar nemzetnek fegyvert fogni a király ellen, midőn jogaik, szabadságaik elnyomatnak, sarkalatos törvényeik felforgattatnak s az önkényes uralkodás

[1] Katona XXXIII. 831.
[2] U. o. 845.
[3] U. o. 843.
[4] U. o. 846.
[5] U. o. 831.

czéloztatik megalapíttatni a választás alá eső, mérsékelt királyságban.[1] Mindezt nem akarja védelmére fölhozni, nem akar ő felségének szemrehányást tenni azért sem, hogy a nádori hivatal oly rég üresedésben van és más hittel fogadott törvények megszegettek és az országot egyéb sérelmek is érték.[2]

Ámbár ezek és hasonlóknál fogva a magyarok felkelése soha sem oly bünös, mint az örökös tartományok hűbéreseinek lázadása; s ezért a fejedelmi ház is szelidebben bánt a kiváltságolt magyarokkal, mint más lázongó alattvalóival.[3] „Nekem azonban soha sem jutott eszembe, hogy ily okokból a közbékét megzavarjam."[4] Ezt mind mellőzve, a mi magát a dolgot illeti, felséged és az egész világ előtt ismeretes, hogy én a törökkel semmiféle szövetséget nem kötöttem, semmiféle szerződést alá nem irtam, ellenségeskedést ő felsége ellen nem kezdtem; söt ellenkezőleg mindenben és minden levelemben engedelmeskedtem, fiamat Bécsbe küldöttem, magam is önkényt megjelentem, és mi több, Rákóczy fejedelemhez küldött leveleimmel nemcsak, hogy a felső Magyarországi zavarok előidézésében közre nem működtem, hanem az egész ügyet rendbe hoztam úgy, hogy ezen egy tettem által minden előbbi vétkemet kiegyenlítettem, és bünöm, ha ezt annak akarják nevezni, szentnek nevezendő, miután oly szerencsét eredményezett ő felségére nézve.[5]

Bukovatzky küldetését Rottal utján eleve ő felsége tudtára hoztam, valamint azt is, hogy ezzel a törököt szándékozom próbára tenni és a török szándékát megtudni; nehezen hitték ugyan el, de ő felsége mégis megparancsolta, hogy ezen szükséges összeköttetést föntartsam.[6]

[1] Katona XXXIII. 831.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o. XXXIII. 832.
[6] U. o. XXXIII. 833.

Ekkor járta be gyors szárnyain az országot az a hir: „hogy Zrinyi fellázadt, a császártól elpártolt, egy hatalmas török sereget fog a keresztények ellen vezetni és hogy állandó követe van a Portán. E rémhir minden felé elterjedt. És én, hogy az igazat bevalljam, a zavarosban halászni akarván, e hireknek ellent nem mondtam, de még magam is terjesztettem, hogy ez által a jutalmat, melyet saját itéletem szerint kiérdemeltem, de tőlem mindaddig megtagadtak, e csel által kicsikarjam."[1] De ez pártütésnek nem nevezhető, mert hütlenséget soha sem tápláltam szivemben; hisz magam küldtem föl ő felsége és a miniszterekhez Forstall atyát, hogy az egész ügyet bővebben elmondja, pedig ha lázadó lettem volna, sok bajt okozhattam volna, és mint mindnyájan elismerik, a császári sereget, mely az én szigetem határán napokon keresztül, lanyhán, minden rend nélkül, gyér csapatokban gyülekezett, napról napra, egymás után fölkonczolhattam volna.[2] De ezt nem tettem, sőt ellenkezőleg önmagam jelentkeztem Bécsben akkor, mikor Olasz-, Német-, Magyar- és Törökországba a legkönnyebben eljuthattam volna és mégis Bécsbe mentem, mert magamat miről sem vádolhattam.[3]

Ő felsége mindenek előtt a zágrábi püspök által egy sajátkezü levélben biztositott a régi és még ujabb kegyelméről is, mi bizonnyal a teljes bocsánatot és kegyelmezést jelenti. És maga Lobkovitz herczeg is, ő felsége a császár nevében nekem megigérte, Forstall atya által ezt megküldte, „hogy semmi esetre sem nyilváníttatom lázadónak vagy hütelennek; életemben, javaimban, becsületemben, szabadságomban, hivatalomban, méltóságomban és kiváltságaimban semmi csorbát sem fogok szenvedni, ha idején engedelmeskedem; ha fiamat tuszul és engedelmességem és bizodalmam jeléül egy, nevemmel

[1] Katona XXXIII. 834.
[2] U. o. XXXIII. 835.
[3] U. o. XXXIII. 838.

jegyzett üres lapot (si chartam biancam), ő felségének azonnal átküldök. Azon esetre pedig, ha a bánságról lemondanék, a varasdi vagy károlyvárosi generalatust oda igérte. Továbbá adósságaimból 40 ezer forintot kifizet. Megigérte, hogy családunk ügyeit az udvarnál virágzásra juttatja és hogy ő, mint legkedvesebb rokonom, engem soha sem fog elhagyni."[1] Ugyanezt nekem báró Hocher előtt Lobkovitz herczeg élőszóval is megigérte, mikor nála Bécsben fogadtatáson voltam „csak a felső magyarországi zavart segítsem leveleim által lecsendesíteni."[2]

Mindezek után lehet-e ellenvetéskép felhozni, hogy Lobkovitz herczeg és az udvari cancellaria szavai nem elégségesek, hogy mindaz a császárt nem kötelezi annak teljesítésére, a mit miniszterei igérnek; és hogy az üres lapra irott föltételek egyedül engem köteleznek, nem pedig a császárt is? Ez oly valami volna, mi még „a becsületes kereskedők között sem történik meg, annál kevésbbé történhetik meg a császári udvarban, vagy a mikor a herczeg, király vagy a császárról van a szó."[3] Az ily szőrszálhasogatások minden bizalom megsemmisítését készítenék elő. „A császári sas nem fogdos legyeket, a felség szava nem szőrszálhasogatólag, hanem nagylelküleg magyarázandó."[4] Engedelmességem, a császári kegyelembe vetett hitem, őseimnek hüsége legyenek ártalmamra? Terhelő legyen reám nézve az, hogy az ellenségeskedéstől óvakodtam, hogy a császár lábaihoz, mint valamely menhelyre, menekültem? Másoknak megátalkodottságok és ellenállásuk jót eredményezett, kik rosszabbat tettek, jobb sorsra érdemesíttetnek, és én, ki gondolatban, szóval és tettel nem ellenkeztem, mégis lázadónak bélyegeztetem? „Rólam is el fogják mondani, mint Penelopéról: Másokra nézve már elveszett, de reám

[1] Katona XXXIII. 840.
[2] U. o. XXXIII. 841.
[3] U. o. XXXIII. 843.
[4] U. o.

nézve még áll Ilium."[1] Gondolja meg a legkegyesebb uralkodó, hogy senkit sem lehet kétszeresen büntetni. Pedig én a megigért jutalom után annyi és oly nagy büntetésekkel sújtatom, hogy ezeknél maga a halál sem súlyosabb; becsületemben, jó hiremben, vagyonom és szabadságomban, a lealázó és huzamos fogságban minden vigasz nélkül szenvedek; és nemcsak én, de velem együtt szenved egész családom és két ártatlan gyermekem. „Szenvedünk ellenére a felség által hittel fogadott hazai jogok és törvényeknek, melyek rendelik, hogy senki el ne fogassék, senkinek javai el ne koboztassanak, semmi foglalás ne történjék, senki sem büntettessék, mielőtt törvényesen meg nem idéztetett és védelmének meghallgatása után el nem itéltetett. Ugyanazon törvények rendelik továbbá: hogy a fiu ne hordja apja büneinek súlyát; hogy a család ne fosztassék meg ősi javaitól és birtokaitól egynek büne miatt."[2]

Es végül könyörgő szavát utoljára is a császárhoz emeli, kérvén őt, tekintsen reá és családjára kegyesen; adja vissza szabadságát, hogy a hazai törvényekben jártas birák előtt ügyét védelmezhesse és megtalálhassa a módot, melylyel ő felségét kiengesztelheti.[3]

Frangepán ellen dr. Frey nem mint bünszerző, hanem mint bünrészes ellen fordult és vádlevelének alapját és kiinduló pontját ez képezte. A kamaraügyész vádlevelében felsorolja részint Frangepán vallomását, leveleit és Zrinyi vallomásainak Frangepánra vonatkozó részét, a melyek mind azt bizonyítják, hogy a felségsértést és lázadást tudta, és nemcsak hogy föl nem fedezte, de szóval és tettel pártolta és előmozdította. „A ki pedig felségsértésről tud, és fel nem fedezi, az a hires glossator Bartalus szerint, mint a felségsértő maga, büntettetik."[4]

[1] Katona XXXIII. 844.
[2] U. o. XXXIII. 845.
[3] U. o. XXXIII. 849.
[4] Pauler Gy. Wesselényi. II. 214.

Ezek után felszóllítja a birákat, hogy Frangepánra is, mint Zrinyire a megérdemelt halált kimondják.[1]

Zrinyi védirata nem hozta meg a várva várt eredményt, „mert a minisztereknek szigorát, kiknek jó indulatára most különösen rászorult, keményen megtámadta, és magát a császárt is megróta, ki minisztereiről ezt vagy nem tudta, vagy ezek előtt szemet hunyt."[2] Hasztalan könyörgött Zrinyiné a császárhoz irt leveleiben, ki férje eme szomoru helyzetének okát nem büneiben, hanem vágytársainak irigységében gyökeredzeni állitotta. Különösen nem volt alkalomszerü emez állítása, hogy ez az egész eljárás csak azt czélozta, „hogy ezen bünök által úgy is elhomályosított Zrinyi név dicsőségét megsemmisítse."[3]

Hogy Zrinyi védirata nem vetett véget szenvedéseinek, az nagyon természetes következménye volt a császári miniszterek czélzatainak. Ez, mit Wagner és Katona fölemlitenek, csak ama külső, méltatlan fogadtatást örökítik meg, melylyel a miniszterek a védiratot vették. És ez is természetes következménye a miniszterek egyéniségének. Mert ha ezek nem haboztak egy egész nemzet szerencsétlensége árán jogtalanul magukhoz ragadni minden hatalmat; politikájuknak oly czélt tüzni ki, hogy azt a nemzetet, a melyet ezelőtt alkotmánya és eskü által biztosított, továbbá századokon át szentesített törvényei értelmében önmaga intézkedett határain belül, most mindebből kizárják, sőt gyámság alá vegyék, mint valamely kiskorut: azok bizonyára képmutatók voltak és ártatlan arczot tudtak vágni akkor, ha bünöket fölemlítették; sőt ezek hallatára még azt is tudták mutatni és szerették volna másokkal is elhitetni, mintha még ők botránkoztak volna meg. Wagner leirja a külsőséget; node nem is tehet ő máskép akkor, a mikor Leopoldnak, „a nagynak" történetét irja meg.

[1] Račky 393.
[2] Wagner I. 251. Katona XXXIII. 855.
[3] Wagner I. 251.

Igaz, hogy az arczon kifejezett érzelmek és indulatok a belsőnek következményei; de ezek nagyon is alá vannak vetve az akaratnak, tehát mutathat mást is, mint a mit érez. Azt mondják: a szem a lélek tükre; de azt az ember soha sem tudja meghatározni, hogy e tükör egy tiszta, vagy egy álnok léleknek képmása-e? Ha egy tiszta lélek tükre, akkor az ember azonnal tisztában lehet az iránt; de ha egy álnoké, akkor csak annyit tudhat meg, hogy nem azt mutatja, mit kellene; de azt, a mit kellene, abból az ember soha sem tudja meg. Ezek tehát és ezekkel első sorban a szó nagyon is alkalmas arra, mire a ruha, hogy t. i. eltakarjon valamit.

Nem ez volt tehát oka annak, hogy Zrinyi védelme nem fogadtatott el. Hisz Nádasdy nem rót meg senkit és semmit; Frangepán őszinte vallomást tett és mindkettő kegyelemért könyörgött, mégis megkellett halniok és pedig azért, mert a császári kormány Magyarországon a korlátlan egyeduralmat akarta megalapítni. A foglyok elitéltetéséhez hozzá járulhatott ugyan az is, hogy Lobkovitz és társai gyanusított hűségöket tisztára akarták mosni; a gyülölet, melylyel a magyar főurak iránt viseltettek és még, mi ily emberekhez szintén hozzá illik, a gazdag zsákmány kilátása is; azonban ezek mind csak másod- vagy harmadrangu tényezők lehettek, de semmi esetre sem olyanok, a melyek a foglyokra nézve ez ügyet végzetessé tették.

Zrinyiné levelében sokkal közelebbről érintette meg az okot, mint az e kor és a későbbi történetirók. Ez eljárás valóban azt akarta elérni, hogy a Zrinyinév, melyet Zrinyi a hős és a költő tetteik által oly dicsőséggel vettek körül, beszenyeztessék és hogy azok, kik e nevet öröklik, ne legyenek a nemzet osztatlan bizalmának örökösei. Ezért bukott el Zrinyi Péter, ezért Nádasdy és Frangepán. Zrinyi, kit neve, Nádasdy, kit szellemi tehetsége és vagyona, Frangepán, kit rokonsága és ifju ereje könnyen emelhetett volna ama nemzeti mozgalom

élére, melynek jelszava nem lehetett volna más, mint megvédelmezni a nemzet alkotmányát az alkotmányellenes kormánynyal szemben. Mindezeknek veszni kellett, hogy elrémítsenek egy egész nemzetet és ellentmondás nélkül terjeszthessék ki a reményét vesztett nemzet fölé nyomasztó, korlátlan hatalmokat.

Zrinyi és Frangepánnak nem soká kellett várni, hogy megtudják, védelmök mit eredményezett. Zrinyi nov. 27. Frangepán decz. 21-én adta be védelmét és 10 napra rá, decz. 31-én jött egy udvari rendelet, mely körükből mindenkit kizárt. „A játéknak, tractatióknak legyen vége, a foglyok csak azt kapják, mi foglyoknak jár.“ Ugyanezen nap irt — talán Rottalhoz — Zrinyi egy panaszos, magyar levelet, melyben megemlékezik e rendeletről. E levélben igy ir: „Ép most jő a parancsolat, hogy csak ebédlő helyre, más hová ne eresszenek, sőt a conversatiot is, a mely eddig is kevés volt, tőlem teljességgel eltiltják, és ebben a nyomorult, sötét, füstös tömlöczben heverek egész nap, nem tudom mire vélni rettenetes fájdalmaim ujítását.“[1]

Nádasdy ellen is megindította a kormány a pert és dr. Frey az országbiró ellen nemcsak mint bünszerző, de mint bünrészes ellen is vádlóként lépett föl. Vádolta őt, ki a nádor és Zrinyivel titkosan összeesküdött, később pedig ezt nem fedezte föl. E mellett fölemlítette még Apaffyval tervelt szövetségét, a beszterczebányai kötést, a postarablást és egyéb kalandos tervben való részvétét.

E vádlevél keltét megelőzte Nádasdy két kihallgatása; melyek mindegyikén kijelentette, hogy ő ügyét a császár kegyelmére bizza. 1670. decz. 14-én irt levelet vejéhez, Draskovich Miklóshoz, kit e kétszeres kihallgatásról tudosít, egyszermind arról is, hogy ő mind a két alkalommal Lobkovitz által kérte a császárt, ne per,

[2] Zrinyi levele 1670. decz. 31. Tit. lev.

hanem kegyelem utján döntse el ügyét.[1] Fölkérte őt e levelében, mintha legidősb gyermeke volna, hogy gyermekeivel egyetemben tegyen meg minden lehetőt, hogy ő felségénél kegyelmet nyerjen; „ne sajnáljanak semmi fáradtságot, és a mindenható Isten meg fogja őket ezért jutalmazni."[2]

Nádasdynak ezen kijelentése azonban nem használt semmit. Gyermekeinek könyörgése, Leopoldhoz intézett kérelme csak annyit eredményezett, hogy vele tisztességesebben bántak, mint Zrinyi és Frangepannal, ügyét sem hagyták addig vajudni, bár a befejezés egy időre esett is.

Ezalatt a lőcsei bizottság Pozsonyba tette át székhelyét (1671. jan. 3.) és itt folytatta tovább viszgálatait, melyek mindég nagyobb és nagyobb mérveket öltöttek. Számtalanok fogattak el, mig mindezek vizsgálati fogságban nyomorogtak, a kormány egymás után bocsájtá ki intézkedéseit, melyek mindannyia hivatva volt arra, hogy az országban elnémítsa a közvéleményt, megtörje az ellentmondást és hogy a hatalomtól elrémült nemzet némán vegye nyakába a nehéz igát.

Az egész ország viszhangzott a jajtól, mely a szélrózsa minden irányában átlépte hazánk határait és bejárta Europát. A külföld hazánk szenvedéseiről értesülve a legkülönfélébben vélekedett. Voltak, kik rokonszenvet tanusítottak a magyar iránt; kik kárhoztatták a császári kormány túlságos szigorát, a melylyel a magyar nemzettel szemben eljárt, mint a mely nemzet csupán csak az ősöktől reá hagyományozott szabadságot és kiváltságait akarja fentartani. Ezek tudták azt is, hogy a nemzet panaszai és kérelmei a császári kormány előtt

[1] „.... nihilominus tamen heri iterató examinatus, humillime significavi: me nullo modo velle ullum processum inire, vec ullo scripto purgatorio me purgare; verum totum me clementissimi domini et principis gratiae comitto, et capite meo eius clementiam imploro." Katona XXXIII. 850.
[2] U. o.

meg sem hallgattatnak, hogy az ország első állása, a nádori hivatal, betöltve nincs, országgyülés nem tartatik, a magyarokat első sorban érdeklő török béke hozzájárulásuk nélkül köttetett meg; az ország eldarabolását a császári kormány meg nem akadályozza és végre, hogy a magyarok vagyonának biztos oltalma nincs. Ezek azonban olyanok voltak, kik részvéttel viseltethettek egy nemzet iránt, segítni azonban nem tudtak.

XIV. Lajos példáját az uralkodók, úgy szólván kivétel nélkül, követésre méltónak találták, ez pedig nem volt más, mint a nemzet jogát az uralkodó kezébe tenni le és a nemzetet teljesen kizárni a kormányzásból. A korlátlan uralom mindinkább terjedt, ennek egyik nép után a másik esett áldozatul és szülő oka volt a később bekövetkezett forradalmaknak, a melyekben a nép feltámadt leigázói ellen és erőszakos uton visszaszerezte azt, mit tőle az uralkodók jogtalanul elragadtak. Ez a kor mint történelmi szükségesség, semmiképen sem maradhatott el, ennek be kellett következni, mint az istenbüntetésnek.

Ez az idő azonban még messze volt. A XVII. század vége felé Europában a korlátlan hatalom elve győzedelmeskedni látszott és ennek befolyása alatt sokan, különösen az irányadók közül, XIV. Lajos példájára, elitélték a magyar nemzetet, jogos kivánságát türhetetlen követelésnek és eljárását a legnagyobb mértékben kárhozatra méltónak itélték. Azt, mit egyesek tettek, betudták az egész nemzetnek és fennen hangoztatták, hogy most méltán sújtatnak a császár igazságos haragja által. Vitnyédy kalandos terve, melyet ugyancsak Zrinyi hiusított meg; egy másik csunya rágalom, mely szerint Nádasdy a Pottendorfban nála időző császárt megmérgezni akarta,[1] bejárta az europai udvarokat, melyek

[1] Wagner I. 207. lapon mindkét eseményt ugyancsak fölczifrázva irja le. Erre vonatkozólag mondja Katona XXXIII. 667: „Auctor et fons invidiosae huius narrationis est idem ille Wagnerus, cuius aliud figmentum, male consarcinatum, supra convulsimus.“

azután siettek is Leopoldnak eljárását helyeselni. Mindkét rész azonban abban megegyezett, mit tagadni sem lehetett volna, hogy Leopold azt, mit elődei fegyver, ész és ravaszsággal kivinni nem tudtak, úgy szólván vérontás nélkül, csekély erővel és könnyü szerrel keresztül vitte. Erdély pedig kénytelen volt elismerni, hogy Ausztria nem annyira fegyvere, mint inkább nevének rettentő volta által igázta le a magyar nemzetet.[1]

Szomoru helyzetében elhagyta mindenki a magyar nemzetet s csak egy emelt szót érte, X. Kelemen pápa. Ő volt az, ki védelmébe fogadta Zrinyit és Nádasdyt, szót emelt a magyarok mellett és kérte a császárt, hallgassa meg a magyarok alázatos kérését. Kétségtelen, hogy valamint Europa többbi részeibe elhatott a magyarországi szenvedések hire, úgy eljutott ez Rómába is annál könnyebben, mert a magyar egyház főpapjai állandó összeköttetésben voltak az egyház fejével. De ki volt az, ki kezdeményezte, ki szerkesztette, ki terjesztette föl amaz iratot, melyben az elfogottak érdemeit ecsetelve, ezek és az egész ország szenvedései foglaltatnak, melyben a pápa közbenjárása kikéretett, annak neve ismeretlen.

Igaz, hogy a magyar nemzet hagyományos tisztelettel viseltetett mindég a pápaság iránt, hogy a keresztény egyház feje e tiszteletet a nemzet kebléből kialudni nem engedte, sőt ellenkezőleg gyakori jótéteményei és segélyezése által azt folyton élesztette és maga iránt bizalmat keltett. Ennek következménye az lett, hogy a nemzet a válságos napokban a pápához fordult segélyért.

A jelen esetben minden bizonynyal nem az egész ország kérte ki X. Kelemen pápa közbenjárását, mert ennek nyoma volna; hanem a nemzet érdekében csak egyesek lehettek azok, kik a szenvedéseket föltárva, a pápa védelmét kikérték. Hogy a kérelmezőnek neve

[1] Bethlen J. II. 57.

egész eddig ismeretlen maradt, ez azért történt, mert abban az időben veszélyes lett volna az illetőt megnevezni, később pedig erre nem gondoltak. Napjainknak jutott feladatul annyi sok esemény magyarázatával együtt a nemzet e titkos pártfogójának nevét is a nyilvánosságra hozni, mit a római levéltár Magyarországot érdeklő adatainak közzététele meg fog tenni.

„A pápa vagy a magyarok könyörgése, vagy téves értesités által félrevezetve sajátkezü levelet irt a császárhoz a mások irigysége miatt ártatlanul szenvedők, különösen Zrinyi és Nádasdy érdekében, kik a kereszténység ügyében mind a törökök, mind a más vallás felekezetüekkel szemben nagy érdemeket szereztek."[1] Már ezen is meglátszik, hogy Wágner irta, mert csak ő mondhatja: „téves értesités által félrevezetve;" de még jobban ráismerünk a következőkben, hol azt mondja: hogy miután Leopold megirta az igazi okokat, a pápa elállott szándékától, kit ugy is inkább a szerencsétlenek nyomora, mint maga az ügy vezette erre a lépésre. Leopold a pápai leiratra majdnem egy hóval felelt a foglyok kivégeztetése után, mi legjobban bizonyitja, mily történetirói hűséggel irta meg Wagner „Leopold-, a Nagynak" történetét.

X. Kelemen pápa közbenjárása nem használt a foglyoknak, nem az országnak. A császári kormányt már nem lehetett föltartóztatni azon az uton, melyre lépett. Pedig ha még ekkor megáll és meghallgatja a magyarok jogos kérését, élte alkonyán nem vár reá a szomoru csalódás; ha előbb belátja a császári kormány helytelen intézkedéseit, akkor utólsó perczeit nem nyugtalanitja az a tudat, hogy hosszu uralkodása alatt mitsem tett népeinek javára; nem gyötri az a gondolat, hogy az általa támasztott vihar nem söpri-e el utódait?

Márcz. 7-én fordult a pápa Leopoldhoz a magyarok ügyében, erre, valamint a minden oldalról fölérke-

[1] Wagner I. 252.

zett panaszokra Leopold maga márcz. 21-én kelt leiratában adja meg a választ. Ezen rendeletében Leopold hivatkozik azon jogra, melyet Istentől nyert és a hódító jogára; fegyverére támaszkodva a nemzet alkotmányával saját akaratát állitja szembe; rendeleteket bocsájt ki, melynek föltétlen engedelmességet követel és fenyeget azzal, hogy eddig tanusitott jósága még igazságos szigorrá változhatik. Rendeli, hogy minden megye az őrizetére kirendelt katonaságot eltartsa és a szükségesekkel ellássa, fizessék pontosan Magyarországon az eddig egészen ismeretlen fogyasztási adót. „Akarjuk, hogy e parancsunk minden vármegyében kihirdettessék, hogy senki se menthesse magát ennek nem tudásával, és reméljük, hogy azok, kik minket oly mélyen megsértettek, engedelmeskedni fognak, hogy kegyelmünket kiérdemeljék; hogy azok, a kik megtántorodtak, be fogják látni hibájukat, azok pedig, kik hivek voltak mindég, az engedelmességnek dicséretes példáját fogják adni a többieknek." — „Akarjuk, hogy mindnyájan, minden mentség, kifogás, halasztás és ellentállás nélkül meghajoljatok a hatalom előtt, melyet Isten adott nekünk fölöttetek, melyet fegyvereink erejével feltartottunk, nehogy jóságunk és kegyelmességünk felháborodván az ellenünk elkövetett áruláson, sértésen és összeesküvésen, rátok, gyakran visszaeső bünösökre nézve igazságos szigorrá változzék. Ezt tudtul akartuk adni a végből, hogy a kik talán visszaélnének engedékenységünkkel, ne legyenek meglepve, ha szigoruságunk rettentő következményeit tapasztalni fogják."

E rendelet végrehajtása első sorban Kollonics Leopold bécsujhelyi püspökre bizatott, ki azonnal hozzá is fogott tisztéhez. Eljárásában sem nem habozott, sem kiméletet nem ismert és eljárása rémülettel töltötte el az egész országot. A ki pontosan nem fizetett, vagy ellenállani merészelt az adószedőnek, az még nagyobb összeget fizetett.

Ezen rendeletre feljajdult az egész ország; az eljárás pedig, melyet a császári kormány követett, mindenkit meggyőzhetett arról, hogy hazánkban már csak egy törvény van, az, melyet az uralkodó, mint ezen ország meghóditója, előir.

Mind, kik egész eddig a kormányt követték, s neki segédkezet nyújtottak, most elfordultak tőle és az általános teher ellenében ők is fölszólaltak. Még a kiküldött bizottság (judicium delegatum) tagjai is Szelepchényi ellen fordultak, őt okulták, mert róla mondták azt, hogy ő tanácsolta Lobkovitznak ezen adónem behozatalát. Szelepchényi azonban mentette magát, hogy ő éppen ellenkezőleg arra kérte Lobkovitzot, hagyja ezt el, a császárt pedig, hogy ne bánjék Magyarországgal úgy, mint a többi örökös tartományaival. Mikor pedig Forgách e rendeletek ellen hevesen kikelt, egészen elérzékenyülve, könnyes szemekkel megölelte őt és hozzá így szólt: „Fiacskám, derék ember vagy, hogy úgy szereted hazádat és nemzetedet! Én is magyar vagyok, én is szeretem a szabadságot, melyet őseink vérrel szereztek, vérrel tartottak meg utódaiknak. Eltürni azt, hogy elvegyék kisebbségünkre, gyalázatunkra, nem fér meg becsületünkkel, nem fér meg esküinkkel, melyet tettünk, hogy utódainknak a szabadságot megtartjuk!“

De az, kit ekkor keblére ölelt, gyalázatos árulója volt a nemzetnek, árulója Szelepchényinek. Forgách Ádám nem szívből beszélt, kifakadása csak kelepcze volt, hogy a kormány megismerje azokat, kikben egész eddig tanusított odaadó hüségök daczára is kételkedett, kikről nem tudta föltenni, hogy ezen nemzetellenes üzelmeiben is szolgálni fogják. Forgách sietve tudosította a történtekről a kormányt, de maga Szelepchényi is idejében értesült mindenről, mi őt annyira megijesztette, hogy most már szivesen visszavette volna azt, mit mondott.

Forgách árulása, Zrinyi és társainak szomoru sorsa elrémítette a világi főurakat, kik a félelemtől elnémulva

hallgatták a történteket, ellentmondani nem mertek. De volt mégis egy férfiu az egyházi rendből, kit mindez nem tudott megrémíteni, ki ennek daczára fölemelte szavát, hogy a nemzet szabadságát Leopold előtt védelmezze.

Széchényi György győri püspök és kalocsai érsek már megelőzőleg Apaffyhoz fordult és kérte a magyar ügyekben közbenjárását. De mivel a fejedelem egész eddig mindég szégyent vallott, ezt visszautasította. Most tehát a császárhoz fordult. Győrből, ápril 12-éről keltezett feliratot terjesztett a császár elé, mely így hangzott: „A legalázatosabb kérelemmel járulok Felséged elé és esedezem, méltóztassék kibocsájtott adórendeletét, fölfüggeszteni és hatályon kivül helyezni mindaddig, mig a felséges háza iránt hű tanácsosok véleményét és mások kérelmeit is meg nem hallgatja. Különben e pusztulásra jutott ország lakosai feljajdulva, kezeiket égnek emelve, a számtalan árvák és özvegyek zokogva boszut fognak leköny örögni e gyászos rendeletek szerzőire, melyekről tudják, hogy nem felségedtől erednek. Ismerem a felséges császár és királynak ez itéleteiben csodálandó Istenfélelmét. Tudom, hogy az igazságos és irgalmas Isten áldását kivánja magára, hitvesére, a mi asszonyunkra s utódaira, kikben, ha Istent félik, hallhatatlanságot remél. Az isteni felségnek ezen tiszteletére, csodálatos itéleteinek félelmére, gyermekeinek szeretetére, számos utódok iránt való reményére kérem felségedet, adjon ha csak rövid időre is elhalasztást, hogy foganatba ne vétessék, mit elrendelt. A magyar nemzetnek az osztrák ház iránt nem kevés az érdeme. Mindenki tudja, mennyi vért ontott már annak jólétéért. Jelenleg is tüzvészt, sebeket, halált szenvednek a magyarok, mialatt a szomszéd nemzetek, az ellenségtől megvédve békének örvendenek; mert amazok, mintegy az első harczsorban küzdve, a vad ellenség rohanásait a többiek helyett is felfogják. I. Ferdinánd és Miksa korában is voltak lázadók, felségsértők. És bünhődtek érdemök szerint. Lakol-

janak, kik arra érdemesek, most is. De gondolja meg bölcsességében felséged, méltányos-e, hogy kevesek bűneinek sulyát az egész nemzet viselje? A török soha sem fog nyugodni. A még virágzó korában lévő és dicsőségszomjas nagyvezér az ozman birodalom határainak terjesztésére törekszik. De hajlandó lesz-e majd ennek meggátlása végett vérét ontani az, a kit a békében megfosztanak pénzétől, melyet véres verejtékével szerzett? Elakad nyelvem, midőn ezeket mondom; reszket kezem s könyárban uszom, midőn ezeket irom. Mert eleve látom a nyomor mily hosszu sora fog az ilyféle adókból eredni. Szeretem a fölséges császárt és királyt. Szivemből kivánom, hogy ez az ország az övé maradjon mind örökké. Isten segitse felségedet."[1]

Mit válaszoltak e folyamodványra? „A győzelmes fejedelem a lázadókat sokkal nagyobb büntetéssel sújthatta volna; váltsák meg tehát vétköket gyors engedelmesség által."[2]

A kormány ezen értelemben járt el. Lobkovitz, Kollonics és társai elállták a kegyelem minden utait: a kérelmek vagy nem is jutottak Leopoldhoz, vagy már megelőzőleg elhitették vele, hogy e rendeletek és intézkedések annyira szükségesek, hogy e nélkül a mozgalomra hajlandó országot kormányozni nem lehet.

Történetiróink Leopoldot, kinek uralkodásához a legtöbb szomoru és igazságtalan tettek emléke tapad, ki hosszu uralkodása alatt összes királyaink között a legnemzetellenesebb és legerőszakosabban járt el, minden módon menteni akarják és 1704-iki nyilatkozatát szem

[1] Katona XXXIII. 932—3. Ugyan ezen sorok után Katona ezeket mondja: „Geminus erat huic Szeleptsenianus libellus." Ez azonban téves állitás, mert Szelepchényi Forgách árulása után első sorban arra törekedett, hogy kifakadását is csak ártatlan szóbeszédnek bizonyitsa be a németek előtt. A ki igy tesz, attól ily tartalmu irat ezen időben nem jöhet. De különben is, hogy ez téves állitás, onnan is kitünik, hogy ha az ország primása is irt volna, akkor bizonyára ezt, nem pedig egy utána álló főpap iratát közölték volna. E téves adatot átvette Horváth (VI. 55.) is.

[2] Katona XXXIII. 933. Szalay V. 147.

előtt tartva azt állítják, hogy nagyon sok történt, mit minisztereinek kell betudni. Igaz, hogy sivárkeblü és minden nemesebb érzület nélkül való tanácsosai sokra rávették; az is igaz, hogy emberies és nemesen gondolkodó tanácsosai sokat megakadályozhattak volna, sok máskép történt volna: de tagadni azt sem lehet, hogy Leopold oly körben kezdte uralkodását, mely a mindenható és korlátlan hatalommal biró uralkodás elvét vallotta, hogy ő maga is ezen elvnek volt hive és ezt Magyarországban is behozni akarta. Ha az események uralkodása végén máskép alakulnak, soha sem tette volna ama nyilatkozatát; a mit tehát mondott, azt a kényszerüség előtt meghajolva mondta, ez pedig nem érdem.

Tagadni nem lehet, hogy ő tudomással birt mindarról, mi történt, hogy ő elfogadta az eszközöket, a felelősség tehát őt illeti. Ő maga irja Pötting követének márcz. 26. (1670): „E merény álomnak látszanék, de igen is való; magam sem hinném, ha veszedelmemre nem látnám. De bizom istenben, hogy megsegít; s majd becsületre tanítom őket; ujjaikra verek olyant, hogy fejeik is legördülnek bele.“[1] Május 22: „A magyar ügyek kedvező fordulatot vettek; s én meg akarom ragadni az alkalmat Magyarország közügyeinek máskép való alakítására.“[2] Junius 26. pedig hálát ad az Istennek, hogy Zrinyi és Frangepán már fogva vannak, Rákóczy pedig meghódolt s hogy most már csak néhány sehonnait kellett üldözőbe venni.“[3]

Ki igy gondolkozik, az meg van győződve korlátlan hatalmáról, az e hatalmat minden körülmények között meg akarja tartani, és azokat, kik őt a törvényre letett esküjére, az alkotmányosságra figyelmeztetik, kész üldözőbe venni, elpusztitani, mert ezek előtte „sehonnaiak.“[4]

[1] Majláth. V. 76.
[2] U. o. V. 96.
[3] U. o.
[4] „Lumpengesellen.“ U. o.

Mindezek után én megengedem ugyan, hogy Lobkovitz és Kollonics elállták a kegyelem utját, hogy a kérelmek mind nem jutottak Leopoldhoz; de ez nem azért történt, mintha ő ekkor talán megváltoztatta volna a kiadott rendeleteket, hanem csak azért, mert ezek reá nézve kellemetlenek voltak. Tudomása volt erről, a miniszterek miatt lehetett erről tudomása, mert ekkor már megadta beleegyezését.

A XVII-ik század második felében Magyarországon végbement szomoru eseményeknek felelőssége az ő emlékét homályosítja el, mert ő a miniszterek minden előterjesztését elfogadta, ennek keresztülvitelére nevét odaadta. Már uralkodása kezdetén megszegte az alkotmányt; századok által megerősített törvények helyébe akaratát állította; törvénytelen intézkedéseivel fölzavarta egy egész ország nyugalmát és a leirhatlan nyomor magvait hintette el; igazságtalan ítéletek, melyek az ő nevében hozattak, melyeket ő erősített meg, számosakat halállal sujtottak, megfosztottak vagyonuktól, számkivetésbe küldtek; ez mind és még sok más az ő nevében történt, ezért ő a felelős. Leopold uralkodása hazánk történelmének legszomorubb lapjait teszi.

Mig ezek az országban történtek, azalatt a foglyok sorsa is mindinkább közeledett szomoru befejezéséhez. A kamaraügyész, dr. Frey válasza után Zrinyi is ügyvédet kért, mert belátta, hogy ő maga nem tudja magát megvédelmezni. Több ügyirat váltása után a biróság közös tanácskozmányra gyült össze, melyen Hocher részint álokoskodás, részint a történetből merített tényekkel bebizonyította azt, hogy a császári kormány helyesen járt el, hogy joga van az elfogottak fölött itéletet mondani, hogy ezek a felségsértés bünét valóban elkövették. Csakhogy az, miből Hocher kiindult, már alapjában hamis. Az erény mindég erény marad, az pedig, mit helyeselni nem lehet, az nem válik erénynyé akkor sem, ha azt egy uralkodó cselekszi is. Lehetnek dolgok, melyeket a kormányzói bölcsesség előir, de ezek sem

lehetnek olyanok, melyek az igazsággal vagy az általános erkölcsi törvénynyel homlokegyenest ellenkeznek. Csakis ily álokoskodás vezethette Hochert a következő eredményre: „A szinlés vétek egy magánemberben, de erény egy királyban.“ No, de ez az okoskodás is jó volt annak a biróságnak. Ilyenek a történelemből vett példái is. Amiket felhoz, azok a történelemben is el vannak itélve és ő mégis példának állítja azokat föl, melyek követésre méltók.

Legnevezetesebb az az okoskodása, melylyel a magyar törvények magyarázatánál él. Hocher maga említi föl II. Endre által kiadott arany bullának ide tartozó pontját. Az aranybulla 31. articulus, 2. §. igy szól: „Ha pedig mi magunk, vagy valaki utódaink közől ezen rendeletünk ellen valaha vétene: e levél erejénél fogva, minden hűtlenségi bün nélkül, ugy a püspököknek, mint más jobbágyoknak s az ország nemeseinek s utódainak, összesen és egyenként, jelenleg és a jövőben mindenkorra szabadságokban álljon nekünk és utódainknak ellentmondani és ellentállni.“[1]

Hogy tehát a kifogást, melyet a magyarok eme törvényre hivatkozva tehetnének, elöre is elüsse, Hocher a következő megjegyzést teszi: II. Endre király törvénye ugyan megengedi az ellentállást törvénytelen intézkedésekkel szemben; azonban ő felsége el nem ismeri, hogy ő törvénytelen tetteket vitt volna véghez. A törvény semmi esetre sem engedi meg a töröknek való meghódolást, vagy fegyverfogást, hanem legfeljebb csak azt, hogy nem kell engedelmeskedni a törvénytelen parancsoknak.[2]

Az a bíróság, mely előtt ez elmondatott, nem ismerte a magyar törvényeket, ez előtt el lehetett mondani, hogy „a törvény semmi esetre sem engedi meg a fegyverfogást.“ A fegyveres ellenszegülést az aranybulla

[1] Corpus iuris hungarici. I. 157.
[2] Tanácskozási ik. 1671, apr. 8. Titk. lev.

e szóval fejezi ki: „ellentállni“ és hogy e szó alatt valóban a fegyveres ellentállás értendő, azt az aranybulla hozatalától Leopold koráig minden század magyarázata bizonyítja.

E biróság, mely nem is ismerte a magyar törvényeket, talán még nem is látta, nem sokat törődött ezzel, itéletét a hatalomra alapítá, mely védelmébe is fogadta, mert emez itélet neki kedvezett. Igy történt azután az hogy először Nádasdy, majd Zrinyi és végre Frangepán halálra itéltettek, melyet a „Geheime Conferenz“ Lobkovitz befolyásával is megerősített.

Maga Leopold nem haragudott a szerencsétlenekre, de fásult kedélye az irgalomig nem tudott emelkedni. Ő hideg maradt e perek lefolyásánál, rendes kedélynyugalmát ez nem háborítá meg. Hocher hónapokon keresztül rajta volt, hogy e hideg kebelt a részvét melege máskép ne hangolja, és folyton azt hangoztatta a császár előtt, hogy a magyarok féktelen vadságát meg kell törni, hogy ezek jogaik és szabadságukra hasztalan hivatkoznak, mert arra magokat érdemtelenekké tették. És Leopold mindezt elhitte.

De nem hallgathatjuk el és meg kell neveznünk azt a költeményt, mely Leopoldot ez itélet megerősítésénél aggodó lelkiismeretünek tünteti föl. E költemény szerint[1] a császár az ügyet a német birodalom más egyetemei és birósága elé akarta terjeszteni vélemény adás végett, hogy ezek hasonértelmü itélete, a vétkesség és annak kimondása által, hogy méltók a halálra, elejét vegyék annak az általánosan elterjedt nézetnek, mely azt mondta: a szerencsétleneket nem bünök, hanem gazdaságuk vitte a vesztőhelyre. Ez is csak, annyi mindennel együtt Wagner költeménye. Leopold sokkal hidegebb

[1] „Ad exteras academias, Ingolstadiensem, Tubingensem, Lipsiensem. Spirense, tribunal, totius causae tabulas deferri voluit caesar; non tam consilii, quam refutandi maligni rumoris causa, qui passim invaluerat: Divitias captivorum praecipuum crimen esse; premi Ungaros ultra modum; quodvis peccatum capitale esse.“ Wagner I. 252.

kedélyü uralkodó volt, sem hogy ily dolgok fölött töprenkedni tudott volna. De későbbi tettei ennek még látszatát is megsemmisítik. Ha a legkisebb szikráját a részvétnek táplálta volna lelkében, akkor az apák büneiért nem engedte volna sújtani ártatlan gyermekeiket; nem engedi e végett fölszólítni az alsó-ausztriai rendeket, minek folytán ezek nemcsak magát Nádasdyt, hanem gyermekeit is megfosztották a nemesi rangtól és 11 ártatlan gyermekét nem fosztja meg még nevétől is.[1] Ezen szigor végkép megtörte Nádasdy lelkét és könyben uszva és a fájdalomtól fuldokolva igy kiáltott föl: „méltóságomat, jó hiremet, életemet vegyétek el; de ártatlan gyermekeimnek kegyelmezzetek."[2]

Nádasdy, Zrinyi és Frangepén halálra itéltettek, és ez itéletet Leopold megerősítette. Ezután megállapították a kivégzés idejét és egyéb módozatait.

Az nap, hogy az itélet megerősíttetett, Hocher Abelevel mégegyszer fölkereste Nádasdyt és 4-szer hallgatta ki. Ezen utolsó kihallgatás alkalmával is megmaradt a mellett, mit előbbi vallomásaiban mondott: hogy csak ő, a nádor és Zrinyi tudták az összeesküvésnek minden részletét; Vitnyédy merényletét Zrinyi akadályozta meg; nem ő mondta, hogy a császárt megöli, hanem csak Vitnyédy állította ezen mondását; lelki üdvösségére erősítette, hogy mitsem tud egy, a felség ellen 40—50 ember által tervelt merényletről. Midőn Hocher kinpaddal fenyegette, Nádasdy felelte: a császár hatalmas, tehet vele a mit akar, de a kinpadon sem mondhatna mást, mint most, vagy pedig ha a fájdalom tőle egyebet csikarna ki, nem mondana igazat, és lelkét kárhozatra vetné. Ezen határozott nyilatkozat után Hocher visszabocsájtotta Nádasdyt börtönébe.[3]

[1] Katona XXXIII. 859.

[2] E szavakat latinul mondta; „Honores, famam, vitam eripite; at liberis, culpae innocuis, parcite." Katona XXXIII. 859.

[3] Nádasdy IV. vall. 1671. apr. 21. Titk. lev

meg sem hallgattatnak, hogy az ország első állása, a nádori hivatal, betöltve nincs, országgyülés nem tartatik, a magyarokat első sorban érdeklő török béke hozzájárulásuk nélkül köttetett meg; az ország eldarabolását a császári kormány meg nem akadályozza és végre, hogy a magyarok vagyonának biztos oltalma nincs. Ezek azonban olyanok voltak, kik részvéttel viseltethettek egy nemzet iránt, segítni azonban nem tudtak.

XIV. Lajos példáját az uralkodók, úgy szólván kivétel nélkül, követésre méltónak találták, ez pedig nem volt más, mint a nemzet jogát az uralkodó kezébe tenni le és a nemzetet teljesen kizárni a kormányzásból. A korlátlan uralom mindinkább terjedt, ennek egyik nép után a másik esett áldozatul és szülő oka volt a később bekövetkezett forradalmaknak, a melyekben a nép feltámadt leigázói ellen és erőszakos uton visszaszerezte azt, mit tőle az uralkodók jogtalanul elragadtak. Ez a kor mint történelmi szükségesség, semmiképen sem maradhatott el, ennek be kellett következni, mint az istenbüntetésnek.

Ez az idő azonban még messze volt. A XVII. század vége felé Europában a korlátlan hatalom elve győzedelmeskedni látszott és ennek befolyása alatt sokan, különösen az irányadók közül, XIV. Lajos példájára, elitélték a magyar nemzetet, jogos kivánságát türhetetlen követelésnek és eljárását a legnagyobb mértékben kárhozatra méltónak itélték. Azt, mit egyesek tettek, betudták az egész nemzetnek és fennen hangoztatták, hogy most méltán sújtatnak a császár igazságos haragja által. Vitnyédy kalandos terve, melyet ugyancsak Zrinyi hiusított meg; egy másik csunya rágalom, mely szerint Nádasdy a Pottendorfban nála időző császárt megmérgezni akarta,[1] bejárta az europai udvarokat, melyek

[1] Wagner I. 207. lapon mindkét eseményt ugyancsak fölczifrázva irja le. Erre vonatkozólag mondja Katona XXXIII. 667: „Auctor et fons invidiosae huius narrationis est idem ille Wagnerus, cuius alind figmentum, male consarcinatum, supra convulsimus.“

azután siettek is Leopoldnak eljárását helyeselni. Mindkét rész azonban abban megegyezett, mit tagadni sem lehetett volna, hogy Leopold azt, mit elődei fegyver, ész és ravaszsággal kivinni nem tudtak, úgy szólván vérontás nélkül, csekély erővel és könnyü szerrel keresztül vitte. Erdély pedig kénytelen volt elismerni, hogy Ausztria nem annyira fegyvere, mint inkább nevének rettentő volta által igázta le a magyar nemzetet.[1]

Szomoru helyzetében elhagyta mindenki a magyar nemzetet s csak egy emelt szót érte, X. Kelemen pápa. Ő volt az, ki védelmébe fogadta Zrinyit és Nádasdyt, szót emelt a magyarok mellett és kérte a császárt, hallgassa meg a magyarok alázatos kérését. Kétségtelen, hogy valamint Europa többi részeibe elhatott a magyarországi szenvedések hire, úgy eljutott ez Rómába is annál könnyebben, mert a magyar egyház főpapjai állandó összeköttetésben voltak az egyház fejével. De ki volt az, ki kezdeményezte, ki szerkesztette, ki terjesztette föl amaz iratot, melyben az elfogottak érdemeit ecsetelve, ezek és az egész ország szenvedései foglaltatnak, melyben a pápa közbenjárása kikéretett, annak neve ismeretlen.

Igaz, hogy a magyar nemzet hagyományos tisztelettel viseltetett mindég a pápaság iránt, hogy a keresztény egyház feje e tiszteletet a nemzet kebléből kialudni nem engedte, sőt ellenkezőleg gyakori jótéteményei és segélyezése által azt folyton élesztette és maga iránt bizalmat keltett. Ennek következménye az lett, hogy a nemzet a válságos napokban a pápához fordult segélyért.

A jelen esetben minden bizonynyal nem az egész ország kérte ki X. Kelemen pápa közbenjárását, mert ennek nyoma volna; hanem a nemzet érdekében csak egyesek lehettek azok, kik a szenvedéseket föltárva, a pápa védelmét kikérték. Hogy a kérelmezőnek neve

[1] Bethlen J. II. 57.

meg sem hallgattatnak, hogy az ország első állása, a nádori hivatal, betöltve nincs, országgyülés nem tartatik, a magyarokat első sorban érdeklő török béke hozzájárulásuk nélkül köttetett meg; az ország eldarabolását a császári kormány meg nem akadályozza és végre, hogy a magyarok vagyonának biztos oltalma nincs. Ezek azonban olyanok voltak, kik részvéttel viseltethettek egy nemzet iránt, segítni azonban nem tudtak.

XIV. Lajos példáját az uralkodók, úgy szólván kivétel nélkül, követésre méltónak találták, ez pedig nem volt más, mint a nemzet jogát az uralkodó kezébe tenni le és a nemzetet teljesen kizárni a kormányzásból. A korlátlan uralom mindinkább terjedt, ennek egyik nép után a másik esett áldozatul és szülő oka volt a később bekövetkezett forradalmaknak, a melyekben a nép feltámadt leigázói ellen és erőszakos uton visszaszerezte azt, mit tőle az uralkodók jogtalanul elragadtak. Ez a kor mint történelmi szükségesség, semmiképen sem maradhatott el, ennek be kellett következni, mint az istenbüntetésnek.

Ez az idő azonban még messze volt. A XVII. század vége felé Europában a korlátlan hatalom elve győzedelmeskedni látszott és ennek befolyása alatt sokan, különösen az irányadók közül, XIV. Lajos példájára, elitélték a magyar nemzetet, jogos kivánságát türhetetlen követelésnek és eljárását a legnagyobb mértékben kárhozatra méltónak itélték. Azt, mit egyesek tettek, betudták az egész nemzetnek és fennen hangoztatták, hogy most méltán sújtatnak a császár igazságos haragja által. Vitnyédy kalandos terve, melyet ugyancsak Zrinyi hiusított meg; egy másik csunya rágalom, mely szerint Nádasdy a Pottendorfban nála idöző császárt megmérgezni akarta,[1] bejárta az europai udvarokat, melyek

[1] Wagner I. 207. lapon mindkét eseményt ugyancsak fölczifrázva irja le. Erre vonatkozólag mondja Katona XXXIII. 667: „Auctor et fons invidiosae huius narrationis est idem ille Wagnerus, cuius alind figmentum, male consarcinatum, supra convulsimus.“

azután siettek is Leopoldnak eljárását helyeselni. Mindkét rész azonban abban megegyezett, mit tagadni sem lehetett volna, hogy Leopold azt, mit elődei fegyver, ész és ravaszsággal kivinni nem tudtak, úgy szólván vérontás nélkül, csekély erővel és könnyü szerrel keresztül vitte. Erdély pedig kénytelen volt elismerni, hogy Ausztria nem annyira fegyvere, mint inkább nevének rettentő volta által igázta le a magyar nemzetet.[1]

Szomoru helyzetében elhagyta mindenki a magyar nemzetet s csak egy emelt szót érte, X. Kelemen pápa. Ő volt az, ki védelmébe fogadta Zrinyit és Nádasdyt, szót emelt a magyarok mellett és kérte a császárt, hallgassa meg a magyarok alázatos kérését. Kétségtelen, hogy valamint Europa többi részeibe elhatott a magyarországi szenvedések hire, úgy eljutott ez Rómába is annál könnyebben, mert a magyar egyház főpapjai állandó összeköttetésben voltak az egyház fejével. De ki volt az, ki kezdeményezte, ki szerkesztette, ki terjesztette föl amaz iratot, melyben az elfogottak érdemeit ecsetelve, ezek és az egész ország szenvedései foglaltatnak, melyben a pápa közbenjárása kikéretett, annak neve ismeretlen.

Igaz, hogy a magyar nemzet hagyományos tisztelettel viseltetett mindég a pápaság iránt, hogy a keresztény egyház feje e tiszteletet a nemzet kebléből kialudni nem engedte, sőt ellenkezőleg gyakori jótéteményei és segélyezése által azt folyton élesztette és maga iránt bizalmat keltett. Ennek következménye az lett, hogy a nemzet a válságos napokban a pápához fordult segélyért.

A jelen esetben minden bizonynyal nem az egész ország kérte ki X. Kelemen pápa közbenjárását, mert ennek nyoma volna; hanem a nemzet érdekében csak egyesek lehettek azok, kik a szenvedéseket föltárva, a pápa védelmét kikérték. Hogy a kérelmezőnek neve

[1] Bethlen J. II. 57.

adjam jelét; mert mindég kész volnék felségednek legcsekélyebb kivánságára is utolsó csepp véremet kiontani. De legkegyelmesebb uralkodóm, irtózom már csak annak gondolatától is, hogy leggyalázatosabb halállal muljak ki az életből. Én nyomorult és szerencsétlen! Bár soha sem születtem volna, vagy már előbb vesztem volna el. A legkegyelmesebb uralkodó Nagy Károly, az ő végtelen jóságának és könyörületességének igazolására igy szokott felkiáltani: „Szeretném még a megholtakat is visszaadni az életnek.“ Felségedben nem csekélyebb irgalom lakott mindenha. Most, legkegyelmesebb uralkodó, gyakorolja felséges nagylelküségét s adjon vissza engem, ki rövid idő mulva a legnyomorultabban fognék meghalni, az életnek. Beismerem és szentül igérem, hogy életemet Isten után teljesen fölséged irgalmának köszönöm s a jövőben nem is magamnak, hanem felségednek fogok élni a leghivebben. Kegyelem! Könyörület! Irgalom! Legkegyelmesebb uralkodó csak ez alkalommal! A Szt. Háromságra kérve kérem: muljék el tőlem e pohár! Mert lehetetlen legkegyelmesebb uralkodó, hogy rövid néhány órányi időn át testileg és szellemileg kimeritve lelkem üdvösségéről kellőképpen gondolkozhassam. Legkegyelmesebb uralkodó, hallgassa meg siralmas kérésemet, s méltóztassék halálos büntetésemet legkegyelmesebb akaratához képest bármely más büntetésre változtatni. Szeretnék még legkegyelmesebb uralkodó, egyebekről is megemlékezni, és irgalomért esedezni; de én nyomorult ezt a bágyadtság miatt nem tehetem. Befejezem levelemet s életemet valamint életemnek végét felségednek kegyelmére bizom; kivánván élni és halni, felségednek legalázatosabb szolgája és leghüségesebb alattvalója, a halál árnyéka, Frangepán Ferencz.“[1]

Az éj lecsillapitá a szenvedélyes ifjut. Lehet, hogy levelének sikerét remélte, lehet, hogy az Isten akaratában való megnyugvás hatott reá jótékonyan. Ez idő

[1] Katona XXXIII. 884—6.

után ő is minden perczét arra használta föl, hogy méltókép előkészüljön a halálra.

Másnap reggel Ottó atyának, a kapuczinus zárda főnökének meggyónt és délben meg is áldozott. Ezen idő után teljes nyugodtnak látszott. Délután a császári biztosok meglátogatták, kik előtt hosszu beszédben kért bocsánatot ő felségétől és cselédjeit és apródját a felség kegyelmébe ajánlotta. Kérdezősködött Orfeus és neje után, kiktől megtudta, hogy neje a velenczei földre menekült, de remélheti a felség kegyelmét. Abelétől megtudta, hogy meg kell halnia, de a császár elengedte jobb kezének levágatását. A császár „sem harag, sem boszuságtól nem vezettetett, sőt ellenkezőleg könyezve irta alá az itéletet és bizonyosan máskép itélt volna, ha a közjó érdekében máskép tehetett volna.“[1] Ő — igy felelt Frangepán — az Istennel és mint reméllé, a császárral kibékülve vidáman fog meghalni.[2]

Zrinyi nevéhez és multjához méltóan viselte magát. Szótlan volt, mindent csendesen végzett el; meglátszott egész valóján, hogy a földiekkel végezve egyedül az örök életre gondol. Midőn a halálos itéletet tudtára adták és kérdezték: nincs-e nála kés vagy más hasonló eszköz? azt felelte: zsebében gyónásán kivül nincs semmi.“[3] Otto atyának gyónt Zrinyi is, ki erre, valamint a halálra is már eleve elkészült. „Én már kész vagyok holnap is meghalni!“ és tudtára adá gyóntatójának, hogy Frangepánnak megbocsájt, bár ő az oka szerencsétlenségének.

April 29-én délután magához hivatta Abelet és Molitort és kérdé tőlük: nem remélhet-e kegyelmet? Jobb volna, ha a felség életben hagyná, még jó szolgálatokat tehetne neki!“ „Erről már késő beszélni — szólt Abele — a szolgálatra nincs már idő, itt az idő

[1] Katona XXXIII. 887.
[2] U. o.
[3] U. o. XXXIII. 889.

meghalni." „Isten neki! — mondá Zrinyi — meghalok én örömest; de ily módon veszni el mégis szomoru."

Az álnok Abele, kit Zrinyi iránt táplált gyülölet vezetett Németujhelyre, hogy ő adhassa át a bánt a hóhérnak, vigasztalni kezdte. De ezután kérdés nélkül is, sietve hozzá tette, hogy gonosz tettei miatt ugyan a legkinosabb halált érdemelte meg, a császár mégis, különös kegyelemből, csak lefejezésre és kézcsonkitásra itélte. Zrinyi erre csak annyit felelt: legyenek rajta a biztosok, hogy a kézcsonkitás elengedtessék. Abele ezt megigérte, de ismét hozzá tette, hogy ő sikert nem remél.

Zrinyi is tett végrendelkezést. Két kis papirdarabra irta le végakaratát e czimmel: „életem utolsó elötti napján." Tarrodynak 500 tallért; Lahn Rudolfnak 13 havi bér fejében 500 forintot; a lorettói háznak 6000 forint után járó kamatot két pap számára, kik ott érte és családja őseiért miséket mondjanak; a horvátországi szt. lénárdi templomnak, melynek misemondó ruhákat igért 2000 frt, a kapuczinusoknak pedig alamizsnára annyit, a mennyit lehet. A másik papirdarabon Lahn Rudolfért könyörgött, ki őt kora ifjuságától fogva hüen szolgálta és csakis hü szolgálata miatt keveredett bajba. Ezen kivül intézkedett még két kardjáról és egy buzogányáról. Az egyik kardot, melyet csatáiban viselt, mely nagy Szolimáné volt, mely most Urgarténál van, adják fiának; hasonlókép igyekezzék fia megszerezni az aranyos buzogányt, melyet a szigetvári hős fia, György Sasvár (Szeszuvár) bégtől nyert, a melyet neki a császár adott, mely most Spankaunál van, ha még el nem ajándékozta.[1]

E két kis papirdarabot átadta a császári biztosoknak, a kik csak vonakodva fogadták ezt el, miután tudtára adták Zrinyinek, hogy neki már semmije sincs, igy semmiről sem rendelkezhetik. „Nem is rendelkezem — felelt Zrinyi — hanem egészen a felség tetszé-

[1] Račky 550.

sére bizom a dolgot; csak azt akartam kifejezni, mikép intézkedném én, ha lehetséges volna.“ Kérte továbbá a biztosokat, utolsó óhaját adják tudtára ő felségének, kit arra kér, vegye kegyelmébe családját.

Zrinyi és Frangepán eddig csak gyóntató atyjok által tudósitották egymást arról, hogy egymásnak megbocsájtanak és egymással kibékülve lépnek a vérpadra.[1] Egy éve már elmult, hogy utoljára látták egymást, mely idő alatt mint halálos ellenségek állottak egymással szemben, míndenik a másikat vádolva akarta önmagát megmenteni. Egy hosszu év alatt kiállott szenvedés, a közeli halál azonban mindkettő szivéből kiölte a gyülöletet, fölkeltette a rokoni érzést, és mindkettő szivébe ültette a szeretetet, a melyet a bajban a közös sors tudata kelteni szokott.

Mindketten azon óhajnak adtak tehát kifejezést, vajha ők még egymást a halál előtt láthatnák és élő szóval egymással kibékülhetnének! Ezen kérésök teljesittetett azon föltétellel, hogy a társalgás német nyelven tanuk előtt történjék.

„Frangepán szólitá meg Zrinyit német nyelven. Eljött, ugymond, hogy a halál előtt még egyszer láthassa, tőle bocsánatot kérjen mindazokért, miket ellene vétett; és megköszönje, hogy ifjusága óta, vezérlete alatt megszokta a halált; reményli, hogy ő, mint mester, jó példát fog neki mutatni most is; ő — Frangepán — meghalna szivesen, ha azzal Zrinyi életét megválthatná. Holnap, reményli, ismét találkozni fognak az örök boldogságban. Zrinyi kevesebb ékesszólással, de nyugodtabban, megköszönte, hogy eljött hozzá. Ő nem törődik a halállal, sokszor nézett szeme közé a harczmezőkön; régi ismerőse, de fáj neki, hogy Frangepánnak is meg kell halnia. Ő megbocsájt neki mindent, mi elválásuk óta történt, de bocsásson meg neki is Frangepán! Ezzel a két sógor egymást átölelte, megcsókolta és végbucsut

[1] Katona XXXIII. 889.

vön. „Tehát bátran“, mondá Frangepán, „Isten veled! holnap ilyenkor a másvilágon boldogabban fogunk ölelkezni.“[1]

Mindkettő levélben bucsuzott el nejétől. Frangepán levele a gyengéd szeretet hangján szól nejéhez, kitől örök bucsut vesz. Bucsut vesz tőle, bucsut Orfeustól, bocsánatot kér mindkettőtől, ha őket valaha megbántotta; és kéri őket, tartsák meg őt emlékükben. Sajnálta azt, hogy számukra emléket nem hagyhat, reményli azonban, hogy a császár ezt megfogja tenni hagyatékából. Kéri nejét gondoskodjék Bernardius apródjáról azon hű szolgálatokért, melyekkel utolsó perczéig iránta viseltetett.

Zrinyi nejéhez intézett levelében tudósította arról is, hogy testvérével kibékült és tőle szivélyes bucsut vett. „Holnap 10 órakor vele együtt lefejeznek, azért bucsut veszek tőled örökre. Ha megbántottalak — mi megtörtént — bocsáss meg. Istennek légyen hála, én kész vagyok a halálra; nem félek tőle és reménylem, hogy a mindenható Isten, a ki engem e világra hozott, hozzám is irgalmas leend. Reménylem, hogy holnap nála leszek és szent trónja előtt kérni fogom, hogy az örök boldogságban ismét találkozhassunk. Sem fiunkról, sem más rendelkezésekről irni nem tudok; mindent Istenre biztam. Azon, minek meg kell lenni, ne busulj. Isten áldjon meg Aurora Veronika leányommal együtt.“[2]

E levelet horvát nyelven irta, a czimet németül: „Meiner Herzallerliebsten Frauen Gemahlin anjetzo Wittiben Frauen Anna Catharina Gräfin von Zrin.“

April 30-án kora reggel nagy előkészületeket tettek Németújhelyen. A városnak még egyetlen nyitva lévő kapuja is bezáratott és a fegyveres polgárság megszállta a város piaczát.

[1] Pauler Gy. Wesselényi. II. 342—3.
[2] Rački 551.

Zrinyi már korán reggel fölkelt, az óriáserejü férfi azonban a harmadfél napi böjt folytán annyira elgyöngült, hogy elájult. 8 órakor misét hallgatott és imádkozott, melynek végeztével beléptek hozzá a császári biztosok, kiknek nejéhez irt levelét átadta és mindnyájától bocsánatot kérve elbucsuzott. Megjelent ekkor Zrinyinél, később Frangepánnál, mint Nádasdynál, Dornhofer Ákos az alsó-ausztriai nemesség határozatával, a melynek értelmében ő és maradékai az osztrák nemesek kebeléből kizárattak. Zrinyi először nem értette meg e határozat tartalmát és azt válaszolta: „Jól van, csak fiamat ne foszszák meg az osztrák nemességtől, ki egészen ártatlan." Most is Abele sietett megmagyarázni neki, hogy felségsértési büne miatt tulajdonkép azt éri a büntetés. De nem tudott kárhozatos szavaival fájdalmat kelteni, nem tudta keserüvé tenni Zrinyi utolsó perczeit, ki a magyarázatra így válaszolt: „Egyébiránt ez csak formalitás és a fiu, ha hive lesz a császárnak, e honosságot könnyen visszanyerheti." A császári biztosok Zrinyitől végbucsut vettek, kiknek ujolag ajánlá fiát.

9 óra felé belépett a németújhelyi tanács két tagja, hogy jelentsék a kivégzés idejének megérkeztét. Ekkor megindult a menet. Elől a két tanácsbeli, ezek után katonák, utánuk Zrinyi ment feszülettel kezében, két kapuczinussal imádkozva és a menetet bezárta Ehr kapitány néhány katonával. „Büszkén, szilárd léptekkel jött le — Zrinyi, — inkább hasonló a katonához, ki rohamra megy, mint egy elitélthez."[1] Menet közben megakadt valamiben mentéje és ő olyant rántott rajta, hogy a mente egy darabja ott maradt. Menet közben folyton imádkozott, a feszületet néha ajkaihoz emelte. A kisérő papok vigasztalták, bátorították. „Bizonyos vagyok, — igy felelt a biztatásokra — hogy sokan a jelenlévők közől jobban meg lesznek most hatva az által, mi itt készül, mint én magam, kinek azon át kell esni."

[1] Caprara után Pauler Gy. i. h. II. 347.

Az első udvarban megállott a menet, hol a városbiró néhány szava után Haan Miksa felolvasta az itéletet, melynek értelmében Zrinyi Péter a törvények által tiltott szövetkezés, fölkent és törvényes ura, királya ellen támasztott lázadás és felségsértés büne miatt halálra itéltetett.[1]

Zrinyi az itélet felolvasása alatt csendesen imádkozott s csak akkor, mikor a városbiró pálczát tört fölötte, kérdé: „nincsen semmi kegyelem?“ Fölolvasták ez után a rendeletet, mely a kézcsonkítást elengedi, minek hallatára Zrinyi némán meghajtotta magát. Ismét megindult a menet és a második udvarba ért, melynek közepén öt öl hosszu és négy öl széles, fekete posztóval bevont vérpad állott. Körülötte számos néző és katonaság, a vérpadon állott Mohr Miklós a sopronyi bakó.

Zrinyi imádkozva lépett föl a vérpadra, megcsókolta a feszületet, levetette mentéjét; azután apródja, Tarródy, haját rendezte el, bekötötte szemét és ő imádkozva letérdelt. Az óra kilenczet ütött. Midőn Zrinyi e szavakat imádkozta: „Uram, kezedbe ajánlom lelkemet!“ a bakó hozzá vágott, de szerencsétlenül. Torkát elmetszette ugyan az első csapásra, de a rövid vastag nyakat csak a harmadik csapásra tudta elválasztani a törzsöktől.[2]

A szolgák azonnal fölemelték a testet és a főt és egy, ezen alkalomra készített ravatalra tették, befedték fekete posztóval és a patakzó vérre is azt terítettek, a nép pedig Ottó atyával élén imát rebegett a kinszenvedett lelkéért.[3]

A halálba követte őt Frangepán, ki az egész éjet imádság és vallásos elmélkedéssel tölté. Hasonlóan keresztet tartott kezében, arczán bensö vallásosság és a bün-

[1] Fleuri után Katona XXXIII. 880—2.
[2] Katona XXXIII. 890.
[3] U. o.

bánat ült; a feszületet gyakran és szenvedélyesen csókolta meg, mi a jelenlévő, s könyeit elfojtani nem tudó sokaság vallásos buzgóságát növelte. Az ő buzgalma nem volt néma, mint Zrinyié.

Az itéletet behunyt szemmel, imádkozva hallgatta végig és midőn hallotta, hogy a kézcsonkítás elmarad, hangosan köszönte meg a császárnak e meg nem érdemelt kegyét.

Megnyilt a második kapu és Frangepán a vérpadra lépett. Kezében tartá a feszületet és elkezdett latinul imádkozni; vallásos bensőséggel, csengő hangon és oly nyugalommal mondta a zsoltárokat, mintha nem magáért, hanem másokért imádkozott volna. Majd a körülálló nemességet és népet válogatott hathatós szavakkal serkentette a törvényes uralkodó iránt való köteles engedelmességre. „Isten veletek — így fejezte be beszédét, — imádkozzatok érettem; én meghalok, és szószólótok leszek Isten szine előtt. Isten veletek! Isten veletek.“ Ezen beszéde körülbelül egy negyed óráig tarthatott.[1]

Ezután átadá köpenyét apródjának, mint Zrinyi, maga gombolá ki dolmányát, haját apródja rendezé el és ez kötötte be szemeit. Mégegyszer megcsókolta a keresztet s lelkét a Teremtőnek ajánlva, letérdelt, hogy a halálos csapást elvegye.

A hóhér, kit Zrinyi Péter kivégzésének nehézségei megzavartak, most minden erejét összeszedte és egy irtóztató csapást mért Frangepánra. De ez egy kissé előbbre hajlott és a vágás jobb vállát érte. E csapásra elterült a földön, de volt még annyi ereje, hogy föl tudott emelkedni; kiterjeszté kezeit és hangosan, tisztán így kiáltott föl: „Jezus! Mária! mein einziger trost“! Erre sok kiáltás hallatszott, melylyel sarkalták a hóhért, hogy tegye kötelességét és ne engedje vérében kinlódni a szerencsétlent. A második vágás után is egyre

[1] Katona XXXIII. 890.

emlegette Jézus Mária nevét és csak a harmadikkal választotta el a fejet a törzsöktől és vetett véget életének. A nép rettenetesen fölbőszült a hóhérra, kit most a katonaság védelmezett meg a nép dühe elől, a dráma befejezése után pedig a börtönbe kisért.

A két holttest egy ideig közszemlére tétetett ki, majd koporsóba tették és a székesegyház temetőjében egy sirba temették el kereszt, fény és pompa nélkül. Sirhalmukat egy márványlap jelelé[1] a következő felirással: „Itt fekszik Zrinyi Péter horvát bán és Frangepán Ferencz családjának utolsó sarja, kik e verembe estek, mert a vak vezette a világtalant. Tanuljatok halandók, ó tanuljatok sorsukon és maradjatok hivek Istenhez és a királyokhoz. A nagyravágyásnak vége a sir. Ambitionis meta est tumba!“[2]

[1] E márványlap később a főtemplom falába, a torony alatt, illesztetett be, a melyen e latin sirirat most is olvasható:

Hoc in tumulo jacent
Comes Petrus Zrinius,
Banus Croatiae,
Et Marchio Franciscus Frangepán,
Ultimus familiae.
Qui quia
Coecus coecum duxit,
Ambo in foveam cecidere.

E latin sorok alatt egy palloson nyugvó két halálfej áll kivésve, mely alatt a latin szöveg így folytattatik:

Discite mortales casu discite nostro
Observare fidem Regibus atque Deo.
Anno Domini MDCLXXI.
Die XXX. Aprilis Hora IX.
Ambitionis meta est tumba.

[2] E fölirást Pauler Gyula Abele vagy Podesta művének mondja. II. 350. Petthő kronikájának IV. rész és 31-ik lapján más fölirást olvasunk. Petthő kronikája így irja le: „Gróf Zrinyi Péter, és Marchio Frangepán testét pediglan a Német Ujheli Nemes kaptolom templomán kivül edgy szegletben temetik el ilylyen fellül való irással Sz. Lukács Evangelista könyvének 6-dik rész: 39. verséből: Dum coecus coecum ducit, ambo in foveam cadunt.“

Ugyanezen nap, talán ugyanazon órában végeztetett ki Nádasdy Bécsben, Bónis Pozsonyban. Ugyanazon szertartások kiséretében lépett Nádasdy a vérpadra, melyek közt Zrinyi és Frangepán. A padló fekete posztóval volt beterítve, középen fekete karszék állott, oldalvást egy kis oltár, ezzel szemben egy vörös emelvény a hatósági személyek számára. Az itélet végrehajtásához csak kevesen bocsájtattak be.

Nádasdy a karszékbe ült le, midőn a városi irnok a halálos itéletet fölolvasta, melynek értelmében ő a törvények által kárhoztatott veszélyes szövetség, lázadás és felségsértés miatt, melyeket részint bevallott, részint rábizonyitottak, halálra itéltetett.[1] Egyszersmind tudtára adták azt is, hogy a kézcsonkitást a felség elengedte. Nádasdy ez után térdre borult az oltár előtt és az Istennel kiengesztelt utolsó imáját rebegte el. Ismét leült a székre, a feszületet balkezével szivéhez szorította, jobbjában az olvasót tartotta, mig apródja, Győrfi Ferencz fölnyitotta ruháját, elrendezte haját és szemét bekötötte. Hétszer mondá e szavakat: „Jézus, Mária, József!“ és az ezután következő halotti csöndben a hóhér a halálos csapást mérte reá.[2]

A fej leröpült, a csonka törzsök a széken ülve maradt, mig onnan le nem vétetett és koporsóba nem helyeztetett. Nádasdy holtteste — 2 órára — közszemlére kitétetett, ámbár gyermekei egy német levélben folyamodtak a császárhoz, hogy ha már kegyelmet nem nyerhetnek, legalább a holttest ne tétessék ki közszemlére. Este a hullát a Landstrassén lévő Augusztinianusokhoz vitték, honnan a jövő év elején a család kérelmére Lékán, az általa alapitott augusztinianus kolostor sirboltjában helyezték örök nyugalomra, hol még most is láthatni.

Pozsonyban Zrinyi Péterhez méltó bátorsággal lépett a vesztőhelyre Bónis, ki mindvégig nyugodt és

[1] Katona XXXIII. 876—8.
[2] U. o. XXXIII. 879.

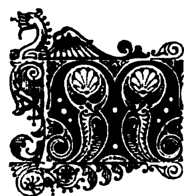
derült kedélyü maradt, mert magát nem tartá bünösnek, hanem a nemzet vértanujának, ki csak azt érzé, mit minden becsületes magyarnak éreznie kell. Bónist két hü szolgája kisérte, ezek kötötték be szemeit, és végre ezek temették el a pozsonyi Szent Lőrincz temetőben, minthogy a felvidékre vinniök nem volt szabad.

1671. april 30-a szomoru lapot ir le hazánk történelmében.

BEFEJEZÉS.

unkám végéhez közeledik. A következő 33 esztendő alatt a Zrinyi család utolsó képviselői keveset tettek és mint látni fogjuk, keveset tehettek. E család szomoru vége elérkezett; mi e családdal történt, az történt az egész országgal. Szomoru lapok ezek, gyászos emléket idéznek föl.

Zrinyi, Nádasdy és Frangepán feje a porba hullt, javaikat a császári kormány lefoglalta. A csak külsőségekben keresztény fejedelem, Leopold, gondoskodott, hogy az elvesztettek lelkiüdvösségéért két—két ezer misét mondjanak; ez jutott a szerencsétleneknek összes javaikból, a többi mind elkoboztatott. És e tény után kellett volna Zrinyi, Nádasdy és Frangepánnak a legkegyelmesebb császárban fölismerni az Isten szavait: „Megharagudott reánk és egyszersmind könyörült rajtunk.“[1] A szerencsétlenek családjai koldusbotra jutottak, mindenükből kiforgatva még nevöket is ki akarták törölni, a mint nemsokára az egész család a csapások súlya alatt ki is halt. Javaik egymás után adományoz-

[1] Katona XXXIII. 874.

tattak el azoknak, kik ez ügyben szolgálatokat tettek a kormánynak[1]. Jobban fölhasználhatták volna azon kor történetirói a gyakorolt nagylelküség föltüntetésére a Szentirás eme szavait: „Fölosztották magok között ruháimat és azokra sorsot vetének.“

De nemcsak nagylelküséget emlegetnek ott, hol az eljárást a legnagyobb mértékben kereszténytelennek kellett volna bélyegezni, hanem még magát az esemény következményét is meg akarják hamisítni, midőn az általános közvéleményről azt irják: „Kevesen voltak, kik megsiratták volna őket, mert a bün nyilvánvalósága és nagysága minden könyörületet kiirtott.“[2] De ez nem sikerült nekik. Megsemmisíthették az ország alkotmányát, könyörtelen eljárásukkal kelthettek rémületet, de szivéből a magyarnak azok emlékét kiirtani nem tudták, sem megsemmisíteni azon általános hitet, hogy Zrinyi-Nádasdy és Frangepán a haza vértanui. „Sőt még manap is ritkaság, hogy még azok is, kik magát a bünt elitélik, azok sorsa iránt részvéttel ne volnának.“[3] Minden igyekezete a kormánynak dugába dőlt, mert akkor is, miként azóta: „a jeles férfiak végzetes sorsát minden magyar rendkivül fájlalta.“[4]

A külföd, mely ekkor már megvolt mételyezve az uralkodó korlátlan hatalmáról szóló tan által, az egészet egy véres tragoediának tartotta, melynek ingert kölcsönöz a szomoru vég. Ha Magyarországról irt a külföld, megemlékezett az 1671-ik év áldozatairól, anélkül azonban, hogy ebből tanulságot merített volna.

Ausztriában általános volt a hit, hogy Nádasdy nagy bünös volt, hogy ha tovább folytatja müvét, az egész német birodalmat lángba borította volna, mégis magában Bécsben is azt beszélték, hogy Nádasdynak

[1] „Pottendorffii arx Montecuculo, sane meritissimo, donata est.“ Wagner I. 255.

[2] Wagner I. 255.

[3] Katona XXXIII. 906.

[4] Fragm. 184.

csak azért is meg kellett halni, mert nagyon gazdag volt.[1] Ezen állítást ugyancsak Wagner rágalomnak nevezi, melyet a császár bőkezüsége azzal czáfolt meg, hogy Nádasdy és Zrinyi gyermekeinek az atyai birtok legnagyobb részét visszaadta.[2]

A Zrinyiekről alább bővebben lesz szó, itt tehát mellőzve, csupán csak Nádasdy családjáról fogunk szólni.

Wagner az emlitett helyen ezeket mondja: „Azt mondják, hogy csak magából a pottendorfi várból négy millió (frt.) ezüstben vittek Bécsbe."[3] És mit kapott a megmérhetlen kincsből Nádasdy családja? Nádasdy 11 gyermeke kapott 165.000 frtot, egy-egy 15000 frtot. És ezt Wagner bőkezü adományozásnak nevezi! Hogy milyen volt az általános vélemény még Bécsben is, legjobban jellemzi egy kis történet, mely még akkor is bizonyságul szolgál, ha nem történeti tény, — mit ugyan kétségbe vonni nem igen lehet — bizonyságul pedig azért. mert abból a korból ered. E történetke szerint Nádasdy legkisebb 4 éves fiát egy nő czukorral kinálta meg ezen szavak kiséretében: „Vegye gróf", mire a kis gyermek szomoruan igy válaszolt: „Nem vagyok én gróf, csak egy szegény kis árva!"[4]

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk, hogy bár a külföld érzéke a szabadságharcz helyes és önzetlen megitélésében meg volt is rontva, még is általános volt a részvét, Magyarországban pedig ezen eseményt gyászolta mindenki.

Magyarország fájdalma annál jogosabb, minél menthetlenebb a kormány eljárása. Bármilyen volt is életök kétségtelen, hogy a legváltságosabb perczben nem volt elég lelkierejök; de tagadni nem lehet, hogy a magyar

[1] „Non defuere exteri, qui ministrorum spoliis inhiantium rapacitati, miserorum caedem ascriberent" Wagner I. 255.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] Hist. des Troubles cz. m. Pauler Gy. után II. 353.

törvények mellőzésével, a haza határain kivül, nem magyar, sőt a magyarok iránt ellenséges érzülettel viseltető birák által itéltettek el. Az idegen törvények a magyar alattvalókra nézve nem kötelezők, nem törvények; jogosan elmondhatták tehát és mondhatják Magyarországban, hogy Zrinyi, Nádasdy és Frangepán minden törvény nélkül lettek halálra itélve. Az egész per folyama közzétéve nem lett és pedig azért, mert mindenki azonnal beláthatta volna, hogy ez nélkülözi a per lényeges kellékeit is. A vádak általános, semmitmondó kifejezésekbe voltak burkolva, melyekre törvényt nem idézhettek, mert ezekre törvény nincs is és még elhagyták azt is, mi egy közönséges bünvádi pörből sem maradhat ki, t. i. az enyhítő körülményeket számba venni. Egy szóval, az itélet nem volt törvényes, nem volt igazságos, mert az állítólagos bün és a büntetés nem volt arányban egymással.

Említettem azt, hogy Leopold csak akarta más egyetemekkel és birósággal is közölni az ügyet és ezek véleményét kikérdezni. Maga Wagner is csak azt említi, mit akart Leopold, de azt nem, hogy ez meg is történt volna. De ha még ez megtörtént volna is, ez sem változtathatna a magyar, és ezen ügyben egyedül igazságos fölfogáson és itéleten. A németek nem ismerték a magyar alkotmány védelme alatt hozott törvényeket, nem is tudták volna magokat ebbe beletalálni, annál kevésbbé ezek szerint itélni. Már pedig csak ezen törvények szerint hozott itélet lehetett volna egyedül helyes.

Azok bizonyára oly törvényekből indultak volna ki, melyek korlátlan hatalmu monarchiában hozattak, más idő és más körülmény között, igy tehát a magyar törvényeket ezekkel még helyettesítni is igazságtalanság. Ezek tehát bizonyára helybenhagyták volna az itéletet, ha velök közöltetett volna.

A magyar tehát alkotmánya és törvényeihez való ragaszkodásáról tesz tanubizonyságot akkor, mikor a

kivégzettek emlékét kegyelettel megőrzi. Nehéz napokat hozott a császári kormány Magyarországra, de még ezen napokban is kegyelettel megőrizte a szerencsétlenek végnapjainak minden mozzanatát, azokat a leveleket pedig, melyeket börtönükből irtak, sokszorosították, leirták, terjesztették és gondosan őrizték. Igy készült el a talaj Tököly és később II. Rákóczy Ferencz támadására.

E fájdalom azonban nem volt csupán néma, hangtalan. Voltak egyesek, a kik nem rettenve meg azon idő fásultságától, melylyel koruk a szabadság iránt viseltetett, tollat ragadtak és az egész világ előtt megtámadták Ausztriát kegyetlenségéért. Még abban a teremben is, hol Nádasdy feje a porba hullott, alig távoztak el a a birák, találtak egy latin szövegü verset, mely szerint: „a gyáva Leopold helybenhagyta az itéletet, melyet a tudatlan gonoszság hozott! Vándor, menj tovább, hisz már láttad az osztrák zsarnokság művét.“ Egy másik e sirverset irta: „Vándor állj meg, nézd és olvasd! idegen avagy hazafi légy is. Itt fekszik szerencsétlenül megcsonkítva, meggyilkolva Horvátország két grófja Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz, örök emlékezetre méltó, dicső, érdemdús férfiak. Magyarok, kiket a magyar hazán kivül Leopold parancsára végeztek ki a nélkül, hogy a magyar törvények szerint megidéztettek és elitéltettek volna. — Szabadságot kerestek és lázadóknak hiresztelték őket; fenyegető roszat akartak elhárítani és ellenségnek tekintették. kik ellen addig dühöngtek, mig e szerencsétlen véget nem érték!“ Egy latin költő pedig igy énekelte meg Zrinyit: „Mely csonka test fekszik itt? Kinek fejét vágta le a kard? Kinek ősz haja uszik a fekete vérben? — A hatalmas Zrinyi az! Igy oszt a sors rosszat a jónak, jót a rossznak! De a gyászos hullát körül állja a hatalmas Hir és Nemezis. Elveszett a test, de él dicsősége, él lelke! A halál csak testét érhette!“[1]

[1] Még sok más latin vers van Zrinyi és Frangepánról a délszláv akademia által kiadott Archivum IX. k. 219—238 ll.

„Az év végén pedig Velenczében egy könyvecske jelent meg nyomtatásban „Austeritas Austriaca“ czimen, mely a kivégzettek pártját fogván, kimondá, hogy Magyarországnak minden baját a mohácsi vész óta a Habsburgház okozá, a nemzet felvirágzását szándékosan akadályozá s azért a mit az ország tőn, az nem rebellio, hanem csak jogos önvédelem volt.“[1]

Ez és ehhez hasonló tünetek arról győzhették meg a kormányt, hogy elhibázta a módot, melylyel czélját elérni akarta. Arra számított, hogy a három magyar főur kivégeztetése el fogja némítani a magyar nemzetet és mindenben vakon fog engedelmeskedni. A felvidéki öt szab. királyi város és a megyék is küldtek föl követeket Bécsbe; ámbár e követségeknek mi eredménye sem lett, annyit azonban bizonyított maga a tény, hogy a magyar vakon engedelmeskedni nem tud s habár most még csak kéréssel járul a császár elé, de az intézkedéseket mégis meg akarja változtatni.

X. Kelemen pápa közbenjárására is felelt a kormány. Nem tudta ugyan azt meg soha, ki volt az, ki e lépésre felkérte a pápát, de hogy a középosztálynál magasabb rendből való volt, azt már abból következtette, hogy a pápa engedett a kérésnek. Az a körülmény pedig, hogy az egyházi rendből Széchenyi György győri püspök és kalocsai érsek a tett intézkedések ellen magához a császárhoz nyújtott be egy iratot, melyben azokat az intézkedéseket határozottan elitéli, nem zárta ki a lehetőség köréből azt, hogy valaki a magasabb egyázi férfiak közől irhatott a pápának az egész ország, vagy ennek rendei nevében.

A világi főuraktól egyenlőre nem tartott a kormány, mert ezek az ápril 30-iki itélet miatt nagyon meg voltak rémülve; de igenis tartott az egyházi rendektől különösen a főpapoktól, kiknek egyike a legerélyesebb nyilatkozatot meg is tette. A főpapokat, ez időben az ország leg-

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 356.

függetlenebbb osztályát, még az a körülmény is bátoríthatta, hogy a római pápa bizonyára erélyesebben kelne védelmökre azon esetben, ha a kormány ezek valamelyike ellen a végrehajtást megkezdené.

A főpapságnak kiváltságolt állása, az a körülmény, hogy az ország határain kivül van egy természetes védője, első sorban aggasztotta a kormányt és azon volt, hogy a lábrakapott ellentmondást ez osztályból is kiirtsa. Evégből az udvar egy iratot küldött szét a főpapokhoz, mely bár senkit sem nevezett meg, de mégis mindenkinek szólt és mindenkit fenyegetett.

Ezen körrendeletében a kormány figyelmeztette a főpapságot, hogy ne igen mártsa magát a világi ügyekbe, mert kiváltságait az által, hogy részt vettek a mult évek lázadásaiban, ép úgy elvesztette, mint elvesztették a magyarok. Ha a pápához küldött levél irója vallásos buzgalmát akarta kimutatni, akkor sokkal helyesebben cselekszik, ha azt tanítja, hogy minden hatalom az Istentől származik és vakon kell engedelmeskedni, hogy kegyelmesen megbocsássa a mult vétkeit; tanítsa, hogy kiváltságok ürügye alatt nem szabad korlátolni akarni azon fejedelem hatalmát, ki békében él szomszédjaival, ellenségei fölött győzedelmeskedett és mivel nagy hadsereggel rendelkezik, nem is tanácsos vele kikötni.[1]

A fenyegetést mindenki megértette és igy nem is tévesztette el hatását. Megijedve a kormány hatalmától, fenyegetéseitől, nem ellenkeztek tovább, sőt egy alázatos iratban még azt is kijelentették a kormány előtt, hogy ők nem jártak közben a pápánál az elitélt magyar főurak érdekében.

E siker Lobkovitzot még többre is bátorította. Hogy a főpapság figyelmét a politikai dolgoktól egészen elvonja, sőt hogy azon nyomornak, mely később hazánkra nehezedett, előkészítésében őket is részessé tegye, hogy igy mindenkorra még a lehetősége is ki legyen zárva Szé-

[1] Histoire des Troubles I. 171. után Pauler Gy. Wesselényi II. 359.

chenyi Györgyéhez hasonló eljárásnak, általok a protestans vallásfelekezetek ellen irtóháborut kezdetett. A kormány politikai szempontból, mivel az elnyomott lázadás részesei többnyire protestansok voltak, az egyház pedig tette ezt vallási szempontból. A császári kormány megelégedhetett az eredménynyel, a fogás sikerült. Még Széchenyi György is, ki csak nemrég oly hazafias, meleg szavakkal lépett a trón elé, hogy hazája szabadságát védelmezze a kormány önkénye ellen, e térről mindenkorra lelépve, most a protestansok téritésével, templomaik elfoglalásával, lelkészeik elüzésével foglalkozott. És ha ő is erőszakosan terjesztette a kath. vallást, mit tettek akkor társai, kik sem oly hazafiak nem voltak, sem elfogulatlanul a dolgokat szemlélni nem tudták? Igy azután följegyezhette Petthő folytatója az 1671-ik évről, hogy: „Magyar Országban az igaz Romai Catholica Hit nagyon épül, és tündöklik, éppen akkor, midőn azt a' bal-attyafiak, és Lelkihentesek rontani és el gázolni akarják.“[1]

Az üldözés már ezelőtt megkezdetett, de rendszeresen az csak a főpapok által üzetett, kik most nagy mértékben és minden irányban foganatosították azt a gyülölt felekezet ellen. És ez üldözésben oly elvek is elfogadtattak, sőt hirdettettek, melyek nemcsak hogy eszközül nem használhatók föl valamely vallás terjesztésében, mivel azokat erkölcsi szempontból igaztalannak kell bélyegeznünk, hanem az még alkotmányellenes tan is, mert segíti megbontani a hozott törvényeket és előkészítőül szolgál a korlátlan hatalom megalapítására. Bársony György nagyváradi püspök és szepesi prépost egy röpiratában,[2] mely rövid idő alatt öt kiadást ért, sok más között azt is tanította, hogy „a király nem köteles megtartani ama szerződéseket, melyek a protestansok templomait s más vallási ügyeiket nézik.“

[1] Petthő IV. 31.
[2] „Veritas toti mundo declarata.“ Kassa. 1671.

Valláserkölcsi szempontból nem igen kell bizonyítanunk, hogy lássuk ezen tan igaztalanságát. Minden szerződés kétoldalu, mindegyik félt egyformán kötelezi. Ha tehát ezen kötelezettség alól magát a királyt kiveszszük, ki a szerződés kötésekor épp úgy igérte annak megtartását, mint bizalommal elvárta a másik féltől is, hogy kötelezettségének eleget teend, hová lesz akkor a királyi dicsfény, mely csupán csak az igazságosságból eredhet? Hiszen így maga a hatalom, az a magas állás, melyet a társodalom önmaga emelt, hogy legyen egy tekintély az ügyes-bajos dolgok elintézésében, legyen vezére igaz birtoka megvédésében, szolgálna eszközül arra, hogy magát a társadalmat, vagy ennek egy részét jogaiból kiforgassa, melynek védelmére tulajdonkép hivatva van!

De veszedelmes e tan alkotmányosságunk szempontjából is. A törvényeket egyenlő hatalom hozta és ugyanaz szentesítette. E törvények közöl nem lehet válogatni, hogy ezeket tartozik megtartani a király, ezeket a nép, ezeket pedig senki. Egyenlően kötelezők azok, minden megsértés megtámadja a törvényhozó testületet, meg ama tekintélyt, mely ezeket szentesítette. Ha ezek egyikét, mely kedvez a koronának, megtámadjuk mi, meggyöngül az egész, hatályából sokat veszt és amint mi eltörölhettünk azokból egyeseket önkényüleg, épp oly joggal törölheti a meglevőket a korona. A jogi fogalmakkal homlokegyenest ellenkezik az, hogy a mit két tényező együttesen hozott, azt az egyik a másiknak meghallgatása, beleegyezése nélkül eltörölhesse. „Aki megengedi az igaztalanságot, maga nem lehet igazságos.“ E mondat, mely örök igazságot foglal magában, elitéli mindkét félt. El Bársony Györgyöt, ki ily tanokat hirdet, el magát a kormányt, a mely ily tanok hirdetését megengedi, sőt hasznára fordítja.

Igy indult minden a romlás felé és mire a nemzet észrevette ama átkos munka következményét, melyet maga is elősegített, a megmaradt foszlányokban már

nem is ismert alkotmányára. Vallási türelmetlenség, katonai brutalitás, törvénytelen eljárás jellemzik e kort, mely megmérhetlen szenvedéseket hozott e hazára. Soha idegenek ily garázdaságot egy országban el nem követtek, kormány az igazságot annyira ki nem gunyolta, hatalmával vissza nem élt és a vallás külszine alatt a könyörtelenség és szeretetlenség ennyire nem üldözte az emberiséget, mint e korban. Az emberek megfeledkeztek e legmagasztosabb tanról: „Imádd Istenedet és szeresd felebarátodat, mint önnön magadat.“ A szenvedés általános volt, egyesek jajkiáltása elveszett az általános morajban, melyet a harag, boszuállás és kétségbeesés keltettek. Irgalom az égbe számüzetett, a földön rég kihalt az emberek szivéből.

Az általános nyomorban legtöbbet szenvedett a Zrinyi család. Frangepán Katalint, Zrinyi Péternét, szép álmaiból ugyan kegyetlenül taszitotta le az a pusztulás, melynek Csáktornyán tanuja volt. Ebből láthatta, hogy házának fénye, melyért annyit fáradott, mitsem kimélt, örökre elhomályosult; a magas polczról, melyre a Zrinyiek nevét érdemeik emelték, a bukás örvényébe sülyedt. Ez a legnagyobb lelki fájdalmakat szülte, a melyhez járult még a testi szenvedés is, 15 éves köszvénye, mi végre őt testben és lélekben egyaránt megtörte. Nem maradhatott meg ős fészkében, Csáktornyáról távoznia kellett, mert hisz ez már a kormány birtokába ment át. Daczára annak, hogy a testi és lelki szenvedés teljesen összetörte, sokan mégis félre magyarázták szenvedését. Voltak, kik azt hitték, hogy mérget vett be, voltak, kik egész betegségét csak tetetésnek mondták, hogy ezzel elodázza Csáktornyáról való távozását. Pedig sem méreg, sem tetetés nem kellett; az a borzasztó csapás, mely családját érte, megtette azt, mit a méreg különben tett volna.

A kormány csak nehezen tudta magát elhatározni, valjon Zrinyinét hova vigye? Egy minden tekintetben biztos helyet kellett számára kijelelni, mert a történtek

után is tartott a kormány áttól, hogy ha könynyen hozzáférhető helyre viszi, megtörténhetik, hogy a család régi szolgái közől tiz-tizenöt huszár megtámadja a védtelen kolostort, felgyújtja és a grófnét kiszabadítja.

Végre junius 30. adatott ki a parancs, hogy Zrinyinét Bruckba vigyék, magával három cselédet vihet, egy szakácsnét, egy szolgát és egy szolgálót leánya, Aurora Veronika mellé.

Mielőtt azonban elvitték volna Csáktornyáról, ki akarták tőle csalni, hová rejtette kincseit, mert azzal, mit eddig átvettek, a császári kormány még nem elégedett meg, még többet akart, és hitte, hogy még jut valamihez. Azzal azután, valjon az egykor gazdag család koldusbotra, végső szükségre jut-e, nem igen törődött. A kormánynak ez is sikerült. Zrinyiné titkát nem tudta megőrizni s így a kormány megtudta, hogy kincsének egy része Csáktornyán, másik része Löbl Zsófiánál Varasdon van letéve. Az udvar azonnal megparancsolta azok elkobzását, Csáktornyán ötezer forint értéket találtak gyöngyökben, gyémántokban és egyéb arany ékszerekben, Varasdon pedig ezüstnemüt és nagy mennyiségü pénzt.

Most már nem volt mért tovább is Csáktornyán hagyni őt; a kifosztott, koldussá tett Zrinyiné nem érdemelt nagyobb kiméletet, több figyelmet. Julius 15-én katonai fedezet alatt valóban utnak is indították őt.

Csak az erőszaknak engedve tehát betegen utra kelt, pénz és a szükséges ruha nélkül. Közben két helyen meg kellett vele állni, hol betegsége rosszabbra fordult és csak a hetedik napon értek vele Gráczba. Itt hallotta a lesújtó hirt, hogy leányát tőle el akarják szakítni. Szívrendítő volt ama pillanat, melyben az anya átkulcsolja leányát, hogy megőrizze, megvédelmezze azt. Az egykor büszke grófné sirt, könyörgött, „ne vegyék el gyermekét, egyetlen örömét, a ki nélkül kétségbe

kellene esnie." Könyörgött, küldjenek hozzá valakit, kinek elpanaszolhatná szomoru helyzetét, kitől tanácsot kérhetne. A stajer kormányszék meghallgatta panaszát és elküldte hozzá Calluccit, ugyanazt, ki Tattenbach perében vizsgáló biró volt. Zrinyi Péterné igazán szerencsétlen egy asszony volt. Calluccinak részletesen elpanaszlá sorsát, „kérte őt, vigyék Bécsbe, mert ő csak azon hallgatag föltétel alatt adta meg magát, hogy a császárhoz viszik, kinek kegyelmébe helyezi bizodalmát."[1] Zrinyiné szomoru sorsán még a kormánytanács is megindult, belátta, hogy most továbbszállítani lehetetlen. Ily értelmü fölterjesztést küldött a kormányszék a császárhoz, kérvén őt, hagyja Gráczban Zrinyinét, hagyja nála leányát, majd lesz gondjok, hogy az anyától rosszat ne tanulhasson és rendelje el, hogy megkapja mindazt, mire szüksége van.

Leopold mindenbe beleegyezett, de ez azért nem akadályozta meg azt, hogy a magyar főurnak neje alig két hó mulva rongyokban ne járjon; a grófnénak csak 3, leányának csak 4 inge és egyetlen egy ruhája volt, „mert a roppant Zrinyi jószágokból nem jutott számára pénz, hogy a legszükségesebb kellékek fedeztessenek. Eljött a rosz idő, és a grófnénak nem volt téli ruhája, mert a magyar kamara, bár utasítása volt, nem küldött."[2]

Az év vége felé leányát ismét el akarták tőle szakítni, mert ezek a jó német urak úgy találták, hogy a grófkisasszony anyja mellett ronda és mindenféle tisztességtelen dolgokat tanul. És ugyan mit? Rossz néven vették tőle, hogy a gazdag magyar főur leánya nem tudott még beleszokni abba a nyomorba, melybe őt egész ártatlanul a német kormány taszitotta; hogy fellázadt a bánásmód ellen, melylyel iránta viseltettek; hogy kifakadt akkor, mikor a mellé rendelt német cse-

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 196.
[2] U. o.

léd őt szemtől szembe „bestiának“ nevezte. Ez volt büne és ezért akarták őt anyja kebléről leszakítni, hol e nyomor közepette is nyugalomra talált. Oh! mily nyomorult, minden emberi érzésből kivetkőzött emberekből állt ez a kormányszék és Leopold kormánytanácsa! És ilyenekkel akart Leopold egy nagy birodalmat, annyi milio embert boldogítni!

A szerencsétlen élet terhét még néhány évig kellett Zrinyinének hordani. Zrinyinét, ki folytonos panaszaival akarta a bécsi kormányt szelidebb bánásmódra birni, az udvar Gráczban hagyta, nem engedte neki meg, hogy akár Ausztriába, akár Bécsbe jöhessen; a stájer kormány pedig, a melybe — úgy látszik — ez időben még szebb jellemü emberek voltak, ellene ezen alávaló vádat emelte, hogy Zrinyiné „fényes ruhában akar járni, vendégeskedni akar és vélé, hogy már eléggé helyreállván egészsége, még meglevő két horvát cselédjét is el kell bocsátani, kivált ha leányát is elveszik tőle.“[1]

Ezen és ehhez hasonló igaztalan vádaskodás folytán leányát, Aurora Veronikát, 1672. év január havában valóban elszakították tőle és a klagenfurti orsolyás szüzek zárdájába adták,[2] hol szomoru életét be is fejezte.

Zrinyinét most már nemcsak fia, hanem kis lányának szomoru sorsa is aggasztá. Panaszai, melyeket a császárhoz, ennek nejéhez, magához Lobkovitzhoz is intézett, még válaszra sem méltattattak, mig végre gyötrelmeinek a várva várt halál 1673. nov. 4-én véget vetett.

A Zrinyi családnak még három sarja élt: Zrinyi Ádám, Zrinyi Miklós, a költőnek fia; Zrinyi János Antal, kit történetiróink Boldizsár[3] vagy János Boldi-

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 407.

[2] A rendelet kelt 1671. decz. 22. Titk. lev.

[3] Nagy Iván: Magyarország családai. XII. 436, 441.

zsárnak[1] neveznek és Ilona, I. Rákóczy Ferencz, később Tököly Imre neje.

Zrinyi Ádámról csak keveset mondhatunk, de ez is éles ellentétben áll családja történetével, melynek minden tagja magyar volt, és Magyarország épségéért és alkotmányáért fáradhatlanul küzdött.

Zrinyi Ádám 1662-ben született. Anyja, Löbl Zsófia német érzelmü volt, ki ezért is már gyakran viszályba keveredett Zrinyi Péterrel. Mig Zrinyi Péter élt és ennek családja szabad volt, addig rajta voltak, hogy Ádám magyar nevelésben részésüljön, a magyar nyelvet megtanulja. Az 1670-ik év azonban ennek véget vetett. Péter családja teljesen megsemmisítve megszünt központja lenni a magyarságnak, és igy a 8 éves Ádám gróf neveltetése teljesen anyja kezébe ment át.

Zrinyi Ádám neveltetése német volt, ki ennek folytán teljesen szakított családja hagyományaival. Hive lett az osztrák-háznak nem úgy, mint egy magyar család sarja, ki e hatalom által hazája területi épségét visszaállíthatni hiszi és bizalommal van eltelve a jövő iránt és reményli, hogy a számban megszaporodott magyarság szivós ragaszkodása alkotmányához ennek diadalát fogja eredményezni; hanem hive volt az osztrákháznak úgy, mintha születésére, nemzetiségére nézve is osztrák lett volna. Talán nem is ismerte családja történetét.

Gróf Lamberg családból választott magának nőt, gróf Lamberg M. Katát. E család osztrák eredetü, ősének az 1177. táján elhalt Lamberg Vollradot mondja, szakadatlan származását pedig I. Vilmostól vezeti le, ki 1322-ben Bajorországban Mühldorfnál esett el. E családnak két tagja a XVIII-ik században magyar honosítást nyert, u. m. gróf Lamberg Ferencz Antal 1764-ben (47. t. cz.) és gróf Lamberg Fülöp József 1791-ben (73. t. cz.) Akkor tehát, mikor Zrinyi Ádám e csa-

[1] Szalay L. V. 143.

ládból választott magának nőt, ez egészen idegen volt hazánkban.

Zrinyi Ádám azon kor nemeseinek szokása szerint a katonai pályára lépett és mint német tiszt szolgált a császári hadseregben. A Zrinyiek vére folyt ereiben s ha az öröklött nemzetiséget levetkeztette is róla a nevelés, az a szomoru körülmény, melybe zsenge korában sodortatott; megmarad azonban benne a Zrinyiek közös jellemvonása, a vitézség, bátorság. Ennek folytán csakhamar magas katonai rangra emeltetett. Alig érte el a férfikort, mint törzstiszt szolgált már a császári hadseregben.[1]

Az 1691-iki év azonban megásta sirját. A szalánkeméni győzelmes csatában halt el hősiesen, mint a Capрara vasasok alezredese.[2] 29 éves korában halt el, utódot nem hagyott maga után; benne kihalt a Zrinyi család idősb ága.

A legszomorubb sors érte azonban Zrinyi Jánost. (Szül. 1654.) Hogy végzetes befejezésü élettörténetét adhassuk, vissza kell mennünk azon időre, melyben Zrinyi Péter még szabad volt és hazája fölszabadításán oly serényen, de sikertelenül működött

A nagyreményü ifju ha tehette volna, visszatartotta volna atyját azon a pályán, a melyre lépett, a mely fonák intézkedés és elégtelen lelkierő folytán végzetessé vált az egész családra nézve. Zrinyi János, bár akart, koránál fogva határozott befolyást nem gyakorolhatott atyjára; de az a körülmény mégis azt bizonyítja, hogy korán fejlődött ifju volt, önállóságának épp úgy, mint higgadtságának tanujelét adta.

Zrinyi János házi nevelésben részesült, de ezt gondosnak kell neveznünk, mivel őt a házi nevelés bevezette mindabba, mit azon kor a neveltetésnél előirt.

[1] Wagner II. 185.

[2] „A Keresztyén részről el esett.... Gróff Zrini Ádám, ennek á hires neves Familiának utolsó csemetéje." Petthő IV. 52.

Ismereteit bővítette azon utazások által, melyeket atyja is megtett Pázmán Péter akaratából.

1670-ben nevelése be volt fejezve, mikor atyjáért Forstall ápril havában kezesnek Bécsbe vitte. Itt atyja sorsának ő is osztályosa lett; akkor pedig, mikor atyját Németujhelyre küldték, róla is gondoskodtak. Grasser Tamás és Wargl János jezsuitákkal, egy udvarmester és két szolgával Leopold Prágába küldte tanulmányainak folytatása végett; a cseh helytartó, gr. Martinitznek pedig meghagyatott, hogy őrködjék az ifju fölött.

Zrinyi János, ki örökölte atyja harczias szellemét, ezen áthelyezés ellen határozottan tiltakozott és Leopoldnak a következő tartalmu levelet küldte: „Én hazámban már törvényes koru vagyok. Tanultam a humaniorákat és a philosophiát, többet már nem tanulhatok. Theologiára nem akarok menni, mert nincs hivatásom fraterré vagy pappá lenni. Nincs szükségem tanítóra vagy mesterre. Convictusba vagy iskolába nem megyek többé. Nem vétettem Felséged ellen semmit. Igazán sajnálkoztam, midőn a zavarokról értesültem és örömmel jöttem felséged lábaihoz és szöktem volna, ha más módon el nem juthatok. Esedezem tehát felségedhez, adjon katonának. Adjon egy századot valamely ezredben, a hol a lovagias gyakorlatokat megtanulhatom. Megfosztanak szolgáimtól. Mindég félek, és nem tudom elgondolni, miért ne lehetne nekem cselédem, a ki hozzám hűséggel viseltetik? Felséged felette jó, felette kegyes az ártatlanok iránt; a katonaságnál vannak sokkal kisebbek, és sokkal fiatalabbak, mint én, kik nem fognák úgy ontani véröket, mint én óhajtom azt tenni felségedért!“[1]

Minden könyörgése hasztalan volt. Az udvar épen a katonai pályától, melyre lépni akart, szerette volna őt visszatartani, mert hisz ebben az időben az volt az egyedüli pálya, a melyen megboszulhatta volna atyja kivégeztetését, családjának megsemmisíttetését. A kormány

[1] Rački 346. Pauler Gy. Wesselényi II. 148.

minden intézkedésében fegyveres hatalmára hivatkozott, ezt pedig csak fegyverrel lehetett megdönteni.

Zrinyi János tehát Prágába ment, hol gróf Martinitz cseh helytartó ügyelt fel reá. Gróf Martinitz, mint a többi kormányférfiak, a magyarok ellensége volt, mégis csodálkozva tapasztalta, hogy egy tanulatlan, darabos ifju helyett egy müvelt fiatal emberrel van dolga, ki magyarul, németül, latinul, francziául, olaszul, spanyolul és horvátul beszél, kinek olvasottságát kikerekítették ama nagyobb utazások, melyekben világismeretet szerzett; föllépésében biztos, elvégezte magán szorgalomból a philosophiát; a testgyakorlásban lovaglásban, vivásban és tánczban ügyes, jártas.[1]

Mindezen tulajdonságok és képességek bőven elegendők lettek volna a helytartó tetszésének megnyerésére, ha Zrinyi János nem lett volna magyar; de igy csak veszedelmesebbnek tüntette őt föl. Testileg és szelemileg kifejlődve egyaránt képesítve volt arra, hogy az elnyomott magyarság vezére legyen és az ország élére állván, számon kérje a kormányt csufos gazdálkodásáért.

Eme tulajdonságok vonhatták magok után a kormány félelmét, aggodalmát, hogy talán Prága nincs is elég messze Magyarországtól. Még messzebb akarták vinni, más országba, honnan az ifju haragja nem juthat el hozzájuk. Ilyen országnak gondolták Spanyolországot. A számkiüzetés eme helyét, már Bécsben tartózkodása idejében emlegették, nem mondtak le erről még akkor sem, mikor az ifju Zrinyi Prágában volt már. Erről Zrínyi János már Bécsben hallott egyet-mást, mihez még azt is hozzá tették, hogy ezt az ifju maga is akarja. Zrinyi Péter kivégeztetése után e terv közel volt megvalósulásához, mi Zrinyi Jánost arra birta, hogy levelével fölkeresse Lokbovitz herczeget, melyben kéri a herczeget, járna közben a császárnál, hogy őt ne küldje Spanyolországba, hova menni nem akar.[2]

[1] Pauler Gy. Wesselényi II. 148—9.
[2] Zrinyi János levele. 1671. nov. 18. Titk. lev.

De nem ez a levél, nem is Lobkovitz közbenjárása, ki a Zrinyiek ügyében mitsem tett, marasztotta Zrinyi Jánost továbbra is Prágában. Voltak a szerencsétlen ifjunak más pártfogói, kik, mennyire lehetett, használni akartak neki. Ilyen volt a szász fejedelem[1] és lehettek még mások, kik érdekében szót emeltek Lipót előtt.

Zrinyi János Prágában maradt tehát s Martinitz helytartó arra törekedett, hogy a ifjut elvonva a katonai pályától a jogi pálya választására birja s megtanulja azt a jogot, mely Németországban honos, mely ép úgy kedvez az uralkodó korlátlan hatalmának, mint ellenkezik az alkotmányos Magyarországban kifejlődött joggal.[2]

Zrinyi János azonban nem lépett a jogi pályára. Prágában felügyelet alatt volt a jezsuitáknál, rendeltek számára egy kis évdíjt, de ez oly csekély volt, hogy e szorult helyzettől, valamint a fogságtól megszabadulni, magának szolgálata árán is valamivel jobb helyzetet szerezni törekedett. Levelével fölkereste tehát Lobkovitz herczeget, kérve kérte őt, járna közben a császárnál, hogy adna neki valamely állást, hogy így a már türhetlen helyzettől megszabaduljon.[3]

[1] Zrinyi János levele, 1671 nov. 18. Titk. lev.

[2] Pauler Gyula i. m. II. 149. ezeket irja: „Martinitz azon volt, hogy a jogi pályát válassza, s a jogi tanulmányokat otthon, mint magántanuló elvégezze.“ Ezen állítás nagyon határozotlan és nem zár ki oly magyarázatot sem, mely a kormány azon évben táplált czéljaival homlokegyenest ellenkezik. Ugyanis Martinitznak, ki valóságos képmása volt a magyarok iránt gyülölettel viseltető Lobkovitz és Hochernek, nem lehetett czélja 1-ször: hogy Zrinyi János hazájába bocsátassék. Mert hova küldi a kormány? Hisz minden családi birtoka elkoboztatott, az ősi helyen véghezvitt pusztulás szemlélete, ha még nem volt meg, fölkelthette volna gyülöletét a kormány iránt, ez pedig a kormány nem akarhatta. 2-szor Nem lehetett czélja a kormánynak, hogy tanulja a magyar jogot, melyet éppen most szeretett volna eltörölni. De különösen a magyar jog ismerete még jobban feltüntette volna a kormány eljárásának igaztalanságát; atyja törekvéseinek jogosultságát kiemelte volna és az ifju elé egy utat jelelt volna csak ki, és ez: küzdeni az alkotmányért a jogot tipró kormány ellen. Ezt elérni a kormánynak czélja nem lehetett.

[3] Zrinyi János levele. 1972 márcz. 9. Titk. lev.

Kérése hasztalan volt. Börtönének ajtaja csak azután nyilt meg, mikor Lobkovitz herczeg elvesztette Lipót bizalmát (1674. okt. 17.) s három nap alatt Bécsből, a lakosók gúnyjai és szitkaitól kisérve, távozni volt kénytelen.

Ezután sok minden közremunkált abban, hogy Zrinyi János ujra hazájába visszajöhessen. A menekülők, kik bujdosóknak neveztetnek, összeköttetései külfölddel; a sikeres harczok Tököly Imre vezérlete alatt, ki Zrinyi János nővére, az özvegy Rákóczy Ferenczné kezét óhajtotta elnyerni, elősegitették Zrinyi szabadon bocsátatását, ki ekkor is megtartotta hűségét, melyet Lipótnak fogadott,

Pedig a búјdosók megtettek mindent, hogy az ifju Zrinyi Jánost ügyöknek megnyerjék, mert sokat vártak attól, kinek atyja a nemzet vértanuja. Igy történt, hogy 1679-ben, midőn nővére látogatására ment, a kuruczok kezébe esett s őt holmijától megfosztván, Erdélybe kisérték. Apaffy fejedelem szives vendégszeretettel fogadta a nagy nevü ifjut s valamint ő környezetével együtt, de különösen a franczia követ és a számüzött magyar urak szüntelen ostromolták, álljon ő is, mint atyja halálának megboszulója, Lipót ellen soraik közé. De ő nem hallgatott ezen beszédekre, visszautasította az igéreteket és határozottan kijelentette, hogy hüségét a császár iránt sohasem fogja megszegni.[1]

És Leopold kormánya mivel jutalmazta meg e ritka ragaszkodást? Visszahivatott ő Prágába,[2] hol báró Hocher őt 2 óráig vallatta.[3] Ez a császár parancsára történt, kinek nevében fölszólították, hogy a tiszta igazságot mondja el, mert a császár kegyét csak úgy remélheti. E bevezető kérdésre Zrinyi határozottan felelte, hogy a

[1] Corneli. Fragm. 121.

[2] Visszaérkezett már. 30-án. Zrinyi János levele. Prága. 1680. apr. 3. Titk. lev.

[3] Prothocollum Ueber das bei Ihr Excell. (Titl.) Herrn Hofcanzler gehaltene Examen des Grafen Zrini, in Prag den 20. Mai A° 1680 7ma antemeridiana usque ad nonam. Titk. lev.

császári felség őt mindég hűnek fogja találni s nincs is más óhajtása, mint a császár kegyét elnyerni; de nem is tudja, hogyan vesztette el a kegyet; biztosítja azonban, hogy minden kérdésre a tiszta igazságot fogja kimondani.[1] E vallatásból a kormány azt akarta megtudni, hogy Zrinyi hogyan szabadult meg a kuruczok kezéből; a Tököly által használt titkos irásnak mi a kulcsa; az abban előforduló álnevekkel kik jeleztetnek; milyen az ő viszonya Tökölyhez és pártjához. Miután Zrinyi János mindezen kérdésekre megfelelt s ellenségei is kénytelenek voltak bevallani, hogy minden gyanu alól magát tisztázta, őt szabadon bocsátották[2]

Zrinyi Ilona, Rákóczy I. Ferencz neje, anyósa, Báthory Zsófia szárnyai alatt megmenekült ugyan azon durva bánásmódtól, melylyel családja többi tagjai sújtattak; de atyjának és családjának szomoru vége őt benső, mély fájdalommal töltötte el. E szomoru állapot még megnehezíttetett egy ujabb csapás által: 1676. jul. 8-án férje meghalt,[3] és a gyászos özvegy bánatával együtt magára maradt.

Kétségtelen, hogy ama szenvedések, a melyek családját érték, sokáig visszatartották azoktól, kik a beállott szomoru viszonyok között sem szüntek meg hazájok szabadságáért küzdeni.

Sok minden kényszerítette a magyart a fegyverfogásra. A magyar alkotmány felüggesztetett; minden jogot, melyet az alkotmány védelmezett, a kormány megsértett; az erőszakos reformatió nemcsak hazánkban, hanem még a többi örökös tartományokban és Csehországban is folytatta térítő munkáját.[4] És ez lángba boritotta a birodalmat s egyszersmind elszigetelte.

Leopold ekkor már belátta, hogy népe boldogítására szánt törvénytelen eszközei mire vezetnek. Ugyan ekkor

[1] Protocollum. 1680. máj. 20. Titk. lev.
[2] U. o.
[3] Nagy Iván. IX, 602.
[4] Zrinyi János levele. Prága. 1680. ápr. 3. Titk. lev.

sem volt meg benne az őszinte meggyőződés, mely a megismert rosszat jobbal akarja helyettesítni, mert ehhez sem szive, sem tehetsége nem volt; hanem csak a kényszerüségnek engedett, mely az ő mindenható hatalmának is határt szabott. 1674. oktoberben számüzte ugyan udvarából a bizalmára érdemetlen Lobkovitzot, de ennek helyét ismét olyanokkal töltötte be, kik sem jellemre, sem gondolkozás módjokra mások nem voltak, hanem mindenben utánozták mesteröket, követték annak kárhozatos tanait.

Mindezen igaztalanságok ujra fegyvert adtak a nemzet kezébe s a kétségbeesés erejével küzdtek az elnyomók ellen. A bujdosók élére az ifju Tököly Imre állt s szerencsés csatározás után arra kényszeritette a bécsi kormányt, hogy ez neki békeajánlatot tegyen. Ezt is több körülmény idézte elő. XIV-ik Lajos megszegte a békét; a magyarság alkotmánya, a protestans rendek vallásuk védelmében tanusítottak álhatatosságot; mindezekhez járult még az, hogy a török is nyiltan a bujdosók részére állott, mi az elszigetelt birodalmat, a népeivel meghasonlott kormányt egy nagy, eredményében előre nem látható háboruval fenyegette. A bécsi kormány tehát mindent elkövetett, hogy Tökölyt békére birja. Jól ismerte Tököly gyöngéd érzelmeit özvegy Rákóczy Ferenczné iránt és nem is késett ezt hasznára fordítani. Beleegyezett a házasságba, de csak bizonyos feltételek mellett. Saponara pataki kapitány vitte meg a feltételeket, melynek értelmében: a császár házasságába beleegyezik, az országot pedig minden kivánatában, különösen a protestansokat is kész kielégíteni, ha Tököly leteszi a fegyvert, pártfeleivel együtt megtér és egyszersmind a törököknél is közremüködik a béke megujításában.[1]

Sok közremüködött abban, hogy Tököly őszintén óhajtsa a békét: az eddigi eredmény, mit czélszerüen föl lehetne

[1] Rakoziam, ait ille, tibi despondet Caesar; si dimisso milite Comitiorum legibus morem geris; Turcas denique ad prorogandas in alterum vicennium inducias permoves."

használni; az általános békeóhaj; Teleky Mihály alattomos áskálódásai és végre leginkább sarkalta őt erre az a szenvedélyes szeretet, a melylyel Rákóczyné Zrinyi Ilona iránt viseltetett. Saponara követet tehát oly utasitással bocsájtotta vissza, hogy ő kuruczaival együtt kész a császárnak meghódolni, mind a töröknél közbenjárand a béke megujitása végett, „ha ő felsége az országot s különösen az evangelikus rendeket a sérelmek orvoslatával kielégíti, az elkobzott javakat visszaadja, a 13 északkeleti megyét neki, „Magyarország részei urának“ czimével átengedi s mind ezekre hat hét lefolyta alatt határozott választ adand.“[1]

Ekkor Tököly őszintén hajlott a békére és véget lehetett volna vetni a vérontásnak, ha Leopold ajánlata őszinte lett volna. Később már, mikor Tökölynek szövetsége a törökkel a császári kormánynak tudomására jött, mikor megtudta, hogy a török Tökölyt felső Magyarország fejedelmévé akarja tenni, megbánta mulasztását, Saponarát el is küldte Tökölyhez, de ekkor meg Tököly nem óhajtotta őszintén a békét. A császári kormány hosszas hallgatását Tököly nem vehette egyébnek, mint az első ajánlat megbánásának, melytől, mihelyt lehet, szabadulni akar. A fegyverszünet még állott, Saponarával folytatta is a tanácskozást; de mig ez idő alatt menyekzőjére készült, másrészt Ibrahim budai vezérpasával a szövetség pontjait illetőleg már megegyezett, mi Konstantinápolyban is megerősítetett.

A kormány békehajlama Zrinyi Jánost is visszabocsájtotta Magyaroszágba, kit Tököly, mint leendő sógorát, szándékozott meglátogatni. Mihelyt tehát Budán Ibrahim vezérpasával a szövetség ügyét megállapította, három napi ott tartózkodása után Zrinyi Jánoshoz indult, kit jöveteléről előre értesített és ki ép ezért a kis Rákóczy Ferenczczel egész Leleszig ment eléje.[2]

[1] Horváth M. VI. 111.
[2] Pray: Ep. Proc. III. 482.

1682. jul. 15-én a menyekző Munkácson nagy ünnepélyességgel meg is tartatott, melyen Zrinyi János is jelen volt. Ez év Zrinyi Ilona sorsát ujra összekötötte a szenvedőkével.

Ezen időig Zrinyi János sokszor nagy jeleit adta a császár iránt táplált hűségének.

Tökölyvel való találkozását előbb és a menyekző alkalmával is arra használta föl az udvar megbizásából, hogy a kormány és Tököly között békét hozzon létre. Ez azonban nem sikerült. Akkor pedig, hogy a menyekző után Tököly Kassa ostroma és elfoglalásával a fegyverszünetet és a békét tényleg felbontotta, Zrinyi János igéretéhez hiven visszament Bécsbe, hogy a császár hadseregében szolgálatot vállaljon.

És Leopold mivel jutalmazta meg ezen rendkivüli ragaszkodást és törhetlen hűséget? Nem hitte el neki, hogy ő, kinek atyja a vérpadon végezte életét, kinek anyja fogságban halt meg, igaz hűséggel viseltetik iránta. Sivár lelke előtt ily erény a lehetetlenségek közé tartozott és igy a legtisztább, a legszebb erényt alattomosság és szinlelésnek bélyegezte, ki csak azért követi a császárt, hogy az utána eredt ellenségnek kalauza legyen. Gyülöletök boszuja nem aludt ki Zrinyi Péter halálával, hanem még e szerencsétlen ifjunak is, ki örök emlékezetre méltó hűséggel viseltetett iránta, vesztét idézték elő. Puszta gyanuból, minden bizonyító indok nélkül elfogták és először Passsau, majd Rottenburgban börtönbe vetették.[1]

Azt irja Petthő „bizonyos vétke miatt.“ E vétek nem volt más, mint az, hogy Zrinyi Péternek volt fia; hogy szakított családja hagyományaival; hogy hüséggel viseltetett az iránt, ki atyját a hóhérnak adta át, ki családját megsemmisítette.

Ha tárgyilagosan veszszük föl a dolgot, kétségtelen, hogy ez büne volt. Mert mint a nemzetek, úgy egyes

[1] „Karácsony havának 28. napján (1683.) a Császár rendeléséből Gróff Zrini, ama Gróff Zrini Péternek. Fia Passaviomból Rotenburgumba Tyrolisba vitetik ottan bizonyos vétke miatt tömlöczözendő.“ Petthő IV. 40.

egyes emberek életében is vannak oly dolgok, melynek megbocsátása, vagy megbüntetése tullépi az ember hatalmát és az egyedül az Istennek van föntartva, mivel egyedül Ő lehet oly végtelen irgalmas, hogy ily tetteket is megbocsájtani tud; hatalmas, hogy ily bünöket méltókép büntetni képes.

A történelemben az emberek szerepelnek és igy azon tulajdonságokat, a melyekkel az ember fölruházva van, a számításból kihagyni nem lehet; mert gyakran, a legtöbbször, a legnagyobb események inditó okául szolgálnak. Igy tehát a hűség, a melylyel Zrinyi János a Habsburgházhoz viseltetett, bámulatra késztet bennünket a nélkül — mivel mi is emberek vagyunk és igy a velünk született érzelmek hatása alól kibontakozni nem tudunk — a nélkül tehát, hogy azt jóváhagyni, helyeselni tudnók.

Leopold szempontjából azonban ha e magaviseletet tekintetbe veszszük, ebben a legnagyobb emberi erényt látjuk. De csak Leopold, és az a kormány, mely vele együtt országaira évtizedeken keresztül annyi szenvedéseket hozott, magyarázhatta ezt máskép, mert önmaga után itélve meg e dolgot, ily erényt a lehetetlenségek közé sorozott.

Zrinyi János nem maradt soká Rottenburgban sem, hanem innen Gráczba vitték. 20 évi fogsága alatt itt sorvadt el a hős ifju, kiben a tehetség és az akarat is megvolt arra, hogy családjának fényét ujra visszaszererezze. „Styriában a' Gréczi Várban mint rab meg hal (1704.) Groff Zrini Boldizsár, ennek a hires neves Fő Familiának utolsó csemetéje, Zrinyi Péternek Horvát Országi Bánnak a' Fia, Száraz betegségben; és mivel hogy rég utáitól fogva nem szóllott, vétkeit sem gyonnya meg, el temettetik ugyan Gréczi Várban."[1]

Az 1683-ik év után Zrinyi Ilonára is szomoru napok virradtak. A magyar szabadságharcz újra kudar-

[1] Petthő IV. 73.

czot vallott. Maga Tökölyné két gyermekével, Ilona és Ferenczczel Munkácsba zárkózott, melynek kapuit kénytelen volt 1688 jan. 14-én Caraffa előtt megnyitni. Ekkor mind hárman Bécsbe vitettek, hol az Orsolya apáczák zárdájába zárattak, a gyermekek gyámságát pedig Kollonics Leopold bibornok válalta el. A 12 éves Rákóczy Ferenczet gyámja Csehországba, a neuhausi jezsuitákhoz küldte nevelésbe, Ilona pedig 1691-ben Aspremont tábornokhoz adatott nőül.

Zrinyi Ilona fogsága egész 1692-ig tartott, a mikor a bécsi kormány a fogoly Heissler tábornokért kicserélte. Ferencz fiát nem vihette magával s igy egyedül indult császári zsoldosok fedezete alatt férje után, hogy vele a hontalanság búját megoszsza. A karloviczi békekötés után Tököly lelépett a történelem szinpadjáról és nejével együtt Bythiniába, Nikodemia városába bujdosott. 1703-ban eltemette minden szenvedéseiben hű osztályosát, Zrinyi Ilonát és két évre rá, 1705-ben maga is meghalt.

KIADATLAN ADATOK
a bécsi cs. kir. titkos levéltárból.

Prothocollum

Ueber das bei Ihr Excell. (Titl) Herrn Hofkanzler[1] gehaltene Examen des Grafen Zrini, in Prag den 20. Mai A° 1680., 7ma antemeridiana usque ad nonam.

Interrogatoria.

Ihre Kais. Majestät haben wolgedacht Ihre Excellenz allergnädigst aufgetragen, den Grafen Zrini über gewisse Puncten zu befragen, vorhero aber denselben zu erindern, dass er niemanden zu Lieb noch zu Leid die reine Wahrheit aussagen solle, wann er also dem nachkommen wird, so werde er die kaiserliche Gnad verhoffen können.

Presponsoria.

Hoff[2], Ihre kaiserliche Majestät werden niemalen anderst von ihm erfahren haben, als dass er getreu gewesen, verlange auch nichts anders als Ihrer kaiserlichen Majestät Gnad; wisse nicht, wie er in diese Ungnad gefallen, versichere aber auf alle Fragen die Wahrheit auszusagen.

Sein Namen seie Joannes Graf Zrini, seines Alters im 26isten Jahr.

[1] Báró Hocher.

[2] T. i. Er hoffe (Zrinyi)

Ob er wisse, worumben er arretiert worden.

Er habe es anfangs nicht gewusst, hernach aber, auf weiteres Nachdenken sich eingebildet, es möchte der Arrest vielleicht darumben erfolget sein, dieweilen er dem Tökely einen Brief in Hungarn geschrieben, so aber mit Vorwissen des General Lesslie beschehen wäre, der von denen Ziffern Wissenschaft habe und deme er auch dazumahlen solchen Brief weisen wollen, selbigen aber nit antreffen können. Er, interrogatus, habe sein Vertrauen bei dem Tökely zu Ihr Majestät bessern Dienst gesucht, und ob ihme schon der Salay gesagt, er werde von Ihr Majestät niemalen nichts bekhomben, er solle bei ihnen bleiben, sie wollen ihn accommodieren und nit Fried machen bis er restituirt sei, wie nit weniger auch der Apaffy sagen lassen, er wolle ihme dergestalt mit Accommodation versehen, dass er vergnügt sein solle, so habe er solches iedoch nit angenommen, sondern in der Treue gegen Ihre kaiserl. Majestät verbleiben wollen; massen ihme auch die Franzosen Dienst offerirt hätten, so er eben aus angedeuter Ursach gleichfalls abgeschlagen habe. Nachdeme seine Gefangenschaft bei denen Rebellen in die sieben Monat lang gewähret, worinnen er eine ziemblich lange Zeit gar

übel tractiert worden, habe ihn endlich der Tökely aus denen Händen der Canaglia liberirt und wolgehalten, ausser dass er ihn stark verwachten lassen.

Wie er dann aus solcher Gefangenschaft wieder erledigt und losgelassen worden?

Das im vergangenen Winter getroffene Armistitium habe verursacht, dass er ohne rançon wieder losgelassen worden; er hätte sich gerne gleich nacher Hof begeben, so wäre auch die Pest bald darauf erfolgt. Nach seiner Erledigung habe ihme der Tökely dreymal geschrieben und damit sie vertreulich correspondiren können, er, Graf Zrini, ihm eine ciffra offeriert, sich deren zu Behuf des gemeinen Wesens und zuvorderist Ihrer kaiserlichen Majestät zugebrauchen, wie dann er Tökely ihm Grafen Zrini in solcher ciffra vor seiner Abreis geschrieben und er ihm wieder darauf geantwortet habe.

Ob solche ciffra noch vorhanden seye, und wo?

Er habe sie zerrissen und hinweggeworfen, doch so viel er sich erindere, werde sie sein Diener zerrissen haben, der aber, wann er darüber examiniert werden sollte, weder lesen, noch schreiben könne und von Köln gebürtig seie.

Ob solche ciffra allein in gewissen Namen dieser oder jener Personen bestanden?

Affirmat, zuweilen aber seie das Concert also gewesen, dass etliche, nit alle, Sachen, so affirmative gesetzt, negative zu verstehen waren et sic e contra und

wann man ihm seine Schreiben vorzeigte, vermeinte er noch in Gedächtnuss zu haben, wie dieselbe zu verstehen.

Wo hat man aber die Schreiben des Tökely hingethan?

Die habe er auch zerrissen, selbige aber zuvor dem Herrn General Lesslie gewisen, dahero, wann ermelter Graf Lesslie sich diesfalls nit mehr erindern oder widersprechen sollte, so würde er, interrogatus, verloren sein.

Ob das Schreiben datirt Prag den 3. April dieses Jahres. sein, Grafens Zrini Handschrift seie? so ihm zu revidiren gewissen wurde.

Affirmat, und habe er die Correspondenz mit dem Tökely nur darum gepflogen, dass er Ihro Majestät einen gehorsamsten Dienst leisten und sich einen guten Namen machen wollte, welches durante armistitis auch andere gethan hetten.

Wer dann der Tarquinius seie?

Er habe die ciffra nit lang practiciert, vermeine aber, es werde den Leslie bedeuten.

Was unter dem Namen Demadem für eine Person zu verstehen?

Der Erzbischof.

Wer unter dem Namen Orizon verstanden werde?

Der Tökely.

Wer der Mereurius seie?

Vermeint, dieser werde interrogatus selbst sein, oder der Jurowicz.

Warumben er den Tarquinium einer pertinacia beschulde?

Unter dem Namen pertinacia verstehe sich das Wort opinion.

Wer der Parmenis seie? und wie die Worte usum frigoris zu verstehen?

Unter dem Namen Parmenis werden seiner Meinung nach Ihre kais. Majes-

tät zu verstehen sein; per usum frigoris aber bedeutet. dass er Tökely keinen Frieden zu hoffen habe, wann er nit von denen grossen Prätensionen nachlassen werde.

Wer der Efestion seie?

Vermeint: der Türk, der Siebenbürger, oder der König in Frankreich, könne sich nit eigentlich erinnern.

Was unter den Wörtern: Tritonem Spartanorum zu verstehen?

Diese werden den legatum Gallicum bedeuten.

Wer der Caligula und wer der Colossus sei, auch was das Wort: baptizarunt sagen will?

Caligula werde den Strasoldo bedeuten und Collossus den Caprara; baptizarunt aber das Wort abschicken.[1]

Was unter dem Namen liguribus verstanden werde und posse decipi bedeute?

Dieses wisse er sich wahrhaftig nit mehr zu erinnern,

Was er gesagt haben will mit dem Wort pigmenta und ius pigmentorum Allobroges etc.?

wie ingleichen auch diesfalls nicht, wann er aber das Schreiben eine Weil haben könnte, so würde er sich vielleicht besser des Inhalts erinnern können.

Wie es glaublich seie, dass er sich dessen nit erinnern sollte, da er doch diesen Brief erst vor einem Monat geschrieben habe?

Er habe nit Alles vergessen, könne sich aber auch nit alles erinnern, man solle ihme den Brief und eine Zeit zu bedenken geben, so wolle er sich weiter vernehmen lassen, oder endlich, wann es Ihre Majestät allergnädigst erlauben wollten, dem Tökely umb die Original-Ciffra schreiben, woraus man die Wahrheit sehen werde.

[1] E szó nem tisztán olvasható.

Nachdem man ihme, Grafen Zrini, angeregten Brief noch weiter abgelesen, hat er sich erinnert, dass unter dem Wort pigmenta verstanden werden . . . . die Güter,
unter dem Wort venenum . die Contribution,
unter dem Wort providos . die Rebellen,
und unter dem Wort Trajanis . . . . die Türken.

Als er befragt worden: ob er nicht wisse, dass mit denen Feinden von Ihr kais. Majestät zu correspondiern nicht erlaubt sei?

Tempore armistitii seie es insgemein geschehen und in solchen seinen Schreiben nichts wider Ihre kais. Majestät, oder was sonst nicht publicum gewesen, zu vernehmen, wie er dann seinen Namen nit so expresse unterschrieben haben würde, wann er etwas untreues im Sinn gehabt hätte; so habe er auch alle Zeit mit dem Grafen Lesslie vorhero daraus geredet, der die Ciffra gesehen, aber nit den Brief, welchen er Graf Zrini dem Tökely geschrieben, weilen der Lesslie zu Haus dazumahlen nit anzutreffen gewesen, wohl aber den Brief, welchen der Tökely an ihn Grafen Zrini geschrieben.

Was es für eine Beschaffenheit mit deme habe, dass der Tökely in seinem Brief vom 12ten Martii meldet, quod ciffras modernus et priores ad manus habeat?

Die priores seind gar kurtz gewesen, also hab er ihme andere geschickt, der Tökely habe eine Confidenz gegen ihne gezeigt, dieweilen er seine Frau Schwester gerne zur Gemahlin gehabt hätte; hernach aber, als die Sachen nicht fortgehen wollen, seie auch die Confidenz gefallen.

Er erinnere sich jetzo benebens, dass unter dem Namen Etestion der König in Frankreich verstanden werde, also dass die Wort in des Tökely Brief: „Si Efestion non inceperit novum frigus cum Parmenione“ diesen Verstand hätten: si rex Galliae non inceperit novum bellum cum caesare.

Mit dem Wort „decipi“ habe er etwas zum Schein gethan, das Vertrauen bei dem Tökely nicht zu verlieren, bezeuge aber mit Gott, dass er solches aus keiner Untreu geschrieben; — müsse bekennen, wann der Graf Leslie jetzo mit Tod abgehen sollte, so würde alle seine Mühe und Arbeit, deren er sich bishero zu Conservation der Fidelität zu Ihr Majestät befliessen, verloren gehen.

Sub nomine Allobroges vermeint er die Pollacken und die versetzte Städt im Zipserland zu verstehen; liguribus sollen die Deutschen bedeuten und „saltabit“ verreisen und damit man sich um soviel weniger irre, so hat er interrogatus das besorgte Schreiben vom 3. Aprilis selbsten deciferirt und ist damit entlassen worden.

Illustrissime ac Excellentissime domine, domine ac patrone etc.

Cum Vestrae Excellentiae propensum erga me animum in omnibus expertus sim eumque secundum a Sua Majestastate Caesarea fortunae meae fautorem ac promotorem merito agnoscam, hisce Vestrae Excellentiae inservire eiusque in duobus sequentibus punctis tum patrocinio tum consilio uti praesumpsi. Primum itaque est quod cum a plurimis hic et Viennae spargi intellexerim, me (et quidem volentem) a Sua Majestate Caesarea Hispaniis destinatum, cum tamen minimum eiusmoi inclinationis signum me dedisse, imo potius eius avertendae et horrendae causam habere existimem; quid enim mihi in illis partibus ignoto ac consequenter ope destituto, ubi nihil aliud de nostra domo, nisi parentis mei abominandi fama facinoris delituit, omnium iudicio sperandum superesset, quam iusti doloris mei refricativa parentis obiectio sceleris et spei, qua servitiorum meorum tyrocinio absolute ac immediate fidelitatis specimen addere suaeque caesareae Maiestati exhibere omnibus votis exoptaveram, luctuosa frustratio. Idcirco ne silentio meo hanc famam confirmare videar, Vestrae Excellentiae hisce humillime obsecro, ut dignetur intercessione sua apud Suam Maiestatem Caesaream, meum clementissimum dominum hunc de mea voluntate male praesumtum rumorem sopire.

Alterum est quod paucis abhinc diebus a quodam electoris Saxoniae officiali, qui defuncto meo parenti inserviverat, intellexerim electorem mihi possibilem apud Suam Maiestatem Caesaream intercessionem obtulisse, cum autem strictam eius gratiae observationem omnium electorum intercessionibus praeferam, idque mihi esto utile, tamen cum Suae Maiestati Caesareae forsitan displiceret, ingratum ac valde praeiudiciosum fore praeviderim, Vestrae Excellentiae humillime consulere eiusque desuper mentem percipere volui, hac spe fretus, quod Vestrae Excellentiae solitam erga me benevolentiam hac vice experiar

obligationisque vinculo, quo iam ei devinctus sum, additamentum fiet, cui omni meliori modo me satisfactorum voveo ac maneo Pragae 18. Novembris 1671.

Vestrae Excellentiae

humillimus ac obedientissimus servus
Johann: Antonius C(omes) de Zrin mp.

Külczim nincs.

Illustrissime ac ac exellentissime domine, domine ac patrone.. etc.

Cum Vestra Excellentia mihi possibilem favorem, dum adhuc Viennae existerem, polliceri dignata sit eiusque benevolentiam in constituta pensione sufficienter expertus sim, eam hisce iterum humillime obtestari praesumpsi ut mei apud Suam Maiestatem Caesercam benigna intercessione recordari, miserumque statum in quo me nec mihi nec aliis utilem reperio, exponere dignetur, ut tandem me aliquo officio, aut si hanc gratiam pro hic et nunc mereri non possem, solida sustentatione clementer condecorarer. Hunc Vestrae Excellentiae benignitatis effectum quoad vivam debita gratiarum actione agnoscere conabor, irrevocabiliter manens Pragae 9. Marti 1672.

Vestrae Excellentiae

devotissimus et obedientissimus servus
Johannes Ant. C(omes) de Zrin mp.

Külczim nincs.

TARTALOM.

Sajtóhibák és helyreigazitások.

2.	lapon	alulról	2.	sor	*Nagy István*	helyett	*Nagy Iván*
28.	„	„	9.	„	*fastumque*	„	*faustumque*
57.	„	„	24.	„	*is*	„	*és*
101.	„	„	22.	„	*marhákkal*	„	*martalékkal*
103.	„	„	7.	„	*történelem*	„	*történelemben.*
115.	„	felülről	6.	„	*nemzetnek*	„	*nemzetnek büntetését, mely a nemzetnek.*
124.	„	„	14.	„	*fel*	„	*felül.*
149.	„	alulról	7.	„	*fáradt*	„	*tört.*
213.	„	„	6.	„	*előtt*	„	*után.*
216.	„	„	11.	„	*tisztázi*	„	*tisztázni.*
228.	„	„	17.	„	*látszanák*	„	*látszanék.*
262.	„	„	3.	„	*figyelemben*	„	*fegyelemben.*
276.	„	„	24.	„	*az országgyülést*	„	*a királyt és a melléje rendelt magyar tanácsosokat.*
278.	„	„	14.	„	*1646*	„	*1464.*
281.	„	felülről	10.	„	*csak*	„	*csak magyar.*

Nyomatott özv. Seiler Henriknénél Szombathelyen

484.

40 f 7/185

Horváth Tibor Antal
Keszthely 1944 júl. 28.

47

Nyomatott
ÖZV. [illegible]-nél
Szombathelyen

GENERAL LIBRARY - U.C. BERKELEY
B000349964